

Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság

**Hungarológiai
Értesítő**

1980. II. évfolyam

Hungarológiai Értesítő
1980. II. évfolyam

24

Hungarológiai Értesítő

**A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság Folyóirata
1980. II. évfolyam**

**Felelős szerkesztő: Béládi Miklós
Szerkesztő: Jankovics József**

Hungarológiai Értesítő
A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság Folyóirata
1980. II. évfolyam

Szerkesztőbizottság

Béládi Miklós

Kósa László

Szépe György

Felelős szerkesztő: Béládi Miklós

Szerkesztő: Jankovics József

A szerkesztésben részt vettek:

D. Máta Mária, M. Róna Judit

Szerkesztőség: Budapest, Országház u. 30. I. em. 41. 1014

Telefon: 160-160, 126-os mellék

Postacím: Budapest, Pf. 34. 1250

Az ismertetésre szánt kiadványokat szerkesztőségünk címén
Jankovics József nevére kérjük megküldeni.

Tartalom

I. Könyvismertetések	
Magyar irodalomtörténet, 1978.	7
Magyar zenetörténet, 1978.	147
Klasszikus magyar irodalmi alkotások hangfelvételei	157
Magyar nyelvészet, 1978	161
Magyar néprajz, 1978	213
II. Bibliográfiák	
A magyar irodalomtudomány bibliográfiája, 1978	253
A magyar nyelvre vonatkozó kutatások bibliográfiája, 1978	349
A magyar néprajztudomány bibliográfiája, 1978.	383
III. A hungarológia hírei	437
IV. A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság vezetőségének és tagjainak névsora	479

Magyar irodalomtörténet, 1978

Pótlások az 1977. évi könyvismertetésekhez

Cseke Éva: Intellektuális stíluselemek a mai romániai magyar lírában. (Doktori disszertáció tézisei.)

Cluj-Napoca, 1977. 43 l. (Magyar és román nyelven.)

A tézisek szerint a disszertáció két fő részre tagolódik: az első öt fejezet elméleti kérdéseket tárgyal, a hatodik rész hat romániai magyar költő – *Székely János, Kányádi Sándor, Lászlóffy Aladár, Szilágyi Domokos, Király László* és *Kenéz Ferenc* munkásságával foglalkozik. Célkitűzése szerint a dolgozat az ún. „tárgyas intellektuális stílus” elemeit kívánja elméleti úton meghatározni és gyakorlati példákkal igazolni. A bevezető rész kimondja, hogy „a tárgyas és az intellektuális jelleg együttesen olyan versekben jelentkeznek, amelyek anyagukban tárgyasak, szerkezetükben intellektuálisak, ezeknek köre viszont nem teszi lehetővé egy külön irányzat tételezését a magyar lírában”. Az itt tárgyalt költőket az a vonás hozza mégis egy csoportba, „amellyel öntudatlanul is közös frontot alkotnak a nem-tárgyas költői világszemlélettel szemben”. A téziseket öt oldalnyi válogatott bibliográfia zárja le.

Németh S. Katalin

Andraš David: Mostovi uzajamnosti. Poglavlja o jugoslovensko-madžarskim kulturnim i književnim vezama.

(A kölcsönösség hídjai. Fejezetek a jugoszláv–magyar kulturális és irodalmi kapcsolatokról). Radnički univerzitet „Radivoj Čirpanov”. Novi Sad 1977. 349 l.

A kölcsönösség hídjai című kötet Dávid Andrásnak az újvidéki egyetem bölcsészkarán tartott előadásából állt össze, és lényegében ismeretterjesztő–pedagógiai céllal foglalja össze az immár évezredes délszláv–magyar kulturális és irodalmi kapcsolatokat. A könyv tizenhat fejezete vázlatosan tekinti át e kapcsolatok fejlődését, az első, igen korai, főleg *nyelvi* érintkezésektől kezdve az 1970-es esztendőök tudatos kulturális közeledésének értékeléséig. Közben olyan állomásoknál időzik el viszonylag hosszabban, mint a délszláv epikus énekek magyar hősei (Mátyás király, Hunyadi János, stb.), a *Zrínyiek* és a délszlávok, *Balassi Bálint* horvát dallamra írt verse, a dalmáciai és általában Adriai-tengeri költők műveiben lelhető magyar témák, a szerb–horvát–magyar felvilágosodás párhuzamos vonásai, reformkorunk kedvelt versneme, a „szerbus manier”, *Petőfi* és a délszlávok, *Mocsáry Lajos* nemzetiségi politikája és a szerbek, *Veljko Petrović* és *Krleža* magyar témái, *Ady*, *Radnóti* délszláv és *Andrić* magyar recepciója. A könyvet gazdag jegyzetanyag egészíti ki.

Fried István

A magyar irodalom története a két világháború között.

Összeállította: Izsák József. Institutul pedagogic, Tirgu-Mures, 1977. 398 l.

A marosvásárhelyi pedagógiai főiskola hallgatói részére összeállított irodalomtörténeti jegyzet lényegében A magyar irodalom története 1919–1945 című budapesti szintézis módszereit követi, összefoglaló és szerzői fejezetre bontva az irodalomtörténetet. A két világháború közötti irodalmat műfaji felosztás szerint csoportosítja, a líratörténeti fejezetben önálló alfejezetet kapott *Kassák Lajos, Szabó Lőrinc, József Attila, Ilyés Gyula és Radnóti Miklós*. A XX. századi regény és drámairodalom általános résszel kezdődik, amely kitekint a századvégi előzményekre is. Külön tárgyalt szerzők: *Móricz Zsigmond, Nagy Lajos, Németh László, Déry Tibor*. A két világháború közötti népi irodalmat illetve szocialista irodalmat egy-egy összefoglaló rész tárgyalja, kiemelve Lengyel József munkásságát. A kötet kitekintést ad a felszabadulás utáni magyar irodalom történetére és helyzetére is, a líra és a próza egy-egy reprezentatív képviselőjéről részletesebben is szólva (*Juhász Ferenc és Sánta Ferenc*). A fejezetek után – sajnos nem minden esetben – rövid ajánló bibliográfiát találunk, amely az érintett szerző munkásságát és a róla szóló fontosabb szakirodalmat sorolja fel, a válogatás szempontja nyilván a használók által is hozzáférhetővé vált szakirodalmat helyezi előtérbe.

Németh S. Katalin

Mildschütz /Abay/ Koloman: Bibliographie der ungarischen Exilpresse (1945–1975). Ergänzt und zum Druck vorbereitet von Béla Grolshammer. Geleitwort: Georg Stadtmüller. München, Dr. Rudolf Trofenik, 1977. 149 l. (Studia Hungarica)

A magyar emigrációs sajtó bibliográfiája az 1945–1975 közötti időszak 823 sajtótermékét regisztrálja. A gyűjtés a müncheni Magyar Intézet égisze alatt történt és a szerző posztumusz munkájaként jelent meg. A folyóiratok, hírlapok, időszaki lapok felsorolása betűrendes. A leírás tartalmazza a cím német fordítását, az alcímet, utal a folyóirat jellegére, a kiadók és a szerkesztők nevét is megjelöli. Megtudhatjuk továbbá az első és az utolsó megjelenés időpontját, a közreadás gyakoriságát, a kiadvány méretét, sokszorosítási módját és példányszámát. Utal a leírás arra is, hogy az illető sajtótermék a müncheni Magyar Intézetben milyen állapotban (teljes, hiányos, szórványos) található meg.

Németh S. Katalin

Scheer, C. Steven: Kálmán Mikszáth.

Twayne Publishers, Boston, 1977. 161 l. (Twayne's World Authors Series)

A Twayne kiadó világirodalmat monográfiákban bemutató hatalmas vállalkozásának egyik kötete a Budapesten született, Amerikában élő szerző első könyve.

Steven Scheer kismonográfiájában arra a kényes feladatra vállalkozott, hogy megismertesse az amerikai közönséggel Mikszáth Kálmán művészi világát. Legfőbb igyekezete, hogy az életrajzi vonatkozásokat, politikai-társadalmi hátteret a minimumra csökkentve a teljes életművet vizsgálja, de úgy, hogy mégis be tudja vezetni olvasóját ebbe a társadalmi valóságálap ismerete nélkül érthetetlen Mikszáth-i világba. Ezért előbb időrendi áttekintést nyújt Mikszáth életének főbb eseményeiről, majd külön fejezetben elemzi a kor történelmi viszonyait. Ezután az ún. rövidebb művek

(*Tót atyafiak, A jó palócok, Galamb a kalitkában*) áttekintése, majd a korai regények és a késői regények cselekményt is felvázoló, de az elbeszélő technikára különösen figyelő elemzése következik.

Végezetül – összefoglalva a hazai szakirodalom megállapításait – Mikszáth realizmusának szentel egy fejezetet, s a magyarországi véleményekkel szembesíti a sajátját. A realista kiszólások és tendenciák ellenére sem tartja Mikszáth Kálmánt realista írónak, „romantikus realista” attitűdjét a *fabulator*-ével azonosítja.

J. J.

Acta Historiae Litterarum Hungaricarum. Tomus XVI.

Kiadja: a József Attila Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara. Szerkeszti: Csukás István. Szeged, 1978. 180 l.

A szegedi egyetem évenként megjelenő kiadványának 1978-as száma erősen költészetközpontú; a nyolc tanulmány közül mindössze egy foglalkozik prózával. Mindazonáltal érdekes, változatos és tartalmas a kötet anyaga; szinte mindegyik dolgozat tartalmaz új eredményeket, újszerű feltevéseket, eddig ismeretlen adalékokat; az eszmétörténet épp úgy, mint egyes alkotók életrajzára vagy egyes művekre vonatkozóan.

Időrendben – s a kötet sorrendje szerint – haladva, *Nacsády József* tanulmányával kezdjük az áttekintést. (*A „hallgató” Arany és az őszikék.*) A szerző itt az Arany-líra kontinuitását bizonyítja, azt, hogy „Arany két korszaka – ha van első (1850-es évek) és van második (1877–1882) – korántsem válik el egymástól. Szervesen összeköti őket a 'hallgatás' időszakában keletkezett költeménysor” . . . A következő, nagylelegzetű dolgozat szerzője, *Csukás István*, szintén a következőt, a folyamatosságot mutatja ki *Vajda János* eszmevilágában, gondolatrendszerében; Vajdának a nemzetiségi kérdésben vallott – meglehetősen elfogult – nézeteit, megnyilatkozásait elemezve (*Vajda János és a nemzetiségi kérdés*).

A kötet írásaiban viszonylag gyakran bukkan fel a motívumvizsgálat módszere a lírai életművek közelítésében, azok egy-egy problematikus pontjának vizsgálatában. *Papp István* tanulmánya (ennek második részét tartalmazza a kötet) az Edgar Poe-i életézés jelenlétét vizsgálja *Ady* költészetében a motívumvizsgálat segítségével; az Új Versek és Vér és Arany című kötetek versanyagában követve végig a víz-tenger-tó motívumcsoportot, s – inkább csak jelzesszerűen – a fehérség-tisztaság motívumot.

Krajko András az *Ady*-életmű utóélete körül vizsgálódik: írása *Makkai Sándor* *Ady*-könyvéről – A magyar fa sorsa 1927-ben – s a körülötte dúló csatározásokról ad képet. A következő tanulmány is részben *Ady*-hoz kapcsolódik; *Ilia Mihály* dolgozata, a *Juhász Gyula kiadatlan följegyzései Adyról* a Juhász–*Ady* viszony mélyebb és tüzetesebb feltárásához szolgáltat fontos, eddig ismeretlen adalékokat, jelentősen hozzájárulva *Ady* Juhász életművében betöltött szerepének tisztázásához, találkozásaik történetének elemzéséhez.

Az egyetlen prózai tárgyú írást *Baranyai Zsolt* tollából olvashatjuk, aki *Krúdy Gyula* Boldogult úrfikoromban című regényének idő- és értékproblémáit elemzi. Dolgozata – a modern regényelemzési eljárások alkalmazásával – inkább csak felvillantja a címben jelzett idő- és értékproblémákat. A részletesebb elemzés nyilván még hátra van, mellyel a szerző a tanulmány második részében jelzett, *Krúdy* egész életművének értelmezésében mutatkozó ellentmondások, problémák megoldásához, illetve feloldásához is hozzájárulhat majd.

A kötet két utolsó írása a már említett motívumvizsgálat jegyében íródott. *Vörös László A Babits-líra egyik kulcsmotívumáról* szólva, az ablak-motívumot elemezve plasztikus példákon keresztül mutatja meg egyén és közösség, lírikus és tömeg ellentmondásos és bonyolult viszonyát Babits költői attitűdjében; *Szigeti Lajos* pedig *József Attila* kései verseinek és a „Szabad ötletek jegyzéké”-nek motívumanyagát hasonlítja össze, eredményesen.

Erdődy Edit

Endre Ady, 1877–1918. (Eseje i studie o poezji i publicystyce Endre Adyego).

Materiały sesji naukowej zorganizowanej w dniu 27 października 1977 r. przez Katedrę Filologii Węgierskiej UW oraz Węgierski Instytut w Warszawie. Pod redakcją Istvána Csaplárosa. Wydawnictwo Węgierskiego Instytutu Kultury w Warszawie. Warszawa 1978. 183 l.

A varsói egyetem Magyar Tanszékének 1977-es Ady-ülésszakán elhangzott előadásokat bocsátotta közre közös kiadványában a Tanszék és a varsói Magyar Intézet. A referátumok nyomán kibontakozó vita bemutatására nem vállalkoztak a szerkesztők, viszont azzal szerették volna teljesebbé tenni költőnk lengyel képét, hogy a kötetbe fölvevették *Király István*nak azt az előadását, melyet 1977 júniusában mondott el a Magyar Intézetben.

Az életmű egyetemes jelentőségét mindenekelőtt *Czine Mihály* előadása hangsúlyozta; *Oleg K. Rosszijanov* szovjet (Ady költészetének szocialista eszmeiségéről), *Krajkó András* magyar (az Ady-örökségért vívott harcáról), *Joanna Trizińska-Mejor* lengyel (A halál és az élet motívuma költészetében) kutató érdekes adalékokkal egészítette ki az irodalomtörténeti kutatás Ady-képét. Számos előadás foglalkozott a varsói ülésszakon az életmű közép-európai és lengyel vonatkozásaival (*Kemény G. Gábor, Bori Imre, Csukás István, Csapláros István, Molnár István*). *Radó György* költőnk művészi fordításának nehézségeit ecsetelte, *Jerzy Robert Nowak* az első lengyelországi Ady-kötet válogatásának munkájáról számolt be, *Lagzi István* a jubileum lengyelországi ünnepségsorozatát ismertette.

Kiss Gy. Csaba

Aniszi Kálmán: A filozófia műhelyében.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1978. 196 l.

Az interjúkötet rendhagyó és egyben a romániai magyar szellemi élet gazdagságát is reprezentáló sikeres vállalkozás, amely az elméleti gondolkodásnak és a történetiség tudatosításának a nemzetiségi létformában való különleges fontosságát is hangsúlyozza. A könyv 16 magyar és román filozófus, szociológus, társadalom-bölcselelő és ideológiatörténész kutatásaival ad képet az őket foglalkoztató szak-tudományos kérdésekről, azok társadalmi vetületéről, úgy, hogy a számos figyelemre méltó irodalomtörténeti, eszmetörténeti megállapítást tartalmazó szövegek együttesével elkészíti a kolozsvári egyetemi tanszékeken és kutatóintézetekben folyó filozófiai-szociológiai műhelymunka keresztmetszetét is. A kötetet Aniszinak a filozófia fontosságáról, vállalkozása jellegéről írott gondolatsora vezeti be; kérdéseinek középpontjában az ember és elméletileg-történetileg megragadható kapcsolatrendszer áll. A szociológus-filozófus *Ioan Aluagşal* készült interjú a marxista filozófia néhány elméleti-módszertani kérdésének érintésével a problémakörök bevezetője is. A zene-

esztéta és művészetfilozófus *Angi István* az esztétikai kultúra jellegzetességeit elemzi részletesebben, megállapítva, hogy az egyetemes kultúra csak a különös (nemzeti) kultúrákon át érvényesülhet, *Balázs Sándor* pedig a két háború közti erdélyi magyar filozófia teljesítményeiről, *Tavaszy Sándor*, *Varga Béla*, *Makkai Sándor* tevékenységéről, a korabeli társadalombölcselet helyzetéről és részletesebben a szociológus *Gusti* hatásáról, a kapcsolattörténet feladatairól nyilatkozik. A legjobban sikerült interjúk közé tartozik a kortárs magyar filozófia egyik kiemelkedő alakjával, az azóta elhunyt *Bretter Györggyel* folytatott beszélgetés, amelyben *Bretter* a nemzetiségi értelmiség feladatvállalásának erkölcsi köteletségét hangsúlyozza, megvilágítva az irodalom- és társadalomkritika helyzetét, az ideológiavelemzés fontosságát és érintve a *Korunk*-kutatás eredményeit. *Gáll Ernő* az etikai kategóriák tartalomváltozásairól, az erdélyi etikai gondolkodás hagyományainak kutatásáról, a nemzeti önismeretről és az általa szerkesztett *Korunk* működéséről szól röviden. *Gáll János* a tudományos szocializmus problematikájának általános, *Dumitru Ghișe* pedig a szabadság kérdésének elméleti vonatkozásait taglalja, *Hajós József* logikai és filozófiatörténeti kutatásairól számol be. A politikus-ideológus *Kallós Miklóssal* folytatott beszélgetést *Călina Mare* tudományfilozófiai gondolatsora és a nálunk is ismert *Achim Miha* szociológus interjúja követi. *Nagy György* ideológiatörténész a két háború közötti szellemi életről nyilatkozik imponáló pontossággal és elősorolja a korszak nemzetiségi létformájának, művelődési örökségének kutatási hiányosságait is. Az esztéta *Rácz Győző* művészetfilozófiai nézeteit vázolja; a *Roth Endre* szociológussal folytatott beszélgetést az etikatörténész *Szegő Katalin* interjúja követi, amely a századforduló radikalizmusát, a *Korunkot* és a már említett korábbi gondolkodástörténeti kérdéseket érinti. A sort *Sztranyiczki Gábornak* a determinizmus kérdéseiről való fejtegetése zárja. A kötet függeléke a megkérdezettek tudományos biográfiájával egészül ki, publikációik, könyveik felsorolásával pontos tájékoztatást adva tudományos munkásságukról is.

Csapody Miklós

Apor Péter: Metamorphosis Transylvaniae.

Előszóval és jegyzetekkel ellátta Kóczian László. A szöveget gondozta Lőrinczy Réka. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1978. 184 l. (Téka)

Az 1736-ban keletkezett könyv, *Apor Péter* főműve a XVIII. századi emlékiratok legjobbjainak egyike. *Apor* a német uralom hatására kibontakozó „nájmódi” ellen emeli föl szavát, az idegenmajmolás, az esztelen költekezés ellen. A régi erkölcs, az egyszerűség, a közvetlenség kiveszését siratja, az anyagi szint romlását panaszolja, az egyéni érdek előtérbe kerülését kárhoztatja. A régi Erdélynek állít emléket, miközben hanyatlását is megrajzolja. Leírása szociográfiai jellegű, a valóság hű leírásával számol be korának számtalan társadalom- és művelődéstörténeti, néprajzi és nyelvi jelenségéről, így például: rang- és címkorszak, étkezések, vendégeskedések, összejövetelek, öltözködés, utazás, házasságok, lakodalmak, temetések, a régi tisztesség, sőt régi szitkozódások is helyet kapnak. De mindig a régit hozza példának, hogy annál szembetűnőbb legyen kora társadalmának romlottsága.

Apor nyelvtisztító érdemeit is ki kell emelnünk, hiszen küzd az idegen nyelv (a német) romboló hatása ellen, a köznyelvet védelmezi.

Az előszó elemzi *Apor* művének társadalmi, politikai és gazdasági hátterét, a mű létrejöttének indítékát; ismerteti és értékeli a szerző pályáját, életfelfogását, műveltséganyagát, életművét, a *Metamorphosis*nak az életműben elfoglalt helyét;

foglalkozik az emlékirás műfajának problematikájával, s végül a mű értékelő bemutatásával, jelentőségének kiemelésével zárul.

A kötet legfontosabb nívuma az 1972-es budapesti kiadásával szemben, hogy a szövegből kiiktatja Cserey Mihály megjegyzéseit. Névmutató, szó- és kifejezésjegyzék szolgálja a minél teljesebb információt.

H. G.

Arany János: A nagyidai cigányok.

Hasonmás, Törös László tanulmányával. Magyar Helikon – Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 83 sztlan l.

A nagykőrösi Arany János Múzeum (ahol másokkal együtt *A nagyidai cigányok* kéziratát is őrzik) és a Magyar Tudományos Akadémia kezdeményezésére készült el első kiadásának 125. évfordulóján ez a hasonmás kiadás.

Törös László, az Arany János Társaság örökös tiszteletbeli elnöke rövid tanulmányban ismerteti a mű keletkezésének adatait, énekenként gazdag idézetanyag felhasználásával elemzi a történetet, ismerteti a mű megjelenését követő felháborodott kritikákat, majd nyomon követi az idő múlásával párhuzamosan növekvő elismerést egészen 1976-ig, amikor Képes Géza az *Idő körvonalai* című könyvében a világirodalom legnagyobb epikus művei mellé állítja *A nagyidai cigányokat*.

A tanulmány végén Törös megemlíti néhány szövegváltoztatást, és ismerteti a kézirat sorsát.

Gebri Mária

Arany János összes költeményei. I–II.

A szöveget gondozta és az utószót írta Keresztury Dezső és Keresztury Mária. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1978. 913, 815 l. (Nagy Klasszikusok)

A Szépirodalmi Kiadó a Nagy klasszikusok sorozat tagjaként két vaskos kötetbe foglalta Arany János valamennyi verses munkáját.

A kötetet lezáró utószó (írták: *Keresztury Dezső* és *Keresztury Mária*) tájékoztat a válogatás szempontjairól, miszerint a jelen kiadás tartalmazza azokat a verseket is, amelyeket Arany különböző okokból kihagyott összegyűjtött műveiből, valamint a szerzőség teljes hitelességével nem bíró (de ennek ellenkezőjét sem bizonyító) verseket. A sorozat jellegéből következő dokumentumérték hangsúlyozásául szolgál a (lehető) legszigorúbb időrend, figyelmen kívül hagyva Arany hajdani dátumbeli torzításait.

Az első kötet a *Kisebb költemények* változatlanul maradt fejezetével kezdődik, amelyet a *Költői beszédek* követ. A kisebb fordításokat és átdolgozásokat az Arany által eredetileg saját versei közé sorolt művektől elkülönített csoportba gyűjtötték. A kötet végére kerültek a zsengek, törmelékek és a költőnek tulajdonítható néhány vers.

A második kötet az epikai műveket (*Az elveszett alkotmány*, a *Toldi-trilógia* és a *Csaba-trilógia*), illetve azok változatait tartalmazza, kivéve a *Bolond Istókot*, amelyet töredék mivolta miatt Arany is a kisebb költemények közé sorolt.

Ez a sorozat a nagyközönség számára készül, ezért a könnyebb olvashatóság kedvéért helyesírásban a mai szabályokat követi.

Gebri Mária

Babić, Sava: Neuspeo Pokušaj da se tarabe obore. (Sikertelen kísérlet, hogy az akadályok leomoljanak).

Edicia Stražilovo, Novi Sad, 1978. 111 l.

Sava Babićnak különleges a helyzete a magyar irodalom értő fordítói között. Nem csupán azért, mert éveket töltött el a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen mint lektor, és így módjában volt, *belülről* megismernie a magyar irodalom, a kultúra, az oktatás életét. Különleges a helyzete azért, mert szívósan és állhatatosan közvetíti hazája, Jugoszlávia magyar nemzetiségének irodalmát a szerb-horvát olvasótábornak. Igaz, érdeklődési körébe tartozik *Lukács György* és *Örkény István*, *Cseres Tibor* és *Illyés Gyula* egy-egy műve is, munkásságának nagyobbik hányadát azonban a vajdasági magyar irodalom tolmácsolása teszi ki. S itt a tolmácsolást és a tolmácsi szerepet szó szerint kell értenünk.

Utal erre a kötet címe is. Kísérlet tesz a tolmács arra, hogy elháruljanak a megértés, a költészet, a más nyelvű költészet megértésének akadályai. S dicséretes szerénységgel állapítja meg, sosem sikerül teljesen lerombolni az akadályokat, a fordításnak, az ismertetésnek mindig maradnak hiányosságai, bármennyire is ismeri a tolmács mindkét nyelvi közeget, mindkét irodalom belső fejlődését.

S ez is Sava Babić különleges helyzetéről tanúskodik. Mert mind a vajdasági magyar, mind pedig a szerb és a horvát irodalomnak jó ismerője (Belgrádban végezte az egyetemet, Szabadkán született). S mégis, más Babić kiindulópontja, mint volt például a magyar irodalmat ugyancsak áldozatosan fordító Ján Smreké, más, mint a szintén esszéekben is ismertető fordítóé, Emil Boleslav Lukáčé. Sava Babić a kötet utószavában érdekesen ír arról, hogy végigkíséri egy-egy magyar költő, író útját, szinte az első hírlapbeli megjelenéstől a jelentős íróvá válásig. Egyben felelősségérzetről tanúskodó sorokat is papírra vet: *mit* fordítson le, *hogyan* fordítsa le, *mi* legyen a válogatás szempontja?

S ahogy az egyes íróportrékat, ismertetéseket, fordítói vallomásokot olvassuk, egyre tisztábban látjuk Babić elkötelezettségének jellegét. Sikeres kísérlete annyiban, hogy lebontsa a nyelvi nehézségek akadályait, az egy hazában élő magyarok és szerb-horvát olvasóközönség érdeklődését közelebb hozza egymáshoz; hogy a szerbek és horvátok előtt ismertebbé tegye hazájuk magyar irodalmát. Természetesen a fordító, a tolmács kényszerű kudarcairól is beszámol, őszintén, hitelesen. Ez is az egyik oka annak, hogy nem elégszik meg a fordítással, esszéekben és ismertetésekben is beszámol a vajdasági magyar irodalom fejleményeiről. Tizennégy íróról húsz rövid írás található a kötetben, Gál László, Majtényi Mihály, Sáfrány Imre, Kopeczky László, Pap József, Fehér Ferenc, Major Nándor, Végel László, Fehér Kálmán, Domonkos István, Brasnyó István, Deák Ferenc, Gion Nándor és Tolnai Ottó azok a magyar költők-írók, akik nevére az olvasó Sava Babić kötetében rábukkanhat. Olykor pillanatképszerű felvételben, olykor szélesebb ívű, messzebbre tekintő tanulmányban, mint például a Symposium-nemzedéket bemutató írásban. Sava Babić képzett irodalomtörténész, aki azonban sosem bízik benyomásaiban, jóllehet jó tollal rögzíti az olvasás, a fordítás közben támadt benyomásait (a felsorolt szerzők műveinek egy részét az ő tolmácsolásában olvashatjuk szerb-horvátul). Segítségül kéri pl. a vajdasági magyar irodalomtörténészek megállapításait is (így olvashatjuk pl. Bori Imre vagy Bányai János egy-egy gondolatát, Babić gondolatmenetét megerősítendő).

Az alapállás feltétlenül az ismertetőé. De rokonszenves vonása Babićnak, hogy hiányzik belőle a kötelező udvariasság gesztusa; olvasmányélményekről számol be és fordításélményekről, költői világot körvonalaz és regények fedezetének hitelességét vizsgálja; költői sorsot kísér nyomon és egy generáció életérzését próbálja körvonalazni, írói teljesítmény kapcsán.

Egyedülálló teljesítmény a Sava Babicé. Önálló esszékötetet adott ki a szerb-horvát olvasóknak a vajdasági magyar irodalom jelenéről. S minthogy Bori Imre 1976-ban szerb-horvátul megjelent jugoszlávai magyar irodalomtörténete a vajdasági magyar irodalomnak múltját már föltárta a szerb-horvát olvasó előtt, Sava Babic jelentős mértékben járul hozzá ahhoz, hogy az egyetemes magyar irodalom e számottevő és sok érdekes újdonságát hozó ágának jelenét és perspektíváit – fordításokban és ismertetések formájában – is lássa az, akit Jugoszlávia olvasói közül érdekel. A fordító és az ismertető együtt dolgozik Sava Babicban, a kettő magatartása kiegészíti egymást. Ezért hitelesek, őszinték esszéi, ezért hitelesek, szépek fordításai. Egyszerre művész és tudós, elemző és élményátadó. Ritka szerencséjére irodalmunknak.

Fried István

Babits Mihály: Az európai irodalom olvasókönyve.

Törödédek és vázlat. A függelékben Halász Gábor levelei. Közreadja és az előszót írta: Gál István. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1978. 237 l.

Babits Mihály tervezett művét, *Az európai irodalom olvasókönyvét* – Gál István előszavából idézve – az általa írt „legnagyobb magyar esszééhez”, *Az európai irodalom történetéhez* szánta kiegészítésül. Nem egyszerű szöveggyűjtemény lett volna ez, hanem szövegek és azokat kísérő elemzések együttese. E törödédekben maradt vállalkozás közreadásával egy nagyarányú irodalomtörténeti műhelymunka – *Halász Gábor* leveleiből kitetsző – vázlatát és – a törödékes görög fejezettel – a kidolgozás kezdetét kapja kézhez az olvasó.

A rendelkezésre álló fordítások jobbra elavult jellege tette a költő számára igen nehezzé, kivált az antik irodalom bemutatását. *Az Iliászt* ismertetve, például rá volt utalva Baksay Sándor Arany János-i ízű, magyaros verselésű fordítására; néhány sort vesz át Kazinczytól; valamivel többet Kölcsey fordítástörödékeiből és nem kerülhette el Csengery János prózafordítását sem. Viszont nem becsülte sokra és nem használta föl azokat a hexameterben fordítókat, „akik inkább tudósok, mint költők, s a verset nyűgnek érzik”. (24)

Babits könyvét népszerű olvasmányának szánta. Ám mind a részben megírt görög fejezetben, mind pedig – az anyaggyűjtésben komoly segítőszerepet vállaló Halász Gábornak a költőhöz írott leveleiből kitetszően – a további tervbe vett fejezetekben, hatalmas mennyiségű irodalmi matéria került volna az olvasó elé. A levelekre Babits – ha a Halász Gábor által ajánlott fordításokkal elégedetlen volt – ráírta különvéleményét. (Ezeket a kiadvány B betűvel, szögletes zárójelbe téve közli.) Így feltárulkozik a nagy vállalkozás *vázlata*.

Mintegy hatvan ókori szerzőt említ; ötven körüli a középkor és a reneszánsz alkotóinak és anonim szerzőjű műveinek a száma, (ezen belül Dante tizenöt, Shakespeare csaknem harminc szemelvényel); a barokk és a francia klasszicizmus korát hozzávetőleg ugyanannyi szerző képviselte volna (nem szólva a fordítások híján függőben maradtokról); a rokokót, a klasszicizmust és a korai romantikát jó negyven szerzővel mutatta volna be (Goethétől mintegy harminc szemelvényel); az 1840-től napjainkig terjedő részben pedig, a századfordulóig, a bemutatandó írók, költők száma megközelíti a hetvenet. (A 20. századi részbe tervezett alkotókról, témákról vázlat sem maradt ránk. Óvatos becslések s egy – az egész tervezetet illetően igen kíváncsi – majdani rekonstrukció alapjául szolgálhatnak *Az európai irodalom történetének* 20. századi fejezetei.)

Az elkészült görög részek a tervezett módszerről is tanúskodnak. Babitsot érdekli egy-egy költői eszköznek, műfajnak, vagy eszmének a továbbélése is. Így mutatja be a homéroszi eposzok invokációjának továbbvitelét Vergilius, Taso, *Zrínyi* eposzában, sőt, még *Csokonai Dorottyájának* komikus nyitóelemeiben is. S vizsgálódásai-val – nyilvánvalóan programszerűen – máskor is a magyar irodalomhoz jut el. A görög líra utóéletének nyomozásában Mimnerosztól, Alkaioszon át Horatiushoz, innen *Baróti Szabó Dávidhoz* és *Berzsenyhez* érkezik; Sapphótól, Catulluson át *Kölcseyhez*, majd *Adyhoz*; a költőnő Aphroditéhez szóló imáját pedig saját veretesen szép fordításában adja. Hasonló törekvést látunk a görög tragédiák elemzése kapcsán is. Az Elektra-témát *Bornemisza Péterig* követi; Szophoklész-értékelése meg – bár töredékes maradt – az *Oedipus királyt* fordító, s az *Oedipus Kolonosban* magyarítására készülő költőre is mutat.

Az *Olvasókönyv*be külön szerzőként fel kívánta venni Janus Pannoniust, Temesvári Pelbártot, Balassit, Zrínyit, Kármán Józsefet, Csokonait, Berzsenyit, Vörösmartyt, Petőfit, Aranyt, Kemény Zsigmondot, Eötvös Józsefet és Jókait. (Huszadik századi terveit magyar vonatkozásban sem ismerjük.) Lehet persze a sorból írókat, költőket hiányolni. Am Babits nem magyar irodalmi olvasókönyvet szerkesztett, hanem európaiat. Éppen az idegen műfajok és témák hazai továbbélésének kérdéseit vizsgálva tett – e műben is – tanúbizonyságot arról, hogy a magyar és az egyetemes európai műveltség az ő szemében elválaszthatatlan. Am össz-európai irodalmi változásban csak össz-európai irodalmi szempontok lehetnek mérvadók.

Melcer Tibor

Babits Mihály: Esszék, tanulmányok, I-II.

Összegyűjtötte, a szöveget gondozta, az utószót és a jegyzeteket írta Belia György. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 1978. 843, 743 l.

Érdemel-e Babits, a tanulmányíró *kritikai kiadást*? Megbízható válaszáért azokhoz a szerzőkhöz kell fellebbeznünk, akik tárgyilagosan mérték meg az értekező prózájában megfogalmazott gondolatok fajsúlyát. E mérlegelések közös végeredményét néhány mondatban – *Komlós Aladár* útmutatását követve – így foglalhatjuk össze: „A társadalmi jelenségek megítélésében Babits alapjában liberális volt, de liberalizmusa mindúntalan elhajolt hol a konzervativizmus, hol a radikalizmus felé”. Ezzel a beállítottsággal választotta ki és válaszolta meg a század első felének, véleménye szerint legfontosabb és nagyrészt valóban centrális társadalmi-eszmei-művészi kérdéseit: például a nemzeti és nemzetközi viszonyát, az irodalom autonómiája és tartalmi-erkölcsi kötöttségei közötti összefüggést, a Nyugat első nemzedéke és a fiatalabb generációk kapcsolatainak alakulását, konzervativizmus és forradalmiság alternatíváját stb. Mindezek fölé egy kínzó, szorongató probléma súlyosodott, s a vele való küzdelem vezérelte javarészt Babits értekezői működését: „A kor főkonfliktusát élet és szellem ellentétében látja”, politika és kultúra, barbárság és humanizmus, ész és ösztön kibékíthetetlen szembefeszülésében érzékeli. S itt épp úgy, mint az említett kulcskérdésekben, „magatartását az teszi sajátossá, hogy a konfliktus benne magában is folyik”, azaz a centrális problémákat saját legbelső gondjaivá éli. E mélyen átélt korproblémák megválaszolására – „alapjában liberális” beállítottságú értelmiségi módján – kivételesen nagy szellemi erőfeszítéseket tesz. Bárhogy ítéljük meg tehát igazát egyes kérdésekben, ami értekező prózája gondolati súlyát egészében illeti, kiterjeszthetjük rá Lukács György 1941-ben fogalmazott mondatának érvényét: „Babits már évtizedek óta Magyarország egyik *reprezentatív költője*” és *közirója*.

Gondolatai azonban nem lebegtek eszmei magasságokban, nem pusztán reprezentáltak, hanem hatottak. Tekintsünk most el az irodalmi konzervativizmus elleni folytonos és sokfelé ágazó küzdelemben játszott szerepüktől. Vegyük figyelembe Babitsnak „csak” Lukácsal folytatott korai vitáját (*A lélek és a formák*), rejtett polémiáját Arany és Petőfi ürügyén *Atyval (Petőfi és Arany)*, – Kassákkal az aktivizmusról vívott szópárbaját, a második nemzedék ügyében *Sárközy Györggyel* váltott nyílt levelet (*Fiatalok – Könyvről könyvre*), a közötte és Ignotus között többször fellángoló ellenségeskedést (*Indiszkreáció az irodalomban*), szembekerülését *Kosztolányival*, a *József Attila*-ügyet, *Németh Lászlóval* való kapcsolatának alakulását, vitáját *Halász Gáborral!* . . . Megannyi ütközési pont, de az alapképlet azonos. Nincs köztük jelentéktelen, pusztán személyes perpatvar, így vagy úgy, az irodalmi élet fontos kérdései fejeződtek ki bennük. Majd mindegyik jelezve van írásaiban. A vitákban tanúsított magatartásának indítékait gondolkodásának mélyebb rétegeiben kell keresnünk, s ide elsősorban tanulmányainak megismerése által vezet út. Kulcspozícióban lévén, gyakorlata (a Nyugat szerkesztése), egy-egy döntése (a Baumgarten-díjak kiosztása alkalmából) messzemenő kihatással volt az irodalmi életre. Egy-egy írása (a *Magyar költő kilencszáztizenkilencben*, *Az írástudók árulása*, a hivatalos irodalommal folytatott párbeszéde) felkavarta a közvéleményt. Így nemcsak közszereplésének értékelése, hanem az egykorú irodalmi mozgás egészének megértése érdekében is a tevékenységét vezérlő belső energiaközpont megismerésére, azaz értekező prózájának tanúságára vagyunk utalva. Babits tanulmányai tehát nemcsak reprezentatívak, de egészen pragmatikus okokból is *megkerülhetetlenek* a korszak iránt érdeklődő számára.

Értekező prózájának egy sajátossága az elmondottakon túl is megnöveli jelentőségét. Ahogy a sportolók között vannak előnyös testi felépítésűek, úgy az ész bajnokai között akadnak, akik előnyös szellemi felépítéssel rendelkeznek. Babits, szemben egyfelől például Horváth Jánossal, másfelől Kassák Lajossal e „szerencsések” közé tartozott. Horváthnak és Kassáknak egymás számára nem sok mondani-valója lehetett, még a nyelv sem volt ugyanaz, amelyet beszéltek. S nemcsak világnézeti ellentét választotta el őket kínai fallal, hanem – Babits szavaival – művészet és tudomány egymás iránti kölcsönös megvetéséből fakadt ellentét is. Babits ellenben az átöröklött kultúra megőrzésének és az eleven kultúra ellenőrzésének feladatát egyszerre vállalta. Akadémiát akart, amely azonban a modern törekvéseket is szervesen magába foglalja. Presztízst akart, de úgy, hogy az teremtő legyen. (*A Vörösmarty Akadémiáról.*) E programnak maradéktalanul képes volt eleget tenni. Egyenrangú félként tudott vitázni Horváth-tal a magyar ritmus szakmailag legbonyolultabb kérdéseiről (*Magyar ritmus*), Kassákkal a legújabb irodalmi-művészeti tendenciákról. Nem esett nehezeére például a *Balassi*-filológia részletkérdéseiben elmélyedni (*Balassa*), de a zsenge tehetségű pályakezdők írásaihoz is jó füle volt. A szaktudós kihúzódott a jelenből, vagy aktív jelenléte legalább is terméketlennek (jó, ha nem fékező hatásúnak) bizonyult, az új szellemi-művészi törekvések harcos képviselői pedig igen gyakran nem rendelkeztek mély és rendszeres filológiai műveltséggel. Az olyan szellemi alkatú közírók, mint Babits, áthidalták ezt a szakadékot, megteremtették vagy megőrizték az irodalmi tudat és öntudat folytonosságát. Erről a termékeny közötte nézőpontról ítélte meg Babits *Horváth János* Petőfi-könyvét. Derék mű – írta róla, de szemére vetette a szerzőnek, hogy monográfiájának „terjedelme és alapossága szükségszerű túlságokba árad”. Ebből a pozícióból bírálta a *Ma, holnap, irodalom* című tanulmányára válaszoló Kassákot, rangos írásként értékelve cikkét, de megjegyezve, hogy „nem szerzői, hanem szerkesztői, sőt apostoli érzékenységből fakadt” (*Ma, holnap és irodalom*).

Hogyan mutatkozott tehát saját írásaiban szellemi alkatának itt felvázolt előnye? Esszéírói gyakorlatának módszertani alapelvét a következő mondatból hüvelyezhetjük ki: „Ilyen körülmények között (mint a megakadt mozgás pillanatában az öntudat) természetesen beáll az érdeklődés a verstani kérdések iránt, melyek *vitálisaknak* tűnnek fel”. E mondat bizonyos verstani problémákat emel a vitalitás rangjára, de Babits gondolatvilágában vitálisnak bármilyen poétikai vagy világnézeti probléma bizonyulhat, amely lényeges, állandó módon része az irodalmiságnak. Am a szűkebb szakmai kérdések csak akkor elevenednek meg, ha a kor öntudata szabad mozgásában megakad miattuk, azaz probléma-voltuk, aktualitásuk helyezi őket az érdeklődés előterébe. Ez az öntudat egyben egyéni öntudat is: Babits személyes megakadása miatt természetes módon éberré váló figyelme. Írásainak tárgya vagy a feldolgozás módja legtöbbször ilyen értelemben vitális karakterű. Ami a vitalitás fényköréből kiesik, azt öncélú szakmai szószaporításnak, ingyen teóriának vagy lapos aktualitásnak, illetve érdektelen, egyéni érzégesnek tekinti. Értekező prózájának a reprezentatív jelleg, a gyakorlati megkerülhetetlenség mellett ez a vitalitás biztosít *maradandóságot*. Ugy véljük tehát, hogy Babits „gondolatai” megérdemlik az „úgynevezett utókortól”, amelyre „szerette volna áthagyományozni”, hogy kritikai kiadás formájában feldolgozva őrizze őket.

Hol helyezkedik el a Szépirodalmi Könyvkiadó kiadásában megjelent, *Belia György* által szerkesztett, gondozott és jegyzetelt kétkötetes *Esszék, tanulmányok*? Kényes helyen: a cél közvetlen közelében, s ez a körülmény okozza, hogy ítéletünk a vállalkozásról és a munkáról két véglet között ingadozik. „Úgy válogattuk egybe, hogy minden fontos írása olvasható legyen benne” – írja Belia a jegyzetek bevezetőjében. Elvárjuk tehát a bő válogatástól – mintha összegyűjtött írásokat tartalmazó kötet volna –, hogy ha keresünk egy írást (amit keresünk, az mindig fontos), megtaláljuk benne. S ha egyik vagy másik Babits-kötetért kell nyúlnunk mégis, az *Esszék, tanulmányok* csalódást okoz. Nem könnyű kielégítő megoldást találni a *Könyvről könyvre* sorozat szövegközlését illetően sem. Belia eljárása – a nagyobb önálló egységekbe összeállt darabok kimetszése – mindenesetre nem könnyíti meg a keresést és megzavarja a kronológikus előrehaladást.

Ha azonban visszatekintünk az előzményekre, az eddig megtett út állomásaira, a kötetről kialakított véleményünk a másik szélsőségbe vált át. Az eddigi kiadások, válogatások mint egy-egy útkanyarban elének táruló panoráma, részletekben sokat látni engedtek a Babits-i értekező próza impozáns méreteiből. De az esszéírói életmű csak ennél a fordulónál bontakozott ki előttünk majdnem egészében, lenyűgöző nagyságában.

Tverdota György

Balogh Edgár: Szolgálatban.

Emlékirat, 1935–1944. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1978. 382 l.

Balogh Edgár, a kolozsvári professzor és közíró, regényes életrajza korábbi könyvének, a *Hétpróbának* (Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1965.) szerves folytatása. Amabban a csehszlovákiai *Sarló*-mozgalomról, fiatalságának és az „új arcú magyaroknak” (Győry Dezső) legszebb éveiről beszélt, a *Szolgálatban* pedig már Erdélyt – a fiatal demokratát a harmincas évek közepén Csehszlovákiából kiutasították –, a megváltozott körülményeket idézi. Balogh Edgár személyes történelmet ír, de minden sora tele van politikával. Akárhová vesse is a sors, mindig ezer tennivalót lát maga előtt: „szükséget és szolgálat, valóság és irodalom, népiség és értelmiség új feladataival” küszködik. Erdélyben sincs másképp.

Balogh Edgár beleveti magát a feladatokba; mindenütt érzi a mesterségesen egymásnak ugratott – uszított – nemzetiségek öldöklését, a közép-európai sors szorítását. Cikkeinek egyetlen, minduntalan visszatérő gondolati köre van. „Történelmi hullámvölgyben nem az eredmény nagysága, hanem a magatartás erkölcsé a mérték.” Ezért lesz az 1937-es *Vásárhelyi Találkozó* szervezője, ezért lesz annak a nagyváradi irodalmi törvényszéknek vádló hangú előadója, mely a Magyarországon bíróság elé állított népi írók műveit kívánta megvédeni. Brassóban, ezer ember karácsonyi ünnepét megszervezve, internacionális tettet hajtott végre: a rendezvény jövedelmének felét, a Vörös Segély útján, a spanyol Nemzetközi Brigádban harcolók családtagjainak juttatta.

A *Szolgálatban* társadalomtörténeti, politikai, művelődéstörténeti forrásértéke vitathatatlan. Egy-egy eddig ismeretlen levél közreadása, eddig nem tudott momentum kiemelése, értelmezése, új megvilágításba helyezése, összefüggések sorát tárja föl. Egy, a marosvásárhelyi *Molter Károlynak* küldött levél például arról tudósít, hogy a fiatal közéleti harcos – a *Vásárhelyi Találkozó* előtt már négy hónappal! – miként képzelte el a népfrontos összefogás folytatását, pontos programjavaslattal. 1. A magyar kultúra *egyetemes* képviselője. 2. A romániai magyarság szociográfiai felmérése (Erdély Felfedezése sorozat, valóságkutatás stb.) 3. A magyar kultúrértékek demokratizálása (népkönyvtár, szabadiskolák, népegyetem stb.) 4. *Közös* kultúrharc a magyar nyelvért (az erdélyi 12 pont, a nyelvharc tudatosítása, román és külföldi publikációk, bekapcsolódás a Népszövetségbe). 5. *Érintkezés* a román demokrata körökkel, s kapcsolatot a szász, zsidó, bolgár, orosz, sváb-német, török kisebbségekkel.

Az önéletírás, bár nincs híjjával a személyes sorsdrámáknak sem (a legszebb lapok a Pozsonyban maradt család – édesanya, fiú- és lánytestvér – árral való küszködését fogalmazzák), ott izgalmas igazán, ahol a személyes sors csak *út* a közösségi cselekvéshez. A bécsi döntéssel új helyzet állt elő, s Balogh Edgár ekkor is megtalálta munkáját. Budapesti lapokat tudósít, néptanítoskodik, de legfőképpen: szervezi, többekkel együtt, azt az ellenállást, amely Magyarország háborúból való kilépését szorgalmazza. Az 1944 szeptemberében Horthy Miklósnak küldött memorandum azért történelmi tett, mert népfrontos összefogással hirdette – a baloldaliakon kívül például püspökök is szerepeltek az aláírók között –: a gyors cselekvés még megmentheti az országot. Sajnos, a Kolozsvárról küldött üzenetnek nem volt fogantatja. A mártírhaltalt halt *Józsa Béla*, *Kovács Katona Jenő* és számtalan névtelen tevékenysége alapozta meg azt is, hogy a nálunk lassan foszladozó Történelmi Emlékbizottság kezdeményezése Kolozsvárt folytatódhasson. Balogh Edgár emlékezése olyan „sorslírával telített politika”, mely a történelem kanyarjairól is beszámol. Az már a sors külön csapása, hogy épp az került a *Magyar Népi Szövetség* szétzúzásával egyidőben börtönbe, aki a *Világosság* 1946-os választási rölapjában a magyar–román megbékélést mindennél jobban szorgalmazta.

Szakolczay Lajos

Balogh Edgár: Táj és nép.

Ötvenkét jegyzet előbeszéddelel és toldalékkal. Kolozsvár, 1978. Dacia Könyvkiadó. 173 l.

Balogh Edgár publicisztika-kötetének írásai a marosvásárhelyi képeslapban, az *Új Életben* jelentek meg először. Minden egyes közleménynek valamiképp témája a közügy. Irodalom- és művelődéstörténet, korszerű haza-, táj- és népismeret, történelmi önismeret, politikai, közéleti gondolkodás tárgykörében fogantak ezek a cikkek.

Fölfokozottságuk, némelykor korbácsoló hangjuk azt mutatja, hogy Balogh Edgártól, aki a hajdani legendás Sarlótól tanult közszolgálatot és etikát, nem idegen a szenvedély. Ha csak emlékezetnyi időre is, visszaállítja a régi kolozsvári városképet (*Itt volt a Cholnoky-kert*), a Házsongárdi temető („házsongárdi panteon”) – itt nyugszik többek közt Szenci Molnár Albert, Tótfalusi Kis Miklós, Bölöni Farkas Sándor, Gaál Gábor, Dsida Jenő, Asztalos István – példaadó erejére és ismeret-szerzést sugalló fontosságára figyelmeztet (*Hol sírjaink domborulnak*). Megidézi Móricz Zsigmondot (*Gyalogolni jó*), Kriza Jánost és szorgalmas utódait (*Kié a Vadrózsák szerzői joga?*), a megtámadott zsongói festő, Nagy Imre védelmére kel (*Zsongói mankók*).

Több jegyzet boncolja jelen és múlt kapcsolatát, nem feledkeztet meg a „tájat és népet” alakító egyéb tényezőkről, demográfia és környezetvédelem, szokás- és ételkultúra, urbanizálódás és táj(nyelvi) szokások együttes hatásáról sem. A publicisztikának álcázott könyvkritikák is (*Vita Zsigmond, Dávid Gyula, Mikó Imre, Kányádi Sándor* kész és készülő könyveiről) közösségformáló szándékkal születtek. A népszolgálati szerep arra készíti az író, hogy legkisebb, látszólag hétköznapi jelenségről szóló rajzában is a közösséget érdeklő rész kapjon erősebb hangot. Jellemző példa: a végzős osztály ballagóit ünnepelevén, a jövőendő óvónőiben már az anyanyelv védőit és szorgalmazóit köszönti, akinek munkája és felelőssége semmivel sem lehet kisebb egy tudósénál vagy egy mérnökénél. Azt akarja, hogy „elődeink felgyűjtött kincseit megőrizve, anyanyelvünkkel, népi jelrendszerünkkel, szokásainkkal, művelődési eredményeinkkel, gazdag tudományos és szépirodalmunk folytatásával illeszkedjünk be a jövőbe.”

Szakolczay Lajos

Bányai László: Kitarul a világ.

Önéletrajzi jegyzetek. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1978. 232 l.

A történész és politikus Bányai László (1907) önéletrajzi visszaemlékezése első kötetének húsz fejezete élete első 23 évének eseményeit, nemzedéktársaival létrejött kapcsolatait sorakoztatja föl. Az emlékirat a régi Zaránd vármegye, a szülőhely Körösbánya, Gyulafehérvár múltja, korabeli közéletének rajza és Bányai iskoláinak, alakuló szellemi-baráti vonzalmainak vázlata, amely a szerző pályája indulását, illetőleg egészen korai szakaszát illetően tarthat csak számot érdeklődésre, tekintve, hogy Bányai igazi irodalmi, majd baloldali politikai pályafutása csak az Erdélyi Fiatalkor csoportjában való indulás, majd a közülük való kiválás után, a harmincas években kezdődik. A kötetnek, számos ismert történelmi eseményeket és kultúr-történeti tényeket összegző betéje és családtörténeti adaléka mellett legérdekesebb fejezetei a szellemi-világnézeti kialakulást dokumentáló részletek: Bányai ekkor az új generáció neokatolikus szellemiségű irányának egyik tagja, akinek tájékozódását a családi hagyományok mellett Gyulafehérvár szabja meg. Erre az időre esnek első szépirodalmi próbálkozásai is: verseket küld a Pásztortűzhöz Reményik Sándornak, a Napkelet, majd a Nyugat olvasója, és kapcsolatot keres a református Ifjú Erdéllyel is. Kapcsolattörténeti szempontból elsősorban a kötetnek két fejezete, az 1924–26 közötti és az 1928-as naplójegyzeteket tartalmazó egység figyelemre méltó: az első főként *Dsida Jenő*vel kötött barátságának leveleiből is sokat idéző dokumentuma; Dsidaival 1924-ben *Mi ketten* cím alatt közös verseskötet kiadására készülnek, ami azonban elmarad. Budapesti egyetemi éve alatt Bányai Horváth János, Gombocz Zoltán, Jancsó Benedek és Eckhardt Sándor hallgatója, de a huszas évek közepén

a „Népies Társaságban” kapcsolatba kerül *Paál Árpáddal, Szász Zsomborral* és másokkal is, majd másfél éven át Svájcban tanul, *Kuncz Aladárral* való kapcsolata ekkori keletű. Külföldi tanulmányainak, szellemi-világnézeti irányának a baloldal felé fordulását mutatógörzítése a második naplófejezet. Az emlékiratnak csak a fő szála tart kronologikus sorrendet, amit az utólagos kommentárok visszavetítéstől sem mentes sorozata szakít meg. A könyvet fekete-fehér képanyag egészíti ki.

Csapody Miklós

Baránszky Jób László: Élmény és gondolat.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1978. 411 l.

A szerző sokoldalú kritikai és irodalomtörténeti munkásságának utóbbi három évtizedéből ad reprezentatív válogatást e kötet. A tanulmányok elrendezése az irodalmi műfajok hármasságát követi; a líra, a dráma és az epika egyaránt a szerző vizsgálódási körébe tartozik. Egyazon érdeklődéssel fordul letűnt századok irodalma és modern alkotók, irányzatok felé: Berzsenyi, Madách, Rudnyánszky munkássága épp úgy foglalkoztatja, mint Szabó Lőrincé, Kassáké, Babitsé, Tömörkényé, Tamási Ároné és Jékely Zoltáné.

Módszerének, a művek megközelítésének középpontjában a *formanyelv* vizsgálata áll; ennek szenteli nagy, összefoglaló jellegű tanulmányát is (*Líránk formanyelve. Kísérlet a magyar vers nyelvtudományának megállapítására*). Ezt vizsgálja „Berzsenyi titkát” fűrkészve, ezt, mikor Rudnyánszky helyét jelöli ki a századforduló költészetében, vagy Babits és Kassák stíl-eklektizmusát elemzi.

Elemzéseit azonban sohasem zártak, belterjesek, mindig nagyobb, tágabb perspektívákat világitanak be, eszmei, történeti, filozófiai konklúziókhöz vezetnek. S nyitottak a világirodalom felé is: Krúdy világát megérteni és megértetni Proustot hívja Baránszky segítségül (*Szemponatok a Krúdy-jelenség megközelítéséhez*); Berzsenyi mellé Hölderlint állítja (*Berzsenyi titka*).

Külön kell szólni a tanulmányok magávalragadó és élvezetes stílusáról, mely emberközömbös hozza az intenzíven átélt irodalmi *élményt* – s tisztán, mindenki számára érthető világossággal mutatja fel a művek kifejezeteit, s az általuk inspirált *gondolatot*.

Erdődy Edit

Benedek István: Az író lelke.

Magvető Könyvkiadó, Budapest 1978. 497 l.

A népszerű szerző, életműsorozatának 7. kötetében majd húsz év kulturális tallózásait gyűjtötte össze. A könyv legkorábbi írása, a *Dosztojevszkij lelkivilága* 1956-ban íródott, a „legfrissebb” – *Karinthy Gábor* című – 1974-ben. Ezek az írások, esszék, karcok, irodalmi ötletek a megvallott személyesség termékei. A kedvenckről írott három hosszabb munka Dosztojevszkij, Thomas Mann és Rousseau pathológiai pályaképe. Az életrajz minden esetben megtelik az irodalmi szövegek orvosi analíziseivel, melyek néhol az esztétikum birodalmában is magyarázatként tűnnek föl. A kötet második nagy egységében is szépirodalmi ihletettséggel írásokat olvashatunk, ezek azonban tárgyukat tekintve gyakran kilépnek az irodalom köréből.

A kötet következő része, mely a *Derüs elidegenedés* címet viseli, már nem áttelesen szól az író lelkéről: tengelyében a Benedek Istvánnal készített interjúkat,

visszaemlékezéseket, családtörténetet tartalmazza. Végül Benedek István rövidebb lélegzetű kritikáit, észrevételeit, recenzióit válogatta a kötetbe: a villanó ötletek, éles megfigyelések e csokra a kötet legszínesebb, legváltozatosabb részét alkotja.

A kötet olvasói, miközben számtalan íróval, művel, irodalmi vagy kulturális jelenséggel ismerkednek, egyre inkább egyetlen írói lélek, a szerző gondolatainak hatása alá kerülnek. S e hatás természetes: nem száraz stílusú, szakkérdéseket taglaló könyvet tartunk a kezünkben. A fordulatok írások Benedek Istvánhoz viszik egyre közelebb az olvasót.

Szigeti Csaba

Benkő Samu: A legszebb élet, amit magamnak el tudtam képzelni.

Beszélgetések Kós Károllyal. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1978. 144 l. + 10 műmelléklet. Kós Károly rajzaival és metszeteivel.

Benkő Samu riportkönyve, ahogyan a bevezető tanulmány, *A diskuráló Kós Károly* mondja, a beszélgetésben önmaga öregkori kifejezésformáját megelégedő Kós Károlyt, egy következetes életvitel példáját örökíti meg. Különböző alkalmak (születésnap, egy-egy „ismeretlen” Kós-munka elékerülése) ültették le a riportert Kós asztalához. Benkő Samu felkészültségének köszönhető, hogy annyi minden megtudható ezekből az írásokból. Mély pszichológiai hajlamról árulkodó kérdései, (tudományban való jártassága, szakértelme) vallomásra bírják az öreg író, aki – akarva-akaratlan – egy-egy beszélgetés során szinte önéletrajzát írja. Szóba kerül minden: grafika, könyvművészet, a saját maga faragta sakkfigurák sorsa éppúgy, mint az erdélyi népi építészet vagy a korszerű földművelést szorgalmazó kísérlet. Sőt, még az életműben eddig szinte rejtve maradt közügyek is.

Kós Károly igazi „szépművész”, tevékenykedő, cselekvő ember. Amikor politikusként megbukott, noha az általa megszólaltatott transzvilvanizmus mindennek előtt az egymás mellett élő népek és nemzetiségek megbékélését és egymásraultaltságát hangsúlyozta, íróként, könyvművészként, szervezőként, később tanárként folytatta munkáját. Azért szeretett könyvet csinálni, mert abban a „középkori mester funkcióját”, a közönséggel való kapcsolatkeresést fedezte föl. Az őt „beszélgetés” eddig kevésbé tudott dolgokra is ráirányítja a figyelmet. Kós – mily szerényen vall erről – akkor (1912-ben!) adott *Ady*-verset a parasztok kezébe, lapjának, a *Kalotaszegnek* közvetítésével, amikor a modern költő líráját még nagyon sokan elutasították. Benkő Samu világította meg eddig legjobban a közügyi harcos, a háború ellen lázító, a kommunista értelmiségiekkel – önjellemzésnek is beillik: a „maga módján” – kapcsolatot tartó író-polihisztor arcát is.

A riportkönyv, külsőre is könyvremek: a *Kriterion* 1500. munkája. Kós Károly tollrajzai, színes linómetszetei mellett (sok van belőlük, hiszen minden betűvel nyomtatott oldalt egy „rajzos” követ) Szabó Dénes, Szabó Tamás és Zoltán Mihály portré- és tárgyfotoit (sakkfigurák) is tartalmazza.

Szakolczay Lajos

Benkő Samu: Apa és fiú.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1978. 339 l.

Benkő Samu munkásságát végigkísérik az 1952–53-as évektől napjainkig megjelentett Bolyai-tanulmányok. Ezek egybegyűjtése a jelen kötet, melynek őt fejezetében

a tanulmányíró a Bolyaiak életsorsát úgy tekinti át, hogy miközben árnyalt személyiségrajzot ad apáról és fiáról, a társadalmi háttérrel, politikai villongásokat, kultúr-történeti vonatkozásokat is bemutatja.

A rövid bevezető után Bolyai Farkas portréja kerül előtérbe (*Bolyai Farkas, a tanár; Méditáció – emlékezés ürügyén ; Bolyai Farkas kályhái*): országok, eszmék, emberek találkoztak a német egyetemi városban Göttingában, amely Gauss és Bolyai számára egyaránt megteremtette az alkotó munka termékeny légkörét. Önmegvalósításuk lehetősége azonban mindkettőjük számára más lesz. Gauss fölemeli a göttingiai megbecsülés, Bolyai Farkast – akárcsak majd fiát – kudarcokkal sújtja a domáldi magány. Mégsem a keserű életérzés válik uralkodóvá az erdélyi tudós életében, hanem a közért munkálódó felelősségérzet, mely a teremtés igényével lép fel a tudomány, művészet, technika területén egyaránt. Minhárom dolgozatot hitelesítik azok a levélrészletek vagy levelek, melyeket *A Bolyai-levelek* című tanulmányában Benkő Samu idéz (például: Bolyai Gáspár levele Révai Vajna Krisztinához, Szóts Júlia – Bolyai János szolgálójának – levele Bolyai Gáspárhoz stb.). Emellett a szerző a levélműfajnak az erdélyi értelmiségieknél betöltött rangjára, szerepére épp úgy odafigyelt, mint a Bolyainak Bodor Pállal, Jakab Lajossal, Bod Péterrel, Gausszal való levélváltása jelentőségére.

A könyv legszínesebb, s terjedelemben is legnagyobb fejezete az utolsó: Bolyai János vallomásai.

Tulajdonképpen apa és fia kapcsolatáról, a legkompetensebb bíróról: Gaussról, vagy a forradalmi Erdélyről kapunk itt sokszor drámai tájékoztatást, miként alapos számvetést is a széles érdeklődésű tudós munkájáról, például az *Ész és rendszer*-ről. Kiemelkedik ez utóbbi gondolatköréből a *Nyelvről* szóló részfejezet, melyből kiderül, hogy Bolyai János nemcsak nagy súlyt helyezett az anyanyelvű kultúra fejlesztésére, hanem az összes tudományokat összefoglaló „Tan”-ának élére a jeltant, s benne a nyelvtudományt állította.

Benkő Samu hangsúlyozza azt a jelentős kultúrtörténeti tény, miszerint Bolyai János volt az első, aki a nyelvi jelenségeket és a nyelv törvényeit a logika, matematika segítségével próbálta megragadni, nem hanyagolva el a nyelv és a valóság vizsgálatát, sőt a nyelv jelrendszerként való kezelését sem. A nyelvtudományi kérdésekre elsősorban édesapja irányította figyelmét – aki már ekkor egységes és nemzetközi nyelv szükségességét emlegette –, de felbukkannak a tanulmányban olyan nevek is, mint *Szász Károlyé, Engel Józsefé, Köteles Sámuelé, Nagy Jánosé* stb.

Bolyai János szellemi arculatát, egyéniségét emberközeli hozzák azok a szövegek, ahol a szerző a nagyrészt kiadatlan kéziratok anyagra támaszkodva magát Bolyai Jánost szólaltatja meg.

A szerző különböző időben megjelenő írásai nem csupán egy több éves filológiai kutatás gazdag eredményéről adnak számot, hanem hozzásegítenek a két Bolyai munkásságának objektívebb megközelítéséhez, jelentőségük reális értékeléséhez is.

Hübert Ildikó

Berczeli Anzelm Károly: Figlio del sole – poesie scelte.

a cura di Carla Corradi, Quaderni Italo–Ungheresi n. 5. 1978, 152 l.

Berczeli Anzelm Károlynak nem ez az első olaszul megjelent könyve: 1939-ben *Pieta, Signore!* címmel drámáját adták ki Rómában. Az Olasz–Magyar Füzetek

szóban forgó száma mintegy háromnegyedszáz versét tartalmazza, s a válogatást *Carla Corradi* alapos ismertető tanulmánya vezeti be. A kötethez *Guglielmo Capacchi* írt előszót.

El lehet elmélkedni a kérdésen, vajon éppen Berczeli lírája illett-e az olasz olvasó elé kerülni a magyar költészet soraiból. Az elmélkedés élet azonban mindenképpen tompítja, hogy olasz nyelvterületen *viszonylag* sok történt a magyar irodalom reális képének felvázolására, másrészt pedig érthetően esik vámkedvezmény alá az itáliai kultúra lelkes hívének és hazai tolmácsolójának műve. Végül is közvetve, az erővonalak, a minőségi viszonyok, a történeti és esztétikai háttér pontos felrajzolása által a magyar irodalom egésze is nyerhet egy ilyen publikációval.

Carla Corradi tanulmánya, habár felosztása eléggé didaktikus (életrajz, színpadi művek, prózai művek, fordítások, versek), igen részletes és gondos Berczeli műveinek leírásában, kissé túlzó azonban méltatásában. Sok információt nyújt az íróra és műveire vonatkozóan, és néhol érdekesen világítja meg a rendhagyó vonásokat, az ígéretes és félbemaradt kezdeményeket – Berczeli világszemléleti kapcsolódásait (főként az egzisztencialisztikus életérzéshez) és avantgardisztikus kísérleteit.

Csaknem teljességgel hiányzik viszont a magyar irodalmi (és történeti) háttér, a *teljes közeg* felidézése; nem csoda, ha így reális értékrend sem alakul ki. Így idéződik Berczeli neve mellé lépten-nyomon József Attiláé, Kosztolányié, Adyé, sőt Balassié, a világirodalomból pedig Foscolóé, Leopardié, Pascolióé, sőt Rimbaud-é. A tanulmányíró távolságtartása mindössze néhány stílári sejtetésre korlátozódik, ugyanakkor a gyér magyar szakirodalomból is csak az értékelések pozitív felét idézi.

A helyzet paradoxája éppen az, hogy a bevezető tanulmány ezzel együtt az első átfogó elemzése Berczeli munkáinak, alakjának, s ebből a szempontból külön figyelmet érdemel. Méltán idézi fel az író kiterjedt fordítói munkásságának értékét, s érdekesen tájékoztat sokoldalú tevékenységéről, különösen drámai törekvéseiről. S ennyiben lecke ez a magyar irodalomtörténetírásnak is, amely – mint nemegyszer – ezúttal is példát vehetne az olasz filológiáról, ahol többnyire megbízható monográfiák állnak rendelkezésre a másod- vagy harmadvonalbeli szerzőkről is. Amilyen az az író is, akitől Weöres Sándor egykor „az új nagy drámai-költeményt” várta.

Szkárosi Endre

Bertha Bulcsú: Délutáni beszélgetések.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1978. 489. l.

A meztelen király (1972), az *Írók műhelyében* (1973) c. gyűjtemények már jelzik a költőnek az interjú-műfajban való otthonosságát. Amiben mégis többet nyújt a *Délutáni beszélgetések*: az a megkérdoztetek tudatos kiválasztása, a beszélgetések tömörsége, a tizenhét vallomásban rejtőzködő Bertha Bulcsú-portré. Hogy mire kíváncsi a kérdező? Költői utakra, alkotói módszerekre, irodalomszervező és szerkesztő tevékenységekre, életstílusokra – belső energiaforrásokra, amellyel tovább léphet az ember. A kötet szerkezeti vázát lényegében tehát az azonos kérdéscsoportok alkotják: befolyásolhatja-e az író a közösség tudatát? merre halad az emberiség?, kedves ünnepeid melyek?, mikor sírtál utoljára? stb. A válaszok emlékezet-kitérői azonban egyediek, mint ahogy *Lovász Pál*, *Györe Imre*, *Várkonyi Nándor* élete is az. De éppen ezek a szubjektív megnyilatkozások emelik ki a különböző életformát választó *Dobozy Imre*, *Karinthy Ferenc*, *Kormos István* közös találkozási pontjait az életérzésben, a mindennapi munkában, a nemzeti tudatot formáló szándékban stb.

„Ebben a században érték bennünket végül is a nagy forradalmi mozgalmak, Freud, Einstein, Proust, Joyce és Kafka, másfelől Hitler, Vietnam és Chile” – jellemzi korunk sokszínűségét *Örkény István*. Nem mellékes tehát, hogy a háborús alapélménnyel induló tizenhét megkérdezett hogyan tekint vissza az eddig megtett útra.

Hubay Miklós önmagával való szembenézése őszinte vallomáshoz vezetett: „... szomorúnak érzem az értelmiségi létet világszerte. Akkor mi marad? Végso soron marad egy-két rögeszme, melyeknek szolgálatában töltöm az életemet.” Úgy hangzik ez, akárcsak *Galgóczi Erzsébet* sorsot vállalása.

Bertha Bulcsú sohasem felejtí el a kimondott gondolatokat hitelesíteni a már megjelent művek felsorolásával. Közvetlen, de nem intimításokra törekvő kérdéseivel gyakran tudakozódik döntő szellemi élmények felől.

Bárdosi Németh Jánost, az „albatrosz sorsú embert”: Illyés Gyula, Németh László, Ady Endre „indította” útnak, Kormos Istvánt a „nyújts feléje védő kart” kérése melegítette fel... A költészet szerepét végül is egyként fogalmazták meg *Csoóri Sándorral*: „Az ember belső világában ma is a művészet próbál rendet teremteni.”

Bertha Bulcsú nemcsak kérdéseivel teremti meg interjúinak atmoszféráját, hanem pármondatos környezetrajzával, az embert örökké figyelő tekintetével is. Míg *Örkényről* elégnek tart ennyit megjegyezni: „olyan, mint az angolkeserű”, addig *Hernádi Gyula* személyiségét így hozza közel: „Távolságok vannak az arca mögött, bizonytalan, idegen tengerek”. Pedig látszólag egyszerű dolgok ragadják meg *Hernádit*, a világ jelenségei közül: „A szabadság foglalkoztat mint az idő- és térbeli kötöttségek leküzdésének a lehetősége, társadalmi, politikai, gazdasági formációk körüljárása.” A felelősségtudat fokmérője az irodalomban a kimondott szó. A kötetben megszólalók még többet vállaltak: megmutatták önmagukat, de ezzel távlatot is adtak. *Csoóri Sándoré* ez volt: „... a huszadik század emberének egyre határozottabban a történetiség tudatába kellene belekapaszkodnia...”

Jók ezek a gyökerek, hiszen *Benjámín László* aggodalma majd mindegyik beszélgetésben megfogalmazódik: „... mögöttünk egy tőlünk elidegenült, közömbös váltás következik...”, az emberiség alapvető problémája a „teljes veszélyeztetettsége az emberiségnek.”

Az interjúk valódi értéke – túl a személyek érdekességén – ezekben a figyelemzetésekből, lehetőségkeresésekből rejlik.

Hübert Ildikó

Bessenyei György: Tolerantia. (1778)

Sajtó alá rendezte és az utószót írta *Némedi Lajos*. Nyíregyháza, 1978. 134 l.

„Mint a barmok úgy élünk, mert se templomunk, se lelki tanítónk s isteni szolgálatra vezetőnk nincsen” – kesereg a panasztevő az 1770-es évek egyik magyar falujában. Az országot *Mária Terézia* kormányozza, s a „felvilágosult” abszolútizmus bécsi udvarában ekkor születik meg kétség és remény közt *Bessenyei Györgynek Tolerantiája*.

A személyes hangvételű és a politikai intézkedésekre, eseményekre érzékenyen reagáló mű nyomtatásban most jelenik meg először. Mindez *Némedi Lajos* érdeme, aki nemcsak a szövegkiadásra vállalkozott, hanem a *Tolerantiát* elemző, értékelő tanulmány megírására is. A debreceni Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárában őrzött 152 lap terjedelmű, ép kézirat – nem betűhíven közölt szövege –

irodalmi alkotásként is figyelmet érdemlő: meggyőző logikájú érvelésével, szellemesen csúfolkodó humorával, a Károli-biblia és a kor társalgási nyelvét egyaránt idéző hangvételével. „Mennyi háború, mennyi veszély! Ha szívemnek annyi könnyei volnának is, mint az egész teremtésnek kebelébe fekvő tengerek és fellegek, soha emberi nemzetünk eleitől fogva szenvedett véres nyomorúságát azoknak kiöntésével eléggé meg nem sirathatnám” (Bessenyei György levele: *A Budai Nagy Társaság Fő Tanítóihoz!*).

Némedi Lajos a kéziratot követő *Utószó*ban olyan aprólékos társadalmelemzést ad a Bessenyei György életét alakító intrikák, ügyek, sérelmek felidézésével, a *Tolerantia* gondolatvilágában e valóság nyomonkövetésével, hogy el kell ismernünk: a magyar nyelvű politikai irodalom becses darabjával van dolgunk (*Néhány mondat a korról; Bessenyei György élete és folyása 1773 és 1779 között*).

Bár a *Tolerantia* tizenhárom írása főleg a magyar protestánsok sérelmeinek ad hangot, mégsem vallásos ez a mű! Bessenyei kiütkeresését tükrözik a levél formában, elképzelt párbeszéd alakjában, vagy alexandriusokban megfogalmazott gondolatok. A *Tolerantiában* felvetett problémákat (nemzet és uralkodó közti feszült viszony feloldhatóságának módját; a nemzeti egység – anyanyelv művelésének fontosságát stb.) „... csakis egy valóban aktív közéleti tevékenységet ellátó, udvart és országot, uralkodót és hivatalait jól ismerő felvilágosult magyar ember...” vethette fel (*A Tolerantia gondolatvilága*).

Némedi Lajos tanulmánya gazdag szakirodalomra, a *Függelék*ben közölt eddig ismeretlen, vagy elfelejtett levelekre támaszkodott. *Tolerantiára* vonatkozó megállapításai ezért is, nemcsak az alapszöveg eddig „ismeretlen” volta miatt, újszerűek. A magyar felvilágosodás irodalma e munka nélkül sokkal szegényebb volna.

Hübert Ildikó

Bitskey István: Hitviták tüzeiben.

Gondolat Kiadó, Budapest, 1978. 250 l. (Magyar História)

A Magyarország történelmét népszerűsítő formában feldolgozó sorozat e kötete 1517-től (Luther fellépésétől) 1637-ig (Pázmány Péter haláláig) tárgyalja a hazai reformáció és a kibontakozó ellenreformáció fontosabb eseményeit. A hitvita-irodalom egyszerű bemutatásánál jóval többet nyújt a gazdagon illusztrált könyv. Az olvasó nemcsak a magyarországi eseményeket ismerheti meg s válhatnak szinte személyes ismerőseivé ezek főszereplői, hanem a *külföldi gyökerekről, hatásokról* (Luther, Zwingli, Kálvin, Szervét, Blandrata stb.) is felelevenítheti ismereteit. Másfelől képet kapunk az ideológiatörténeti folyamatok széles *művelődéstörténeti háttéréről* (nyomdászat, oktatás, képzőművészet), kultúra és ideológia kölcsönhatásáról. Mindez igazolja, hogy a hitviták csupán lecsapódását mutatták a mögöttük meglevő társadalmi ellentéteknek. Ugyanakkor ezeknek a polémiáknak a során keletkezett művek alkotják a korabeli magyar irodalmiság egyik legfőbb rétegét.

Érdekessé, sőt élvezetessé teszi a könyvet a szerző stílusa mellett a „hősök” apró, ám jellemző életeseményeinek, a ma is meglevő épületekkel, műemlékekkel összefonódó történelemnek a felidézése. A még kevésbé tájékozott olvasó sem merülhet el így a sok száz adatot feldolgozó, tényekre építő, de a szükség szerint mindig szerényen magyarázó olvasmányban. Az objektív szemlélettel megírt eseménytörténet nyomán plasztikusan rajzolódik ki a reformáció „teológiai racionalizmusa”-nak folyamata, amely a katolikus „régí hit”-től szükségszerűen vezetett Luther

nyomán a kálvinizmuson, az antitrinitárius irányzaton és a szombatosságon át (csak a fő vonulatokat említve) egészen a 16. század végi ateizmusig.

Mivel a kötet terjedelme s az *Előszó*ban vázolt koncepciója miatt a hazai ellenreformációnak csak kezdetével, első nagy ellentámadásával ismert meg, inkább csak a *reformáció* vitákkal tarkított bő évszázadnyi mozgalma, s nem a hitviták teljes időszaka áll előttünk.

A sorozat céljának megfelelően a könyv utolsó lapjain a legfontosabb szakirodalom jegyzéke, valamint a téma-nyújtotta lényeges eseményekről haszonnal forgatható táblázat található.

Hargittay Emil

Bori Imre: Fehér Ferenc.

Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1978. 140 l.

Fehér Ferenc a jugoszláviai magyar irodalom középnemzedékének egyik reprezentánsa, akinek indulása (életkörülménye, szegénység-élménye) a magyarországi Simon Istvánéval, Nagy Lászlóéval és Juhász Ferencével rokon. Bori Imre pályaképe jobbára a költő ötvenedik születésnapjára megjelent gyűjteményes kötete kapcsán (*Madarak folyója*) íródott; nem veszi tekintetbe a lírikus műfordító tevékenységét (*A madár árnyéka* – 1978), nem tér ki ifjúsági műveire s a korábban nagy vitákat kavart naplójegyzetkötetének, a *Hazavezérő csillagoknak* értelmezésére és elemzésére sem.

A fentiekből látható, hogy Bori kismonográfiája (nagyobb lélegzetű tanulmánya) csupán Fehér Ferenc költészetére épül, s nyolc fejezetben kísérli meg az ellentmondásoktól – nagyobb részt érték hullámból adódó zavaroktól – sem mentes lírai pályakép megrajzolását. Nincsen könnyű dolga. Fehér Ferenc pályájának mindmáig jellegzetessége, hogy az egyértelműen erkölcsi értéként megnyilvánuló lényeg (haza- és szülőföld vállalása, „szellérélményeihez” való kötődése) nem mindig tud azonos szinten esztétikumvá válni. Kétségkívül, erre Bori Imre is nagy hangsúlyt fektet (*Kezdetben volt a gyermekkor*), a költő életreszóló élményt hozott szegénységének tájairól; az innen való kiemelkedést szolgálja a könyvekbe bűvás, s Veres Péter *gyepsori* írásainak légköre éppúgy, mint Petőfi megcsodálása vagy a „Mert robotos senkik voltunk . . .” lázadó dühe. Noha a fiatal, induló költő ideálja Petőfi Sándor, Illyés Gyula és József Attila korai költészete is megérinti. Bori kimutatja, hogy az ifjú lírikusnál mily nagy szerepet játszott a szinte „penitenciaverseket” létrehozó örökös büntudat.

A *Jobbágyok unokái* című poéma (1951) esztendei a fordulatot jelentették Fehér Ferenc költészetében, melyet a tanulmányíró a patriarchális környezet fölbomlásában – az ifjú poéta ekkor kerül Szabadkáról Újvidékre – jelöl meg. (Urbánus hatások, idegenségélményének fokozása, a szülőföldhöz és a családhoz való intim viszony ezekben az években kezd egyetemes érvényűvé válni). Az ötvenes években a költő „artisztikus hajlandóságai kilombosodnak” (rimtechnikájának különlegessége, Tóth Árpád-hatás). A tanulmányíró Fehér Ferenc ódáit és elégiáit – külön fejezetet szán nekik – „affirmatív programversekként” értékeli, melyekben gondolatilag is tettenérhetőek a költő kitorérsi szándékai. Bár az önmegszólító verstípus fölbukkanása, Bori itt Németh G. Béla eredményeit kamatoztatja, a „költő tudati válságából eredeztethető”, Fehér képes lesz ily váltással is az önmegszólító verstípusban saját – és sajátos! – változatra lelni. A *Tisza-parti vallomások* tizenkettedik darabja tökéletes dal; s talán ennek a nem csupán formai magáralatlalásnak tudható be, hogy az 1962-es év „szonett-szüretét” mely a költő lírai alakulástörténetében is újat hozott, Bori Imre „emelkedett bezártságként” értékeli. *Az érettség korszakában*

azt a költőt mutatja föl, aki a szintézist jelentő verseiben (*Agyag*) szinte teljes tapasztalat-kincsét reprodukálja, s „a költői létezésben foglaltan az emberi létezés Janus-arcúságáról” is jelentőset mond.

Szakolczay Lajos

Bori Imre: Krúdy Gyula.

Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1978. 260 l.

Bori Imre pályaképe Krúdy Gyula születésének századik évfordulója alkalmából készült. Az irodalomtörténész, saját korábbi tanulmányát (*Krúdy Gyula „nagy évtizede”* – a *Fridolin és testvérei* című kötetben) sem hagyva figyelmen kívül, úgyszólván áttekintette az egész Krúdy-irodalmat, melynek számára leglényegesebb részeit a *Jegyzetek* rejtett bibliográfiájában tárja föl. A monográfus történészek (Hanák Péter, Zolnay László), irodalomtudósok (Sótér István, Diószegi András, Szauder József, Vargha Kálmán, Szabó Ede, Rónay György) emlékezők (Krúdy Zsuzsa) munkáiból éppúgy merített, mint a marxizmus klasszikusainak – nevezetesen Marxnak – meg-látásaiból; figyelembe vette a különböző évkönyvek vonatkozó cikkei mellett a nyelvi-stilisztikai vizsgálatok eredményeit is (Kemény Gábor, Szemere Gyula, Molnár Zoltán, Herczeg Gyula).

Könyve tizenkilenc fejezetre épül; problémakibontása mellett nagyjából az idő-rendet követi. Elemzéseiben ritkán, talán csak az indulásnál és az utolsó éveknél, támaszkodik az életrajz tényeire, nem biográfiát akar adni, hanem a művek kivál-totta saját „látomását” – Krúdyról, a korról, irányzatokról, a magyar próza áramla-tairól, arról a fő sodorról, melynek reprezentatív képviselője, áttörvén a provincia gátjait, a modern magyar próza első számú képviselőjévé vált.

A tanulmányíró vizsgálódási szempontjai, akárcsak az avantgarde irányzatait bemutató – a magyar irodalom hagyományos értékrendjével polemizáló – könyveiben (*A szürrealizmus ideje, A szecessziótól a dadáig, Az avantgarde apostolai*) újszerűek, leleményesek, nem egyszer a szakmát is megbotránkoztatóak. Ezt a legutóbbit avval éri el a szerző, hogy a századvég nagyon értékes, eddig kevésbé értékelt prózájában (Csáth Géza, a Cholnoky-testvérek s nem utolsó sorban Krúdy műveiben) olyan áttörést lát, amelyhez képest az egész magyar próza csak elenyésző értéket hozott létre. Különösen Krúdy „balzaci” méretű életműve értékelendő ilyen szem-pontból –, sugallja következtetése –, ő az, akinek már fiatal korában „az elidegenült írói közelítésmódból” magyarázható a modernsége, aki föllépésekor szakít az ideje múlt közvetlen ábrázolással, ki „déryes” (!) vonásokat mutat a *Az aranybányában*, s mi több, „anekdotázó elbeszéléseinek legtöbbször antianekdotá”. A kezdeti szecessziót életművében szürreális világlátás váltja föl, s majd a tárgyiasság lesz az a kulcs-fogalom, mely szerint az utolsó nagy korszak alkotásai megfogalmazhatók illetve megmérhetők.

Bori Imre Krúdy prózaművészetének jellegzetességeit a „Krúdy-effektusban” véli fölfedezni, mely a „szövegháttér sajátosságát” jelenti, miszerint „a szövegháttér funkciók szerepének felismerése” az író írásművészetének legnagyobb erőssége. (*A vörös postakocsi* erőteljes, művészi korbírálatát – hangzik a megállapítás – a „Krúdy-effektusok” hitelesítik.) A *Mit látott Vak Béla szerelemben és bánatban* című művet a tanulmányíró a legnagyobb magyar regénytörzsként említi, s a „belső látást” a „purgatórium-helyzettel” hozza kapcsolatba; itt említődik az a társadalomkép is, mely a regényben „József Attilát és Déry Tibort előlegező módon” van jelen.

Krúdy, miután művészregénnyel (*Hét Bagoly*) búcsúzott „nagy korszakának” világától, a „történelemben” lépett – állapítja meg Bori – : „a valóságos emberek, akik a tízes évek regényeiben legfeljebb mellékszereplők voltak, most főhősökké váltak”. „Tárgyiasságának” kialakulását abban látja a monográfus, hogy az írónak a tízes évekhez való szubjektív viszonyulása fokozatosan megváltozott, s ahogyan elszakadt világától, úgy vált *szemlélővé*. Az író s műveinek világa közötti egyre növekvő távolság eredményezte „az ábrázolásnak és a tárgyiasságnak” folyamatát.

Leginkább azért olvasható vitairatként Bori Imre Krúdy-kismonográfiája, mert a szerző nem minden föltevését támasztja alá elemzéssel, s oly kis terjedelemben igyekszik a vitás kérdéseket megoldani (sőt, ő maga újabb vitáknak is előhívója), amelyre csak egy minden részletében alapos nagymonográfia lehet képes.

Szakolczay Lajos

Botta István: Melius Péter ifjúsága.

A magyarországi reformáció lutheri és helvét irányai elkülönülésének kezdete. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 218 l. (Humanizmus és reformáció 7.)

A Humanizmus és reformáció sorozat legújabb kötete arra vállalkozik, hogy Melius Péternek, a magyar protestantizmus kezdeti időszaka egyik legnagyobb tekintélyének az irodalomtörténet és egyháztörténet számára eddig ismeretlen vagy nehezen rendszerezhető fiatalkori fejlődését felvázolja.

Botta István az életrajzi adatok hiányosságát és ellentmondásosságát azzal oldja fel, hogy kimutatja *Somogyi Péter* vágsellyei lutheránus tanító és *Somogyi Melius Péter* azonosságát, ugyanakkor elhatárolja őket a korabeli harmadik Somogyi Pétertől, a nyírbátori kereskedőtől. Az azonosság bebizonyítása érdekében a külső és belső érveket összhangban vizsgálja; egykorú levelek, feljegyzések, okmányok, közvetett és közvetlen adatok tanúságát ugyanúgy felhasználva, mint a vágsellyei tanító fogóságában írt naplójának és Melius műveinek, hitvitákon való szerepléseinek teológiai vizsgálatát.

Az életrajz és pályakép teljessé tételéhez egész korszakot fest: kidolgozza mindazon embereknek a portréját, akikkel a fiatal Somogyi Péter kapcsolatba került. Bemutatja *Nádasdy Tamás* sárvári udvarát, a Bornemisza családot és rokonságát, *Oláh Miklós* és a Révayak birtokviszályait, s *Szegedi Fraxinus Gáspár* révén pedig az orvostörténet számára is érdekes adalékokat szolgáltat.

A munka teljességre törekszik a teológiai-dogmatikai irányzatok vitás kérdéseinek tisztázásában is. A magyarországi helyzet okainak felderítését a külföldi reformáció vizsgálatával összevetve végzi el, s így nemcsak Luther, Melancton, Kálvin, Zwingli és Bullinger szerepét tisztázza a magyar reformációban, hanem annak bebizonyításával, hogy hogyan ferdítették el és magyarították félre Melancton nézeteit, teljesen új nézőpontba is állítja a helvét magyarországi elterjedésének kérdését.

Uray Piroska

Bölöni Farkas, Sándor: Journey in North America, 1831.

Translated and edited by Arpad Kadarkay. ABC-Clio, Inc. Santa Barbara, California – Oxford, England. (1978) XIV, 238 l.

Kadarkay Árpád felmérhetetlen becsű szolgálatot tett mind a magyar filológiának, mind az amerikai eszmetörténetnek, amikor vállalkozott Bölöni Farkas Sándor

észak-amerikai utazásának fordítására és kommentálására. A tulajdonképpeni fordítás – amelyhez fejezetenként értékes tárgyi jegyzetek is csatlakoznak és amelyet névmutató is kiegészít – szinte könyvterjedelmű 79 lapnyi bevezető után következik. A bevezető tanulmány meggyőzően bizonyítja az angolszász olvasóknak, hogy az amerikai öntudat és az amerikai demokrácia nemzetközi visszhangjának szempontjából a székely utazó könyve legalább annyira fontos dokumentum, mint Alexis de Tocqueville világhírű munkája. Jelképesnek tekinthető, hogy a két utazó – az amerikai börtönügyeket tanulmányozandó – a vendégkönyv tanúbizonysága szerint össze is találkozott a Sing Sing börtönben. A magyar olvasók számára is sok újat mond a tanulmány írója, amikor Bölöni Farkas politikai gondolkozásának elemeit beállítja a Rousseau-t követő, de azért az unitarizmuson belül elkülönülő eszmetörténeti hagyományba. Mivel az előszó sok részletfordítást tartalmaz Bölöni Farkas naplójából is, így a közölt művön túl felhívja a figyelmet a szerző egész életművének fontosságára. Véleményünk szerint méltán értékeli nagyra Bölöni Farkas írói művészetét, amelyet a romantika legnagyobb alkotóival, például Kierkegaard-ral vet össze.

Mivel Kadarkay Árpád a XIX. század első felének magyarországi, szűkebben véve pedig erdélyi irodalmi és politikai viszonyairól szemmel láthatólag igen kiterjedt ismeretekkel rendelkezik, a legnagyobb mértékben örvendetesnek tarthatnók, ha misszió-szerű vállalkozását tovább folytatva megajándékozná az angol nyelvű olvasóközönséget más, e korból származó jelentős magyar művek fordításával is. Véleményünk szerint feltétlenül érdemes erre a kitágult figyelemre, például Wesselényi Miklós: Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében c. munkája. Ilyen fordítások és kommentárok – a nemrég örvendetesen megélenkült amerikai Kossuth-kutatás mellett – arra engednek utalni, hogy szolid tárgyismereten nyugvó, elfogulatlan kép bontakozhat ki a nyugati tudományos körökben Magyarország történetének kulcsfontosságú szakaszáról, a reformkorról.

Szörényi László

Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae S.I.

I (1551–1600), collegit et edidit Ladislaus Lukács S.I., Romae, Institutum Historicum S.I., 1978, pp. XXI + 41* + 828. (Monumenta Historica Societatis Iesu, Vol. 117.)

Monumentális kötetében Lukács László páratlanul fontos forrásanyagot tett közzé nemcsak a jezsuita rend-, illetve tágabban a katolikus egyháztörténet, hanem a magyar művelődés- és irodalomtörténet számára is. Önálló magyar jezsuita rendtartomány nem lévén, a magyarországi jezsuita kollégiumok az osztrák provincia részét alkották, s így a magyarországi származású, illetve a Magyarországon működő idegen jezsuiták személyi állományának vizsgálata csak az ausztriai rendtartomány keretében lehetséges. Ennek a személyi állománynak a teljes számbavételét célozza az ún. „Catalogus”-oknak a kiadása, melyből a jelen kötet az 1600-ig terjedő anyagot tartalmazza. E katalógusok a jezsuita rendtörténet egyik legfontosabb forrástípusát képviselik, ugyanis minden rendháznak illetve kollégiumnak, 1589-től kezdve pedig minden rendtartománynak rendszeresen jelentést kellett tennie a hozzá tartozó valamennyi rendtagról, megadva személyi adataikat, s a tanulmányaikra, képzettségükre, beosztásukra, nyelvtudásukra vonatkozó információkat is. A jelentéstétel módját pontos előírások szabályozták s bár ez utóbbiakat többször módosították, a katalógusok csaknem hiánytalanul fennmaradt sorozatából a magyarokat is magába foglaló osztrák rendtartomány teljes személyi adat-anyagát megkaphatjuk. Egy jelentékeny történeti és kulturális szerepet játszó magyar értelmiségi csoport

biográfia-gyűjteményével rendelkezünk tehát ezután Lukács László jóvoltából. Hogy ez mit jelent a XVI. század vonatkozásában, az nem szorul magyarázatra.

A könyv latin nyelvű bevezetésében Lukács tájékoztat az ausztriai rendtartomány 1600-ig terjedő történetéről, az egyes kollégiumok alapításáról, megadva az előljárók teljes névsorát is, majd részletesen ismerteti a jezsuita rendtörténet forrásainak különböző típusait általában, az ausztriai provincia vonatkozásában pedig különösen, végül pedig elmondja a kötetben közzéadott katalógusokra vonatkozó összes tudnivalót. Kiegészíti mindezt a források és lelőhelyük pontos jegyzéke egészen 1773-ig, a rend feloszlatásáig haladva. (A katalógusok kéziratának egyik legteljesebb sorozatát a pannonhalmi Szentbenedek-rendi könyvtár őrzi!) Ezután következik a katalógusok szövegének mintaszerű kritikai kiadása, az összes variáns figyelembevételével. Ennek során a kiadó a jegyzékekben gyakran hiányosan, vagy torzultan szereplő személyneveket ki is egészíti, helyre is állítja.

A szerző azonban nem elégedett meg ennyivel: műve második részében a katalógusokban szereplő jezsuiták összesített életrajzi lexikonát adja „*summaria vitae*” címen, támaszkodva rendtársa, *Antonius Petruch* anyaggyűjtésére. Ez a biográfiai rész rendkívül tömören megadja az összes fontos életrajzi adatot, felsorolva az illető rendtag szolgálati helyeit és beosztásait, s amennyiben írói munkásságot folytatott, megadva erről a legszükségesebb bibliográfiai tájékoztatást. A magyar történeti és irodalmi kutatás igen sokat fog profitálni ezekből az adatokból. Igaz ugyan, hogy a XVI. századi magyar jezsuitákról többnyire eddig is több életrajzi adatot ismertünk, mint legtöbb magyar kortársukról, most azonban az eddig figyelembe nem vett adatok egész tömege áll rendelkezésünkre. Hogy csak egy példát említsék: nem tudtuk, hogy a Kempis-fordító *Vásárhelyi Gergely* Braunsbergben is működött, mégpedig éppen abban az évben, amikor *Balassi Bálint* az ottani jezsuiták körében tartózkodott.

A kiadó számára nagy gondot jelentett a helynevek írása, hiszen a katalógusok e téren következtelenek, másrészt pedig a hivatalos helynevek azóta gyakran változtak. Lukács konkordancia-táblázattal, illetve a helyneveknek olykor több nyelven való megadásával igyekszik segíteni e nehézségen. Eljárása azonban nem teljesen következetes. A születési helyek esetében pl. a jelenleginél jóval többször lett volna kívánatos a mai hivatalos név mellett az akkor használatos magyar elnevezés megadása.

A nyomdai kiállítást irigyelheti mindenki, akinek forráskiadvány, szövegkiadás sajtó alá rendezése volt valaha is osztályrésze.

Klanczay Tibor

Johannis Amos Comenii: Opera Omnia. 12

Geometria – Cosmographiae compendium – Physicae synopsis – Ad Physicam addenda – Disquisitiones de calor et frigoris natura – Cartesius a mechanicis eversus – De arte spontanei motus relatio – De motu perpetuo scriptorum fragmenta. Examinavit: Luboš Nový. Ediderunt: Dagmar Čapková – Marie Kyralová – Vlasta T. Miškovská-Kozáková – Julie Nováková – Ivana Sommernitzová-Kultová – Stanislav Sousedik – Martin Steiner.

Nakladatelství Československé akademie Praha 1978. věd. 409 (5) l.

Comenius életmű-kiadásának jelenlegi kötetében a kiadók összeállították azokat a teljes, illetve töredékben maradt műveket, amelyek a nagy tudós életművéből a természettudományok körébe vágnak. Ezek részben tanítási segédesszközként szol-

gáltak Comenius számára sziléziai gimnáziumi pályafutása idején, részben pedig az ún. „mozaista” vagyis Mózes követő természetfilozófiai irány harcosan polemikus termékei. Ez a – napjainkra jórészt elfelejtett – iskola szélsőséges protestáns visszhangja volt a mechanikus alapokon a XVII. században új irányt vett és egyre inkább a kísérletezés irányában elmozduló természettudománynak. Képviselői mindenáron össze akarták egyeztetni a mozgás természetére vagy a kozmosz rendszerére vonatkozó új hipotéziseket a Mózes könyveiben megfogható kinyilatkoztatással. Érdekes előjátéka ez az iskola a fiziko-teológia néven ismert iránynak. Kívánatos volna, hogy a most kiadott szövegek nyomán a kutatás figyelme ráirányuljon a munka, illetve az irányzat magyarországi kapcsolataira és hatástörténetére; mint ahogyan a fiziko-teológia magyarországi tudomány- és költésztörténeti hatásáról már elég sokat tudunk.

A kiadók a nyomtatott kiadásokból, illetve a világon szétszórt kéziratok fotómásolataiból példás gondossággal állították helyre az egyes művek szövegét. A lap alján az egyes eltérő olvasatokat közlik kritikai apparátusban, ezen felül minden műhöz csatlakozik utószó (latinul, cseh nyelvű kivonattal) és részletes kommentár. A szerkesztők ugyan az előszóban szerényen a szöveg helyreállításának céljára korlátozzák magukat, a kommentár azonban igen értékes és bőséges tudománytörténeti adatokat is tartalmaz.

Szörényi László

Csapodi Csaba: Az Anonymus-kérdés története.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1978. 162 l. (Gyorsuló idő)

A szerző a Gesta Hungarorummal kapcsolatban felmerülő kérdések, megoldások, hipotézisek összegzésére vállalkozott; a bevezetőben elmondja, hogy 50 esztendő óta kíséri figyelemmel az Anonymus-kutatás meg-megújuló megoldási kísérleteit.

Az utóbbi években újra fellángolt, vagy mondjuk úgy – mióta Schwandtner János György 1746-ban Bécsben kiadta a *Scriptores rerum Hungarorum*-át, a kötethez írt előszóban pedig Bél Mátyás a krónika keletkezésének idejével és szerzőjével foglalkozott –, soha ki nem aludt az érdeklődés az Anonymus-rejtély iránt. Ki rejtőzik az Anonymus név mögött? Mikor élt a szerző? Mennyire hiteles a kódex szövege? Jeles történészeink, legjobb szakembereink hosszú évtizedes önfeláldozó munkája sem volt elegendő, hogy ezekre a kérdésekre megnyugtató választ adjanak. Heves viták közben I–IV. Béla királyig helyezik a krónikaszerző korát, kilétét pedig Péter aradi prépost, Pál pozsonyi prépost, P. erdélyi püspök, Benedek, Péter mester, Mátyás, Pousa Domokos-rendi szerzetes, Adorján budai prépost, Péter óbudai prépost, Pál csanádi püspök, Péter esztergomi prépost, P. mester királyi nótárius, később pannonhalmi szerzetes, Turda-Péter vagy Pál győri püspök személyében vélik megtalálni. Az izgalmas, máig sem véglegesen tisztázott kérdésekre különböző korok, nézetek, kutatási eredmények, módszerek tükrében olvashatunk összegzést kronológiai sorrendben, miközben a csatározások hevét is érezzük, s megismerkedünk a szerző, Csapodi Csaba véleményével is.

A körültekintően megszerkesztett, olvasmányos könyvet egyaránt hasznosíthatja a szakember és az érdeklődő olvasó.

Lévay Edit

Csapodiné Gárdonyi Klára: Humanista kódexek nyomában.
Magvető Könyvkiadó, Budapest 1978. 145 l. (Gyorsuló idő)

A középkori kódexek Európa-szerte ismert és megbecsült kutatói Csapodi Csaba és Csapodiné Gárdonyi Klára. A Magvető Kiadó Gyorsuló idő sorozatában ezúttal Csapodiné Gárdonyi Klára műhelytanulmányát olvashatjuk, amely több évtizedes kutatómunkájának eredményeiről számol be, oly módon, hogy nem a tudományos eredmények publikálására helyezi a hangsúlyt, hanem azt a folyamatot mutatja meg, amely a téma kutatásához, a mai napig tartó szüntelen érdeklődéséhez elvezette. A Csapodi házaspár nevéhez fűződik a híres Corvina gyűjtemény monografikus feldolgozása, és számos kódex azonosítása, munkájuk eredményeit tudományos fórumokon idehaza és külföldön egyaránt széles körű visszhang kísérte. Csapodiné Gárdonyi Klára kötetében a száraz tudományos eredmények másik oldalát rajzolja föl, a kutatómunka izgalmairól, a kutatási módszerek hétköznapi alkalmazásának lehetőségeiről beszél.

A kötet nem csak befejezett kutatásokat említ, hanem a középkori kódexekkel foglalkozó szakemberek kételyeit, a kutatásokban felmerülő nehézségeket és a megoldásra váró feladatokat is sorra veszi.

Németh S. Katalin

Csáth Géza: Egy elmebeteg nő naplója.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1978. 277 l.

A Magvető Kiadó *Magyar Tallózó* címen új sorozatot indított, amely művelődéstörténeti alapokra épül, nem köti magát szigorúan a szépirodalom határaihoz, egyetlen és legfőbb ismérve az lesz, hogy felfedezze annak a javát, amit a magyar észjárás mindennemű prózában létrehozott. A sorozat ilyenformán a dokumentumok különféle válfajai iránt újfent megélnékül olvasói igényeket elégíti ki, s hogy milyen sikerrel, azt Csáth Géza elsőként megjelent és napok alatt elfogyott könyve bizonyíthatja. Csáth Géza elmekörtani tanulmánya egy elmeteg nő megfigyelése és naplója nyomán készült, 1912-ben jelent meg *Az elmebetegségek pszichikus mechanizmusa* címen, s azóta sem látott napvilágot, sőt, a Csáth életművével foglalkozó szakirodalom is legfeljebb emlegette, de komolyan soha nem vette figyelembe, és nem hasznosította az író műveinek elemzésekor sem. Rejtély, hogyan feledkezhetek meg róla – *Dér Zoltán* kivételével – Csáth ismerői, a tanulmány ugyanis remek írás és egyformán különleges érdeklődésre tarthat számot mind irodalomtörténeti, mind orvostudomány-történeti szempontból. Az elsüllyedt munkát a szerkesztők példászerűen gondozták és körültekintő módon tálták. *Mészöly Miklóssal* bevezetőt irattak hozzá, újraközölték a híres freudista orvos, *Ferenczi Sándor* egykorú ismertetését róla; a sajtó alá rendező *Szajbély Mihály* utószava irodalmi, *Buda Béla* írása orvostudományi oldalról vizsgálja Csáth művét. Orvosi kifejezések szótára és a Csáth-ról szóló fontosabb cikkek válogatott bibliográfiája segíti az olvasó tájékozódását.

Igaza van a bevezetőt író Mészöly Miklósnak, még véletlennek is kivételes, hogy egy írói mű jobb megértéséhez olyan kalauzt kapunk magától az írótól, mint amilyen az orvos Csáth Géza lélekelemző tanulmánya. De ugyanezt mondhatjuk a vizsgálat alá vont nő személyéről: Csáth Géza is elsőrangú médiumot talált A.G. kisasszony személyében, aki nem közönséges írnutudással és felfogóképességgel rögzítette naplójában betegségének elhatalmasodását, vezérlő motívumait és főbb tüneteit; lelkének viszonylagos egyensúlyban tartására előhívott pszichikus

védelmi berendezésének jelképeit. Csáth Géza egyidejűen mint kutató lélekbúvár és mint alkotó író fedezett fel kitűnő anyagot A.G. kisasszony naplójában és kórtörténetében, amit aztán ragyogó logikával, szakmai következetességgel és írói beleérzőképességgel ki is aknázott. Az olvasót magával ragadja az elemzés szabatosága, az ún. komplexek működésének gondos föltérképezése és a diagnózisból kibomló – az író kezenyomatát is magán viselő – sors-történet képe. Kitárul előttünk a betegségbe mind mélyebben belebonyolódó lélek története, s eközben bepillantathatunk ama szövevénybe, mely Csáth emberi személyisége és írói karaktere egymásba keveredéséből áll elő. Csáth Géza, a köresetet szabatosan vizsgáló orvos, maga is betegséggel küzdött, s amikor A.G. kisasszonyt vizsgálta, már morfiummal élt s kezdte őt is lefelé húzni az elmebaj örvénye. Így aztán, akarjuk vagy sem, a kisasszony kórképébe akaratlanul belelátjuk az író kórképét is. Persze, helyeselhetünk a bevezető írójának, hogy elhárítja a könnyen adódó párhuzamot, melyet a naplóból kibomló élettörténet és Csáth Géza személyisége között vonhatnánk meg. Nincs is szóserinti megfelelés az orvos, (az író) és a beteg sorsa között, de némi analógia mégiscsak felfedezhető életük alakulásában. Csáth Géza A.G. kisasszony pszichózisa analízisének összefogásául ezt írta: „Sok testileg egészséges, épeszű ember meghal az életének delén anélkül, hogy elmondhatná magáról, hogy olyan nagyfokú, változatos és nagy mennyiségű élvezetben lett volna része, mint A.G. kisasszonynak”. Ez az egyetlen mondata Csáth Gézának, amelyben kilép az elemző szakszerűség köréből, s az orvos helyett az ember szólal meg és áttöri a személytelen kórrajz tárgyilagos hangnemét. Csáth Géza téveszméje kapott itt hangot, s mint Kosztolányi írta 1919-es *Csáth Géza betegségéről és haláláról* szóló cikkében: „nyilvánvaló, hogy ekkor már ketten gondolkoztak és cselekedtek: ő és a morfium, mely beivakodott a véérébe és átalakította egykori egyéniségét”. Kosztolányi, a leghitelesebb tanú, nagyon meggyőző módon írja le a folyamatot, hogy a narkotikum rabjává lett írónak fokozatosan miként szűkült be világa. „Mert a morfium nem hoz bódító és mennyországi lázakat, mint a hozzá nem értők képzelik. Éppen ellenkezően hat”. Így lesz ez az újonnan felfedezett Csáth Géza-tanulmány kettős tükör, amelyben egy klinikai köresetet tanulmányozhatunk s mellette a vizsgálot is, akinek művei megértéséhez föltétlenül közelebb visz ez a paranoia-analízis, mely mellesleg a századelő rendkívül gazdag szellemi életének is kicsiny, ám maradandó dokumentuma.

Béládi Miklós

Cseres Tibor: Elveszített és megőrzött képek.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1978. 526 l.

A hat részre osztott kötet az író 1962 és 1976 között született írásait őrzi.

Az első rész visszatekintés Cseres regénytémáit meghatározó nagy élményére, a második világháborúra. A magyar katonai ellenállás, a hivatásos tisztek magatartásformája, a német–magyar szövetség valósága, a béke első napjainak emlékei sorjáznak a könyv lapjain.

Szülőföldjéről Erdélyről, annak irodalmáról vallanak szociográfiai hűségű cikkei.

A Találkozásainak című fejezet *Tamási Áront, Gaál Gábort, Darvast, Kós Károlyt, Jankovich Ferencet, Féját, Kamondyt* idézi.

Apró esszéiben történelmi témákról medítál: keltákról és Anonymusról, a harácrról és kódexeinkről.

Szakmai beszélgetései széles kört ölelnek föl: a képzelte és valódi interjúk a 70-es évek kisembere számára fontos kérdésekre keresik a választ.

A kötet legnagyobb lélegzetű írása Békéscsaba 250 esztendő történetét fogja át.

Eitmann András

Csokonai Vitéz Mihály Összes Művei.

Színművek I–II. Szerkeszti Julow Viktor. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Pukánszky Kádár Jolán. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 377, 377 l.

Az első magyar színtársulat helyzete 1792-re úgy-ahogy megszilárdult, csak éppen nem volt mit előadnia. A bécsi Magyar Hírmondó és a Budán megjelenő latinnyelvű újság, az Ephemerides Budenses felhívására lelkes szerzők ajánlották fel segítségüket – *Péczeli József*, Komárom súlyosan beteg fiatal prédikátora például nem éli túl ugyan ezt az évet, de Racine összes művei mellett Shakespeare-tragédiák fordítását is felvállalja. A jelentkezők sorában ott van az alig húszesztendő debreceni diák, *Csokonai Vitéz Mihály* is, 1793 májusában már az ötödik ajánkozó levelet küldi s benne 16 színművet ígér, túlnyomórészt természetesen fordításokat, de készül eredeti darabja is, a korabeli poétaváros keserveit felpanaszoló *Tempefői*. Csokonai életművének színmű-termését jelentős részben az ekkor feltáru-
ló lehetőség ihlette – a munkáit folyvást korrigáló költő a későbbiek során is főleg a most elkezdett vállalkozásokat tette maga elé újra, igaz, egyre inkább csak a versbetétek kedvéért: a magyar színjátszás bukása reménytelenül tette az országos nyilvánosságra vágyó költő színműíró ambícióit. Jellemző, hogy 1795 után még a Tempefőivel sem foglalkozott tovább. Maradt azonban egy másik – noha korlátozottabb – lehetőség is színműíró hajlamai kiélésére, egy olyan lehetőség, amelynek alkalmait érezhető kedvvel ragadta ugyan meg, de látnivalóan csak alkalmaknak tekintette őket: az iskolai színjátszás szükségleteinek kielégítésére írott színműveire alig fordított gondot, még azzal sem törődött, hogy megfelelő tisztázat maradjon róluk. Azt a vígjátékát, amelyet napjaink kritikája talán legmagasabbra értékelt, a *Karmyónét*, ő fel sem vette kiadandó művei listájára – annál népszerűbbek voltak viszont a korabeli közönség bizonyos rétegei (diákok, vidéki értelmiségiek) körében: meglehetősen sok másolat készült belőlük. Érdekes, hogy nem akadt üzleti szellem, aki felfigyelt volna az érdeklődésre és megkockáztatta volna a kiadást – s feltehetően azért nem, mert ebből a szempontból éppen az érdeklődőknek voltak korlátozottak a lehetőségeik.

De a Csokonai-kutatás szempontjából talán fontosabb az a divergencia, amely a színműveknek a közönség által való értékelése és a szerző saját értékelése között megfigyelhető: láthatóan éppen innen származnak azok a speciális nehézségek, amelyekkel a Csokonai színműveinek kritikai kiadását előkészítő színháztörténésznek, *Pukánszky Kádár Jolámnak* szembe kellett néznie. Hiszen – hogy csak egy következményre utaljunk – a szerzői közöny játszik szerepet abban, hogy gyakran nélkülözni kell az eredeti szövegeket, a közönség érdeklődése viszont igen sok s igen sokfajta másolatot produkált, így a textológiai munkát többnyire az életmű utóéletének rendkívül nehéz és sok buktatót rejtő terepén kellett elvégezni. A korrekt és szellemes, elméleti és módszertani szempontból egyaránt szilárd alapokon nyugvó filológiai teljesítményeket nem részletezhetjük, arra azonban mindenképpen fel kell hívunk a figyelmet, hogy nemcsak a szóban forgó művek értéke és jellege, valamint Csokonai rájuk vonatkozó értékelése és jellemzése közötti viszony kínál termékeny tanulságokat, de a jegyzetanyag nélkülözhetetlen forrás Csokonai poéti-

kájának további kutatásához más szempontból is. Így pl. a sajtó alá rendező megoldásai igen megnyugtatóknak tűnnek a műfajok kérdésében. A színműíró Csokonai esetében nem beszélhetünk ugyanis szilárd műfaji kategóriákról, s emiatt korábbi kiadásokban előfordulhatott, hogy a színművek között közöltek nem oda tartozó írásokat (*Geographia Antiqua*, *Ropog a bús ég*), miközben nem a drámák között szerepelt olyan munka, mint a *Doctorandus*.

Bíró Ferenc

Darvas József ifjúkori levelei.

Sajtó alá rendezte és jegyzetekkel ellátta Beck Zoltán. Békéscsaba, 1978. 78 l. + képmell. (Bibliotheca Bekesiensis 15.)

Az orosházi Szántó Kovács János Múzeum Darvas József-gyűjteménye – az író orosházi emlékháza fölállításának előkészületei közben – számos érdekes dokumentummal gazdagodott. Egyebek mellett előkerült a fiatal Darvas jónéhány, „az orosházi Bohus-család lányaihoz, a fiatalabb Annához és az idősebb Sárihoz” írott levele, könyveddikációja, fényképe stb. is. E levelek zömmel 1929 és 1932 között íródtak (néhány darab későbbi keletű), s tulajdonképpen Darvas első szerelmeinek dokumentumai. Az előkerült anyagot *Beck Zoltán* rövid bevezetővel s szűkszavú jegyzetekkel közre is adta a Bibliotheca Bekesiensis sorozat 15. kötetében. E levelek írása idején Darvas kiskunfélegyházi tanítóképzős volt s első lépéseit tette az íróvá válás útján, a közölt levelek tehát indulása történetének dokumentumai. A Beck által sajtó alá rendezett 32 db. különféle dokumentum – a kihagyásos, csonkított közlés ellenére – érdekes képet ad a fiatal Darvasról. Életútjának eseménytörténetét is jobban megismerhetjük általuk, de ezeknek a Bohus-lányokhoz írott leveleknek igazi jelentősége mégiscsak abban van, hogy belőlük kirajzolódik a pályakezdő Darvas érzelmi élete, magánemberi pszichéje. S emberi eszményei, céljai, örömeibánatai, általában: személyisége alakulásának fázisai is. Sajnos a levelek csonkán jelentek meg, sőt egy részük nem is került be a kötetbe, s a bevezetés is, a jegyzetek is nagyon szűkszavúak, rögtönzöttek. A jegyzetek nehezen is használhatók. Hasznos viszont (s növeli is a kötet használhatóságát) a gazdag képanyag. Ennek értékét az sem semmisíti meg, hogy némelyik kézírás-faksimile oly kicsi, hogy teljességgel olvashatatlan.

A *Darvas József levelei*, híven a sorozat jó hagyományaihoz, izléses, szép kivitelű, igazi bibliofil könyvecske.

L. A.

Dávid Katalin – Kovács Endre: A barátság ezer éve. (Magyarország Lengyelország) Corvina Kiadó. –Krajowa Agencja Wydawnicza Budapest–Warszawa 1978. 102 l. + Melléklet.

1970-ben nagyszabású kiállításon mutatták be (a krakkói Wawelben és a budavári Palotában) a lengyel–magyar történelmi kapcsolatok tárgyi emlékeit. E kiállítás anyagát tartalmazza a reprezentatív album, egy budapesti és egy varsói kiadó közös munkája. Történelmi kapcsolataink évezredes múltját a magyar nyelvű változatban *Kovács Endre* mutatja be (a lengyel nyelven kiadott albumban *Wacław Felczak* krakkói történész összefoglalóját olvashatjuk). A kötet képanyagát magyar részről *Dávid Katalin*, lengyel részről *Andrzej Fischinger* állította össze. A mintegy kilenc

ív terjedelmű színes és fekete-fehér fotók méltó módon illusztrálják az európai művelődéstörténetben is példa nélkül álló lengyel–magyar kapcsolatokat.

Egyedülálló jelenség ugyanis, hogy két nép ilyen hosszú időn keresztül pozitív sztereotípiával vélekedjék egymásról. Természetesen változott a kapcsolatok tartalma, más-más ideológiák használták föl (s a két ország között sem volt mindig jószomszédi, szövetségi viszony), de sohasem lehetett figyelmen kívül hagyni a pozitív magyarság-, illetve lengyelésképet.

A középkori kapcsolatok legfontosabb szálai az uralkodó dinasztiák szövetségei, melyet gyakran pecsételtek meg házassággal. Megemlítenéd azonban a gazdag egyházi kapcsolathálózat is, amelynek számottevő kulturális következményei voltak. A későbbi századokban a nemesi társadalom hasonló vonásai új tartalommal töltötték meg a régi barátságot. Kiemelkedő eseményei voltak századi kapcsolatainknak a nemzeti függetlenségért és a társadalmi haladásért vívott harcok. A barátság hagyománya ekkor demokratizálódott, mindkét nemzetnek egyre szélesebb rétegei vállalták. Így azután érthető, hogy a második világháború kitörésekor a magyar kormánynak számolnia kellett a közvélemény lengyelbarát hangulatával, hogy a lengyel menekülteket oly nagy rokonszenv fogadta mindenütt Magyarországon.

Mindkét nép művelődéstörténetében számos nyoma van kapcsolatainknak. A középkori latin irodalomtól (krónikák, legendák – a közös történelemről, a nemzeti szentek kultusza a másik országban is elterjedt) kezdve a XVI. századon (a Lengyelországba bújdosó *Balassi Bálint* vagy a nálunk katonáskodó lengyel költő, *Adam Czahrowski*) keresztül a bari konföderáció tagjainak magyarországi emigrációjáig a XVIII. század végén.

A reformkori lengyelbarátságnak számos irodalmi „következménye” is volt nálunk (*Bajza, Vörösmarty, Tompa, Jókai*).

A II. világháborús lengyel menekültek szépirodalmi tevékenységet is fejtettek ki hazánkban, többen közülük (*Kazimiera Illakowiczówna, Lew Kaltenberg, Tadeusz Fangrat, Tadeusz Olszanski*) a felszabadulás után áldozatos fordítója lett irodalmunknak.

A képanyag arányosan mutatja be kapcsolataink tárgyai emlékeit; rugalmasan értelmezték a válogatók, hogy mi tartozik az anyagba, kapcsolataink tárgyai szervesen illeszkednek a lengyel és a magyar történelem fő eseményeihez.

Kiss Gy. Csaba

Dénes Zsófia: El ne lopd a léniát.

Gondolat Kiadó, Budapest, 1978. 295 l.

Kilenc évtizedet megélt az újságíróként híressé vált Dénes Zsófia, s élete utóbbi húsz évében már kilenc könyvet publikált változatos, élménydús életének emlékeiből. Ebben a könyvében is saját életének eseményeit, emlékeit, nagy emberekkel való találkozásait, utazásait, elhatározó olvasmányélményeit írja meg öt fejezetben. Az első rész a televízióban készített riportfilm szövege; Vitray Tamás kérdéseire válaszol gyermekkoráról, tanulmányairól, Zrínyi Ilonáról írott történelmi regényéről és *Ady*-ról őrzött emlékeiről.

A második fejezet az első világháborúig átélt éveket idézi, főképpen érdekes rokonok portréját rajzolja meg. Egy fejezet a külön könyvekben is publikált *Ady*-emlékeket foglalja össze, irodalomtörténészek, művelődéstörténészek munkáihoz szolgáltatva adalékokat. A két világháború közötti évek újságírói tevékenységét, világjárásait elevenítik fel, *Ady* rokonainak, ismerőseinek sorsát rajzolja meg. „Emberek és

tájak” címen Dérynéről, Petőfi Zoltánról, Frankenburg Adolfról, Nagycenk Széchenyi-
emlékeiről, Jászai Mariról, Berzsenyiről, Nagyvázsony Kinizsi-hagyományairól,
néhány budapesti nevezetességről, a régi Budáról, híres külföldi múzeumokról
szóló hosszabb-rövidebb írásait gyűjtötte csokorba. Könyve változatos kortörténeti
dokumentum irodalmunk, szellemi életünk huszadik századi kavargó esemény-
történetéhez.

R. Takács Olga

Déry Tibor: Botladozás 1–2.

Összeállította, szerkesztette: Réz Pál. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1978.
747, 713 l.

Az író élete magánügy, amely nem tartozik az olvasóra. Közhasznúvá ott válik,
ahol más életekkel, közéleti pályákkal vagy fordulatokkal érintkezik, engedi metszeni
magát, ezáltal és ennek segítségével eseményeket világít meg, arcokat villant fel pontos
kontúrokkal, életrajzi korrekciókat végez el. Déry ezt tudja, a vele készített inter-
júkban, emlékezéseiben bölcsességgel és mértéktartással szűri ki élete gazdag hor-
dalékából a legfontosabb mozzanatokat.

„Ha végignézek a magam életén és művészetén is, amelyben ugyancsak sok
vargabetű fedezhető fel, akkor inkább valamilyen állandóságot, folytonosságot álla-
pítanék meg. Olyan állandóságot, amely a külvilágnak a különböző korszakokban
feltett különböző kérdéseire természetszerűleg mindig más és más választ ad.
(. . .) Ez annyit tesz, hogy életem során nagyjából változatlan koeficiensként ke-
rültem különböző számok, mennyiségek mellé; így az eredmény, azaz a válasz is
különbözött.” A mottónak is beillő idézet egy 1970-es interjúból való, s egyike
azoknak, a könyvben sűrűn sorjázó megállapításoknak, melyekben Déry „magyarázza”
önmagát; s a sok önmagyarázás azért s ott nem válik nevetségessé, (legjobb eset-
ben kérdésessé), merthogy a huszadik század első felét meghaladó ívű, s talán
világviszonylatban is az egyik legfontosabb életmű, a legritkábban talál megértésre
kortárs olvasói, kritikai szakemberei körében.

Eléri viszont ezekkel a magyarázatokkal, hogy az emberi botladozások mellé
az írói „botladozásokat” csak idézőjelesen jegyezhetjük fel, s tekinthetjük az utóbbiakat
a társadalmi földrengések konzekvens írói leképezéseiként; ami nyilván azt is bizo-
nyítja, hogy egy nagy tehetség botlásaival együtt is többel járul hozzá a teljesebb
megismeréshez, mint a botolhatatlan középszerek, akik „amazoknál közérthetőbben
s főképp szolidabban fejezi(k) ki egy nép lelkiállapotát és lelki szükségleteit.” Hihet-
lenül gazdag pálya rajzolódik elénk az összegyűjtött írások lapjain. Réz Pál szerkesztő,
a pointillista festő türelmével rakosgatja egymás mellé a nagyon is különböző
(minőségű) életrajzi pontokat, figyelmen kívül hagyva a kronológiát a kompozíció,
s főleg a teljesebb íróportré kedvéért. A kész mű így a pointillista festményekhez
hasonlóan viselkedik – természetesen –: ami közlől ríktó, az egész felől nézve
ármálás, ami a környezetével összeférhetetlennek tűnik, távolabbról az összeshez
fogva izgalmas ritmus stb.

Szerencsés korban élt, s szerencsés kort élt meg Déry. Élete bármelyik eseményé-
hez nyúlunk, mint mágneshez vasak, úgy tapadnak mindhez a nagyon is változatos
elemek: izmusok, korszakjegyek, társadalmi és emberi matt- és patthelyzetek.

Az avantgard hőskorára való visszaemlékezései közül kiemelkedik a két *Kassák*-
tanulmány, különösen azokkal a részeivel, ahol Kassáknak és körének a különbségeit
elemzi (tehetség, világkép), s a *Sinkó Ervin*nel folytatott „realizmus-vita”.

Párizsi tartózkodásának idejéből főleg *Illyéssel* való barátsága a legfontosabb, s talán a legmeghatározóbb; lélektanilag is rendkívül érdekes, amikor az öregedését próbálja az *Illyésével* összehasonlítani, ki-kinek milyen előnye van, vagy maradt, alapon. *József Attiláról* a barát szenvedélyes – tőle szokatlanul patetikusra hangolt – hangján emlékezik, s a két írás azonos tényeinek visszaidézésében bekövetkezett különbségek arra utalnak: Déry ezekben a munkáiban az emlékezést tekinti az elsődleges kontrolláló erőnek, nem meghátrálva, mint lehetőség, a tévedés esélyei elől. Ezt egyébként a későbbi, második kötetet záró riportfüzérben is tetten érhetjük.

Szerepelnek portréjukkal *Salamon Ernő*, *Major Tamás*, a színész, *Tóth Árpád*, a szelíd barát, *Gelléri Andor Endre*, akinek kávéházi cenzora és korrepetitora volt, *Tersánszky*, *Tömörkény*, *Veres Péter*, *Bernáth Aurél*, avagy a bohémként beállított, ezzel együtt nagyra tartott *Németh Andor*.

Itt kell figyelmet fordítanunk arra, hogy Déry, akinek minden jóslata csődöt mondott szinte, a fiatal írókat illetően, milyen biztos kézzel emeli ki fiatal kortársai közül *Nagy Lászlót*, kiről rövid és megejtően egyszerű tanulmányt ír.

Irodalmi tanulmányai főleg fiatalabb korára datálhatók ezek közül a líraelméleti írások, valamint a nagyszámú, művészetikával foglalkozó töprengések kívánnak feltétlenül megemlítest.

Az előzőek közül a legfrissebbnek tűnő írások: a *Babits*-könyvről írt kisesszé (*Babits Mihály: Nyugtalanság völgye*), a *Megjegyzések a líra szociológiájához*, az *Egy vers keletkezése*, míg az utóbbi típust *Az írói szabadságról*, a *Beszéd az Írószövetség első kongresszusán* és az *Újra a tisztességről* című írások demonstrálják leginkább.

A második könyv terjedelmes részét foglalja el a *Hazai kis tükör*, mely szociográfának talán még kiváló is lehetne, de magán viseli, bár a lehetőségek szerint nem durva nyomokban, a sematizmus követelményrendszerét. Bármilyen kitűnő stilisztá volt is Déry, (sőt, szenvedélyes nyelvvédő!), a jelzett időt nem sikerült teljesen romlásmentesen neki sem átvészelnie. Így, ez az írás nem kapcsolódik szervesen az életműhöz – mert, csak adalék-szinten van érvénye.

Tartalmazza még a könyv Déry nyugati és keleti útjainak a morzsáit, valamint rövidebb-hosszabb beszédeit különféle konferenciákon. Ezek az írások egyre telítettebbek bölcsességgel, s mindinkább fogatkozóak invencióban, vállalkozó kedvben – ahogy az már a későn érkezett figyelem, megbecsülés esetében történni szokott . . . A beszélgetőtársak közül *Tasi József*, *Bertha Bulcsú* és *Fodor Ilona* tudott partnere lenni a megszólaltatottnak, így ők markolják a legtöbbet, tehát a leghasznosabbak, vagy hogy pontosítsunk: ők csikarják ki a legfontosabb gondolatokat és tényeket, akár dícsérendő rutinnal, mint Bertha, akár sarokba-szorítóan alapos felkészültséggel, mint Fodor, Déryből.

Zalán Tibor

Életjel – Irodalmi élőjság 3.

Dokumentumkötet. Sajtó alá rendezte Dévavári Zoltán és Lévay Endre. Az íróportrékat (grafika) Balázs G. Árpád és Petrik Pál, a rajzokat Sáfrány Imre készítette. Tanulmánnyal bevezette Kolozsi Tibor. Életjel-kiadás. Szabadka, 1978. 430 l.

A húsz évvel ezelőtt indult szabadkai hangosújságnak, az *Életjelnek*, ez a mostani a harmadik dokumentumkötete: az 1972–1978 közötti időszak eseményeit, műsorait, könyvkiadását és azok visszhangját foglalja magába. A korábban csak pódiumról

szóló Életjel az idők során művelődési intézménnyé vált: a különféle találkozók, évfordulós megemlékezések, műsorok, ősbemutatók mellett megszervezte a szabadkai könyvkiadást is (itt kell megjegyezni: a városnak 1971-től irodalmi folyóirata is van: az *Üzenet*). Az *Életjel Műnemtörök* sorozatban eddig 31 kötet jelent meg és az *Életjel Könyvek* is már 16 kötetet bocsátott útjára. *Kolozsi Tibor* bevezetőjéből megtudhatjuk, hogy az Életjel a klasszikus élőújság határait mindig igyekezett tágítani. Túllépett a helyi jelleg, úgy fordult az irodalmi, kulturális és társadalmi múlt feltérképezése felé, hogy az az egész jugoszláviai magyar művelődést, sőt az egyetemes magyar irodalom innen induló szárait (*Kosztolányi Dezső, Csáth Géza*) is feltüntesse. Pódiumán a jugoszláviai írók, művészek, tudósok mellett nagy számban fölléptek a magyarországi alkotók (balladakutatótól nemzetiségi szakértőig) és színművészek. Kemény G. Gábor *Mocsáry Lajos és a nemzetiségi egyenjogúság eszméje* címmel tartott előadást és vendégként föllépett a romániai magyar írók népes gárdája (Sütő András, Kányádi Sándor, Farkas Árpád, Gálfalvi Zsolt).

Az Életjel köszöntötte a 80 éves Ivo Andričot és a születésének 85. évfordulóját ünneplő Miroslav Krležát, megemlékezett Ivan Cankar és Vladimir Nazor centenáriumáról, estet szentelt két tudós szabadkai tanárnak Iványi Istvánnak és Loósz Istvánnak, nem feledkezett meg Kosztolányi és Csáth Géza születésének 90. és Szenteleky Kornél születésének 80. évfordulójáról sem. Halálának évfordulóján műsorral idézte föl Szirmai Károly, Csépe Imre és Majtényi Mihály alakját. Az élő jugoszláviai magyar irodalmat Pap József, Gion Nándor, Gulyás József, Zákány Antal, Brasnyó István, Németh István képviselte, de gyakoriak voltak kétnyelvű – magyar- és szerb-horvát – estek is. Mindenképpen meg kell említeni az újvidéki Hungarológiai Intézet és a Híd folyóirat, valamint a szabadkai folyóiratok, az *Üzenet* és *Rukovet* szereplését (ez utóbbi anyagából magyar nyelvű válogatott kötet is megjelent az *Életjel Könyvek*-sorozatban), Pilinszky János, Nagy László és Illés Endre estjét. Az *Életjel* mutatta be *Kassák Lajos* szimbolikus játékát, az *Isten báránykát* és pódiumot adott *Ilyés Gyula Az éden elvesztése* című oratóriumának is.

Az Életjel mellett működő *Csáth Géza Művészetbaráti Kör* főként tematikus műsoraival (*Szabadságunk, Ady közöttünk, Csak a béke...*) és az előadóművész-utánpótlás nevelésével tűnt ki.

A dokumentumkötet, a műsorok pontos leírásán kívül, gazdag fényképanyagot (grafika, dokumentumfotó, portré) tartalmaz. Az Életjel tevékenységével foglalkozó cikkek, tanulmányok, kritikák éppúgy helyet kaptak benne, mint a szabadkai könyvkiadás (két sorozat) bibliográfiai adatai. Az évkönyv a jugoszláviai művészet tárgyalt időszakának tizenhét halottjáról – közte Gustav Krlec, Gál László, Debreczeni József költőről, Majtényi Mihály prózaíróról, Baranyi Károly szobrászművészről és Nagygellért János színésztől – is megemlékezik.

Szakolczay Lajos

Előadások Szántó Tibor könyvművész életmű-kiállítása alkalmából.
Debrecen, 1978, május 8. Debrecen, 1978, 45 /9/ 1.

A debreceni Egyetemi Könyvtár immár hagyománynak számító kiállítássorozata a magyar tipográfia legkiválóbb mestereit mutatja be. 1978-ban Szántó Tibor kiállítása nyílt meg az egyetem Diszudvarán. A kiállítás alkalmából elhangzott előadásokat gyűjtötte egybe a tartalomhoz méltóan izléses kivitelezésű alkalmi kiadvány. *Csúry István* előadása könyvtörténeti szempontból beszél a szép könyv utópiájáról és valóságáról. *Keresztury Dezső* – aki a kiállítást is megnyitotta – a könyv és műveltség

kapcsolatát elemezte, hasonló kérdések foglalkoztatták *Mátrai Lászlót* a nélkülözhetetlen könyvről szóló előadásában. *Soltész Zoltánné* azt a szerepet értékelte, amelyet a hasonló kiadások töltenek be régi könyvkultúránk megismerésében. A kötetet *Szántó Tibor* lírai fogantatású önéletrajzi visszaemlékezése zárja le, amelyhez szervesen kapcsolódik kiállításának néhány kiemelkedő szépségű darabja.

Németh S. Katalin

Eötvös József: Reform és hazafiság. I–III.

Összegyűjtötte, szerkesztette, az előszót és a jegyzeteket írta Fenyő István. Magyar Helikon, Budapest, 1978. 593, 636, 858 l.

Széchenyi *Naplójának* olvasásakor érezhattünk hasonlót. A hatalmas arányok valósággal maguk alá temetik a mai olvasót, nem beszélve a lenyűgöző, heroikus-keserű írói-emberi magatartásról. Akkor is rokonságot érzünk a két mű között, ha műfajilag nehezen hozhatók közös nevezőre. Természetes, hogy Eötvösnek számolnia kellett az olvasóközönséggel, így ezekben a munkáiban visszafogottabb, mértéktartóbb, mint kortársa, ki személyes kommentárokkal tehette megragadóvá a naplóját. Ám, ha azokat az országos gondokat hasonlítjuk össze, melyekhez a különböző stílus-ornamensek leválasztása után jutunk el, az eredmény közel ugyanaz. Mindkettő nagyméretű tablója korának, s nem tévedünk túl sokat, ha még a szemléletmód rokonságát is felfedezni véljük a művekben. Eötvös az újságírást rendkívül fontos társadalomformáló erőnek tartotta; szolgálatnak, amely segítségével a legközvetlenebb kapcsolatba tud kerülni kora társadalmával. A politikus és publicista benne szorosan együvé tartozik, s az írótól sem idegen az előző két szerep. E háromféle tevékenység nyilván akkor férhet meg egyetlen emberben – mellérendelési viszonyra utalunk természetesen –, ha mindháromra egyformán igényt tart a társadalom. Ritka, és rendkívül fontos pillanatok az ilyenek. Eötvös kora mindháromra igényt tart. Szükség van először is olyan folyóiratokra, melyek alkalmasak arra, hogy (1) színvonalukkal az igényesebb olvasóközönség figyelmét is lekössék, (2) ugyanakkor megindítsák azt a liberális erjedést, mely előkészíti a talajt a majdani forradalmibb (végül forradalmi) hangütések számára. Másrészt olyan realpolitikuskra is szükség van, akik ezeket a lapokat teleírják, akik elemezni próbálják és tudják az ország helyzetét, beléhelyezve azt a XIX. századi Európa körhíntájába. Az írók számára pedig olyan – ma szociográfáról beszélünk – új aspektusok bukkannak elő az új megismertetések folytán, melyek, legtöbb esetben, egyetlen pályairányt szabnak meg számukra.

Amikor tehát Eötvös háromkötetes publicisztikáját olvassuk, óhatatlanul e hármasság bűvkörébe kerülünk. Mivel a publicista-politikus-író az újságírásban a hatást-hatékonytságot tartotta a legfontosabbnak, stílusára (ahogyan megfogta) és témáira (amivel megfogta olvasóit) kell figyeljünk.

Az igen széles műveltségű Eötvös stílusát erős logikával óvja a szertelenségtől, tartja távol a szétesés veszélyétől.

Kedvenc eszköze az aforizma, mely nem csak „olvashatóbbá” teszi Eötvös időnként elvont írásait, hanem etikai szférájukban erősíti őket. Fenyő István írja a bevezetőjében: „Aforizmái (. . .) gondolati konklúziókat érzellemmel, racionális felismeréseket vallomásos érzékenységgel társítottak: a végső dolgok elrendezettségét szuggéráló energiájuk ellen nem volt apelláta.”

Témáit a cím kitűnően jelzi: reform és hazafiság. E két fogalom tökéletesen összefonódott az író tudatában, sőt, e kettő szükségszerűen foglalta magában egymást.

Irtózott a forradalmaktól (maga választotta Macaulay-idézete szerint: „nem szerette a forradalmakat, és ugyanabból az okból, amiért nem szerette a forradalmakat, nem szerette az ellenforradalmakat sem.”), a reformok útját kereste – így szükségképpen a Habsburg-házzal a megegyezés lehetséges, számunkra még kedvező módzatait. Innen következnek hibái is, mely aránytévesztéseket jó politikai érzékkel időnként korrigálni tud. Nem mentes a munkássága ellentmondásos, sőt, egymásnak ellentmondó állásfoglalásoktól, de ha belegondolunk, hogy a század legmozgalmasabb időszakai fölött ível át pályája, be kell látnunk, hogy törvényszerűek bizonyos vargabetűk, diszkontinuus elemek fölbukkanása, éppen a kontinuitás érdekében.

A gyűjtemény első könyvének a legjelentősebb tanulmányai a *Vélemény a fogház-jávitás ügyében* . . . (jogi vonatkozásai és humanitárius megközelítése máig figyelemre méltóvá teszik), *Szegénység Írlandban*, *A zsidók emancipációja* és az alapműként számontartható könyve, a *Reform*.

A második kötet rövidebb hírlapi cikkeit tartalmazza, s két fontos röpirattal zárul: *Ausztria nemzetiségeinek egyenjogúságáról*, *A francia forradalom okai*.

A harmadik könyv számunkra talán legfontosabb írása *A nemzetiségi kérdés*. (Eötvös rendkívül radikális, Európán is túlnéző elképzelései ugyan nem valósulhattak meg, – Deákék tették lehetetlenné –, mégis, büszkék lehetünk rá mind a mai napig: *volt* ilyen törvénytervezetünk!)

Ha utólag tekintjük át a három kötetből kirajzolódó képet, a legfontosabb észrevennünk, s egyetlen szóba sűrítünk: az *átértékeléseket*. A mindig a történesek mentén haladó, a nagy ugrásokat elvető Eötvös a változások közepette is változatlanul a békés átalakulás útját kereste. Ő maga keveset változott az idők folyásával, inkább nézeteit alakította az éppen beállt, aktuális helyzethez. Jegyezzük még itt meg: az ő elvei alapján (csak konzervatívabb megvalósulásban) jött létre a kiegyezés is.

Munkáit ez – a részeiben néha idealisztikus (reálpolitikusnál nem kis bűn!), de egészében heroikus – makacsság emeli a magyar *újságirodalom* legjobbjai közé. Természetesen, írói fegyvertára mellett.

Zalán Tibor

Erdei Ferenc: Művekkel élő társadalom.

Írások, beszédek irodalomról, művészetről, művelődésről. Szerkesztette és az utószót írta: Erdei Sándor. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 301 l.

Az Erdei-életmű kiadásának újabb kötete ezúttal nem könyvet, nem is terjedelmes szaktanulmányokat tartalmaz, hanem többségükben rövidebb írásokat, hozzászólásokat, előadásokat, kiállítás-megnyitókat, interjúkat, sőt töredékben maradt fogalmazványokat.

Erdei Ferenc, a népi írók mozgalmának tevékeny részese, sosem alkotott szép-irodalmi műveket, de a kezdetektől haláláig élt az írói kifejezés eszközeivel, ha olyan kérdésekről nyilatkozott, amelyeket a tudomány módszereivel kellően nem tudott megközelíteni. Ismert dolog, hogy írásaiban számos szépirodalmi értékű részlet található, ezen túl élete majdminden időszakában hozzászólt az irodalom és a művészetek társadalmi vonatkozásainak problémáihöz.

A kötet első része azokat a műveket gyűjti egybe, amelyek közvetlenül az irodalomról szólnak. Értékelő, méltató, bíráló cikkek az író kortársakról (*Sinka István*, *József Attila*, *Veres Péter*, *Németh László* és mások), az elődökről (*Ady Endre*, *Móricz Zsigmond*), vitáirások magáról a népi írók mozgalmáról. A következő kisebb cikk-

együttes a képzőművészeteket, elsősorban a vásárhelyieket pártoló Erdeiről vall. Itt olvashatók zenei vonatkozású megnyilatkozásai is *Bartók* és *Kodály* méltatásától az 1969. évi „Röpülj páva” népdalverseny megnyitó beszédéig bezáróan. A következő két kisebb ciklus az előzőeknél kevésbé karakteres. A falukutató mozgalmat, annak különfajta lecsapódásait (pl. népfőiskola) tárgyaló cikkeket, általános művelődéspolitikai kérdéseket taglaló írásokat foglalnak magukba. Végül az utolsó egység a hazafiság és a nemzeti kérdés körül rendezi el a vonatkozó Erdei-cikkeket. Hozzászólás a történész vitához, könyvismertetés, rádióbeszélgetés, töredékek egy el nem készült műből tanúsítják az érdeklődést, de ugyanakkor azt is, hogy nagyobb, egységes műve ebben a kérdéskörben nem született.

A kötetben olvasható írások több, mint három évtizedet fognak át (1937–1971). Szorosan egymás mellé állítva tanulságosan mutatják szerzőjük gondolkodásának változásait, a változások erényeit és hibáit egyaránt. A könyvvé fogalmazott Erdei-művek ismerős gondolatai térnek bennük vissza, azok mellékhatásaival vagy előzményeivel találkozhatunk. Egy nagyon sokoldalú ember, tudós és politikus személyes világába is bepillantást engednek. (Ez utóbbi megállapítás különösen a kéziratban maradt, először itt napvilágra került munkákra vonatkozik.)

Erdei Sándor utószava mindenek előtt Erdei Ferenc és az irodalom viszonyáról szól. Számos olyan adalékot mond el, amelyek a kötet írásainak megértését könnyítik, s egyben a szerző életművének egy-egy mozzanatát is megvilágítják.

K. L.

Eszmei és stilisztikai kérdések a régi magyar prózában.

(Egyetemközi tudományos diákköri vitaülés Debrecenben, 1977. november 24–25.)
Kiadja a KLTE Bölcsészettudományi Kara Régi Magyar Irodalmi Tudományos Diákköre. Szerkesztők: Bitskey István, Gomba Szabolcsné, Varga Pál. Debrecen, 1978., 142 l.

A szegedi és a pesti kiadvány után a „sorozat” harmadik tagját köszönhetjük ezúttal. A hagyomány követése tehát sikerrel járt: az utánpótlás egyre-másra jelentkezik, a tudományos életben próbálgatja „oroszlánkörmeit”, helyet követelve magának. Kinek első, kinek már többszöri próbálkozását olvashatjuk.

A tanulmányok nagy része stilisztikai elemzés, zömmel prédikációk bemutatásával. Milyen kérdésekkel foglalkozott ez az ülés? Késő-középkori prédikációink stíluskérdése, Temesvári Pelbárt beszédszerkesztő művészete, Régi és új elemek a reformáció prédikációelméletében, A pönitencia változása Balassitól Pécseli Király Imréig, Ecsedi Báthori István kiadatlan hitvitázó tractátusa, Foktövi János prédikációi, Irénikus törekvések a 17. sz. elején Magyarországon, Az első magyar nyelvű egyházi retorika, Janzenista nyomok Csuzy Zsigmond prédikációiban, Unitárius epika, A hitvitáktól a gyakorlati politikáig, Pázmány és Skarga, Pázmány: Öt szép levél, Sovári Soós Kristóf, Folklor motívumok az Ördögi kísértetekben, Ismeretlen prédikációk Báthori Gábor teste fölött . . . – hogy a címek között válogassunk.

Nem árt figyelni az új nemzedékre. Minden kommentálás nélkül soroljuk fel nevüket, legtöbbjük még hallat magáról: Lázs Sándor, Pomázi Gyöngyi, Bartók István, Fehér Márta, Ács Pál, Húbert Ildikó, Erdei Klára, Húbert Gabriella, Futó György, Uray Piroska, Tóth Judit, Barabás Mária, Feltóti Sándor, Hargittay Emil, Varga Agnes, Szőnyi György Endre, Tóth Tibor.

H. G.

Esszépanoráma 1900–1944.

Válogatta, a szövegeket gondozta és a jegyzeteket készítette: Kenyeres Zoltán. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1978. I–III. 1088, 1149, 1075 l. (Magyar Remekírók)

A *Magyar Remekírók* c. sorozat ezidáig talán a legnagyobb meglepetést kiváltó munkája ez: több mint 3300 oldalon nyújt bő válogatást a XX. század első felének magyar esszéirodalmából. Meglepetés azért, mert az ismert szövegek mellett az évtizedek óta csak ritka lapok és folyóiratok hasábjain sárguló írások közül is számosat az utókor köztudatába emelt a szerkesztő. De meglepetés ez a mű azért is, mert a – vélt – gondolati provincializmusában sőt igénytelenségében, egyoldalúan irodalmi-művészeti arculatában oly könnyen elmarasztalt modern magyar kultúra egyetemes értékét, művelődés- és eszmetörténeti jelentőségét reprezentálja a hazai és a külföldi olvasó számára.

Az *Esszépanoráma* időrendi válogatásában csak már elhunyt XX. századi írók művei szerepelnek, olyanokéi, akiknek munkássága a század első felében bontakozott ki. Objektív értékrend és szerkesztői ízlés meggyőzően talált egymásra a válogatásban. Persze mindenki tudna még mondani hiányzó írást, kifejthetne aránybeli, hangsúlybeli vitát, a páratlanul gazdag gyűjtemény mégis nemzeti és irodalmi önismeretünk hiteles tükre; a maga nemében példa nélküli összeállítás a magyar könyvkiadás történetében. Az objektíve indokoltnál csak azok az írók szerepelnek lényegesen kevesebb írással, akiknek művei – közöttük esszéi – a *Magyar Remekírók* c. sorozat más kötetében bővebb válogatással vagy éppen az „összes művek” közreadásának igényével kapnak helyet (*Ády Endre, Babits Mihály, Németh László, József Attila* stb.).

Lehetetlen egyes esszéistákat, motívumokat vagy éppen témákat kiemelni a több ezer oldalas válogatásból. A legfeltűnőbb a műfaji sokszínűség: az *Esszépanorámában* az irodalmi tárgyú esszék mellett – valóságos értékük, gondolkodás- és műfaj történeti jelentőségük okán – igen nagy szerepet kaptak a társadalompolitikai, a tudományos és a művészeti szellemiség (sokszor alig-alig ismert, az utókor örökségéből kiesett) dokumentumai. *Lyka Károly, Kernstok Károly, Fülep Lajos, Kállai Ernő, Hevesy Iván, Dési Huber István* képzőművészeti írásai, *Bartók Béla, Kodály Zoltán, Tóth Aladár, Csáth Géza, Szabolcsi Bence* zenei tárgyú művei nemcsak szakírássok, hanem a modern magyar esszé élvülhetetlen frissességű darabjai is. *Jászi Oszkár, Szabó Ervin, Révai József, Szekfű Gyula, Lukács György* és *Erdei Ferenc* politikai-ideológiai esszéírása a magyar társadalmi gondolkodás csúcspontjaira vallanak, a progresszióknak az antifaszizmusba jobbfelől érkező színezetétől kezdve a forradalmi marxistáig. *Gombocz Zoltán, Zoltai Béla* nyelvészeti, *Kerényi Károly, Trencsényi-Waldapfel Imre, Kardos Tibor, Honti János* filológiai dolgozatai e kedvesek szakmáját képviselő tudományágak szélesebb érvényét, humanista önismereti szerepét bizonyítja.

Nincs értelme, hogy az irodalmi esszé képviselőit – akárcsak egy névsorolvasás erejéig is – bemutassuk. Szembetűnő mindenestre, hogy ebben a félszázadban is – miként a XIX. század második felében – a *beleéző portré* műfaja a legtipikusabb, legyen szó tárgyként választott elődről vagy kortársról. S ez a műfaj a *Nyugat* kitűnő esszéistái kezén a modern magyar irodalmiság katalizátora lett: ezért tekinthető a Kenyeres Zoltán szerkesztette *Esszépanoráma* a század első fele progresszív irodalomszemlélete minden eddiginél reprezentatívabb gyűjteményének. Végigkísérhető benne például annak az élménynek, motívumnak az értelmezési sorsa is, amit „nemzeti jelleg” és „európaiság” vitája-egysége fejez ki *Ignostól* és *Schöpflin Aladártól* kezdve *Fülep Lajoson* és *Kosztolányi Dezsőn* át *Bálint Györgyig* és *Gaal Gáborig*.

Talán véletlen, talán tudatos szerkesztői lelemény, de tény: az *Esszépanoráma* első és utolsó írása ugyanazt a témát, irodalom és sajtó viszonyát járja körül. A kötetnyitó *Ambrus Zoltán*-cikk 1906-ból való (*Irodalom és újságírás*), a záró esszé *Lovass Gyula* tollán 1942-ben született (*A novella*). Az az iv, ami ezt a két pompás irodalomszociológiai esszét összeköti a modern magyar irodalom emancipálódásának s egyúttal társadalmi küldetését kibontakoztató első korszakának tengetyét képezi.

Agárdi Péter

Ez volt a Sarló.

Tanulmányok, emlékezések, dokumentumok. Összeállította és a bevezetőt írta: Sándor László. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978. 431 l.

A tanulmánykötet a csehszlovákiai *Sarló*-mozgalom megszületésének félszázados évfordulójára készült, tizenhat szerző – köztük a mozgalom dokumentumait összegyűjtő *Berecz Kálmán* és a mozgalom bibliográfiáját közreadó *Varga Rózsa* – művét tartalmazza. Jórészt tanulmányokban kísérhető végig a mozgalom eszmei fejlődése, ahogy Balogh Edgár visszaemlékezésének címe mondja: *A regősjárástól a munkásmozgalomig*, de a körképet színesíti három vers is – a sarlósokhoz tartozó Győry Dezső, a tragikus sorsú Sáfáry László és a Veres Péter „zsellér-énekeivel” rokon világú Morvay Gyula tollából. Noha a sarlós mozgalomnak már könyvtárnyi irodalma van, s olyan szerzők szenteltek neki figyelmet, mint Bajcsy-Zsilinszky Endre, Fábry Zoltán, Móricz Zsigmond s nem utolsósorban Balogh Edgár (önéletrírása első kötetének, a *Hétpróbának* gyűjtőpontja a *Sarló*), így összefogva, mindennél jobban látszik az az érték, amelyet a Duna-völgyi küldetést vállaló magyar fiatalok létrehoztak. A Sajó-völgyi Gombaszögi táborozásból (1928) az évek során társadalompolitikai feladatokat maga elé tűző, a keleteurópai népek egymásrautaltságát és összefogásának szükségességét hirdető, nagy hatósugarú mozgalom lett, mely híveket szerzett magának az országhatáron túl is (*A Szegedi Fiatalok*, például, a *Sarló* hatására indítják meg falukutató mozgalmukat).

A mozgalom elemzői a *Sarló* történetében általában három szakaszt különböztetnek meg: az első amolyan „előtörténetnek” tekinthető, amikor a cserkészlet keretében fejlődött ki a regősmozgalom (1925–1928); s e szakasz lezárásával, a gombaszögi öregcserkész táborban alakult meg a *Sarló*. A második 1928-tól 1931-ig tart, s betetőzése a pozsonyi országos kongresszus. Ekkor már nagy tettek születtek (három fiatal – élükön Balogh Edgár – a Csehszlovák Köztársaság elnökénél, Masaryknál tett „követelő” látogatása; a *Sarló* a dunai népek színeivel és vörös szalaggal díszített koszorújának a pesti Petőfi-szobron, illetve ennek meghíúsulása után Tánacsics sírján való elhelyezése), s a mozgalom legjobbjai már a tudományos szocializmus eszméinek jegyében cselekedtek. Az utolsó, 1934-gyel bezáródó szakaszt már a Csehszlovák Kommunista Párttal való együttműködés jellemzi.

A tanulmányokban bár több átfedés található (valamennyi szerző részt vett a mozgalomban s a témához a maga élményein-érzésein keresztül közelít), mindnek megvan a vezérfonala: Balogh Edgár közírói szempontból készült helyzetképe a történetekre koncentrálnál, Ferencz László tanulmánya (*A Sarló ideológiai formálódása és kapcsolata a kommunista párttal*) az események mozgatórugóit elemzi. Jórészt ez utóbbi és Horváth Ferenc dolgozatából (*A Sarló politikai és társadalmi szerepe*) tudhatjuk meg, hogy mindenekelőtt az 1918-as magyar polgári forradalom és az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság emlékét példaként tovább vivő mozgalmat a cseh-

szlovákiai haladó szervezetek (a *Leva Fronta*, a *DAV*, a Julius Fucik szerkesztette *Tvorba* s nem utolsó sorban a Fábry Zoltán vezette *Az Út*) miként formálták. Nagyidai Ernő dokumentumokkal (levelekkel, fölhívások, újságcikkek részleteivel) alátámasztott tanulmánya (*A Sarló kapcsolata a cseh és szlovák mozgalmakkal*) csak megerősíti a fentieket. Jócsik Lajos írása a magyarországi és erdélyi haladó mozgalmakkal tartott kapcsolatokat eleveníti föl, egyben összevetve a Bartha Miklós Társaság falukutató mozgalmát a Sarló falujárásával s itt említi az *Erdélyi Fiatalok* rokon törekvéseit is.

Mivel a mozgalom utódállamból indult, különösen értékes Kovács Endre okfejtése, mely a *Sarlót* a nemzetiségi kérdés szemszögéből vizsgálja. A tanulmányíró a *Sarló* kezdeti időszakának friss lendületét a kisebbségi léthelyzet felismeréséből eredezteti s megállapítja: abban, hogy a mozgalom igen gyorsan visszhangot vert a határon túl is, elsősorban nemzetiségi programjának kialakítása játszott szerepet. Mikor a „koszorú-ügy” után a *Sarló* védekezni kényszerült, a *Pesti Napló* 1930. március 23-i számában adott válaszuk programjukat is tükrözte egyben: Szabó Ervinnel együtt vallották a sarlósok, hogy 1848 két nagy adósságot hagyott hátra, nem oldotta meg a földkérdést és nem békítette ki a magyarokat a szlovákokkal és a románokkal. Kovács Endre elemzése főként Balogh Edgár, a „gyakorlati érzékű jogász”, Berecz Kálmán, s a szociológus-jelölt Horváth Ferenc vonatkozó cikkeire, korabeli megnyilatkozásaira támaszkodik. „A kongresszus (t. i. az 1931-es, pozsonyi – Sz. L.) anyagának tanulmányozása valószínűsíti azt a feltevést, hogy a kelet-európai kérdés zsákutcája egyike lett azoknak a mozzanatoknak, amelyek a sarlós derékhatat arra készítették, hogy kinyilvánítsa csatlakozását a proletáriátus világfrentjához.

A tanulmánykötet közli a sarlósok teljes névsorát és a mozgalom bibliográfiáját; gazdag dokumentumanyaga – szociófotók, fakszimilék, riportképek – külön is figyelemreméltó.

Szokolczay Lajos

Fábri Anna: Ciprus és jegénye. Sors, kaland és szerep Krúdy Gyula műveiben.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1978. 416 l.

A Krúdy-centenárium alkalmából megjelent esszé-monográfia néhány fontos irodalomtörténeti és poétikai kérdés tisztázásával járul hozzá a nagy prózaíró életművének mindmáig csak részleges és vitatott értelmezéséhez. Abban a folyamatban keresi Krúdy epikájának helyét, amelynek során a reformkori és részben a későbbi magyar romantika *kaland*-fogalma elveszíti a tevékeny élethez, a sikeres, közösségi érdekű önmegvalósításhoz kapcsolódó értéktartalmait s egyre inkább az egységes világtrend elvesztésének, az eszmények megingásának jelzésévé, a szürkeség és provincializmus ellen tiltakozó pótcselekvéssé válik. *Az idő* a hanyatlás, a pusztulás elősegítője, a *sors* a legfőljebb ideig-óráig leplezhető magány, elértéktelenedés, kiürülés, netán az előlük való menekülés szinonimája lesz. A szerző kivált az ismert novella- és regényfigurák (Szindbád, Rezeda Kázmér, Alvinczi, Pistoli és a nőalakok) elemzése révén bizonyítja, hogy Krúdy világa stilizáltságában is hitelesen fejezi ki a századvég és századelő némely életérzéseit: hősei olyan *szerepeket* választanak és játszanak el, amelyek a kor embere számára valóságos (bár moralista szemmel többnyire elmarasztalható) alternatívákként jelentkeztek, a színpadiaság, a kétlelkűség, az élvezetek hajszolása vagy akár az önfelnagyító anekdotázás motívumaiban a fin de siècle tényleges sajátosságai ragadhatók meg. a magyar- és a

világirodalmi előzmények, párhuzamok alapos számbavétele a kötetben nemcsak a filológiai igényesség tanújele, de az értelmezés nélkülözhetetlen feltétele is, pl. mint a hős által utánzott szerep vagy az írói rájátszás, idézet forrásának kimutatása. Fábry Anna érzékletes, asszociatív hatásokra is törekvő esszéstílusban ír, beváltva mintegy a szép, metaforikus (Ady egyik versére utaló) cím ígérétét.

Csűrös Miklós

Fábry Zoltán válogatott levelezése. 1916–1946.

Válogatta Csanda Sándor és Varga Béla. Az előszó és a jegyzetek Csanda Sándor munkája. Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1978. 672 l.

A szlovákiai magyar irodalom legnagyobb hatású alkotóját a publicisztika „stószí remetének” nevezte. Sajátos helyzetében természetes önkifejezési formája volt a levelezés. Hagyatékában mintegy hatezer levelet találtak. Kincsesbányája lehet ez az anyag a szlovákiai magyar irodalom kutatójának, de sok érdekes tanulságot meríthet belőle a két világháború közötti irodalom iránti érdeklődő is. A kötet anyagát Csanda Sándor és Varga Béla válogatta, az előszó és a jegyzetek Csanda Sándor munkája.

Körülbelül az életmű első felének megfelelő korszak levelezését ismerhetik meg az olvasók ebből a kötetből; a legkorábbi lapokat, leveleket az első világháborús katona vetette papírra, az utolsó írások címzettje a jól ismert antifasiszta író, aki az 1945-ös felszabadulás után tragikus módon ismét kismizmizett lett, mint magyar nemzetiségű kommunista nem volt kívánatos az újjászületett Csehszlovák Köztársaságban. A levelezés elrendezésében a válogató a címzettek szerint rendezte az anyagot, Fábry egy-egy személlyel váltott levelei alkotnak „fejezeteket”. A szlovákiai magyar irodalom megszületéséhez nyújtanak adalékot Sziklay Ferencsel, Krammer Jenővel, Szalatnai Rezsővel váltott levelei. A baloldali magyar irodalom két háború közötti problémáiban segítenek eligazodni Fábry levelei Tamás Aladárral, Gergely Sándorral. De megtalálhatjuk a gyűjteményben olyan személyiségek nevét is mint József Attila, Illyés Gyula és Veres Péter.

Kiss Gy. Csaba

Faludi Ferenc: Téli éjszakák.

Válogatás Faludi Ferenc prózai műveiből. Válogatta, szerkesztette, jegyzetekkel és utószóval ellátta Szörényi László. Az előszót írta Rónay György. Magvető Könyvkiadó, 1978. 463 l. (Magyar tallózó)

Különös program egy jezsuita paptól, hogy munkásságának legnagyobb részét a „világban forgó” nemes ember, nemes asszony és nemes úrfi pallérozására szánja. Faludi Ferenc esetében pedig ez történt, amikor a három Dorrell-mű (*Istenes jószággra és szerencsés bóldog életre oktatott Nemes Ember, Istenes jószággra és szerencsés bóldog életre oktatott Nemes Asszony, Istenes jószággra és szerencsés bóldog életre oktatott Nemes Urfi*) fordítására adta fejét. E művek szemelvényein kívül olvashatunk még a *Szent ember* oktató célzatú maximáiból is – amely talán Faludi egyetlen eredeti prózai alkotása.

Az *Udvari ember*, a híres aragóniai jezsuita, *Baltasar Gracián Oraculo manual* . . . című maximagyűjteményének átültetése, amelynek háromszáz maximájából, életbölcséleti jótanácsából ugyancsak jellegzetes részek kerültek e válogatásba.

Faludi legismertebb prózai alkotása szintén fordítás: *Antonio de Esclava Noches de Invierno* c. művének fordítása *Téli éjszakák* cím alatt. Ezt már nem annyira az oktató-nevelő szándék, mint inkább a szórakoztatás igénye készítette el Faludival: anyagát, forrásait is ennek megfelelően kezelte: kurtította, átcsoportosította.

Rónay György elő- és *Szörényi László* utószava a legfrissebb tudományos eredményeket is hasznosító munka. Szörényi László még egy eddig ismeretlen Faludi-opusra is felhívja a figyelmet, az eljövendő kiadás reményében: a *Történetek a Szűz Máriáról* másolatát az MTA Könyvtára őrzi.

A jól jegyzetelt és bőségesen illusztrált kötet még egy meglepetést tartalmaz: mutatványt közöl *Nagy János* szanyi plébános *Udvari Kátó* című „alagyás verse”-iből, melyekben a Faludi által fordított Gracán-maximákat öntötte versi formába.

J. J.

Féja Géza: Törzsek, hajtasok.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1978. 441 l.

Az író életében megjelent utolsó esszékötet, a *Törzsek, hajtasok*, tematikailag sokszínű: a történelmi esszétől, Dózsa György, Rákóczi, Achim L. András és Bajcsy-Zsilinszky Endre megidézésétől kezdve, sok minden megtalálható benne: érzékeny világirodalmi kitekintések (Bulgakov, Wilder, Böll) éppúgy, mint a XX. századi magyar irodalmat tárgyaló esszék (Krúdy, Móricz, Füst Milán, Darvas József, Illés Endre), vagy a szomszéd népek magyar irodalmába bepillantó, fölfedező és méltató értékelések (*Temetés Stószon* – Fábry Zoltán; Gion Nándor; *Költő érkezett* – Farkas Árpád). Ezenkívül a *Törzsek és hajtasok*ban olvasható még irodalmi önéletrajz (*Pálya vagy sors?*), képzőművészeti tárgyú cikk (Benedek Péter, Gy. Szabó Béla) s olyan, érzelmi töltéstől sem mentes, kortárs szociográfus életét megrajzoló pályakép, mint az Erdei Ferencé, a valahai vita-eszmetársé, hűséges baráté (*Csillag-hullás*).

Féja tanulmányírói módszere a megértésben, az értékölmutatásban, a prédikátori szépen szólásban gyökerezik. Egyhelyütt maga is írja: „ha friss tehetséggel találkozom, előnt a hév, feltámad a régi hivatás.” Egy-egy esszéjét majdnem mindig előmunkálatnak szánja valamilyen később megírandó könyvhöz vagy nagyobb terjedelmű munkához; korábban így formálódott a kuruckort földéző regénye, majd később az 1848-as időket, s abban is egy nagy vitákat kiváltott hős, Görgey, emberi arcát megformáló mű. Achim L. Andrásban, a legendás parasztvezérben, „néptribunban”, aki az egyik Zsilinszky-fiú golyójának gyilkos áldozata lett, drámahóst lát, s esszéje, a most már sohasem megírható könyv és dráma helyett, annak az embernek, ritka érzékű politikusnak, állít emléket, aki „karöltve haladt legnagyobb lírai géniuszunkkal, Ady Endrével”. Megkockáztatja az állítást: a *Magyar jakobinus dalát* író Ady Endre hátha ismerte Achim 1908. június 8-án mondott beszédét, melyben a szónok azt hangsúlyozta, hogy a magyar parasztságnak faji és vallási különbségüket félretéve szövetkeznie kell a román, szlovák, a német parasztokkal, mindenkivel, akit a hatalmasok elnyomnak! Féja történelmi irányultsága nyilvánvaló. Ebből rajzolódik háttér akár Szenczi Molnár Albert vándorlásaihoz, zoltáiraiban fölmutatván az európai kultúra, az ószövetségi antik s a magyar népiség mellett „történelmi sorsérzésünket” is.

Féja a magyar irodalomban, s megkockáztathatjuk: talán az egész egyetemes irodalomban is, hatalmas vonulatot lát, melynek majdnem egyenrangú tagjai vannak: Füst Milán vagy Krúdy Gyula, Bulgakov vagy Böll, számára mind lefegyverző.

Esszéközelítésében a kiválasztás játszik a legnagyobb szerepet; ha valakire „rátalál” – ilyen rendhagyó találkozásnak örülhet a sepsiszentgyörgyi költő, Farkas Árpád, vagy az úvidéki prózaíró, Gion Nándor – hangulati élményt közlő műmagyarázataival azonnal egy hosszú sor részesévé teszi.

Az esszék szeretve-tisztelt hőseinek bemutatását szolgáló hang mellett, itt-ott föltűnik a szenvedélyesen vitakozó is. Féja nem tudja elviselni, hogy kedvenc íróját egy külföldről jött (a *Krúdy világában* megjelent) cikk „züllött hajósna” titulálja; azonnal válaszlevelet fogalmaz a határainkon kívül élő írónak s e levelet – teljes terjedelmében – a *Krúdy és legendái* című tanulmányának szerves részévé avatja. (Többek között visszautasítja a kor egész irodalmára, így Adyra és Bródy Sándorra is, kiterjesztett „züllöttségi elméletet” és Krúdy „eseménytelen belső monológját” s az általa „lerombolt logikus időt” nem Bergsonból, hanem a „folklor-idő” ösztönös megézéséből eredezteti.) S védelmére kel, Robotos Imre „dokumentumriportját” elemezvén, Csinszkának is. *Az igazi Csinszka?* című tanulmánya – Féja egyébként Robotos könyvcímét csak egy kérdőjellel toldotta meg – azért figyelemreméltó, mert a forrásokat vizsgálva Ady és Csinszka valódi kapcsolatára derít fényt, mindenekelőtt Király István és Kovalovszky Miklós kutatási eredményeire alapozva.

Szakolczay Lajos

Fried István – Szappanos Balázs: Petőfi-versek elemzése.

Tankönyvkiadó, Budapest, 1978. 295 l.

A könyvtárnyi Petőfi-irodalom ismét gyarapodott egy hasznos kézikönyvvel, amit a témához méltatlanul szerény külsőben és főleg gyenge minőségű papíron jelentetett meg a Tankönyvkiadó. A szerzők – mint bevezetésükben előrebecsátják – támaszkodtak a gazdag irodalomtudományi előzményekre, ugyanakkor egy némileg új szempontú válogatást kíséreltek meg összeállítani, elsősorban az irodalmat tanító szaktanárok igényeit tartva szem előtt.

Szappanos Balázs elemzései a költői éleutat kísérik végig, kiemelve a döntőnek érzett fordulópontokat és elsősorban a képszimbolika fejlődésére irányítva a figyelmet. Tizenkét verset elemez öt nagy gondolatkört járva körül: 1. a népdaltól a líráig; 2. az alföldi költői felfedezésétől a pusztá negatív képéig; 3. a költői személyiség kibontakozása és a világorradalom víziója; 4. szabadság, szerelem; 5. a szabadságharc viharában.

Fried István írásai az ún. genetikus elemzésre épülnek. *A magyar nemes, Kutya-kaparó, A kutyák dala és A farkasok dala, Palota és kunyhó, A gólya és az Európa csendes, újra csendes* című versek keletkezéstörténetét, világirodalmi forrásait, kapcsolatait tárja föl. Segédkönyv lévén, a szerzők eltekintenek a jegyzetek, hivatkozások szokásától, tájékoztató jellegű bibliográfiájukban csupán a leglényegesebbnek érzett szakirodalomra hívják föl a figyelmet, elsősorban a monografikus igényű munkák kiemelésével, de nem feledkeznek meg a Petőfi-évforduló jubileumi folyóiratszámairól sem.

Németh S. Katalin

István Futaky – Bodo Fehlig – Michael Katzschmann: *Hungarica Gottingensia. Verzeichnis der Ungarn betreffenden Archivbestände in Göttingen (1734–1945)*. Veröffentlichungen des Finnisch-Ugrisches Seminars an der Universität München, Serie C, Band 8, München 1978, 75 l.

A *Hungarica Gottingensia* tartalmazza mindazt a magyar vonatkozású kéziratot anyagot, amely a göttingeni könyvtárakban és levéltárakban található. A leggazdagabb anyagot a Göttingeni Egyetem Könyvtárának Kézirattára őrzi. Feltétlen figyelemre méltó a Göttingai Tudós Társaság magyar tagjaira vonatkozó dokumentációs anyaga, amelyből kiderül, hogy a magyarok főleg a 18. század végén és a 19. század kezdetén tartottak élénk kapcsolatot a Társasággal. (Ekkor találhatók tagjai sorában például Beregszászi-Nagy Pál, Gyarmathi István, Engel János Keresztély, Pasquich János, Rummy Károly György stb.)

Karl Friedrich Gauss, híres matematikus hagyatékában Bólyai Farkasnak 24 levele található. Magyarországi szempontból fontos más göttingeni professzor levelezése is, így például Meyer történész hagyatékában 19. század végi és 20. század eleji magyar történész (Fraknói Vilmos, Veress Endre stb.) levelével találkozunk. Érdekes a földrajztudós Wágner magyar levelezése is Hunfalvy Jánossal, Teleki Pállal. Vagy Budenz József 1872. április 13-án kelt levele Berfeynek, amelyben arról tudósítja, hogy őt (Budenzet) kinevezték a budapesti egyetem „finn-ugor és, altáji nyelvészet” professzorának. A kiadvány regisztrálja Budenznek a Göttingeni Egyetemi Könyvtárban őrzött *Das suffix „kos” im Griechnischen* című disszertációját is.

Általában legfontosabb a filológiai anyag, mint például Friedrich Karl Andreas orientalista és Edward Schröder germanista hagyatékában Heinrich Gusztáv, Gragger Róbert és Németh Gyula levelei. Figyelemre méltó Rummy Károly Györgynek *„Über den Charakter der magyarischen oder ungarischen Sprache”* című tanulmánya 1811-ből, amelyet Futaky István az *Ungarn Jahrbuch* 1969. évfolyamában tett közzé, valamint Kazinczy Ferenc 1809. február 25-én kelt levele Schlözerhez (Futaky István: *Kazinczy, Rummy és a Göttingai Tudós Társaság*. Irodalomtörténeti Közlemények 75/1968).

Bár a göttingeni könyvtárak és levéltárak anyagának leghíresebb darabjait már publikálták (például Körösi-Csoma Sándor *„A grammar of the Tibetan Language in English”*, Calcutta 1834. című írásának ajánlása a göttingeni Egyetemi Könyvtárnak (lásd: Futaky I. – Pálfalvi E.: *Ungarische Quellen zur Göttingen Universitätsgeschichte des 18. und 19. Jahrhunderts*, Göttinger Jahrbuch 1.), – a feltárandó anyag a kutatás számára még mindig jelentős.

Richard Pražák

Fülöp Géza: *A magyar olvasóközönség a felvilágosodás idején és a reformkorban*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 291. l. (Irodalomtörténeti Könyvtár 33.)

Fülöp Géza monográfiáját az a napjainkban felfokozódott figyelem teszi különösen aktuálissá, amely a befogadás-esztétika (s ehhez előzményként: a befogadás-szociológia) felé irányul. Ennek fényében elégít ki ez a korrekt elhatárolásokkal dolgozó szakmunka a szakmainál szélesebb igényeket. Az igazsághoz tartozik az is, hogy a magyar kultúrtörténet, és ezen belül az irodalomtörténet mindig is fogékony volt a szociológiai szempontokra. Elég Horváth János irodalmi alapvetésére és korszakmonográfiájára gondolnunk. Az efféle vizsgálatok tükrében is bebizonyosul,

újra meg újra, hogy nálunk a századok során mennyire nem individuális tevékenység a művészi alkotás, vagy pontosabban szólva a kiemelkedő életművek létrejötte, mennyire alakítója az irodalmi programoknak a közösség valós vagy tételezett vagy kialakítandó igénye és szükséglete.

Fülöp Géza könyve szerencsés korszakot mutat be – több értelemben is. Egyfelől történelmünk legfontosabb nemzetépítő időszaka a felvilágosodás kora és a reformkor, másfelől, a szakdiszciplína művelőjének szemszögéből nézve, ekkor már meglehetősen mennyiségű, de még áttekinthető a rendelkezésre álló forrásanyag.

A nemzeti öntudatosodás évtizedei egyben a „csinosodás” és a közösségteremtő igyekezet évtizedei is – s ide idézhetnénk a kor legjobbjainak névsorát Bessenyeitől Széchenyiig. Szükségtelen hangsúlyozni, hogy programjaikban az olvasásnak, a közművelődés eme legfontosabb eszközének milyen szerep jutott.

Fülöp Géza nagyon alapos munkát végzett a források feltárásában és eredményeinek rendezésében. Minden információcsoportot áttekint, ami a könyvre, az olvasásra vonatkozik. Csak mutatóban jelezve néhányat: az irodalom utalásait (írók nyilatkozatait közönségükről, könyvajánlásokat, egy-egy mű feltárható hatásmutatóit); az ekkor megszerveződő kisebb helyi közösségek (olvasókörök, klubok, kölcsönkönyvtárak, olvasókabinétek, társalkodó egyletek, diáktársaságok stb.) és országos hatókörű intézmények (a főváros nagykönyvtárai, könyvkiadók, újságok stb.) dokumentumait. A katalógusok címsorai, a prenumerációs számok, a könyvkereskedők forgalmi adatai önmagukon túlmutatók. Plasztikus képet rajzolnak a kor demokratizálódási szándékairól és eredményeiről, a reformeszmék terjedésének irányáról és sebességéről, a tanügyi művelődés különböző szintjeiről, a kultúrtörténeti tradíciók áramlásáról stb. Eppen ezért válik nyomatékosabbá az a fejezet, amely osztályonként és rétegenként méri föl az olvasóközönséget (170–261. l.).

Fülöp Géza könyve az újabb magyar művelődéstörténeti kutatások fontos eredménye. Nemcsak a könyvtörténet szakembereinek ad korszakos áttekintést, nemcsak az irodalomtörténészek figyelmét irányítja új összefüggésekre – számos más tudománynak az érdeklődésére is számíthat, a folklórtól az esztétikáig.

Alexa Károly

Gáll Ernő: Nemzetiség, erkölcs, értelmiség.
Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1978. 472 l.

A kolozsvári szerző a romániai magyar társadalomtudományi kutatások egyik legismertebb képviselője. Magyarországi kötetében szociológiai, filozófiai és irodalmi tárgyú írásait adja közre. Nehéz pontos műfaji megjelöléssel ellátni az egyes írásokat, Gáll Ernő a publicisztikától az esszén át a tanulmányig terjedő skálán mozog. A következetes gondolkodó igényességével közelíti meg mindig tárgyát, s kritikai-publicisztikai cikkei sem felszínesek.

A nemzet és a nemzetiség kérdéskörének elvi és konkrét vizsgálata mellett különös figyelemmel veszi górcső alá a nemzetiségi irodalmak sajátosságait. Nemzetiségi sorban köztudottan nagy szerepet játszik az irodalom az önazonosság kialakításában, szerzőnk ideológiatörténeti vizsgálódásainak gyakran lesz ezért példaanyaga az irodalom. Sokszor ideológiai konstrukciók is az irodalomban érhetők tetten (pl. a transzilvánizmus, a „kisebbségi humánus”), vagy legalábbis a szépirodalom határterületén született művekben (esszé, publicisztika). Sok új felismeréssel gazdagítja tudásunkat Gáll Ernő a romániai magyarság eszmetörténetéről, s kutatásaiban nem egyszerűsítő sémák vezették, hanem az objektív rekonstrukció igénye.

Az ideológiatörténész (talán éppen azért, mert szerkesztő is egyben, évek óta jegyzi a kolozsvári Korunkat) a romániai magyar irodalom új műveinek bemutatására is vállalkozik némelykor, szociológiai szempontú elemzése fontos jelenségekre hívják föl az olvasó figyelmét: *Sütő András, Fábry Zoltán, Sinkó Ervin, Nagy István* műveiről szólván.

Kiss Gy. Csaba

Galsai Pongrác: 12 + 1 fő.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1978. 225 l.

„Megfejteti az írói személyiség és a mű kapcsolatát, rávilágítani az összefüggésekre, nyíltta tenni a lappangó tudati, érzelmi és indulati tartalmakat: ez lenne az esszéirő dolga” – írja Galsai Pongrác, s ezzel a szándékkal bocsátja könyvalakban közre az 1975 ősztől az Élet és Irodalomban publikált portréit tizenegy élő íróról (*Aboddy Béla, Csorba Győző, Csurka István, Galgóczi Erzsébet, Illés Endre, Jékely Zoltán, Kardos G. György, Mátyás Iván, Nemes Nagy Ágnes, Rákossy Gérgely, Tatay Sándor*) és halott mesteréről, *Várkonyi Nándorról*. Személyes és irodalmi élményeit jeleníti meg, „szabálytalanul” vegyíti a baráti együttlétek emlékeit és a műelemzést, az önéletrajzi epizódot és az esszét, az anekdotát és a bírálatot. Olvasmányos, csevegő stílusú írásaiból kortárs íróink jellegzetes emberi és művészi vonásait ismerhetjük meg, a teremtett hősök párszavas jellemzéséből napjaink regény- és novellairódmánának konfliktusaiba, nevezetes alakjaira láthatunk. Szubjektív hangú írásai többnyire megerősítik az elemző kritikák, irodalomtörténeti értékelések megállapításait, egyes esetekben vitákra, továbbgondolásra készítenek.

R. Takács Olga

Gedényi Mihály: Krúdy Gyula. Bibliográfia (1892–1976).

Budapest, 1978. 474 l. (A Petőfi Irodalmi Múzeum Bibliográfiai Füzetei. E sorozat 2.)

Amit eddig csak sejtettünk, az most bebizonyosodott: irodalmunkban nemigen található olyan író, aki termékenységben meghaladná Krúdy Gyulát. 86 regény, 2382 elbeszélés (novella, mese stb.), 1780 cikk, 30 színmű (jelenet, drámatörredék) perel írói halhatatlanságáért, azért az örökkévalóságért, amit az olvasók már rég odaítéltek a negyvenöt éve elhunyt Krúdy Gyulának. Negyvenöt év kellett ahhoz, hogy végre hű képet kaphassunk – legalább mennyiségileg – az életműről, s a mögötte munkáló négy évtizedes írói áldozatosságáról, munkavállaló fegyelméről. Krúdy anekdotaalakja, a kocsmák, szerelmek, őszi utazások ködlovagja olyan sebességgel foszlik szét, amilyen tempóban lapozzuk ezt a „leltárt”, *Gedényi Mihály* főhajtásra készítő munkáját. A Krúdy-bibliográfia azonban nemcsak az írói életrajzról törli le az utólag fölhordott hiteltelen színeket, hanem – s ez a fontosabb – végre olyan rendeket vágott ebbe a televényszerű, burjánzó Műbe, aminek nyomán a tudomány is elindulhat az író titkainak kivallatására. S már nem szükségszerűen – mint eddig – az esszé módszereivel. (Értekezések tucatjai adódnak, ha csak a művek címlistáját végigolvassuk, ha csak a címváltozatokon, címbeli utalásokon eltűnődünk.)

Szakszerű bírálatára ennek a kötetnek csak az vállalkozhatik, aki hasonló méretű gyűjtésnek van birtokában. Az érdeklődő Krúdy-olvasó csak a maga igényeivel szembesítheti a bibliográfiát. Úgy rendszerezi az adatokat a szerző, s olyan mutató

rendszerrel, apparátussal zárja le a főanyagot, amely minden tárgyi kérdésre pillanatok alatt korrekt választ ad. Talán nem fölösleges utalnunk arra, hogy milyen természetű gondokkal és problémakörökkel kellett szembenéznie a Krúdy-bibliográfia készítőjének. Kritikusán át kellett vizsgálnia az eddigi idevágó adatgyűjtéseket, s ehhez – a pontos leírhatóság végett – újra kézbe kellett vennie magukat a műveket. Aki valamelyest ismeri könyvtáraink hírlapállományát, s e hírlapok állagát, az el tudja képzelni ezt a munkafázist. Rendet kellett teremtenie a címváltozatok, az utánnomások, az újrakiadások és a gyűjteményes kötetek terén. Döntenie kellett álneves és kétes hitelű írások ügyében, valamint műfaji kérdésekben. Utánajárnia fordításoknak, átdolgozásoknak, egészen a külföldi rádiók Krúdy-citátumaiig... Mintegy 400 hazai és külföldi újságot, folyóiratot, mintegy 200 naptárt, almanachot, tanulmánykötetet stb. kellett fölmérnie Krúdy- vagy Krúdyról szóló írás miatt.

Egy szakkönyv használhatóságát – minőségét – mutatói döntik el. Ebben a vonatkozásban is nagyon alapos a könyv. Logikus rendben veszi sorra mindazokat a tényezőket, amikre az olvasók vagy kutatók első renden kíváncsiak lehetnek. Először a kötetek mutatóját kapjuk ABC-rendben, aztán külön-külön a regények (kisregények), elbeszélések (rajzok, mesék stb.), cikkek, drámák és fordítások sora következik. Befejezésül áll a névmutató és a bibliográfiai rövidítések feloldásához szükséges impozáns címjegyzék.

Alexa Károly

Gerardi Moresenae aecclesiae seu Csanadiensis episcopi Deliberatio supra hymnum trium puerorum.

Edidit Gabriel Silagi, Turnholtli (Turnhout), Brepols, 1978, pp. XVIII + 216. (Corpus Christianorum, Continuatio Mediaevalis XLIX.)

Az első névszerint ismert magyarországi írónak, Szent Gellért püspöknek *Deliberatio* című munkája szinte hozzáférhetetlen volt a kutatás számára. Batthyány Ignác 1790-ben Gyulaféhevárott kiadta ugyan az egyetlen müncheni kézirát szövegét, a kiadás azonban ma már alig megtalálható, s pontatlanságai, hibás olvasatai miatt alig használható. Nagy szolgálatot tett ezért a középkori magyar művelődéstörténet jeles kutatója, *Gabriel Silagi* a mű kritikai kiadásban való közzétételével.

A kiadás német nyelvű bevezetésében Silagi – támaszkodva Gellért művéről már korábban írt értekezésére (*Untersuchungen zur „Deliberatio supra hymnum trium puerorum“ des Gerhard von Csanád, „Münchener Beiträge zur Mediävistik und Renaissance-Forschung“ I, 1967*) – ismerteti mindazt, amit a mű keletkezéséről, forrásairól biztonsággal tudni lehet, óva intve bármiféle belemagyarázástól. Bár enyhítette korábbi hyperkritikus álláspontját, változatlanul úgy véli, hogy Gellért művének nincs semmiféle aktuális (pl. bogumil-ellenes) vonatkozása – szemben több magyar kutató feltételezésével.

Magát a szövegkiadást a lap alján részben tárgyi-tartalmi, részben szövegkritikai jegyzetek kísérik. Az előbbieket elsősorban a bibliai helyeket, valamint az egyéb forrásokat és a művön belüli összefüggéseket adatolják, továbbá magyarázatokat, kommentárokat fűznek egy-egy szöveghelyhez. A bibliai idézetek a szövegen belül tipográfailag is meg vannak különböztetve. A kötetet a szentírási helyek, a Gellért által forrásul használt szerzők és művek, valamint a tulajdonnevek mutatója és a fontos vagy sajátos szavak jegyzéke zárja. A *Deliberatio* tanulmányozói a jövőben megbízható kiadást vehetnek kezükbe.

K. T.

Gondolat. Antológia. 1935–1937.

Válogatta és szerkesztette: Hegedős Mária. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1978. 483 l.

A Gondolat című folyóiratról A magyar irodalom története 6. kötete a következő írja: „... ez a lap két éven át a magyar kommunista írói népfrentpolitika vezető folyóirata volt, amely kommunistákat, népieket, haladó polgári írókat egyként összefogott”. Az 1935-ben indított folyóiratot *Nemes Nágel Lajos* szerkesztette, majd a következő évben *Vértes György* vette át a szerkesztést, és ekkor vált a Gondolat a kommunista párt legálisan megjelenő orgánumává. A most megjelent antológia a folyóirat mindkét korszakát bemutatja; az összeállításban a hajdani Gondolat belső szerkezetét követve. Egyik jelentős rovata volt a Gondolatnak a Magyar Valóság, amely a falukutató mozgalmakat kísérte figyelemmel, ismertetést közölve a Magyarország felfedezése sorozat azóta már irodalomtörténetté vált köteteiről. *Féja Géza: Viharsarok, Erdei Ferenc: Futóhomok, Veres Péter: Számadás* című alkotásairól. A magyar valóság föltérképezése mellett azonban széles teret biztosított a Gondolat a nemzetközi összefüggések feltárásának, a határon túli politikai helyzet figyelemmel kísérésének. Többek között *Révai József, Kemény Gábor, Molnár Erik, Mód Aladár* írták a tisztázó marxista elméleti írásokat. A folyóirat élénk, vitára kész szellemét a Disputa, Vita, Üzenet címmel megjelent rovatok képviselték. A Gondolat szépirodalmi rovatában *Déry Tibor, Fodor József, Illyés Gyula, Radnóti Miklós* írásai olvashatók, az 1936-os első számban pedig újra közölték – programként – akkor még Óda címen *József Attila* nagy versét, *A város peremét*.

A Gondolatnak az antifasiszta népfrentpolitikában betöltött szerepét a folyóirat megalapításának történelmi hátterét és arculatát Hegedős Mária szűkszavú, pontos bevezetőben árnyaltan foglalja össze. Az antológiát a Gondolat három évfolyamának összesített tartalommutatója egészíti ki.

Németh S. Katalin

Gulyás Pál: Magyar írói álnév lexikon.

Másik, változatlan kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 706 l.

Gulyás Pál fontos segédkönyvének második kiadása bizonyára a fokozott érdeklődés eredménye. „A magyarországi írók álnevei és egyéb jegyei” valamint a „néhány száz névtelen munka jegyzéke” együttesen számos lényeges adat feltárásához nélkülözhetetlen kézikönyv, a századvég és a XX. század első felének irodalomkutatói nem mellőzhetik, ha korabeli forrásokban, főleg sajtótermékekben búvároznak.

A lexikon bevezetőjében Gulyás Pál nem csupán a mű használhatóságát segíti elő magyarázó jegyzeteivel, hanem az írói álnevek rendszerezésével a költött nevek, álnevek, anagrammák stb. keletkezésének sokféle forrását és motívumát rajzolja meg. A feldolgozott folyóiratok, napilapok figyelembe vétele általában a múlt század kilencvenes éveitől folyamatos, és különböző forrásokat használva egészen 1950-ig terjed, néhány adattal még ezt az évhatárt is túllépi. A gyűjtés kiindulópontja *Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái* (Bp. 1891–1919) című életrajzi gyűjteménye volt, amelyet a szerző saját gyűjtése, az írói önéletrajzok gondos feldolgozása is kiegészített.

Gulyás Pál fontos lexikonának ismételt kiadása azonban arra is ráirányítja a figyelmet, hogy e nélkülözhetetlen segédkönyvnek nincs folytatása, a kurrens bibliográfiák készítői ismét csak saját gyűjtésükre és esetenkénti kutatásra vannak

utalva. Az elmúlt harminc év írói álneveinek tömege megkívánná a magyar írói álnévlexikon fáradságos munkájának tovább folytatását.

Németh S. Katalin

Cs. Gyimesi Éva: *Találkozás az egyszerűvel.*

Kísérlet mai líránk értelmezésére.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1978. 207 l.

A romániai magyar irodalommal foglalkozó tanulmánykötetek sorában figyelemre méltó hely illeti meg Cs. Gyimesi Évának, a kolozsvári egyetem magyar tanszéke fiatal tanárának munkáját. A megjelenő tanulmányok ugyanis általában a nemzeti-ségi irodalom sajátos feltételeit és feladatait vizsgálva szokták megítélni ennek az irodalomnak az eredményeit. A történelmi tapasztalatot, a közösségi elkötelezettséget veszik szemügyre, s érdeklődésük ritkán terjed ki az irodalmi művek elemző esztétikai, illetve poétikai vizsgálatára. Cs. Gyimesi Éva könyve e ritka kivételek közé tartozik. Erős elméleti felkészültséggel, gazdag irodalomtörténeti erudícióval fog hozzá a romániai költészet kortárs műveinek elemzéséhez.

Elméleti igényességét jelzik könyvének bevezető fejezetei. *A verselemzés lehetőségei* címmel mutatja be azt a műelemző módszert, amelyet később gyakorlatban érvényesíteni fog. Ennek a módszernek lényegbevágó tulajdonsága, hogy messze elkerül minden sematizálást, az „egyszeri” művészi eredménynek kijáró megbecsüléssel közeledik a költői szöveghez. *Az elméleti előfeltételek* című nagyobb fejezet ennek az „egyszerinek” a huszadik századi lehetőségeit írja le. A modern versfelfedés fonálán haladva rögzíti azokat a kategóriákat és fogalmakat, amelyekkel a jelenkor költészete megközelíthető. Műelemzéseiben ezeket a kategóriákat és fogalmakat használja fel. A műelemzésre épülő portrétanulmányok a felszabadulás után kibontakozó új romániai magyar költészet kiváló alkotó egyéniségeit: *Kányádi Sándort, Lászlóffy Aladárt, Szilágyi Domokost, Király Lászlót és Kenéz Ferencet* mutatják be. A verselemzések érzékeny olvasásról, egyszersmind következetes elemző módszerrel tanúskodnak. Az „egyszerit” világítják be, s talán éppen ezért hiteles módon adnak számót arról is, ami ebben az „egyszeriben” közös: a nemzetiség közös tapasztalatára utal.

Pomogáts Béla

Hajdú Tibor: *Károlyi Mihály.*

Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978. 610 l.

A szerző nagyszabású biográfiája nemcsak a Károlyi szakirodalomban hézagpótló jelentőségű, hanem számos új adattal, szemponttal gazdagítja századunk első felének történetét is. A már életében legendává vált politikus egyéniségére különös kettősség jellemző: amikor következetesen haladó, mindig újítani tudó tevékenységével elnyeri a baloldal támogatását (egy évtizedre annak vezére is lesz), magánéletében csak fokozatosan tudott megszabadulni fiatalága arisztokrata környezetétől. Politikai álláspontjának igazi támogatóival a személyes kapcsolatokat csak nehezen, bátortalanul tudja kialakítani. Jellemző példa erre *Ady* álláspontja: aki a világháború éveit alatt fokozatosan felismeri benne a progresszió igazi, hivatott vezérént, de bizalmatlansága még a forradalom alatt sem tűnik el maradéktalanul. A haladó magyar irodalomból azok állnak a legközelebb hozzá, akik a háború éveiben a

Magyarország c. lap köré csoportosulnak (pl. *Krúdy*). Közvetlen munkatársai közé – sokszor inkább csak alkalmilag – a polgári baloldal írói tartoztak (*Böloni, Fülep Lajos, Ignotus, Hatvany*).

Az emigrációs időkben néhány szocialista író is szorosabb kapcsolatba került vele (*Gábor Andor, Karikás Frigyes*). At antifasiszta egységtörekvések időszakában nemcsak a nyugati baloldallal igyekezett együttműködni, hanem megpróbált a hazai „népi” írók felé is tájékozódni (főleg *Illyés Gyula* révén).

Katona Imre József

Haller János: Hármás história.

Válogatta és az előszót írta Molnár Szabolcs. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1978. 283 l. (Téka)

A Hármás história (1681/1685) irodalmi régiségeink értékes emléke. A fogságban keletkezett híres művek közé tartozik, akárcsak Bethlen Miklós emlékirata. Haller fordítását az olvasók gyönyörűségére, s dicséretes dolgok ösztönzésére szánta. S egyben a köznép művelése, az anyanyelv fejlesztése is a fordítás készítője volt. Haller érdeme, hogy a teljes gyűjtemény lefordítására ő vállalkozott először. E gyűjtemény történetei már jórészt ismertek – számos feldolgozásban, más-más változatban kedvelt olvasmányok voltak. Óriási sikere részben ebből adódott, de legfőképp stílusának lenyűgöző voltából, nyelvének különös ízéből. S a hihetetlen történeteket ez teszi még ma is élvezetes olvasmánnyá.

A Téka sorozat e könyvecskéjét azért is ki kell emelnünk, mert *Molnár Szabolcs* nemcsak a már ismert Gesta Romanorum részből válogat, hanem az egész gyűjtemény bemutatására vállalkozik. A Hármás história tehát három könyvet tartalmaz: a Nagy Sándor dolgairól, a Példabeszédekről, a Trójai hadról szólót. Haller a fordítás közben „A hihető és csodás történetek e különös egyvelegében saját korának politikai erőszak- és ármányszövevényéből a lovagkor tisztábbnak vélt erkölcsi közé álmodhatta vissza magát.”

Az előszóban Haller politikai, diplomáciai pályafutását vázolja föl a szerző, majd a história fordításának körülményeit; s alapos filológiai elemzés következik az egyes könyvek forrásairól, visszavezetve az ősforrásig. Képet kapunk történeteinek feldolgozásairól, variánsairól, kiegészítve kiadástörténettel; a história jelentőségének méltatásával zárul a tanulmány.

H. G.

Haza, szülőföld, nemzetiség. A Hét évkönyve, 1978.

A Hét kiadása, Bukarest, 1978. 293 l.

A romániai Szocialista Művelődési és Nevelési Tanács magyar hetilapja: A Hét értékes vállalkozásba fogott, midőn megindította évkönyveinek sorozatát. Az első, 1978-as Évkönyv – *Horváth Andor* és *Kacsir Mária* szerkesztésében – a szülőföld életével és a nemzetiségi közösség intézményeivel foglalkozik. Memoárok, beszélgetések és ismeretközlő cikkek sorában mutatja be ezeket az intézményeket. *Hegedűs László*, a Szocialista Művelődési és Nevelési Tanács államtitkára a román nemzetiségi politika törekvéseiről ad képet. *Huszár Sándor*, A Hét főszerkesztője a romániai magyarság nemzetiségi tudatának alakulásához fűz személyes jellegű megjegyzéseket. Ezt követve a román és a nemzetiségi művelődés több neves képviselője,

köztük *Ion Vlad*, a kolozsvári egyetem rektora és *Csögör Lajos*, a marosvásárhelyi orvosi egyetem volt rektora számolnak be szülőföldjük, szülővárosuk változó életéről. A román és a magyar beszámolók mellett képet kapunk a romániai németek, zsidók, sőt török-tatárok nemzetiségi helyzetéről és kultúrájáról is. A néhány éve elhunyt *Mikó Imre* alapos tanulmányban (*A jogi felépítmény*) dolgozza fel a nemzetiségek jogait meghatározó hatályos romániai törvényeket. Ezt követve *Beke György*, *Szekernyés János*, *Bernád Ágoston*, *Gálfalvi Zsolt*, *Krizsán Zoltán* és mások tollából olvasunk beszámolókat, illetve interjúkat a romániai magyarság oktatásügyéről, sajtójáról és közművelődési intézményeiről. *Balogh Edgár* széles körképben fogja át a nemzetiségi irodalomnak a felszabadulással induló új korszakát, végül néhány interjúban kapunk betekintést a romániai magyar tudományos élet kiváló képviselőinek (pl. *Szabó T. Attilának*, *Jakó Zsigmondnak*, *Gáll Ernőnek*, *Benkő Samunak*) műhelyébe.

Az Évkönyv elsősorban „színes” anyagokat közöl, olvasmányos eszközökkel szolgálja azt a célkitűzését, hogy szilárdabb alapokra fektesse a romániai magyarság nemzetiségi tudatát (egyszersmind a többi nemzetiséggel való együttélés tudatát). Az olvasmányos előadásmód mindazonáltal rendkívül gazdag ismeretanyagot közvetít, amely részletes képet ad a nemzetiségi művelődés intézményeiről, jelzi az intézmények által megtett utat és a megoldásra váró kérdéseket.

Pomogáts Béla

Héra Zoltán: A világ öt sebe.

Esszék. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1978. 403 l.

Héra Zoltán *A világ öt sebe* címmel ezúttal nem verseket, hanem próza és vers határterületén mozgó jegyzeteket tett közzé. „Látszatra messze esik a verstől az esszé, de valójában közelebb áll hozzá, mint bármely más műfaj. Indulati magja majdnem ugyanaz, ami a költeményé” – írja bevezetőjében. Bár maga az író esszéként tartja számon írásait, mégis helyesebb irodalmi naplóról beszélni. Jól megférnek itt egymással az életrajzi mozzanatok (Szózatok), emlékek az író olvasmányélményeivel (Népköltészet, Lírai hitelesség), a mai magyar városi és falusi élet jeleneteivel (Utasregék, Jelek élete), a vallásosság (Hitek), vagy éppenséggel az arisztotelészi etika ma is izgalmas kérdéseivel (Barátunk).

Héra élvezetes stílusa hajlékonyan idomul a legkülönbözőbb témákhoz. Valóságos és fiktív (szellemi) utazásokat tesz a világ különböző tájain. Olvashatunk – olykor történetekben megnyilvánuló – egyéni jellemvonásokról, hitványság, áruulás, gyötrellem, hit, szeretet, barátság, kiszolgáltatottság természetrajzáról, reflexiókat kapunk Lev Tolsztojról, Dylan Thomusról, *Babits*ről, *Berzsenyiről* és másokról.

Héra e könyve jól mutatja a lírikus eddigi műveinek életrajzi, pszichológiai és gondolkodási hátterét.

Téglásy Imre

Hermann István: A gondolat hatalma.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1978. 706 l.

Hermann István könyve több évtized alatt írt, eltérő célzatú, módszerű és műfajú írások gyűjteménye. A könyv szerzőjének szándéka e kötet egybeszerkesztésével annak bemutatása volt, „hogyan milyen áramlatok munkálnak rejtetten vagy

nem is rejtetten a magyar kulturális fejlődésben". A kötet java része filozófiatörténet, de az ide tartozó értekezések – különösen a magyarhoni filozófiával foglalkozók – bőséggel élnek az irodalomtörténeti példákkal, mint utaló, argumentáló vagy illusztráló anyaggal.

Az irodalomtörténezt elsősorban azok a – régebbi – tanulmányok érdekelhetik, amelyek *Madách*sal és *Gyulaival* foglalkoznak. Az előbbi (*Madách és a német filozófia*) Az ember tragédiáját elsősorban a hegeli történetfilozófiával szembe-síti – a Madách-szakirodalom egyik nagy témája –, számos fontos következtetésre jutva; az utóbbi tanulmány (*Gyulai Pál*) monografikus igénnyel kíséri végig (elsősorban a kritikus) Gyulai pályáját. A kismonográfia megírása óta eltelt két és fél évtized tesz ugyan néhány kérdőjelet egyes következtetései mellé, de a munka úttörő jellege tagadhatatlan.

A könyv befejező része (*IV. Elvi kérdések – ma*) is tartalmaz néhány irodalmi, kritikai, irodalomtörténeti értékű írást; ezek a szocialista realizmussal, a strukturalizmussal és a sorsproblémákra figyelő újabb magyar irodalommal foglalkoznak.

A kötet tanulmányozását érdemben is megnehezíti, hogy nincs se névmutató, se a tanulmányok első megjelenését feltüntető jegyzék. Úgy látszik semmiféle feddő szó nem képes fölszámolni ezt a hibás kiadói gyakorlatot.

A. K.

A Hét.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1978. I–II. köt. 507, 487 l.

A két kötetes gyűjtemény a századvég és a századelő legjelentősebb magyar „irodalmi és politikai szemlé”-jének tizenhét évéből nyújt csaknem ezer lapos válogatást 1890-től kilencszázhatig. Azért csak eddig – írják a szerkesztők az előszóban – mert a Nyugat megjelenésének évétől, 1908-tól, *A Hét* fokozatosan hanyatlott, elveszítette munkatársai javát, később jellege is megváltozott, felhagyott az új művészet pártolásával. Eltértek a szerkesztők – Fábri Anna és Steinert Agota – a szokásos antológia összeállítási elvektől abban is, hogy nem mindenből egy keveset vettek fel, hanem ízlésükre és gyakorlati érzékükre hallgatva, merész kézzel nyúltak a folyóirat évfolyamaihoz: teljesen mellőzték a műfordításokat, kevés verset méltattak újraközlésre érdemesnek, kihagyták a csak magyarázatokkal érthető aktuális vonatkozású írásokat. Annál több elbeszélést és ma is élvezettel olvasható cikket, tanulmányt, karcolatot emeltek át az antológiába. Legszabálytalanabb cselekedetük az volt, hogy megtartva *A Hét* beosztását, rovatait – az évfolyamok anyagából friss olvasmányingert keltő fiktív számokat állítottak össze. Az olvasó szórakoztatására gondoltak, midőn e koholt számok élén a lap egykorú címlapfotóit és gyakran humoros hatást keltő hirdeteit is újraközltek. Vagyis nem azt akarták válogatásukkal tanúsítani, milyen volt egykor *A Hét*, hanem azt, hogy mi az, ami ma is nehézség nélkül élvezhető belőle. Amennyire szükség van történeti érdekű folyóiratantológiákra, épp annyira nem lehet elvitatni egy efféle olvasói étvágycsinálás létjogát sem.

Ha a *Hét* új hangját keressük, azt a tanulmányokban, cikkekben, tárcákban, glosszákbán, riportokban találjuk meg elsősorban. Vagy az „Innen-onnan” rovat csípős, szellemes jegyzeteiben. Ezek témái a legváltozatosabbak: politika, irodalom, művészet, társasági élet, napihír, pletyka. *A Hét* e rovatában a hírlapírással érintkezett, illetve példáját adta annak, hogyan lehet a napi eseményeket röviden, tömören, világosan és szellemesen rögzíteni. Elesen, de nem durván, szellemesen, de nem

nyeglén. Ezek a jegyzetek elegánsan beszéltek tárgyukról, nem irodalmiaskodtak, mára dokumentum-értékűvé érlelődtek, míg akárhány novella, egzotikumával, kiagyalt történetével egyetemben, elhalványul mellettük. *A Hét* egyik erőssége ebben az írásművészetet időszerűséggel vegyítő, de a szenzációhajszolásnak gátat vető, mérték-tartóan ironikus írói magatartásban és stílusban rejlett. Hetenként jelent meg, a folyóirat és az újság tulajdonságait ötvözte, a hazai irodalmi revü öspéldányaként; az időszerűségben színvonalat tartott és nemes ízlést követett, az irodalmi érték-tisztelet viszont nem kötötte ünnepies hanghordozáshoz; ha kellett, mert és tudott könnyed lenni.

A Hét megalapítása korszakhatárt jelöl a magyar irodalomban, ugyanúgy mint a *Nyugat* indulása 1908-ban. *A Hét*-tel kezdődött a modern irodalom története Magyarországon és nem 1905-ben, kibontakozása a tizes évek végéig tartott. Három hullámban érkezett a modern irodalom az elmaradott magyar tájakra: *A Hét* városi irodalmával, Ady Endre *Nyugati*jával és Kassák avantgarde-jával. Robbanásszerű változást e háromból két mozgalom hozott: az egyik az volt, ami Ady és Móricz nevéhez fűződött, a másik az, amit az avantgarde gerilla-háborúja gyűjtött. *A Hét* nem robbantott: csupán helyet kért, követelt magának a magyar nap alatt – Budapest, a liberális polgárság, a demokrácia, az anti-népies irodalom nevében. Nem akart a közelmúlt és a jelen konzervatív, dzsentrí, dzsentroid irányával teljesen szakítani. Noha nem értett vele egyet és szövetségre sem lépett vele, elismerte élethez való jogát. Helyet követelt mellette és főként egyenlő jogokat. A lap szerzőgárdája mindent elárul: együtt jelent meg hasábjain Bródy Sándor és Herczeg Ferenc, Ignóty és Tóth Béla, Cholnoky Viktor és Rákosi Viktor, Ambrus Zoltán és Voinovich Géza. Ez az együttélés, ez az irodalmi vegyesházasság átgondolt koncepción nyugodott. Meg volt alapozva elméletileg és szociológiailag. Alexander Bernát azért üdvözölte *A Hét* megjelenését, mert – már akkor is – „átmeneti korszak” keletkezett az irodalom életében: „Midőn a nemzeti lét védelmének nagy gondja leesett vállunkról – írta Alexander – a régi kapocs, mely a közönséget az irodalomhoz kötötte, meglazult: sem az irodalom, sem a közönség nem tudott mindjárt eligazodni. Egy átmeneti korszak keletkezett, melyen az irodalom új kapcsolatot keresett a közönséggel.” Azt a kapcsolatot kívánta felújítani, mely egészséges helyzetnek mondható, midőn „az irodalom csak irodalom, nem állam- és nemzetiségalkotó nagy erő.” Úgy értem, ezt írta Alexander Bernát, hogy nem egyéb módon az, csak milyen mértékben megilleti ez a hivatás az irodalmat. Azért kell örülni *A Hét* jelentkezésének, mert a szépirodalom talaján akar állni, nem apellál a patriotizmusra, csak amennyiben tisztán és irodalmilag szolgálja azt.

Alexander Bernát cikkében épp csak megpendült a gondolat, hogy az irodalom legyen: önmaga – Ignóty írásaiban elméleti alapvetéssé szélesedett. Berzeviczyvel való vitájában vetette papírra azokat a mondatokat, melyek aztán a *Nyugat* megjelenésekor kapták meg igazán polémikus élüket. „Az irodalom a nemzetet akkor szolgálja, s a nemzeti politika számára akkor hasznosítható – fejtegette Ignóty – ha *elsősorban* irodalom, tekintetek és célzatok nélkül való művészet . . .” Majd így folytatta: az irodalom ne legyen széndékoltan magyar, hanem természetesen és magától értetődően legyen, mert – „mi volna egyéb, s mi egyéb tudna lenni?” S végül, a gondolatmenet csattanója: „A hazaszeretet magában véve sem érdem, se nem művészet.”

Óriási dolog volt ennek kimondása. Ezekkel a gondolatokkal indult újtára a modern irodalom és a liberális esztétika – az „irodalmi irodalom” jegyében. Ignóty-szal akkor Mikszáth szállt vitába, velős rövidséggel söpörve félre a hozzá intézett vitatételeket.

A későbbi megosztó ellentétnek egyik előzményét ismerhetjük meg ebben az összeütközésben. De mi sem jellemzőbb a folyóirat elveire, minthogy szerkesztője egyik irányzat mellett sem kötelezte el magát teljesen: *A Hét* nem kiélezésre törekedett, hanem liberális koegzisztenciára s például Ignotust nemcsak széles látókör, bírálói szenvedély, hanem a nyugodt tolerancia is jellemezte. Ignotus igazi harcait később, a Nyugatban vívta meg, amikor már nem a perzekutor esztétikával gyúlt meg a baja, hanem Adyék körében kellett az új irodalomért helytállnia. *A Hét*nek viszont nem volt Ady-ja s ezzel mindent megmondunk. *A Hét*nek is ki kellett a maga helyét harcolnia, miként a *Nyugat*nak, de mennyire más küzdelem volt ez, mint Adyé, Móriczé, Babitsé, Kosztolányié! A *Nyugatot* persze Ady tette azzá, ami – a *A Hét*nek nemcsak Adyja nem volt, de kiemelkedő írója is kevés.

Jelentősége mégis rendkívüli. Mert kaput nyitott, utat tört. A helyzet megérett a változásra s az 1890-es lapalapítás, noha továbbélt, igazában lezárta a konzervatív népiesség történetét. *A Hét* kiváló helyzetérzékelésből született, de várni kellett egy ideig, míg a kereteket írók, művek tölthették meg. Bródy, Ambrus, Cholnoky, Molnár, Heltai, Kóbor, Papp Dániel, Petelei, Lovik, Szini az elindításban játszottak szerepet. Legtöbbjüknek erre telt az erejéből. Így is előharcosok voltak, nem kevés érdemet szereztek, mert egyik erős irányuk igazában előre mutatott: a *Nyugat* irányába.

B. M.

Hét évszázad magyar versei I–IV.

(Ötödik, bővített és átdolgozott kiadás.) Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1978. 1979. 3711 l. Az antológia Szerkesztő Bizottsága: Király István, Klaniczay Tibor, Pándi Pál, Szabolcsi Miklós.

Újabb kötettel szaporodott a magyar költészetet, annak mintegy hét évszázadát áttekintő, felsorakoztató antológia. Bővült és szűkült ez a válogatás az idők során, annak függvényeként, ahogyan éppen változott adott szerzők tudományos megítélése; ahogyan az ízlés is változott az idők haladtával.

A mostani kiadás úgy érkezett el a mába, hogy „bővítményében” már a viszonylag fiatal, de műveivel magának rangot és megbecsülést szerzett költőgenerációival is találkozhatunk. Pontosabban, e generáció reprezentáns, avagy annak tartott tagjaival. Bővült tehát az antológia, s gazdagodásában alig-alig vesszük észre, hogy helyenként soványodott is, kimaradtak szerzők, vagy megfogyatkozott versmennyiséggel szerepelnek mások. Ez utóbbi esetre példa Barta Sándor, s ez annál is sajnálatosabb, mert a szerkesztők amúgy sem kényeztetnek el bennünket a magyar avantgard műveivel.

Nézzük tehát, ebben az új formációban, mit tartalmaznak az egyes kötetek, s a felvett anyag milyen arányosságokat, aránytalanságokat mutat.

I.

Gazdag népköltészeti anyaggal kezdődik a kötet, a verseket a szerkesztő nagyobb csoportokba rendezve adja közre: gyermekdalok, klasszikus balladák, szerelmi dalok, mulatónóták, keservesek – bujdosóénekek, új stílusú balladák, betyárdalok – rabénekek, 48-as dalok, katonadalok, pásztordalok, béresdalok – munkásdalok. A további fejezetek súlypontjait Janus Pannonius, Balassi Bálint, Csokonai Vitéz Mihály, Berzsenyi Dániel, Kölcsey Ferenc és Vörösmarty Mihály versei jelentik. Nagyobb terjedelemben szerepelnek még a kuruc- és szerelmi versek. A kötet kitér a fejezetek

mezetségével, tehát arányaiban az egyes szerzőktől felvett versek száma hűen tükrözi a kor kialakult erőviszonyait.

II.

Kevesbé mondható el ez talán a második kötetéről, mely, kis túlzással, Petőfi, Arany, Ady és Babits Mihály verseit tartalmazza. Verseskönyvnyi anyaggal szerepelnek ők az antológiában, de e feletti örömmüket az a tény csökkenti, hogy az ő kiemelésük a többiek anyagát kurtítja, helyenként méltatlanul, nem szerencsésen. Négyük mellett még (valamennyire) arányosan kap helyet Vajda János, Juhász Gyula, Tóth Árpád és Kosztolányi. Méltánytalanul kevés munkával szerepel például Reviczky, Tolnai és Kiss; ugyancsak többre érdemes költő Füst Milán. Kassák Lajostól pedig – amellet, hogy jelentős verseket hiányolhat joggal az olvasó –, alig került vers a válogatásba.

III.

A könyv gerincét itt József Attila és Illyés Gyula versei alkotják, övek a legnagyobb terjedelem. A Csorba Győzőig eljutó válogatás még Szabó Lőrincnek, Radnóti Miklósnak, Vas Istvánnak és Weöres Sándornak biztosít súlypontosabb jelenlétet. Fájdalmas hiányosság Dsida Jenő elmaradása, ki sajnos a Kitekintésben sem szerepel. Kimaradt még, hogy itt egy csokorba fogjuk őket: Forbáth, Pákozdy és Salamon Ernő, valamint Reményik Zsigmond, ki ezidáig egyetlen verssel volt jelen – de jelen volt.

IV.

A kötet nagyrészt ma is élő költők verseit tartalmazza.

Tulajdonképpen kiugró terjedelmű közlés nincs is; így csak annyit jegyzünk meg, Pilinszky János több verse jogosulna ebben a társaságban.

A kötet igazi novumát az újonnan bevezetett szerzők és a KITEKINTÉS összeállítására adják. A IV. kiadás szerzőihez (akkor Ratkó Józseffel fejeződött be a válogatás) Tornai József, Páskándi Géza, Marsall László, Csukás István és Orbán Ottó csatlakozott. Őket már az előző válogatásban is megillette volna a szereplés joga, ezt bizonyítja az is, hogy az akkori kiadásban szereplő szerzők közé „sorolták be” az öt költőt.

A legfiatalabbak-legújabbak: Tandori Dezső, Ágh István, Bella István, Kiss Anna, Utassy József, Veress Miklós, Kiss Benedek, Sárándi József. Antológiába kerülésükből sejthető, hogy a szerkesztők a generáción belüli mozgásokat akarták jelezni, s az e mozgásokat leginkább követő költők terméséből válogattak.

Tiszta szívvel kell üdvözljük a KITEKINTÉS rovatot. Régen szükséges ez a válogatás, fontos missziót tölt be – régi hiányt pótol – az egyetemes magyar irodalom áttekintésében. A felsorolás még természetesen foghíjas, teljes egészében kimaradt belőle a nyugat-európai és az amerikai magyar irodalom (költészet); s ami a legmeglepőbb: nem szerepelnek a csehszlovákiai magyar költők sem.

Remélhető, hogy az újabb kiadás már teljesebb, s főleg bőségebb összeállítással fog megjelenni.

Tizenhét romániai magyar költő neve jelzi az erdélyi líra jelenlétét, olyan kimagasló tehetségű képviselőkkel, mint Kányádi Sándor, Lászlóffy Aladár, a tragikus sorsú Szilágyi Domokos; vagy fölemlíthetjük a fiatalok közül Király Lászlót, Farkas Árpádot, Csiky Lászlót.

A kilenc jugoszláviai magyar költő nem képvisel egységes vonulatot, verseik az üdítő és erős avantgardtól (Domonkos István, Tolnai Ottó) a hagyományosabb hangütésig (Fehér Ferenc) ívelnek. E rövidke válogatás is érzékelteti, hogy vajdasági íróink szakadtak el leginkább a hazai magyar irodalom fő sodrától.

Kovács Vilmos versei képviselik – magányosan – a kárpátukrajnai magyar költészetet. Reméljük, a most még csak szóródva jelentkező fiatalabb nemzedék hama-

rosan beleérik ebbe az antológiába is. Örömmel tapasztalhattuk, hogy a szerkesztők a lehetséges egyetlen igazságos módon válogattak: ugyanolyan követelményeket állítottak a nemzetiségi irodalmakkal szembe, mint a hazáival. Az eredmény figyelemre méltó, bizvást mondhatjuk, így válik csak igazán láthatóvá, érezhetővé az egyetemes magyar irodalom léte – megléte.

Zalán Tibor

Hevesy Iván: Az új művészetért.

Gondolat Kiadó, Budapest, 1978. 452 l.

A kötet elsőként ad áttekintést Hevesy Iván elméletírói és kritikusi tevékenységéről, 1919-től 1964-ig követve nyomon a képzőművészet és az irodalom, a film és a fotóművészet terén végzett – sokszor felfedezés értékű – munkáját. 1917-ben folyóiratot alapított, Jelenkor címen, de nem akkor, hanem kevésbé később, a hazai avantgarde mozgalom első nagy kibontakozása idején, 1919-ben, lett igazán ismert a neve, amikor Kassák lapjában, a Máj-ban közzétette fontos, elméleti alapozású és profétikus szenvedélyű írásait. Hevesy Iván újabb és újabb területre átcsapó érdeklődését gondosan nyomon követő válogatás korai, mindamelllett egyik legjellemzőbb írásával, az 1919-es keltezésű *Túl az impresszionizmuson* cíművel kezdődik. A Tett és a Máj képzőművészeiről szólva, az első sorokból kiviláglik, hogy Hevesy Iván nem a leltározó és kommentáló kritikusok, teoretikusok fajtájához tartozik. Mindig többet akart annál, hogysem megelégedett volna a művészeti jelenségek mégoly pontos jellemzésével. Eszméket és eszményeket képviselt, célokat látott maga előtt és a megálmodott jövő felé szerette volna lendíteni az általa nagyra-becsült új művészetet. Az új művészetet, amely a naturalizmus és az impresszionizmus kisszerű, felszínes és csillogó uralma után új világszemléletet hoz majd és megteremti a művészi egyetemesség testvéri egységét. Ezt remélte a futurizmus és a kubizmus eredményeit monumentális expresszionizmusban összefoglaló új művésztől s midőn úgy vélte, hogy az avantgarde ezeket a nagyratörő álmokat nem váltja valóra, elfordult a mozgalomtól s a huszas évek legelején, a Nyugat hasábjain, megírta cikkeit a művészet agóniájáról és reinkarnációjáról. Az agónia: az expresszionizmus utáni avantgarde volt, mindenekelőtt a dadaizmus; a reinkarnáció: a tömegművészet, amelynek lelkes apostolává szegődött, Palasovszky Ödönnel együtt. A tömegművészet Hevesy Iván felfogásában, eltérően a proletkulttól, forradalmi eszme és vallásos színezetű hit, etikus evangelizálás ötvözeteként jelent meg, mint a magyarországi expresszionizmus erkölcsi felhívásokkal átszínezett utójátéka. A kötet elég bő válogatást nyújt ahhoz Hevesy e korszakának írásaiból, hogy észrevegyük a cikkeit átfutó utópikus rajongást is; annak töretlen hitét, hogy az emberek egybeöleli a művészet egyetemes szelleme, mert „egyetlen és hatalmas művészet lesz, amelyeket mindenki egyformán megért, mert mindenki önmagát fogja érezni benne” – ahogy ezt a *Tömegkultúra és tömegművészet* című kiáltványyszerű cikkében oly derűlátóan jósolta.

A tömegművészet meghalt mielőtt megszületett volna, – Hevesy Iván, bár nem pártolt el a képzőművésztől, az új művészeti ág, a némafilm felé fordult s egy évvel Balázs Béla német nyelvű könyve után, 1925-ben kiadta az első magyar nyelvű összefoglalást *A filmjáték esztétikája és dramaturgiája* címen a valóban tömegművészté fejlődő filmművészetéről. Később a Nyugat állandó filmkritikusaként tapasztalnia kellett a filmgyártás elüzetiesedését, részint ezért is tért át a harmincas években a fotóművészet tanulmányozására s több tanulmányt, könyvet adott ki

aztán a fotóművészet esztétikai kérdéseiről és a magyar fényképezés történetéről. A fotózás biztosíthatja az egyéni becsvágy művészi integritásának erkölcsi makulatlanságát és evvel összeférhetően, párhuzamosan a korabeli irodalmi szociográfiák tényfeltáró őszinteségével, a társadalmi célok szolgálatát is, miként ezt a szociófotóról szóló írásai is kifejezték.

Az új művészetért című válogatás Hevesy Iván mindegyik működési területéről ad némi ízelítőt és egyúttal szellemi-erkölcsi karakteréről is nyújt benyomásokat – arról az álhatatosságról, mellyel felismert igazságai mellett következetesen kitarított s utópiái bukása és visszhangtalan szélmalomharca ellenére is az új művészet elveihez haláláig hű maradt. A válogatást Krén Katalin állította össze és ugyanő írt a kötethez előszót és tájékoztató jegyzeteket.

Béla di Miklós

Horváth János: A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfiig.

Második kiadás, gondozta és utószóval ellátta Korompay H. János. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 400 l.

Rendkívül hasznos vállalkozást kezdeményezett az Akadémiai Kiadó, amikor fontos, de a mai olvasó számára jórészt már csak könyvtárakban hozzáférhető művek reprint kiadására határozta el magát. S teszi ezt a Nyugat évfolyamaival éppúgy, mint a hatkötetes *A magyar irodalom történetével*. (Ez utóbbi esetében, persze, megkérdőjelezhető a módszer helyessége: mert nincs tekintettel az irodalomban és az irodalomtudományban az utóbbi két évtizedben végbement változásokra, hangsúly-eltolódásokra!)

Horváth János alapvető munkája – *A magyar irodalom fejlődéstörténete* folytatása – 1927-ben jelent meg először, a 1958-ban szándékozott megjelentetni második, átdolgozott kiadását, amihez már a gépiratot is elkészítette. Az eltelt harminc év alatti újabb szakirodalomra is utalt jegyzeteiben, a szöveget is megváltoztatta néhol: kihúzott, beírt. A terv azonban nem vált valóra, így az új kiadás csak a szerző születésének századik évfordulójára jött létre. Mégpedig úgy, hogy az első kiadás betűhív szövegéhez a kötet sajtó alá rendezője és gondozója, *Korompay H. János* az *utószóban* tüntette fel a szerző kezétől származó utólagos javításokat, kiegészítéseket.

J. J.

Hungarológiai Közlemények.

A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete Tmasz folyóirata. X. évfolyam 1978. szeptember–december. 199 l.

A Hungarológiai Közlemények 36–37. száma három tudományos tanácskozás előadásainak és hozzászólásainak szövegét közli.

Az MTA Irodalomtudományi Intézete és az újvidéki egyetem Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete 1977. december 5-én és 6-án tudományos szimpoziumot tartott Budapesten *A magyar szürrealizmus esztétikája és poétikája* címmel.

A szürrealizmus – mint az avantgarde áramlatok közül kisugárzásban legtöbbet adó irányzat – továbbélésének, változatainak, esztétikai vonatkozásainak kérdését elemezték az elhangzott előadások, referátumok. A megközelítések, vizsgálódási szempontok sokfélesége jellemezte a tanácskozást.

Béládi Miklós az egész problémakört átfogó előadásában (*A magyar szürrealizmus esztétikájáról és poétikájáról*) a magyarországi avantgarde mozgalom történetének – esősorban a magyar szürrealizmusnak – esztétikai és poétikai vonásait vizsgálta. A magyar szürrealista költészet specifikumaként erősebb kötődését a hétköznapi, társadalmi léthez, a valóság terhei ellen való lázadását s a maga felismert igazságainak kifejezését emelte ki.

A további előadások egy-egy résztema elemzésén keresztül bontották ki a szürrealizmus szerteágazó problematikáját. Bányai János (*Az „értelmes” szürrealista nyelv*) a szürrealizmus nyelvi megformáltságának – más avantgarde irányzatokkal ellentétben – következetesebb, tudatosabb voltát, grammatizáltságát hangsúlyozta. Bori Imre *Kassák Lajos* úgynevezett „számozott” versei egy csoportjának elemzésén keresztül a magyar szürrealista líra képi világát, valóság és poézis egymásbajátzását mutatta meg. (*Adalék a magyar szürrealista líra képvilágának tanulmányozásához*) Gerold László *Déry Tibor Az óriáscecsemő* című drámája kapcsán a dialógust, mint a szürrealista dramaturgia központi kategóriáját, alapsejtjét vizsgálta. (*Az óriáscecsemő szürrealizmusa*) Pomogáts Béla (*Németh Andor mágikus szürrealizmusa*) Németh Andor és Kassák Lajos eltérő költészetfelfogását, ars poeticáját mutatta be Németh Andor *Az ibolyaszemű csillár* című költeményének elemzése alapján. Tverdota György (*József Attila és a szürrealizmus*) József Attila és a szürrealista örökség kérdését vette szemügyre, kiemelve a szürrealizmus és a hagyományos költészet új minőséget létrehozó szintézisét József Attila költészetében. Utasi Csaba (*Az „érzemi” és a „racionális” logika kölcsönössége Déry Tibor szürrealista költészetében*) Déry Tibor szürrealista költészetéről szólva képalakításának analízisével bizonyította, hogy bár Déry a racionális logikát elvetve, az emocionális logika autonom mikrokozmoszt teremtő erejét hangsúlyozta, költészetében az érzelmi és racionális logika kölcsönössége, küzdelme vagy harmonikus együttműködése valósul meg. Szabolcsi Miklós és Tamás Attila hozzászólásában az előadásokhoz kapcsolódva, részben összegezve is az elhangzottakat, rámutatott a szürrealizmus s egyben az avantgarde mozgalom kutatásának további lehetséges új szempontjaira, megközelítési módjaira.

1977. december 21-én az újvidéki intézet Ady Endre születésének századik évfordulója alkalmából Ady-ülésszakot tartott. A tanácskozás témája *Ady utóéletének vizsgálata volt a jugoszláviai magyar és a délszláv irodalmakban*.

Bori Imre (*Szenteleky Kornél Ady Endréről*) Ady Endre költészetének Szenteleky Kornél szépirodalmi, kritikai és irodalompolitikai tevékenységére gyakorolt mély hatását elemezte. Lőrinc Péter (*A plamenaci Ady-kép*) arról szólt, hogy a politikai-társadalmi költészet elkötelezettje, Žarko Plamenac, Petőfi és Ady időszerűségét, nagyságát felismerve, fordításaival, írásaival igyekezett megismertetni őket a szerbhorvát közönséggel. Káich Katalin az 1923-ban alapított *Becskeréki Ady-Társaság (1923–1925?)* rövid – mindössze két esztendeig tartó – történetét vázolta, melynek célja a kisebbségi sorba került magyarság kulturális tevékenységének újjáélesztése volt. Az itt közreadott repertórium a Társaság rövid, ám igen tevékeny életét mutatja be. Paszkal Gilevszki (*Ady hatása a macedón költőkre*) Ady szimbolizmusának, jelképeinek a macedón költészetet megihlető hatásáról, Thomka Beáta (*Ady-reminiszcenciák Gál László költészetében*) a Gál László költészetét meghatározó Ady-élményről, Bosnyák István *B. Szabó György Ady-értelmezéséről* beszélt. Dávid András (*Délszláv vonatkozások Ady verseiben*) tíz Ady-vers, többek között a Márkó király című ifjúkori ballada közvetlen és közvetett jellegű délszláv vonatkozásait vizsgálta. Utasi Csaba (*Ady a Kalangyában*) a Kalangya, Pastyik László (*Ady a háború előtti Hidban*) a Híd Ady-szemléletét, költészetének értékelését mutatta be.

Vitkovics Mihály születésének kétszázadik évfordulója alkalmából az Irodalomtudományi Intézettel való együttműködés keretében 1978. június 6-án Vitkovics-ülésszakot rendezett az újvidéki intézet.

Sziklay László (*A kétnyelvű költő mint irodalmi jelenség*) történeti szempontú vizsgálódásokra építve elemezte a költői kétnyelvűség természetét és változatait, többek között Bél Mátyás, Vitkovics Mihály, Jozef Dobrovcszky életműve alapján. Fried István (*A kelet-közép-európai klasszicizmus és Vitkovics Mihály*) a kelet-közép-európai klasszicizmus fejlődésének etapjait végigkísérve Vitkovics költészetének jellegzetességeit emelte ki. Bori Imre *Vitkovics Mihály: A költő regénye* című befejezetlen levélregényéről, legjelentősebb magyar nyelven írott művéről beszélt, s a kisregény fogadtatásával, eddigi értékelésével vitázva jelölte ki számára a XIX. század elejének irodalmában őt megillető helyet.

M. R. J.

Indig Ottó: Juhász Gyula Nagyváradon.
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1978. 158 l.

Juhász Gyula életműve részmonográfiákból áll össze az irodalomtörténetben. *Greza Ferenc* az egyetemi és a máramarosszigeti éveket, *Szalatnai Rezső* Szakolcát, *Péter László* pedig az 1918–19-es szegedi éveket írta meg a költő életéből. Most egy nagyváradi szerző munkája nyomán irodalomtörténeti összefoglalás készült a váradi évekről. A szerző nagyváradi könyvtáros, neve a Juhász-filológiában az utóbbi években tűnt föl, elfelejtett Juhász Gyula-írásokat közölt, és sajtó alá rendezője, szerkesztője volt annak a bukaresti Téka-kötetnek, amelyben a századeleji Várad színikritikáit közölte. (*Nagyváradi színikritikák A Holnap évtizedében*, Bukarest, 1975.) Ebben bőven foglalkozott Juhász Gyula színikritikusi munkásságával, eredményeit mostani könyvében is hasznosította, talán a legkidolgozottabb fejezete a *Juhász Gyula és a színház* című.

A Juhász-életműnek éppen a váradi korszaka volt a legkevésbé feltárt, bár a kritikai kiadással a szövegek hozzáférhetőkké váltak. Indig Ottó is e kiadás 5. kötetére alapozza munkáját, bár két elfelejtett verset és két prózai írást (színikritikát) is talált még a váradi lapokban, de ezek a már ismert képet lényegesen nem módosítják. (A szerző egy kicsit a filológiai fölfedezés örömeiben túlbecsüli a föllett írárok értékét.)

A színikritikus mellett erős hangsúllyal foglalkozik a költő újságírói munkájával, tanári működésével, váradi korszaka költészetével, verseinek témáival. Mindenütt jó összefoglalását adja az eddigi, szétszórt eredményeknek, ebben van legfőbb erénye. Az életrajzi részben és külön is fontosnak tartja *A Holnap* történetére vonatkozó adatok közlését, a társaság és mozgalom történetében Juhász szerepét hangsúlyozza. Nagy hiánya, hogy a korabeli Nagyváradra vonatkozóan csak az Ady- és Juhász-irodalomból is ismert megállapításokat közli, nem végzett helytörténeti, sajtótörténeti kutatást, így az a speciális érdekesség, ami ilyen részmonográfiának legfőbb hozadéka, itt nincsen meg. Kevés adatot kapunk a váradi kortársakról, azokról, akiknek éppen ott, akkor volt különös szerepe: a „nagy irodalomtörténet” utóbb már nem figyelt rájuk, de motiválják Juhász korabeli költészetét, életét is. A szerző foglalkozik Juhász Váradra érkezésének vitatott idejével is, a dátum szerinte 1908. szeptember 12. (A Juhász-szakirodalom a költő visszaemlékezéseiből kikövetkeztethető dátumot fogadta el eddig, ez 1908. szeptember 14. Nem látszik valószínűnek, hogy a különben is pontosan emlékező Juhász itt tévedett volna.)

Részben ezzel kapcsolatban is megjegyzendő, hogy Indig nem használja föl a későbbi Juhász-íráásokat, amelyek a váradi korszakra vonatkoznak, így sok érdekes, hangulati erejű anyagtól esik el. Könyvét a váradi korszak életrajzi adataival és az ott írott művek statisztikai összeállításával zárja.

I. M.

Irodalmi szövegelemzések – Rozborý literárnych textov.

Szerk. Mózsai Ferenc, Zsilka Tibor. Bratislava, 1978, 234 l.

A tanulmánykötetet a szlovákiai 8. és 9. osztályos tankönyvek irodalmi szemelvényeit dolgozza fel szövegelméleti szempontból. Célja, hogy az ott tanító tanároknak segítséget nyújtson a korszerű szövegelemzés megismerésében és irodalmi oktatásában. A kötet első részében magyar nyelvű elemzések olvashatók a XIX. és XX. századi magyar irodalom néhány reprezentatív alkotásáról, így Vörösmarty, Petőfi, Arany egy-egy verséről, Jókai Rab Ráby c. regényének és Mikszáth Szent Péter esernyőjé-nek részletéről. Századunkat Ady és József Attila versei képviselik, valamint a szlovákiai magyar irodalom két kortárs alkotója, Rácz Olivér és Tózsér Árpád. Világirodalmi izelítőt ad a Shakespeare-, Puskin- és Solohov-elemzés.

A kötet második részében szlovák nyelven olvashatók a szlovák irodalom alkotásairól szóló elemzések. A kiadvány a nyitrai Irodalomkommunikációs és Kísérleti Módszertani Intézet munkatársait dicséri.

Németh S. Katalin

Jánosházy György: Korok, emberek.

Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1978. 315 l.

Jánosházy Györgynek, a marosvásárhelyi *Igaz Szó* szerkesztőjének, új tanulmánykötete két nagyobb részből tevődik össze: az elsőnek a fókuszában a manierizmust és a barokk kultúrtörténetet megvilágító, több mint félszáz oldalas dolgozat áll (*Álmodók, hősök, kényeskedők*), a másodikban pedig a XX. század különböző irányzatait és jelenségeit tárgyaló esszék – köztük három magyar és három román klasszikust, Tóth Árpádot, Juhász Gyulát és Karinthy Frigyeszt valamint Tudor Arghezit, Lucian Blagat és Camil Petrescut bemutató tanulmányok – kaptak helyet. A tanulmányíró jobbára a külföldi irodalom érdekli: a régi korokból Petrarca és Shakespeare éppúgy, mint a modern próza reprezentánsai, Reymonttól Vargas Llosaig vagy Márqueztól Mrožekig.

Jánosházy több nyelvet ismerő, formára érzékeny műfordító, korokon átívelő esszéit a fölfokozott artistikum – szinte cizellált művésziesség – jellemzi. Bátran szedi szét a művet, elemez, összevet és következtet – evvel a módszerrel, főképp a stílusjegyek alapján, bizonyította be, hogy a *III. Edwardnak* Shakespeare a szerzője –, szívesen időz el klasszikus mitológiai témák modern feldolgozásainál. Salvador Esprius *Antigonéja* és Gyurkó László *Szerelmem, Elektrája* azért ragadta meg fantáziáját, mert mindkettőben fölfedezte azt az erkölcsi többletet, amely a mai kor emberét fokozottabban foglalkoztatja. Espriu műve valójában *Katalán Antigoné*, s ez magyarázza, hogy a történelmi tények (például a spanyol polgárháború) erősebben kötik az író, mint a hagyomány; s Gyurkó László pedig azt mutatja meg, hogy Elektrának ritka emberi értékeit miként ítéli halálra „embertelenné nőtt igazságvágya”.

Jánosházy György világirodalmi kitekintéseiben mindig teljességre tör, a reneszánsz életeszmeny vezérli. Korokat és embereket vallat, miközben saját írói és emberi értékei is fölsejlenek: nem lehet oly értékes egyetlen mű (irányzat, rendszer, stílus) sem, melynél ne lenne drágább a szinte kiküzdhetetlennek vélt kincs, a szabadság.

Szakolczay Lajos

Jordáky Lajos: Józsa Béla: Tanulni a múltból.

Balogh Edgár előszavával. Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1978. 244 l. (Testamentum)

Az 1943-ban mártírhalált halt kommunista író és politikus, Józsa Béla portréja ismerhető meg a Jordáky Lajos bevezető tanulmányával megjelent szöveggyűjteményből. A kötetben található írások egyben a harmincas és negyvenes évek bonyolult kérdéseire is rávilágítanak. Balogh Edgár előszava és Jordáky tanulmánya egyaránt elveti az „író vagy politikus?” hamis alternatíváját. Józsanak „irodalmi ambíciói, tervei és vágyai voltak, a munkásosztály szenvedése és felszabadítási harca azonban a mozgalmi embert követelte . . .” – írja Jordáky.

Józsa Béla irodalmi és publicisztikai munkásságáról 1932-től beszélhetünk. Rövid életű legális és illegális lapokban jelentek meg cikkei, az agitációs költészet hatását tükröző versei, prózai kísérletei. 1935-ben Új Szó címmel kommunista hetilap indult Marosvásárhelyen. Józsa publicisztikai írásainak jelentős részét ez a keményen cenzurázott, de legális lap közölte. Cikkeinek beszédes címeiből néhány: *Ki áll a Népfront mellett, és ki van ellene?; Az igazi román–magyar szövetség; Egységben a fasizmus és a háború ellen; Segítsd a spanyol népet!; Miért mentek munkások a Vásárhelyi Találkozóra?*

Az 1939-ben külön füzetként megjelent *Petőfi és az 1848–49-es szabadságharc* című tanulmány a nemzetiségi kérdés alapos elemzése miatt érdemel figyelmet. A szabadságharc egyik legfontosabb, a harmincas évek végén is aktualizálható tanulmányát így summázza a szerző: „1848 tragédiája éppen az volt, hogy a *nemzeti szabadságért hősi harcát folytató magyarság a nemzeti és emberi szabadságjogokra vágyakozó nemzetiségekkel került szembe, fegyverrel a kézben. Tegnap még Bécs magyar segítséggel veri le az olasz szabadságharcot, ma Bécs a nemzetiségek segítségével fojtja el a magyarság szabadságharcát.*”

A kötet Józsa Béla kéziratban maradt hagyatékából is tartalmaz néhány írást. Közülük a Csehszlovákia likvidálásakor írt *Egy ország temetésént*, valamint a *Tamási Áronhoz* írt leveleket emeljük ki. Itt olvashatjuk a *Mikó Imréhez* címzett leveleket is. (Ez utóbbi kapcsolat történetét Mikó Imre is feldolgozta: *Levélváltás Józsa Bélával 1943-ban.* – Akik előttem jártak. Kriterion, 1976. 138–54.)

A Testamentum sorozat felelős szerkesztőjének, *Bitay Ödönnek* az utószavából tudjuk meg, hogy a kiadvány számára Jordáky Lajos egy hat íves tanulmányt készített el, mely a szerző hirtelen halála után nem került elő. A kötetben olvasható bevezető Jordáky két korábbi írásának ötvözete. Balogh Edgár előszava pedig azt közli, hogy a Jordáky-féle Józsa Béla-gyűjtemény nem teljes egészében, hanem válogatva és „illően javítgatva” jelent meg a szöveggyűjteményben. (A versek „illő javítását” Farkas Árpáddal közösen végezte el Balogh Edgár.) A további kutatásokat a gyűjteményben nem szereplő írások jegyzéke segíti.

Olasz Sándor

Attila József.

Leben und Schaffen in Gedichten, Bekenntnissen, Briefen und zeitgenössischen Dokumenten. Hrsg. Miklós Szabolcsi. Corvina Verlag, Budapest, 1978. 329 l.

A Corvina kiadó kötetéhez, melynek dokumentum-, levelezési, visszaemlékezés- és versidézetanyagát *Liptay Katalin* válogatta, *Szabolcsi Miklós* írt mintegy 3,5 íves bevezető tanulmányt. József Attila életét és művét komparatista szándékkal és felkészültséggel vizsgálva elsősorban azt tárja fel az életmű menetében, hogyan hatottak a költőre és jelentek meg verseiben az európai szellemi és stílári áramlatok, vagy esetleg egy-egy költő hatása hogyan érvényesült – nemcsak a versi megvalósulásban, hanem József Attila szellemi változásaiban, váltásaiban is. A kezdeti Nyugat-hatáson túlnövő fiatal költő hármasságából-kötődéséből (magyar népdal, német expreszszionizmus, francia szürrealizmus) Szabolcsi az életpálya adataival szinkronban a francia hatás primér jelenlétét mutatja ki. 1924 és 1927 között – szegedi francia szakossága és egyéves franciaországi tartózkodása idején – a baráti körébe tartozó Cendrars, Goll, valamint Tristan Tzara, Pierre Reverdy, dadaisták és szürrealisták hatása kerül előtérbe. „Legmélyebb, legfontosabb és legtartósabb” ebben az időszakban mégis egy történeti hatás: Villoné, a középkori, családtalan vagabundé, aki szeretet, anya (!) és tisztaság után vágyik. Villon hatására alakul ki József Attila „kis képi technikája”, a belső ellenpontozás, a belső vallomás és a külső (objektív) leírás sajátosan feszülő egysége, az undorító, lesújtó, rútnak, ijesztőnek esztétikussá szentelése. A József Attila költészetében a huszas évek végén megerősödő, feszültséggel telített groteszk is villoni eredetű. Rimbaud, Apollinaire és Jean Cocteau hatásáról József Attila maga vall levelezésében vagy verseik fordításával. A Marcel Seupher és Paul Dermée szerkesztette *L'Esprit Nouveau*, melyben egy franciául írott verse neki is megjelent, a konstruktivista és szürrealista irányzat hatásával volt rá.

A fiatal, Párizsban időző József Attila sokat tanult a francia chansontól vagy a francia chanson dalszerűségével élő Apollinaire-től: a „képek áradatát” és az „áradó asszociációk” bátor felszabadultságát.

A Budapestre hazatérő József Attila költészetének tárgyalásakor a szintetizáló jelek összefogása-összekapcsolása következik. (Pl. Szabolcsi összefüggést lát a betyárdalok hangulatisága és a villoni tartás között, mely eszerint egy széthulló fogalmú világban csak laza asszociációk halma lehet.)

A harmincas évek elején az elméleti-tudatos József Attila-i korszak filozófiai-esztétikai sarkpontjait meghatározva Szabolcsi Miklós az ösztönös forradalmárosztályos, naív-proletár költő mítoszát oszlatja szét, amidőn felvázolja József Attila ilyen irányú korlátlan tájékozódását és széles tájékozottságát – a marxizmus-leninizmustól (főleg Lenintől) Bergsonig, Hume-tól Hegelig, Boutroux-tól Plehanovig. József Attilának azt a korszakát, melyben őt a munkásosztály költőjének látjuk, éppen azért tartja Szabolcsi Miklós hallatlan jelentőségűnek, mert benne is az „egész nemzet horizontját” képes átölelni és ilyenképpen a kor élen haladóival azonos, fontos szerepet tölt be: Becherrel, Nerudával, Lorcával, Guillennel, Aragonnal, Eluard-ral van egy sorban.

A költő mozgalmi korszaka után Szabolcsi Miklós Verhaeren – és a kései versek idején –, Freud és a freudizmus hatását emeli ki. Verhaerennek a József Attila-i ún. nagy vagy hosszú költemények, a „világölelő konstrukciók” születésében játszott szerepét igazolni látszik az a tény is, hogy József Attila 1934-ben lefordított egy Verhaeren-verset. A *Holt vidék* című vers Szabolcsit a sík, mocsaras flandriai

tájra emlékezteti; de József Attilánál ez a táji sivárság emberekkel, emberi víziókkal telik meg.

A vers-, levél-, dokumentumidézetek József Attila költői korszakai szerint hét csoportba tagolódnak. A szerencsés és újdonságokat is hozó válogatás – a bevezető tanulmányhoz illeszkedően – változásaiban és váltásaiban is megmutatja a költői pálya egységét és folyamat-voltát. Egyik korai levelében például azok a művészet és tudomány körül forgó gondolatok jelennek meg, melyek később a költészet: logika képletében válnak vállalt tételévé.

A válogatásban számos specifikusan német érdekű anyag is helyet kapott. Pl. József Attila 16 évesen írott iskolás-németségű levele, amelyet nővérehez, Jolánhoz intézett vagy Thomas Mann Hatvány Lajosnak szóló levele, melyben a német író a fiatal magyar költő halálhíre hallatán érzett megrendülésének adott hangot.

A nem feltétlenül szakérdeklődésű német olvasó tájékozódását segíti József Attila 1937-es önéletrajza, a Curriculum vitae, valamint életrajzi adatainak táblázatos összeállítása.

Ódor László

Juhász Géza: *Majtényi Mihály.*

Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1978. 286 l.

Az évekkel ezelőtt elhunyt jugoszláviai magyar prózáiról Juhász Géza műve az első nagyobb terjedelmű összefoglalás. Az író fél százados alkotói pályáján hét elbeszéléskötetet, öt regényt, két színpadi művet, kétkötetnyi emlékező prózát, számos rádiójátékot hozott létre. Majtényi mindemellett kitűnő publicista is volt, s a szerbhorvát irodalom értő fordítója – ez utóbbi tevékenységét hét kötet műfordítása jelzi. 1950 és 1955 között az újvidéki irodalmi folyóirat, a *Híd*, az ő szerkesztésében látott napvilágot.

Juhász Géza tanulmánya az író tízegynéhány kötetben megjelent szépírói termésére összpontosít, bátran támaszkodva az életművet végigkísérő kritikai megnyilatkozásokra, értékelésekre. Majtényi írói munkásságát négy korszakra osztja: az első az expresszionista korszak, melynek művei „az emberre leselkedő végzet hatalmát” hirdetik; a második a harmincas évek elejétől kezdődik és fókuszában a Szenteleky Kornéltól ellesett *couleur locale* irodalmi megvalósítása áll. A felszabadulást követő években Majtényinál is a mondanivaló, a lázasan, formára nem nagyon ügyelve megfogalmazott tartalom válik elsődlegessé, majd a megbékélés, az „önmagára eszmélés” évei következnek, mikor újból szabadon áradhat nagy mesélőkedve.

A tanulmány egyszerre életrajz és pályakép, a szerző nem tudja, nem is akarja szétválasztani az író személyes történelmét a művekben szereplő – nemegyszer épp az önéletrajzi elemekből táplálkozó – világtól. (A *Garabonciás* egyes részletei így hathatnak hiteles tudósításként az író gimnáziumi éveiről.) Pályakezdő regénye, a *Mocsárban*, is, *látszólag* messze van Markovics (Majtényi) Mihály konkrét világától – veszi át Bori Imre meglátását Juhász –, de a hangulatok, különösen a regény első részében, az író otthoni környezetére utalnak. Tehát két szálon fut Juhász Géza elemzése: az egyik a zentai *Friss Újság*, majd a zombori *Új Hírek*, végül a szabadkai *Napló* szerkesztőjét kíséri nyomon, egészen az Újvidékre való költözésig, majd a hősi korszak lapalapításán (*Szabad Vajdaság*) túl is, a másik az írói fejlődést követi: a *Kokain* szorongásos írásaitól kezdve (némelyikben már későbbi novellák és regények témái, stiláris és hangulati elemei is felsejlenek) egészen a „megerősödött írói öntudattal” alkotott fő művéig a *Garabonciásig* és a *Bige Jóska*

házasságáig; természetesen nem feledkezve meg sem az öregkori novellákról, sem a negyvenes évek „ember teremtette csodáját” megéneklő *Császár csatornájáról* (a regény később, kibővítve, *Élő víz* címmel jelent meg).

A kismonográfiából Juhász Géza korrekciós hajlama is kitetszik; bátran támaszkodik mások által fölillantott összefüggésekre, az író nyilatkozataira, de ha úgy látja, hogy saját elemzése eltér egy korábbi vélekedéstől, megteszi a maga „javaslatát”. Kétségbe vonja például – bármennyire is hízelgő lenne Majtényira, az íróra – egyik recenszenének megállapítását a *Császár csatornájával* kapcsolatban, mely szerint a mű – „a bácskai pesszimizmus hősi eposza” – rokona lenne Kosztolányi Bácskáképének vagy Szirmai Károly sajátos vízióinak. Juhász szerint a komor hangulatot számtalan vidámabb, derűsebb rész ellenpontoszza. (Majtényi, Kiss József tragikus sorsát fölillantván sem feledkezett meg tervéről: olvasmányos regényt akart írni.)

Máskor meg kapcsolatokat keres, viszonyítási pontokat kutat, melyek segítségével jobban megvilágítható az író műve. A *Garabonciás* és a *Bige Jóska házasságának* műfaji megválasztása sikeres: Majtényi ekkor talál rá a pikareszk-regényre. Bár a két könyv Tersánszky Józsi Jenő *Kakuk Marcjával* valamennyire rokon, Juhász inkább a kettő közti különbséget hangsúlyozza: a két főhős eltérő fölfogását a kispolgári életformával kapcsolatban.

Különösen érdekes az a fejezet (*Álomalakjai nagy nekilendüléseknek: A magunk nyomában; Szikra és hamu*), amely az emlékezőt az „irodalomtörténetírót” mutatja be. Majtényi esszéi nélkül a vajdasági magyar irodalom indulásáról s egyes nagyjairól (Szenteleky Kornél) szegényebbek lennének ismereteink.

A kismonográfiát bibliográfia egészíti ki, melyben az író összes könyvalkaban megjelent műve (saját könyveinek fordításai és az általa fordított könyvek is), valamint színművei és rádiójátékai is megtalálhatók.

Szokolczay Lajos

Kállay István: Kandidátusi és doktori disszertációk. (1953–1975. január 31.)

Sorozatszerkesztő: F. Csanak Dóra. Budapest, 1978. 358 l. (MTA Könyvtára Kézirat-tárának katalógusai.)

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára őrzi, gyűjti és bocsátja a kutatás rendelkezésére a Tudományos Minősítő Bizottsághoz benyújtott kandidátusi és doktori disszertációk kéziratának egy-egy példányát. A Kézirattár nagy érdeklődésre számot tartó, a filológiai kutatást szolgáló sorozatának 10. kötetként adja közre az 1953 és 1975 között megvédett disszertációk gyűjteményét.

A katalógus a sorozat korábbi köteteinek gyakorlatához híven állománykatalógus, ezért a minősítés alapjául szolgáló nyomtatásban megjelent műveket nem tartalmazza, csak a gyűjteményben megtalálható kéziratosszertációkat. /Irodalomtudományok: 162, nyelvtudományok: 124, történettudományok: 294/

A katalógus felépítése a Tudományos Minősítő Bizottság szakcsoportosítását követi, s az egyes tudományszakokon belül a művek a szerzők nevének ábécérendjében szerepelnek. Az igen fontos és hasznos kiadványt betűrendes névmutató egészíti ki.

M. R. J.

Kardos László: *Háromskönyv*.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1978. 523 l.

Kardos László *Háromskönyvében* arra vállalkozott, hogy esszéinek, kritikáinak, polémikus cikkeinek, s egy sor – pályájához kapcsolódó – irodalomtörténeti dokumentumnak kötetbe még jobbára át nem mentett darabjaiból a megítélése szerinti legfontosabbakat egybegyűjtse, s ellássa azokat értékelő, magyarázó jegyzetekkel.

Az 1945 előttiék az első rész, a *Debreceni évek* írásait adják; a felszabadulás utáni esztendőkből írott művek az *Új világ küszöbén* gyűjtőcímet viselik; s a két csoportot a náci megszállás alatti időkről szóló emlékek, a *Lidércnyomás* vallomásai fűzik egybe.

Az első részben képet kapunk több debreceni író művéről. (Halasi Andor: *Élő irodalom*; Térey Sándor: *Magányos ember*; Oláh Gábor: *Patkánybűvölő* és *A szárnyas ember*.) Ezen bírálati mellett, – amelyek *A szárnyas emberről* készített második verzió, (Nyugat, 1930.) kivételével a Debreceni Független Újságban jelentek meg 1922 és 1930 között –, több, a debreceni évekből származó vitairatot is olvashatunk. Így a *Panoramas des Littératures Contemporaines* sorozatban megjelent, Juhász Géza és Hankiss János által írott *Panorama de la littérature hongroise contemporaine* című munkáról, (Kra kiadó, Párizs, 1930). A kiadvány konzervatív, nemzeti és faji elfogultságait bíráló terjedelmes kritikát – amelynek részletei a kötetben olvashatók – Kardos Pállal közösen írta, s adta ki önálló füzetben. (*Kritikai Füzetek I.* – Tervezett sorozatukból több nem jelent meg.)

Kardos László vitairatainak lehangsúlyosabb megnyilvánulásai részben az Ady-életmű kapcsán kristályosodtak ki. Így az *Ady-irodalom* című cikkében, (Világ, 1923.), amelyben az Ady-irodalomnak – a költő halála utáni – aránytévesztéseiről, az elvtelen tömjénezések veszélyeiről, az érdemi Ady-méltatások erényeiről, s az Ady-filológia – máig sem mindenben törlesztett – súlyos adósságairól olvasunk. Hasonlóan meggyőző a *Kosztolányi contra Ady* című írása, (*Debreceni Független Újság*, 1929), valamint a *Babits-émlékkönyvben* megjelent, és itt szemelvényesen közölt tanulmánya, az *Ady-hatás, Babits-hatás*. (Babits költői, emberi nagyságát dolgozataiban, emlékezeiseiben, mindvégig a legmagasabb piederesztálra emeli.)

Értékesek a kötetben közreadott dokumentumok is; a pályája kezdetén költőnek készülő Kardos László levélváltásai *Nagy Zoltánnal*, majd *Babitscsal*, *Gellért Oszkár*-al; felsorolása mindazon írónak, akiről a *Nyugaton* kritikát közölt, (a lapban mintegy százhusz írása jelent meg); a Kardos Pállal együtt Debrecenben megjelentetett *Új Írók* sorozatnak a története, Szabó Lőrinc, Márai Sándor, Pap Károly, Kassák Lajos, Török Sophie, Németh László, Sárközi György, Dallos Sándor és Gelléri Andor Endre leveleivel; valamint a *Debreceni levelek*, (Gulyás Pál és Juhász Géza 1928 és 1944 között Kardos Lászlóhoz írott levelei, s Juhász Géza egy 1954-es levele).

Kardos Lászlónak a harmincas években, a *Válaszban* közreadott bírálati (*Három Márai-regény*; Szerb Antal: *Hétköznapok és csodák*; *Kodolányi János két regénye*), a *Jegyzetek a Németh-ügyhöz* című, a népies-urbánus ellentét felülemelkedő kiváló vitairata, és az *Apróságok Szabó Lőrincről* filológiai érdekű adatai után, az irodalomtörténész számára a felszabadulást követő idők írásai lesznek elsősorban érdekesek. Így a Magyar Írók Szövetségének megalakítására irányuló kísérlet felidézése, s az evvel kapcsolatos elaborátumok szövegei, (Debrecen, 1945 február); *A legújabb magyar líra* című, tanárok számára tartott előadás, ugyancsak 1945-ből, vagy *A gyermek és a könyv* címmel közreadott cikkek (Köznevelés, 1946–1948).

Mindez új látószögből világítja meg Kardos Lászlót, a mindig méltányosságra

törekvő, *valóban irópárti* irodalomtörténész-kritikust, akinek 1945 utáni bírálati – Révai József Ady-könyvéről, Weöres Sándor új verseiről, és nagyarányú Szerb Antal-tanulmánya is – ugyanerről az ítézi erényről tesznek tanúságot.

Melcer Tibor

Karinthy Ferenc: Dialógus.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1978. 249 l. (Tények és tanúk)

Karinthy Ferenc interjúkötetében tizenöt beszélgetés található: kilenc alkalommal – változatos témakörökben (pl. szülőföldélmény, rádióműfaj, nyelvészeti kérdések, sport) – őt faggatják a riporterek, hatszor pedig ő válik kérdezővé. Ez utóbbi „főállásban” sem lesz kisebb érdeklődési köre, hiszen a megszólaltatottak között van nyelvész (*Bárczi Géza*), költő (*Zelk Zoltán*), prózaíró (*Galgóczi Erzsébet*), irodalomtörténész-kritikus (*Komlós Aladár*), író-orvosprofesszor-művelődéstörténész (*Benedek István*) és történész (*Györffy György*) is. Karinthy Ferenc, ne hangozzék ez lefokozásnak, „beszélő” alkat; ismeretanyaga, intelligenciája, rögtönzőképessége, érdeklődési köre, hangulatteremtő képessége s nem egyszer humora is segíti ezt az állandó, az írói létformának nem ellentmondó, sőt, azt kiegészítő állapotot. Megtartani segíti, hiszen a vele született képességnek is szüksége van állandó tornára. Példa- és eszményképe – akár riportalanyként ismerjük meg, akár kérdezőként – a *teljes ember*: a küzdő, az önmagát újabb és újabb próbák elé állító, a testileg és szellemileg friss, az önmagát és a társadalmat is alakító. Akinek, mint öneki, a „lüktetés” az életformája.

Ha Karinthy Ferencet kérdezik, válaszai nyíltak: (Simon István faggatózására): soha nem akart író lenni – inkább sportoló, vízipólózó, edző, tanár –, a *Nyugat* nagy nemzedékét értékesebbnek tartja, úgymond, „erőben, intenzitásban, szuggesztivitásban”, a mai irodalomnál, a humor iránti rendkívüli érzékét („Karinthy-hagyaték”) nem akarja kilúgozni idegeiből, Paizs Dezső, a nyelvészprofesszor, volt rá az egyik legnagyobb hatással. Hisz az ember megváltoztathatóságában, az irodalmat a valóság tükröképeének tudja.

Két interjúban, amikor Bertha Bulcsu és Jankovics József a riporter, az író otthonosságérzése, hazaszeretete, közéletéről, szenvedélyéről, munkamorálról vallott fölfogása, víz iránti – sokszor nosztalgikus – szerelme, a huszonegyedik századtól való félelme szólal meg. Szülőföldem helyett *szülőföldjeimet* mond, hiszen a Lágymányost, a Ferencvárost, a Balatont, a székelyföldi Kisbacont – s vele együtt az ott beszélt nyelv árnyalt és finom viszonyításait – mind-mind szívközelben érzi; szemérmes hazaszeretetére egyetlen rámutató mondat a példa: „Az a hazám, ami érdekel, amihez közöm van.” Kis dolgokban, bokrok, fák, régi mozik, utcák, terek, vasúti hidak, töltések együttesében, érzelmi viszonyt kifejező jelenlétében fogalmazódik meg számára a „haza”. („Az igazi összetartozás alulról épül, ilyen kicsiségekben”.)

Írói műhelyvallomásnak is fölfogható egy-egy megállapítása: például, ahogyan (Erki Edit kérdésére) a balzaci vagy prousti „föltérképezést” elemzi, ahogyan a realista és nem realista irányzatok – mindkettőnek megvan a maga értéke – jogosultságát hangsúlyozza, amiként bonckés alá veszi az elbeszélést, vagy ahogyan megvalósulatlan, írói tartozásként önmagát is égető álmairól beszél. Az *Epepe* nagy vízióját – „Magány a tömegben” – nem csupán a nyelvészdoktor, hanem a félelmeit és kétségeit sem tagadó író írja; a nyelv szerepéből kiinduló látnok. Az obi-ugorok témája (riporter Nádasy László) sem csak nyelvi problémaként jelentkezik a beszélgetésben, hanem

valaminek – nyelv, nép, haza, rokon-önmaguk? – a megőrzésére tett kísérlet. „És beszéljünk újra meg újra arról, hogy van egy kis nép, amely ma már jobb körülmények között, de mégis igen kemény harcot folytat a nagy közösségben a maga boldogulásáért.”

Az eddigiekből is kitűnik: a *Dialógus* varázsa a kettős szereposztást kitűnően végiggondolkodó (végig játszó) író egyéniségében van. Ha kérdezettből kérdezővé válik, akkor sem csupán a megszólaltatott alanyoktól (alanyokról) tudunk meg fontos dolgokat – Bárczi Gézától a nyelvújításról, az argórol, Zelk Zoltántól a *Sirály* keletkezési körülményeiről, Galgóczi Erzsébettől a „parasztnovellák” háttéréről, Komlós Aladártól az ízlés koronkénti változásáról, Benedek Istvántól az írói életművet is meghatározó kíváncsiságról és Györffy Györgytől arról, hogy milyen is az Árpád-kori magyarság, például –, hanem a riporter személyéről is. Ebben rejlik a *Dialógus* értéke: az írói arcképet, személyiséget formázó sokrétűségben.

Szakolczay Lajos

Károlyi Mihály levelezése I. (1905–1920)

Szerkesztette: Litván György, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 806 l.

A négy kötetre tervezett sorozatból az első az emigrációs évek kezdetéig öleli fel a Károlyi Mihály által vagy hozzá írt „levél jellegű dokumentumokat”. Az eddig előkerült (bár korántsem teljes) anyag főleg politikai tárgyú, de néhány érdekes irodalom- és művelődéstörténeti adatot is tartalmaz. Kiemelkedik közülük az *Ady Endrével* kapcsolatos két dokumentum. Az egyik: a költő 1918 októberi távirata Károlyihoz. A másik: *Csinszka* levele, amelyben a nagybeteg költő támogatását kéri.

Megtalálhatók a gyűjteményben a háború végén „alkalmi” diplomáciai feladatokat végző *Böloni György*, *Fülep Lajos* és *Ignotus* levelei, beszámolóí.

Az első emigrációs években Károlyi levelezése – az eddig feltárt anyag ezt mutatja – jelentősen megnövekszik, különösen a Jászi Oszkárral váltott levelek száma szaporodik meg. Bennük nemcsak az emigráció oktobrista irányzatának politikai elképzelései tükröződnek, de számos biográfiai utalást találhatunk a magyar irodalom külföldön élő személyiségeiről is. A levelekben fellelhetők Károlyinak a nyugati haladó irodalommal történt kapcsolatteremtési kísérleteinek első nyomai (Barbusse, Romain Rolland).

Katona Imre József

Kassák Lajos: Élünk a mi időnkben.

Írások a képzőművészetről. Válogatta és sajtó alá rendezte Ferenc Zsuzsa. A jegyzeteket Keszthelyi Rezső készítette. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1978. 529 l.

A Magvető Kiadó 1976-ban jelentette meg Kassák irodalmi vonatkozású írásait. Az *Éljünk a mi időnkben* c. gyűjtemény, az előbbi folytatásaként a szerző *képzőművészeti* tárgyú munkáit tartalmazza. A könyv fűlszövege pontosan közli, hogy miket: „Kiáltványok és programcikkek, az e század eleji orosz képzőművészet úttörő érdemeit fölismerő vagy a különböző avantgarde irányzatokat értően elemző, szenvedélyes hangvételű tanulmányok, recenziók, tipográfiai, építészeti kérdéseket boncolgató eszmefuttatások, a színházi tér problémáit föltáró színházi beszámoló, a fotózás esztétikai kérdéseit tárgyaló cikkek, emlékező írások épp úgy helyet kaptak a válo-

gatásban, mint Kassák legismertebb képzőművészeti tárgyú könyvei: *Vallomás tizenöt művésztől* (1942), *Képzőművészetünk Nagybányától napjainkig* (1947). Ötven év java termését mutatja be a kötet, és a szerző kéziratos hagyatékából szép számmal szerepelnek benne olyan tanulmányok és kritikák is, amelyek most jelennek meg először.”

Az az ötven esztendő, melynek java termése e könyben olvasható, a magyar avantgard felnövekedésének ideje. Kassák, mint ismeretes, irányítója, szervezője és alkotója volt ennek a mozgalomnak. Mégsem mondható, hogy a szóban forgó könyv egyszerűs mind az avantgard története is. Anyaga sok tematikailag körülhatárolt munkából tevődött össze, de a folyamatok rajza, tendenciák történelmi motívumai, összefüggései még azokban a nagyobb tanulmányokban is csak jelzésszerűek, amelyek címükben történeti áttekintést ígérnek. Impresszionizmus, expresszionizmus, kubizmus, konstruktivizmus! Ezek azok az irányzatok, amelyek Kassák történeti gondolkodásának vonatkozási pontjai, s akiről ír, azokat e nagy áramlatokhoz való viszonyuk szerint illeszti a folyamatokba, határozza meg. Ha differenciáltabb jellemzésre törekszik, akkor az irányzatokhoz való viszony mellett valamely korszakos jelentőségű alkotóra hivatkozik, akire a szóban forgó művész hasonlít. „Van benne valamiféle állandó fölényesség és nyugalomra vágyó vidékiség. Ennyiben talán Cézanne-hoz hasonlítható.” – írja Czöbelről. „Márffy lovasképei körülbelül úgy emlékeztetnek Kernstok lovasképeire, ahogyan egy szép szőke nő emlékezetünkbe idézi a szép barnát.”

Az előző példák már azt is érzékeltették, hogy ez a hasonlításokkal, analógiákkal operáló módszer korántsem gépies. Alig van írása, amelyikben ilyen hasonlítás ne lenne, de a legtöbb esetben módosító, pontosító mozzanatokkal igyekszik a jelenség természetének megfogalmazására. „Külföldi vonatkozásban, – írja Farkas Istvánról – ha róla beszélünk, nagyon tág értelemben a szürrealistákra kell gondolnunk. Nem mintha ezzel a névvel meg lehetne őt jelölni . . .” „De talán mégis módosítani kell valamennyit ezen a merev megállapításon” – írja Perlrott Csaba komor és izzó színeiről szólva.

S ha e kötetből kitetsző történeti folyamat fázisait, azok különbségeit fürkésszük, ennek a tendenciának, szándéknak a fokozatos felerősödése lehetne a legtermékenyebb szempont. Igaz, a pályaalakulás külső tényei az irányzatokhoz való kötődést tükrözik a legszembeötlőbben, s e cikkek időbeli tagozódása is eszerint alakul. De a jelenségek specifikuma, az öntörvényű jellegzetességek iránti figyelem erősödése a mélyebb tendencia.

Azt is jelenti ez, hogy míg a korábbi írásokban az elvi szempontok, a teoretizálás uralják a vizsgálódást, s az irányzatokhoz való kapcsolódás tényei nagy súllyal esnek latba az ítéletben, később egyre inkább az érték válik lényegessé. Meglepő, hogy az avantgard hazai pápájának tartott Kassák a harmincas évek végén mennyi egymástól igen elütő alkotókat tud érteni és becsülni. (Bizonyára összefügg ezzel az a tény, hogy több ekkori írása már éppen nem avantgard lapokban jelent meg, hanem a Nyugatban, a Kelet Népében, a Hídban.) Ez a fejlemény természetesen az eredeti vonások megnevezésének gazdagodását is jelenti. Bírázataiban, tanulmányai-
ban sohasem törekedett színességre, inkább értekezik, hogysém láttatna, felidézne vagy metaforikus találatokba sűríténé a lényegét. Az érett Kassák azonban differenciáltabban jellemez, él az interjúforma lehetőségeivel, figyelni tud az alkotó emberre és környezetére is.

Az alapkérdések azonban megmaradnak. A modell-másolással, természet-utánzással, az érzelmes légiességgel végig hadban áll. Eleinte a születő modernség még szűkös bázisán állva, később egyre nyitottabban, de végig a szuverén képarchitektúra, a képi lényeg, a teremtés az eszménye. S mikor ezt az eszményt

Medgyessy szobraiban vagy Egry képeiben is felismeri, s épp olyan ámulattal tudja nézni, mint Matisse-t vagy Braque-ot nézte annak idején, akkor már nem egy avantgard-apostol, hanem minden korszerű és jelentős érték esztétája áll előttünk.

Persze ebben a minőségben is őrzi az avantgard küzdelmek vívmányait, de az igazságigény, a lényeg-kifejezés bátorságának programja már lepároltan, a mesterségbeli összetevőkre figyelő képességként érvényesül. Ahhoz képest, hogy mi mindent élt át, látott és csinált ez a mester, tudása túlságosan is lepárolt, emlékezete nagyon is askétikus: kiszűrődtek belőle a nagy idő folyamát éreztető mozzanatok. Emlékeinél ma is ítéletei igazát véli fontosabbnak, de aki figyelmesen olvassa ezt a könyvet, maga is megalkotja belőle azt az *egész*et, melynek Kassák részese volt.

Kiss Ferenc

Kazinczy Abaújban és Zemplénben.

Szerkesztette Kováts Dániel. Sátoraljaújhely, 1978. 168 l.

A Zempléni Füzetek első darabjaként megjelent kötet Kazinczy Abaúj és Zemplén megyei tevékenységét mutatja be – általában nem új adatok feltárásával, hanem a már eddig is ismert tények új formájú, „helytörténeti” szempontú csokorba kötésével. A feldolgozás módja alapvetően biografikus, az egyes tanulmányok tárgyuk időrendje szerint követik egymást. *Kováts Dániel* írása (Kazinczy hétköznapijai) részletesen ismerteti a Kazinczy-család pályafutását 1630-tól kezdve; leírja azoknak az abaúji és zempléni helységeknél a történetét, amelyekben Kazinczy megfordult, majd olvashatunk néhány oldalt a széphalmi vezér anyagi nehézségeiről, feleségéről, gyermekeiről s azok neveléséről, betegségeiről, s az idősebb író haláláról is. *Komáromy Sándor* (Kazinczy pataki diákévei) a kisleányból fiatalemberré váló Kazinczy iskolai tanulmányait követi nyomon, részletesebben kitérve ezidőben megjelent első fordításaira. *Kováts Miklós* (Kazinczy kassai irodalmi munkássága) az 1779-től négy év megszakítással 1791-ig Kassán élő Kazinczy vármegyei, majd állami szolgálatának történetét, irodalmi érdeklődésének alakulását, fordításait, folyóiratalapítói és szerkesztői tevékenységét ismerteti. Az állami szolgálatba lépés történetét és körülményeit dolgozza fel némileg részletesebben *Konstantin József* (Kazinczy, az iskola-felügyelő), rámutatva Mária Terézia és II. József oktatási reformjainak alapvetően felvilágosult jellegére. *Katona Rezsőné* (Kazinczy széphalmi írói műhelye) a fogságból kiszabadult író nagy terveit és anyagi nehézségeit, az Arkádia-pörben játszott szerepét, politikai elvűségét, nyelvújítási tevékenységét részletezi. A hat tanulmány közül egyedül az utolsó, *Högye István* munkája (Kazinczy zempléni közszolgálat) vállalkozik új, eddig ismeretlen (levéltári) adatok feltárására, melyek segítségével elsősorban Kazinczy pataki levéltárosi működését világíthatja meg a korábbiaknál részletesebben és pontosabban. E tanulmány lapjainak forgatása irodalomtörténészek számára is hasznos lehet.

Szajbély Mihály

P. Kelemen Didák levelei (1714–1743).

Sajtó alá rendezte: Rákos B. Raymund. Róma, 1978. 373 l.

Kelemen Didák a 18. század első évtizedeinek egyik legizgalmasabb jelensége. Részletes életrajzát ugyancsak Rákos Raymundnak köszönhetjük (*Ugye, Atyafiak!?* – Róma, 1975). 1683-ban született a háromszéki Baksafalva–Kézdivásárhelyen. 1708-

ban szentelték pappá. A kuruc-labanc háborúk iszonyú pusztulást okoztak, pestis-járványok tizedelték a megmaradt lakosságot; Kelemen Didák mint kolduló szerzetes, járta a módosabbakat, s a betegek, a szegények számára gyűjtötte-vitte az adományokat. 1713-ban Egerbe került, felettesei ugyanis jó érzékkel a protestáns vidékek „térítésének” munkáját bízták rá. Kelemen Didák egyike azoknak, akik felismerték, hogy a török hódoltság után még alig fellélegző, sokhelyütt újra betelepített vidékek lakosai mennyire áhítják a magyar szót. Beszédeit a szépség, egyszerűség és a hagyomány őrzése jellemezte, ennek ígézetében használt s elevenített fel szívesen régi szavakat, kifejezéseket, vagy fordított latinból újakat. Egerből Nagybányára került házfőnöknék, s ekkor bontakozik ki igazán országos méretű tevékenysége. 1717-ben a magyarországi minorita ferences rend tartományfőnökévé választották. Ilyen minőségében templomokat és iskolákat építtetett, s közben fáradhatatlanul prédikált (1729-ben Kassán *Büzfajek* címmel adta ki beszédeinek válogatott gyűjteményét. Ebből megállapíthatóan izes magyar nyelven beszélt, s szavait gyakran az egyházatyáktól vett citátumok fordításával igazolta). Pozsonyban, a diétán is felfigyeltek bátor beszédeire, melyekben újra és újra hangsúlyozta a népoktatás fontos voltát. 1744-ben hunyt el, halála után az ország egyes részein szentként tisztelték.

Rákos Raymond az egyetemes magyar művelődéstörténetnek is jó szolgálatot tesz Kelemen Didák életútja körül való kutatásaival. Életrajzi műve egy még kevésbé ismert korszak sok érdekes jellegzetességét, fontos összefüggését emelte ki, s ugyanezt mondhatjuk el a levelek kiadásáról is. A szentéletű szerzetes hatalmas levelezéséből ezúttal az 1714 és 1743 között írtakat olvashatjuk. Ezeknek nagy része *Károlyi Sándor*hoz, az ország akkori főbiztosához szól, aki Kelemen Didákot és rendjét is jótékonyan támogatta, s arra kérte a sokfelé eljutó szerzetest, hogy rendszeresen tájékoztassa tapasztalatairól. Ezek a híradások ilyesformán sok értékes adalékot tartalmaznak az ország akkori állapotára vonatkozóan.

Rákos B. Raymond megbízható, alapos, minden szempontra kiterjedő anyaggyűjtést végzett, jegyzetei is jól eligazítanak az érdekes levéltanyagban. Egyetlen nehézséget az okozhatott számára, hogy az olasz nyomda nem mindenütt tudott a nálunk szokásos jelekkel élni.

Rónay László

Kerényi Károly és a humanizmus.

Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, Bern, 1978. 120 l.

Kerényi Károly, a harmincas évek szellemi életének egyik legnagyobb kisugárzású, hatású személyisége volt. Kifejezetten ókortudományi írások közlése után egyre intenzívebben fordult figyelme a görög szellemiség korszerűsítésének lehetőségei felé, s ilyen irányú tanulmányaival, előadásainak nemcsak az antikvitás iránt érdeklődő pályakezdő fiatalokat termékenyítette meg, hanem például *Németh László*t is. Benne is, körében is egyre tudatosabbá vált a felismerés: az újraálmódott és -élt görög eszmény a fasizmus térhódításával szemben való védekezés egyik lehetséges formája.

Amikor Luganóban az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem rendezésében rá emlékeztek a nyugati magyar értelmiség jeles egyéniségei, méltán választották konferenciájuknak azt az összefoglaló címet, mely *Kerényi Károly* nevét a humanizmusmal azonosítja. S mert a humanizmus antik eszményének sokféle kisugárzása lehetséges, *Kerényi Károly* munkássága is sokféle megközelítési lehetőséget kínál. Fel lehet rajzolni emberi és tudósi portréját, mint ezt *Cs. Szabó László* és *Árkay László* tette, szólni lehet és kell a tudós Dionüszosz-képéről, amint *Dénes Tibor*,

– mindenképpen elemezni kell az irodalomra tett hatását (*Fáj Attila* írt tanulmányt *Kerényi Károly hatása a hazai és a nyugati magyar írókra* címmel), elemzést érdemel a mítikus és a filozófiai gondolkodás kezdeti szimbiózisa (*Hanák Tibor: Kerényi és a filozófia*) és természetesen nélkülözhetetlen e hatalmas életmű bibliográfiai összegzése (*Kerényi Magda* munkája).

A kötet tehát gazdag anyagot foglal össze, illetve némely vonatkozásban fel-tétlenül kiindulópontja lehet a további kutatásoknak (mert Kerényi Károlyról a hazai szakirodalomban *Devecseri Gábor* szép esszéjétől és *Szilágyi János György* kitűnő tanulmányától eltekintve elég kevés szó esik, érdeménél s hatásánál mindenesetre jóval kevesebb). A magunk részéről *Fáj Attila* Kerényi irodalmi hatásával foglalkozó tanulmányának továbbgondolását érezzük a legfontosabbnak és irodalomtudományi vonatkozásban a leggyümölcsözőbbnek. Az általa felrajzolt kört ugyanis jócskán bővíteni lehet és kell. Kerényi nemcsak elszigetelt költői kezdeményekre hatott, hanem több folyóirat is kimondva-kimondatlanul az általa feltámasztott és propagált eszmények jegyében indult a harmincas évek közepén. Ugyanekkor nem kevés költő életművében megfigyelhető egyfajta antikizálás, mely nem csupán a versek formaválasztásában jelentkezett, hanem a „görög eszmény” újraélésének izgalmas kísérletében is.

Rónay László

Kicsi Antal: Tompa László.

Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1978. 309 l.

A két háború közti romániai magyar irodalom triászaként emlegetett *Áprily*, *Reményik Sándor*, *Tompa László* harmadik tagjára kevesebb fény esett az irodalom-történetírásban, és nem volt olyan elismerő a fogadtatása sem, mint az első kettő-nek. Pedig az életmű több mint félévszázadra terjedt, mennyiségileg és minőségileg is összevethető az első kettőével. *Tóth Béla* már 1943-ban egy *Sepsiszentgyörgyön* megjelenő füzetben (*Tompa László élete és költészete*) a költő életében bizonyítja, hogy méltatlan a megítélés. *Kicsi Antal* könyve a monográfia alcímet viseli, a hagyományos monográfiai eszközökkel először foglalja össze minden műfajra és a teljes életrajzra való figyelemmel ennek a költőnek munkásságát.

A szerző hosszan időz *Tompa László* indulásánál, magyarázatot kíván adni költői kibontakozásához. A székelyföldi hivatalnok család fia a már idős apa köz-életi sértettségének, a fiatal anya babusgató szeretetének, a magyar és szász iskolák élményeinek indíttatásával kezd írni, hosszan, szinte évtizedekig – magának. A jogi tanulmányok után közszolgálati, levéltárosi, szerkesztői pályán is sokáig még csak befele éli költői életét, kifelé józan hivatalnok. *Kicsi Antal* ennek az életnek gazdag dokumentumát sorolja föl és ad lélektani magyarázatot *Tompa* emberi jellemének, írói jellegzetességeinek kialakulására. A kolozsvári egyetemi tanulmányokat végző *Tompa László* ugyanazokat a szellemi, irodalmi kalandokat éli át, amelyeket kortársai a pesti egyetemen (*Babits*, *Juhász*, *Kosztolányi*), a századvégi magyar irodalom (*Vajda*, *Reviczky*) fölfedezését, a világirodalom mohó megismerését. Olvasmányai szinte megegyeznek a *Babits–Juhász–Kosztolányi* levelezésben sűrűn fölbukkanó szerzők műveivel. Részben innen is magyarázható, hogy sokkal később, majd két évtized múlva teljesen más társadalmi környezetben, más életlehetőségek között, nemzetiségi íróként annyi rokonságot mutat költészete a nyugatosokéval, jelesen *Juhász Gyuláéval*. *Tompa* tehát nemcsak a romániai magyar irodalom kortársirodalmával rokonítható, hanem a magyarországgal is, *Juhász Gyulával* különösen.

(Elvagyódás témái, vidéki hangulatok és vidéki élethelyzetek stb.) Megjegyzendő, hogy nem utánzásról van szó, hanem az egyszerre való szólásról, Tompa tehetsége eredeti, leszámítva a hosszúra nyúlt korai szakaszának néhány utánzó versét, költészetét mindvégig az önálló hang jellemzi.

Első irodalmi sikere, a közönség elé való kerülése majdnem húsz évet váratott magára. Ez a lassan érés nem tehetségbeli hiány, hanem jellembeli adottsága, a szerepléstől való félelem, visszahúzódása. Az 1921-ben megjelent *Erdély hegyei közt* című kötete a kezdő lépéseket tevő romániai magyar irodalom egyik első nagy bizonyítása, meghozza Tompa számára az irodalmi életben való szereplés lehetőségeit (folyóiratokkal, könyvkiadással való kapcsolatait) és természetesen a kortárs íróival való barátságot is. Ettől kezdve sűrű szereplője a romániai magyar lapoknak, ámbar a kisebbségi élet hozta irodalmi megnyilatkozásokban, az irodalmi matinék, fölolvadások virágkorában ő keveset szerepel, kenyérkereső munkája, napilapszerkesztés köti Székelyudvarhelyhez, ahhoz a székelyföldi kisvároshoz, amely majdnem teljes egészében működésének állandó terepuma lesz és verseinek mindig-
való jelképe is, a kisváros.

Az Erdély hegyei közt (1921), az *Éjszaki szél* (1923) a *Ne félj* (1929) és az ugyanilyen címmel megjelenő összegyűjtött verseinek kötete (1936) adja Tompa költészetének lényegét. Ezekben a kötetekben jelennek meg azok a költői jelképek, melyek az ő magatartásának kifejezői és amelyek a romániai magyar költészetben erős hatással is voltak a korabeli irodalomban. A szűkebb haza, Erdély fölfedezése, a vidéki kisvárosi lét sivárságának megírása, az „erdélyi magaslat” mint „világfigyelő tető” jelenik meg írásaiban, a „magányos fenyő” önarcképviseiben éppúgy önmagára mutat, mint a komor sziklavár jelképei. Tompa költészete része az ún. transzilvánizmus irodalmának, de egyúttal meghaladja is a regionalizmusnak, egyetemessége vitathatatlan. A kétségtelenül rokon nyugatosokra, a legjobbakra abban is hasonlít, hogy lassan, de nyilvánvalóan haladja meg költői korszakait fejlődése alatt, úgyannyira, hogy a századvég elvont humánumu költészetétől eljut a harmincas években a legjobb antifasiszta költészetig, aholis hangja József Attiláéval, Radnótiéval rokon. (Ezt Kicsi Antal szép verselemzésekben mutatja ki.) Tompa a harmincas évekre olyan költő, akit joggal tarthatunk az egyetemes magyar irodalom nagy alakjának. Az a roppant erőfeszítés, amellyel az ismeretlenségből ide eljutott, erejét fölörölte. harmadik korszakaként emlegetett 1944 utáni időszak már nem hoz lényeges költői változást, sőt magának a költészetnek elhallgatását is jelenti munkásságában.

Kicsi Antal monográfiája az életrajz fonalán haladva sorjázta a műveket, bő életrajzi anyagot közöl, ami jelzi kutatásainak gazdagságát. Ez részben a korabeli romániai magyar irodalom történetéhez nyújt jó anyagot, részben pedig a vidéki életbe szorult Tompa világának hiteles rajzát adja. Egy-egy költői szakasz irodalmi tanulságait összefoglalja, s egy-egy szakaszban a lényegesnek tartott verseket különböző intenzitással elemzi. Verselemző munkája a huszas-harmincas évek verstermésének vizsgálatában intenzív, értőn elemzi a sokat idézett *Lőfűrösztés* című Tompa-verset is. Monográfiájában foglalkozik a majdnem teljesen ismeretlen műfordító Tompával is, külön fejezetet szentel az újságíró működésének, ahol kiteszik, hogy Tompa erősen szociális szemléletű újságíró volt, és ez a szemlélet már korai, húszas évekbeli verseiben is kimutatható. A monográfiát nagy bibliográfiai fejezetek zárják: Tompa kötetének bibliográfiája, az egyes költemények megjelenési időrendje és helye, a szépprózai, publicisztikai írások és műfordítások bibliográfiája, majd a Tompa életmű értékelésének jegyzékét adja a szerző. A monográfiához Kicsi Antal

fölhasználhatta a székelyudvarhelyi Tompa László Emlékház anyagát is, amely tulajdonképpen majdnem csorbítatlanul őrzi Tompa László hagyatékát.

I. M.

Koltai Tamás: Színházfaggató.

Gondolat Kiadó, Budapest, 1978. 403 l.

Az ismert magyar színikritikusok egyike a kortársi magyar színházművészet mozaikos körképének elkészítésére vállalkozott. Nem tér ki tehát valamennyi aktuális kérdésre, de vizsgálódása átfogó. Mint több helyen hangsúlyozza, nem az írott szöveg, hanem a különböző részlemek együtteséből keletkező komplex műfaj: a színház érdeklő – így a hat jól szerkesztett fejezet csak futólag érint irodalmi kérdéseket.

A tudatos színházcentrikusság ellenére egy drámaíró portréja áll a kötet élén: *Örkény István, a vízenjáró* címmel egy szuverén dramaturgia, nemzetközileg is elismert drámaírói életmű keletkezéstörténetét, karakterét és hatásmechanizmusának működését mutatja be Koltai. A cím is jelezheti a tanulmányíró szellemes, esszéisztikus hangvételét. 1977 szeptemberéig Örkény darabjai 24 ország 117 színházába jutottak el, indokolt hát a kiemelt, terjedelmes vizsgálat. A szerző valamennyi drámát szemügyre veszi, de nem műről műre, hanem problémaköről problémakörre halad, állandóan kitekintve a világszínházi és hazai drámatörténeti párhuzamokra. *A drámában kiteljesülő groteszk* mint világszemlélet és alkotási mód: ez a vizsgálat centrális tárgya. Koltai szerint Örkény a *Pisti a vérzivatarban* című darabjával jutott a legmagasabbra – de hogy miért épp ezzel, azt az egyébként mindig érvelő szerző sajnos nem bizonyítja. A tanulmány ennek ellenére az egyik legigényesebb magyar nyelvű megközelítése Örkény dramaturgiájának.

A kötet további tanulmányai az irodalomtörténész számára elsősorban annyiban tanulságosak: mely szerzőket és darabokat tűztek műsorra és melyeket nem a hetvenes évek magyar színházában.

T. T.

Komlós Aladár: Problémák a Nyugat körül.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1978. 165 l. (Gyorsuló idő)

1978-ban volt hetven éve, hogy a modern magyar irodalom legtekintélyesebb, leghosszabb életű folyóirata, a Nyugat megindult. Komlós Aladár – aki maga is vezető esszéistája volt a folyóiratnak – 1952 és 1969 közötti tanulmányaiban néhány problémát vizsgál meg, olvasóiról feltételezve, hogy a Nyugattal kapcsolatos alapismereteket már tudják. Ezeket a tényeket, ismereteket mélyíti el, árnyalja a szerző szubjektív hangú, esszéista stílusban. „Haladó hagyomány-e a Nyugat?” címen az utókor – különösen az 1948 utáni évek irodalomtörténetének – vádjait veszi sorra és utasítja el. „A Nyugat több volt, mint folyóirat; egész mozgalom, (. . .) a magyar irodalmi kultúra gyönyörű megújulása. (. . .) . . . csak úgy özönlött hasábjaira a fényes tehetségek csodálatos áradata.” Ezzel a sokszor idézett megállapítással nem minden irodalomtörténész ért egyet. A Nyugat megítélése – amint ezt tanulmányok, konferenciák elhangzott előadások bizonyítják – még ma sincs végérvényesen lezárva. Komlós Aladár meggyőzően bizonyítja a Nyugat rendkívüli érdemeit. *A Nyugat születése* című esszéiben a század első évtizedének főbb eszmei-művészi áramlatait

vázolja fel, érthetővé téve az új törekvéseket egyesíteni kívánó folyóirat szellemi hátterét. Négy portré következik ezután: *Ignotus*, *Ady*, *Schöpflin Aladár*, és *Osvát* néhány jellegzetes vonását rajzolja meg Komlós Aladár. Ignotus elvét: „Csinálj, amit akarsz, ha meg tudod csinálni”, irodalomszemléletét, kritikus tevékenységét, Adyhoz fűződő bonyolult kapcsolatát, szerkesztői érdemeit így foglalja össze: „Egyéniségének iránya, erkölce és ereje ott pezseg a Nyugat virulásában és szabad szellemiségében.” Adyt két vád alól tisztázza: az egyik, hogy nem volt igazán modern, a másik, hogy dekadens volt és erkölcstelen.

Schöpflin Aladár kritikus egyéniségének megértéséhez nélkülözhetetlen szempontokat ad, sorra veszi Schöpflin elveinek fejlődését, alakulását, kitűnően foglalja össze Schöpflin kötetének érdemeit. Osvátról írt tanulmányában azt kutatja, hogyan volt lehetséges, hogy e rendkívüli tekintélyű szerkesztőt mindenki tisztelte, képességeit és motívumai tisztaságát soha senki kétségbe nem vonta. Igazi műve a Nyugat, „emlékét a Nyugat negyven kötete s bennök az általa felfedezett seregnyi író munkája őrzi”. A legtöbb adalékkal *A második nemzedék útja* című tanulmány szolgál, az első termékeny korszakukba a húszas években jutó írókkal foglalkozik, választ keres azokra a kérdésekre: nemzedék lett-e valóban belőlük, s mi tette őket azzá. A filológiai anyagon kívül itt támaszkodik leginkább személyes tapasztalataira és emlékeire a szerző. „Emlékezést” ír *Babits*, *Szabó Lőrinc*, *Kassák* szerepéről, saját esszéírói törekvéseit magyarázza meg. A „második nemzedék”-et 1932-ig tartja homogén csoportnak, s kijelenti: „... úgy érzem, nincs okunk a megbánásra, nem jártunk téves utakon”.

A rövid írások gazdag, gondolatébresztő tartalmukkal a XX. századi magyar irodalomtörténetírás, a Nyugat-kutatás fontos dokumentumai.

R. Takács Olga

Koncsol László: Kísérletek és elemzések.

Madách Könyv- és Lapkiadó, Bratislava, 1978. 247 l.

Koncsol László a csehszlovákiai magyar irodalomtudomány középnemzedékéhez tartozik, igényes, ha nem a legigényesebb, esszéista, kritikus. Első kötete jóval több, mint szokványos bemutatkozás: önálló arcélű, Fábry Zoltán „pedagógiai kritikáiból” csak az ethoszt megőrző, de elődjénél sokkal számonkérőbb hangú, az írótól maximális igényességet követelő munka. Koncsol, mint a nemzetiségi magyar írókritikusok legjobbjai, mindig az egyetemes magyar irodalmat tartja szem előtt; csak úgy tud a csehszlovákiai magyar irodalomról beszélni, hogy nagy távlatú képet rajzol. Mindenekelőtt a magyar vers (ezen belül is ritmikai problémák), költészet és zene összekapcsolódása érdekli. Nagy elemzésekben mutat rá a *Magyar jelenések*-ként fölfogott versek (*Három változat az apokalipszisra*): Vörösmarty Mihály *Előszó* Babits Mihály: *Fortissimo* és Pilinszky János *Apokrif* című költeményeinek értékeire. Következtetései, invenciózus ötletei akárha logikai feladvány megfejtésére ösztökölnének: minden vers, még a látszólag legérthetlenebb, csak hangokat egymás mellé soroló is, közvetít valamit, mégpedig azért, mert „a művészet minden más funkciója mellett játék is”.

A tanulmányíró poétikai és zenei iskolázottsága – itt se feledjük megemlíteni ragyogó *Bartók Béla*-esszéjét – különösen Vörösmarty, Pilinszky, és Babits előbb már említett verseinek elemzése során szembeszökő. Koncsol, miközben az író meghatározó társadalmi hatásokat sem hagyja figyelmen kívül, Vörösmarty *Előszó* című költeményét a zenei forma késő klasszikus (Beethoven: Egmont, Coriolanus,

Fidelio) vagy még inkább romantikus (Liszt, Berlioz) értelmében a zenei prelúdium irodalmi megfelelőjeként vizsgálja, s kimutatja a párhuzamokat a kor romantikus zenéje és Vörösmarty világa között. Míg a Vörösmarty-vers tételei – állapítja meg a tanulmányíró – „kontrasztos monotematikus egységekben váltják egymást, s az állandó fogalmi alapanyagot egy-egy központi elv (remény, vész, halál) formálja át, a Babits-vers kontrasztjai mások: csak egy-egy tételen belül bontakoznak ki, míg a vers fő szerkezeti jellemzője az evolúció, az emelkedés, a vezérmotívumok átfonódása. Ez, illetve „a képszínimák lassú értelmi, hangulati és dinamikai emelkedése” utal a modern zene kromatikus polifóniájára; s a végkövetkeztetés: Babits verse szoros kapcsolatban áll a barokk szellemiséggel. (*Babits Mihály: Fortissimo*)

Az *Öt vázlatban*, Vörösmarty, Petőfi, Bartók, Weöres Sándor és a szlovák költő, Rúfus világát vizsgálván, fogalmazza meg tulajdonképpen Koncsol a mindenütt keresett bartóki teljességet; azt bizonyítván, hogy sokszor külön, egymással szembenálló, utak (irányzatok) is vezethetnek az egyetemességhez.

A csehszlovákiai magyar irodalomról szóló tanulmányokból a *Kísérletek és elemzések* csak válogatott anyagot ad. Mintaszerű elemzések során kiderül, hogy milyen a csehszlovákiai magyar próza hősszemlélete (*A tér és idő konfliktusai Duba Gyula szépprózájában; Egy novelláskönyv hármastúja – Gál Sándor: Első osztályú magány*) s mi az az „avantgarde” sugárzás, amely Varga Imre *Crusoe-szaltók* című verses-könyvét – „csupa analógia minden emberi sorsban” – groteszk és öniронikus világszemléletként látatja.

Az „Ág Tibor palóc népdalgyűjteményébe engedett szondák” (*A népi dallam modern és archaikus rétegeiről*) a szövegvariánsokról, a színek szerepéről, a jelképekről, dallam és szöveg kapcsolatáról tudósítanak.

Szakolczay Lajos

Kosztolányi Dezső: Színházi esték:

A kötetek anyagát összegyűjtötte, a szöveget gondozta és a jegyzeteket írta: Réz Pál. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1978. 842 + 881 l.

Kosztolányi a Nyugat nagy nemzedékének talán legtermékenyebb kritikus volt. Egész egyéniségét mohó, szomjas nyugtalanság jellemezte, s ugyanilyen lázas érdeklődéssel igyekezett meghódítani az irodalmat és – a színházat is. Mindenről tudott írni, mindenről volt mondanivalója. Az a nemzedék, melynek tagja volt, sok vonatkozásban átírta az ízlés történetét, új ideálokat keresett s talált magának, kaput nyitott a világirodalomra, s magától értető természetességgel integrálta annak sok jelentős értékét. Ebben a fölfedező, orientáló munkában Kosztolányi volt a vezérszerep. Hiányzott talán belőle Babits rendszeressége és filozófiai kulturáltsága, s nem rendelkezett Ady ösztönös zsenialitásával sem. Ragyogó íráskészsége és bámulatos munkabírása mégis a kor lapjainak egyik főszereplőjévé tette.

A színházat nagy szerelmének és kísértésének vélte egész élete során. Maga nem írt ugyan színművet, de mint *Dér Zoltán* figyelmeztet rá, újra és újra neki-vágott, mint ezt a töredékben maradt *Mostoha* vázlati is bizonyítják. S mert maga is oly eltökélt szenvedéllyel játszott – a köztudat inkább polgárpukkasztó ifjúkori tréfáit, estikornélos alakváltozatait tartja számon, holott egy időben szenvedélyesen kártyázott is –, a színpadi játék részesének érezte magát. (Ilyen irányú érdeklődése és ízlése irányításában bizonyára feleségének is része volt.) Ritkán írt analízist az előadásról, sokkal szívesebben azonosult egy-egy est szereplőivel. Ezért

is oly ragyogóak a színészekről írt arcképei, melyek esszéirodalmunknak maradandó remekei. Előfordult kétségtelenül, hogy gyengébb darabokat „megemelt”, fércműveket lelkesen üdvözölt, de ilyen gesztusai mögött sokkal inkább sejthetjük lapja érdekeit vagy irányulásának kényszerítő hatását, semmint az ő minőségérzésének megbicsaklását.

A *Hátrahagyott művek* sorozatban 1948-ban már megjelent kötetnyi válogatás Kosztolányi színházi írásaiból. Ehhez a válogatáshoz Illés Endre írt elegáns, találó bevezetést, rendkívül jól jellemezve Kosztolányit, a színi kritikust. *Réz Pálnak*, aki a mostani új kötetet rendezte sajtó alá, nem volt könnyű dolga, hiszen az újságírói munka hajszája közben Kosztolányi sokszor álneveket választott: nyilván egy számban több cikke jelent meg egyszerre, s csak egyiket jelölhette teljes névaláírással. A mostani két kötet mégis sokszorosan gazdagabb a réginél, úgy hihetjük, hogy Réz Pál gondos anyaggyűjtése nyomán már csak elvéve lappang itt-ott Kosztolányi kritikája.

Színházi bírálatok nem sok vonatkozásban gyarapítják a róla egyéb művei nyomán kialakítható képet. Ezekben is megragad nyelvének szeplőtlen tisztasága, stílusának villódzó eleganciája, ötleteinek kifogyhatatlan tűzijátéka. Miután bírálatait a legkülönbélebb lapok számára írta, aligha volna jogos, hogy bennük egységes orientációt keressünk. Ízlése azonban mindig az értékek iránt tette fogékonnyá. Meglátta ő a rosszat is, hogyne látta volna! *Molnár Ferenc*ről írt kritikáiban nyomon követhetjük, hogyan vált egyre kiábrándultabbá, mint lett maga is csalódottá, amikor azt kellett tapasztalnia, hogy őt is becsapták. Érzéseit azonban oly vonzó eleganciával, annyi megértéssel és szellemmel tudta elmondani, hogy csak értő fül hallhatja ki belőlük kifogásait. Érezhető megbecsüléssel írt *Móricz Zsigmond* ritka és nem túl sikeres színházi próbálkozásairól, *Lengyel Menyhért*, *Hunyady Sándor* és *Szép Ernő* új darbjairól, s a kötet egyik legsziporkázóbb méltatása szól *Tersánszky Józsi Jenő* *Szidikéjének* bemutatójáról.

Izgalmas kérdés: vajon Kosztolányi színházi írásai hitelesen tükrözik-e annak a néhány évnek színháztörténeti eseményeit. Mindenesetre nyomon követhetjük Ibsen drámáinak lassú térhódítását, Oscar Wilde és Shaw diadalútját, s azt a küzdelmet, melyet Gerhardt Hauptmann elismertetéséért vívtak a jelesebb kritikusok. Az is bizonyos, hogy Kosztolányi írásaiból híven kirajzolódnak a kor színházának küzdelmei, s még ennél is hitelesebben fejezi ki bírálatában azokat a hangulati tényezőket, melyek meghatározzák egy-egy színházi este levegőjét, az előadás sikerét vagy kudarcát. Mégsem volt átütő erejű színkritikus. Részben talán azért sem, mert az azonosulásnak ilyen hőfokán aligha lehet objektív mérlegelést készíteni, másrészt pedig Kosztolányi a színházban is író-diplomata maradt, aki tudta ugyan, mi az igazán jó, de békejobbot nyújtott mindenkinek, akiről úgy vélte, hogy vele együtt az irodalmat szolgálja.

Rónay László

Kovács Sándor Iván: Jelenlévő múlt.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1978. 543 l.

A tanulmánykötet címéül vett József Attila-idézet költői tömörséggel fejezi ki a szerző érdeklődését – jelen és múlt, a jelen történeti beágyazottsága s a múlt jelenérdekűsége –, és ebből következően az általa vizsgált témákat is. A szerző minden tanulmánya új kutatási eredményeket is nyújt, sok értékelő szempontot ad.

A kötetbe felvett műveket Kovács Sándor Iván három csoportba osztotta. Az első, a kötet címévé is emelt Jelenlévő múlt ciklusban a régi magyar irodalom témáiból vett tanulmányok kaptak helyet. Az Ulysses-metaphora az utazási feljegyzések elemző áttekintését, hosszsmetszetét adja, majd *Budai Parmenius István*, a tengerbe vesztett magyar humanista költő életével, munkásságával foglalkozó ismeretanyagot és a vonatkozó irodalmat foglalja össze. – *Balassi Bálint és az Óceánium* című tanulmányában a szerző Balassi életművének költészetté oldott geogáfiáját vonja vállatóra. – *Adalékok az irodalmi ellenállás történetéhez* – Gaál Gábor Szepesi Csombor-kiadása és Dienes András Balassi-regénye címet viseli a következő tanulmány, s Gaál Gábor és munkatársainak a Korunk 1940 derekán történt betiltása utáni kiadói tevékenységét, annak ellenállási jellegét vázolja fel, majd *Szepesi Csombor Márton Europica varietas*-a 1943-as kiadásának, valamint *Dienes András Bogánchadnagy* című, 1944-ben megírt, de csak 1962-ben megjelent Balassi-regénye létrejöttének körülményeit elemzi. *A Psalterium Ungaricum világképe és a XXIX. zsoltár* című tanulmánya a zsoltár-költészet örök aktualitását hangsúlyozza, majd a XXIX. zsoltárt („Mostan ti hatalmasok, Tekintetes nagyurak, Adjatok az Istennek Dicséretet nevének . . .”) helyezi bele Szenci Molnár Albert életébe, költészetébe és kora világképébe. *A kecskeméti Szenci Molnár-portré és ikonográfiai rokonsága* című tanulmány hézagpótló: a 17. századtól korunkig tárja fel és kíséri nyomon a Szenci-ábrázolásokat. *Rákóczi Ferenc buzgó éneke*, a Rákóczi neve alatt fennmaradt „Ó felséges Isten, ki lakozol mennyben . . .” kezdetű ének alapos vizsgálata után Kovács Sándor Iván annak a véleményének ad hangot, „hogy eleve olyan anonim alkotásként ránk maradt versről van szó, amelyet Rákóczi nevére, alakjára, lelki jellemére, történetsemleletére szabtak”. *József Attila és a régi magyar irodalom a „Pannoniai ének”-ről írott dolgozat tükrében* című tanulmány József Attila élete szegedi eseményeinek újabb dokumentumait sorakoztatja fel, s Dézsi Lajos professzor szemináriumában eltöltött időre, különösen József Attila Csáti Demeter Pannóniai ének-éről tartott referátumára koncentrálna vizsgálatait. *Vas István Rákóczi-motívumai* c. értekezésében a kuruckor költészetének, nyelvének, közelebbről Rákóczi gondolatvilágának, stílusának az Emlékiratok modern fordítójára gyakorolt hatását vizsgálja – *Vas István Nagyszombat, 1704* című verse alapján. Végül *Weöres Sándor Három veréb hat szemmel* című – a magyar költészet rejtett értékeiből összeállított antológia-kötete elé írt bevezető tanulmánya zárja e fejezetet.

A második – Pályák és művek – ciklusban a modern hazai költők-írók alkotásaival foglalkozik a szerző; *Illyés Gyula Hajszályökerek és Szíves kalauz* kötetéről; *Nagy Lajos Pincenaplójáról*; *Darvas József A legnagyobb magyar falu* és változásairól; *Galgóczi Erzsébet pályaképeről*; *Garai Gábor* lírájáról; *Bertha Bulcsu Meztelen a király* című könyvéről írván. A műfordító és prózaíró *Váci Mihály*ról, s örökségéről; végül *Simon István*ról szóló írásai kaptak helyet e ciklusban.

Az utolsó, Közös dolgaink ciklusban a határainkon kívül, de szomszédságunkban élő és alkotó magyar írókról és műveikről készült írásaiból válogatott össze Kovács Sándor Iván egy csokorra valót. A szerkesztő kritikái a Korunk előtt (*Gaál Gábor*ról); *Fábry Zoltán kettőspontjai*; „Marsnak sisakjában gilicék költenek” Zrínyi-Petronius idézetet véve címűl, *Jász Dezső* két könyvéről, majd *Méliusz József Város a ködben* című kötetét elemezte; *Sütő András*sal két dolgozatban is foglalkozik: a *Rigó* és *apostol*, valamint az *Istenek és falovacskák* köteteken kívül a *Csillag a máglyán* című drámát vizsgálja; a *Romániai magyar irodalomtörténet, írói önvallomásokban elbeszélve* című írás *Huszár Sándor Az író asztalánál* című kötetére reflektál;

A jugoszláviai magyar irodalom története *Bori Imre* monográfiájának bemutatása
A szlovák irodalom története pedig *Sziklay László* kötetének (1962) elemzése.

A kötet használhatóságát elősegíti a gondosan összeállított névmutató; az egyes fejezetekhez a kötet végén globálisan adott jegyzetanyag kezelése nehézkes.

Ladányi Sándó

Béla Köpeczi: Kulturrevolution in Ungarn.

Corvina Verlag, Budapest, 1978. 404 l.

A Corvina kiadó kötete lényegében a szerző 1975-ben megjelent *A magyar kultúra harminc éve* című könyvének az anyagát közli. Ennek megfelelően az 1945-1975 közötti magyarországi kulturális folyamat példáján igyekszik Köpeczi Béla a szocialista kultúrforradalom modelljét megrajzolni.

Tematikusan széles kérdésköröket foglal egybe a kötet. A megírás szándéka a kultúra fogalmának széles körű értelmezését mutatja. Ennek megfelelően nem pusztán az eredmények, problémák és hibák tükrében megelevenedő kultúrpolitikai kérdések fogalmazódnak meg ebben az áttekintésben, hanem a kulturális forradalom megvalósulásának a mechanizmusa rajzolódik ki benne; az az áttételes rendszer, amelyben a politika és a kultúrpolitika céljai alakot öltenek, ahogy a kulturális intézményhálózat révén megvalósulnak és ahogy – visszatérően – a társadalmi folyamatokra hatnak.

A magyarországi kulturális forradalom megvalósításának a vizsgálatokor első lépés a kultúra-fogalom marxista felfogásának a tisztázása. Ezután a szerző a művelődés objektív feltételeit veszi sorra, számol a demográfiai, települési és gazdasági viszonyokkal. Részletesen elemzi a tudomány és a művészet társadalmi funkcióját. Áttekintést ad az oktatásügyben és a közművelődésben kitűzött kultúrpolitikai célok megvalósulásáról. Végül számbaveszi azokat a tényezőket, melyek a kulturális változásoknak az emberek tudatára és életmódjára gyakorolt hatását igazolják.

Az utolsó fejezet a magyar kultúrának és a világkultúrának történeti és jelenkori kapcsolatairól tartalmaz értékes gondolatokat és elgondolkodtató adatokat.

A német olvasó magyar kulturális tájékozódását a kötet végére illesztett terjedelmes (mintegy két íves) személy- és tárgymutató segíti.

Ódor László

Krúdy Gyula: Szent Terézia utcái.

Barta András tanulmányával. Magyar Helikon, Budapest, 1978. 71 l. (Kézirattár)

A Petőfi Irodalmi Múzeum *Kézirattár* sorozatának legújabb kötetében Krúdy Gyula műhelyébe pillanthat be az érdeklődő olvasó.

A *Szent Terézia utcái* a *Polgár* című lapban jelent meg 1926. január 16-tól február 20-ig, hat folytatásban. Mivel a hat cikk közül mindezideig csak három látott napvilágot különböző gyűjteményekben, a teljes szöveg összefüggő, betűhív kiadása – a kézirat faksimiléjének mellékletével – fontos esemény a Krúdy-kiadások történetében, s hasznos segédeszközzé válhat a Krúdy-életmű búvárai számára.

Az író a terézvárosi kisemberek választotta képviselő, Vázsonyi Vilmos ellentmondásos alakja köré építi nosztalgikus, ironikus visszaemlékezését, középpontban az 1901-es választásokkal. Valóságos és mégis ködben lebegő terézvárosi utcák, házak, templomok, kávéházak, és a Terézváros jellegzetes korabeli alakjai eleve-

nednek meg a lapokon, a századfordulón robbanásszerűen metropolisszá fejlődött Pest bensőségesebb, intimebb hangulatait villantva fel.

Kitűnő kalauz a cikksorozat megértéséhez *Barta András* tanulmánya, mely annak életrajzi, történelmi és irodalmi vonatkozásait, keletkezésének körülményeit térképezi fel gondos alaposággal. S nem nélkülözhető Krúdy Terézvárosának felidézésében a kitűnően összeválogatott illusztrációs anyag, a fotók és faksimilék sem, melyek a dokumentum hűségével őrzik az „arany békeidők” Budapestjét; épületeket, utcákat és a terézvárosi kisemberek esendő alakjait éppúgy, mint Szemere Miklóst és lovát, vagy Honyek Gyula elegáns kalaposüzetét. (A fotókat *M. Róna Judit* válogatta.)

Erdődy Edit

Küzdelem, bukás, megtorlás. I–II.

Emlékiratok, naplók az 1848–49-es forradalom és szabadságharc végnapjairól. Válogatta, szerkesztette és bevezeti Tóth Gyula. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1978. 539, 481 l. (Magyar Századok)

A harmincnyolc szerző írásait tartalmazó gyűjtemény a válogatást és szerkesztést végző *Tóth Gyula* előszavával jelent meg. Az ő közléséből tudjuk, hogy a két kötetes válogatás része egy nagyobb vállalkozásnak, amelynek kötetei majd a *Szabadság és abszolútizmus, Emlékiratok 1848–1867.* címmel fognak napvilágot látni. A sorozat első két darabjának kordokumentumai önmagukban is izgalmas olvasmányok, de a memoárok és naplórészletek egymásra vonatkoztatása által sajátos jelentéstopplettet is nyernék. Nemcsak azért, mert az ugyanazon eseményeket felidéző emlékiratok nézőpont szerinti különbözősége árnyaltabbá teszi történelemismeretünket, hanem mert az emberi cselekvéseket és magatartásokat motiváló politikai és etikai indítékok kapcsolatrendszeréről is képet ad. Együtt olvasva *Kossuth* és *Görgey*, *Dembinski* és *Madarász József*, *Mészáros Lázár* és *Klapka György* helyzetértelmező és öngigazoló visszaemlékezéseit *Kempfen* rendőrminiszter „lelkismeretes” brutalitásáról árulkodó feljegyzéseivel – szinte tapinthatóvá válik a történelem különböző dialektikája. Sem a morális indokoltság nem garantálja a politikai érvényesítést, sem a politikai szükségszerűség az erkölcsi tisztaságot, mert nem az egyik vagy a másik eszmei dimenzió, hanem a kettő harcának folyamatában formálódó egyetemes érdek jelöli ki a társadalmi mozgások fő irányát.

A válogatás egésze több szempontból is értékelhető. Feltétlen erőnye, hogy rendkívül gazdag illusztrációs anyagot ad az általános- és középiskolai történelem tanárok kezébe, s néhány kiemelkedően fontos dokumentuma révén (pl. a komáromi kapitulációt megelőző tárgyalások jegyzőkönyve Szinnyi József hagyatékából) a korzakot felső fokon tanulmányozó olvasó számára is nélkülözhetetlen segédanyagot kínál. Külön említést érdemel néhány konzervatív politikai memoárja (*Frankenburg Adolf*, *Szőgyén-Marich László*, *Wirknek Lajos*, *Fiáth Ferenc*), melyek a Világos utáni terror legkevésbé közismert hatását: a forradalom-ellenes magyar ókonzervatívok oppozícióba sodródását, a nemzeti érdekek védelmezése miatti pozícióvesztését bizonyítják.

A szerkesztés arányai jól érzékeltetik Bécs és Magyarország konfrontációjának messzeható következményét. Nevezetesen azt a tényt, hogy a Habsburg abszolútizmus őreinek és a magyar forradalmi vívmányok védelmezőinek katonai összecsapása nem pusztán végső kifejlése volt a reakciót és a polgári haladást képviselő erők reformkori küzdelmének, de felszínre hozója a polgári törekvéseknél részint még

konzervatívabb, részint azokat már meghaladó társadalmi-politikai ellentéteknek is. Azaz nem csupán a forradalom küzdött az ellenforradalommal, hiszen mindkét oldalon kiéleződtek a belső feszültségek. A magyar nacionalizmus éppúgy szemben találta magát a nemzetiségek nacionalizmusával, miként a forradalomnak – elsősorban a szabadságharc lengyel származású tábornokai által képviselt – internacionalista koncepciójával. S mint ahogyan „lefelé” – a nemzetiségek irányában – nem vált idejében toleránssá, „felfelé” – az internacionalizmus magaslata felé – még nem törekedhetett elemi létérdekeinek kockáztatása nélkül. (A temesvári vereség nemcsak oka – mert nem kezdete –, hanem következménye is a magyar tisztikar egy része és a lengyel vezetés – Bem, Dembinski – meghasonlásának.)

A memoárok egybehangzó tanúsága szerint nem a „külső túlerő”, s nem is a „belső gyengeség és meghasonlottság” volt a szabadságharc bukásának végső oka, hanem az abszolutizmussal szemben álló erők – s a magyar szabadságharc résztvevőin kívül bizonyos mértékig ide sorolható a cári orosz hadsereg liberális szellemű tisztikara is – valóságos érdekeinek különbözősége. S miként a régi rend tagadására korlátozódó alkalmi egység elvileg sem jelentette az új rend megteremtésére törekvő erők szövetségét, végső soron a katonai erőviszonyok alakulásában is tükröződnie kellett a szabadság-eszmét realizálni hivatott határozott társadalmi-politikai program hiányának.

A könyv szakszerű használatát segítő életrajzi adatközlés és az alapos jegyzet-apparátus is Tóth Gyula odaadó és értékes munkáját dicséri.

Kulin Ferenc

Lakatos Éva: Magyar irodalmi folyóiratok. Ma Este – Magyar Szemle. Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1978. 931–1218 l.

209 lap adatait tartalmazza a bibliográfiai füzetek A sorozatában megjelenő kiadvány, az első kötetben rögzített alapelvek és címléírasi gyakorlat alapján. A gyűjtés teljességre törekszik, a hazai és külföldön megjelent folyóiratok és hetilapok adatai után a közreműködő írók és képzőművészek nevét is feltünteti. A kézbe nem vett példányoknál a szerző közli, hogy azokat nem látta. A gyűjtés a legrégibbi lapoktól 1945-ig terjed, feloldja az álneveket, közli a lap utóéletét (címváltozást, szellemi örököszt). Néhány érdekesebb folyóiratot érdemes kiemelni a kötetből: Magyar Csillag (1941–1944), Magyar Génius (1895–1903), Magyar Írás (1921–1927), Magyar Musa (1786–1789), itt szerepel az első magyar nyelvű irodalmi folyóirat is, a Magyar Museum (1788–1792). Amelyik folyóiratról már elkészült repertórium jelent meg, ennek adatai is megtalálhatók a címléírás után, ezzel is segítve a kutatást.

R. T. O.

Lengyel András: A szegedi Egyetemi Könyvtár Móra-kéziratai.

Szeged, 1976 (1978), 73 l. Dissertationes ex Bibliotheca Universitatis de Attila József Nominatae 1.

A szegedi Egyetemi Könyvtár kéziratárában őrzött – jórészt Péter László által gyűjtött – Móra-kéziratok közreadásával a szerző a Móra-kutatás fellendítését szolgálja. Vajda László, Móra bibliográfusa korai halála miatt nem tudta befejezni munkáját. A szövegkritikai kiadás megjelenéséig e kézirat-lelőhely teljes állományának

feltárása is a módszeres életmű-feltárás egyik mozzanata. Az 1905 és 1933 közötti kéziratok között a legérdekesebbek Mórának *Balla Jenő*hez és *Cserzy Mihály*hoz írott, eddig ismeretlen levelei. Lengyel bevezetője után a kiadvány Katalógus és szövegközlés címen regisztrálja Móra írásait, a szövegközlések után bőséges jegyzetanyagot adva. Vezércikkek, levelek, tudósítások követik egymást, módszertanilag is megfontolandó példát kínálva hasonló kézirat-feltárási munkákhoz.

R. T. O.

Lesznai Anna: Képeskönyv.

Corvina Kiadó, Budapest, 1978. 97 l.

Sokoldalú, színes egyéniség volt Lesznai Anna, költő, prózaíró, festőművész, textilhímző – ebből a többirányú érdekeltségéből nyújt szerény ízelítőt a pazarlóan szép kiállítású kötet, mely elsősorban valóban képeskönyv s a versek illusztrálják benne az élénken színes nyomatokat. A századelőn föllendülő művészeti mozgalmak részeseként a kor legnagyobb szellemeivel került benső kapcsolatba Lesznai Anna, s mi sem jellemzőbb kitüntetett helyzetére, minthogy Ady, Schöpflin, Lukács és Fülep Lajos méltatták műveit, néha szinte elragadtatott hangon, ami nem is állt egészen arányban művészi teljesítményével. Verseit a Nyugat közölte, mint festő és iparművész a Nyolcak tárlatán szerepelt; férje, Jászi Oszkár révén bekerült a radikális politikusok, szociológusok társaságába és résztvett a Vasárnapi Kör összejövetelein is.

Lesznai Anna versei és képei a ma újra felfedezett szecesszió szemlélet- és formavilágában fogantak. Szavai és színei egyaránt pompázatosak, s amit *Szabadi Judit* hímzésterveiről mond, hogy azokon „a pazar féktelenség s bujaság általánosan finom eleganciával és díszítőízléssel simul bele egy többnyire szimmetrikus kompozíció fegyelműzö rendjébe” – ugyanezt némi módosítással verseiről is megállapíthatnánk. Lesznai Anna szecessziója mese, legtöbbször szimbolikus mese és panteista utópia, egy vágyott szép élet álma. Szeretet, hit, lélek, erotika, bukolikus idill – e kulcsszavakkal jellemezhetnénk legrövidebben kevésbé ismert és csak újabban méltányolt színes és naívan harmonikus művészetét. Az összeállító ezt a századelő békeéveiben; a társadalmi biztonság és egy ragyogó kastély védettségében született műveket tárta a mai olvasók elé. A hányódó, majd emigráló Lesznai tépelődései kívül rekedtek e kötet lapjain. A Képeskönyv nemcsak egy művészegyéniségnek állít emléket, hanem egy rég letűnt kor hangulatát is földidéri – egy korét, mely az életen és művészen még bensőséges áhitattal csüggött, s a műalkotásban a metafizikai megújulás titkait kereste.

Kezdjük felfedezni a századelő rendkívül gazdag szellemi életét s ez a Képeskönyv, Lesznai Anna műveinek szép breviáriuma is közelebb visz egyik, nem is oly rég még lefitymált, artisztikus törekvéséhez. A könyvet *Gergey Tibor* állította össze, *Vezér Erzsébet* írt hozzá irodalomtörténeti, *Szabadi Judit* képzőművészeti szempontú utószót.

B. M.

Littérature de la Renaissance – à la lumière des recherches soviétiques et hongroises.
 Sous la direction de N. I. Balasov, T. Klaniczay, A. D. Mihajlov. Akadémiai Kiadó,
 1978. 486 l.

A moszkvai Gorkij Világirodalmi Intézet és a budapesti Irodalomtudományi Intézet közös vállalkozásának eredményeként született meg ez a francia nyelvű tanulmánykötet, azzal a céllal, hogy a nyelvi nehézségeket áthidalva széles nemzetközi közönség számára nyújtson bepillantást a szovjet és magyar reneszánsz-kutatás jelenlegi helyzetébe. A kötet fő témája a reneszánsz periodizálásának kérdése. Mivel a periódusok megállapítása nem csupán segédeszköz az irodalomtudománynak, hanem egyben a korszak interpretációja is, így alkalmasnak látszik a leglényegesebb kutatási irányzatok, eredmények bemutatására.

A tanulmányok nem kifejezetten magyar tárgyúak, mégis érdekes lehet a magyar olvasó számára is, egyrészt a magyar reneszánsz irodalmát is érintő elemzések s az általánosítások alapjául szolgáló magyar adalékok miatt, másrészt mivel a kötet tágabb, széles európai, sőt egyetemes kontextusban helyezi el a hazai fejlődést.

A legtöbb magyar vonatkozást *Varjas Béla: A közép-európai irodalmi műfajok szociológiája* című írása alkalmazza. Új megvilágításban vizsgálja a kor reprezentatív műfajainak fejlődési hátterét: összehasonlítva a jellemző magyar, horvát, cseh, lengyel irodalmi műfajok dominanciáját a nyugat-európaival; s az egyes országokon belül, az eltérő, egyenlőtlen fejlődés okait nem pusztán az irodalom immanens tényezőiben keresi, hanem a szociális, gazdasági, történeti feltételekben is. Igen hasznosnak bizonyul ez a szempont például annak vizsgálatakor, hogy miért a verses epika, a históriás ének jellemző a XVI. sz. magyar, horvát, szlovák epikájára, s miért a próza dominál ugyanezekkor a lengyel és a cseh irodalomban.

Természetesen a reneszánszot vizsgáló általános tanulmányokból sem hiányzik a nagy lírikusok felsorolásakor *Balassi Bálint* neve (igaz, ő az egyetlen), vagy a kor társadalmi mozgalmainak elemzésekor Dózsa György parasztfelkelése.

A kötet a magyar reneszánszot a világirodalom tág, helyenként túl tágan értelmezett vonulatában helyezi el. A periodizáció kérdésében – mind időbeli, mind térbeli elhelyezését illetően – igen eltérőek a vélemények, s a terminológiai zűrzavar sem segíti elő közelítésüket.

Klaniczay Tibor – s vele a magyar kutatás – a magyar fejlődés tanulságait együtt vizsgálva az európai irodalommal a reneszánsznak, mint az európai civilizáció egy önálló szakaszának lényegét a kultúra összetevőinek új, gyökerében a polgárság világlátását tükröző elrendeződésében látja, periódusait az új struktúra kialakulása majd átszerveződése alapján állapítja meg.

N. I. Balasov tanulmánya a másik fő tendenciát képviseli: tagadja a reneszánsz polgári meghatározottságát, számára annak népi, forradalmi, antifeudális jellege a döntő. Az így értelmezett „prereneszánsz vagy reneszánsz” fogalmat megkülönbözteti a reneszánsz korszaktól, s – N. I. Konradra támaszkodva – kiterjeszti az egész Keletre, sőt azt állítja, hogy Keleté a genetikai elsőbbség. A kötet szovjet tanulmányai csatlakoznak ehhez az európai és a szovjet irodalomtudományban egyaránt sok ellenvéleményt kiváltott állásponthez, mely a reneszánsz fogalmát szinte végtelenné tágítja.

Erdei Klára

Litván György: „Magyar gondolat – szabad gondolat”.

Nacionalizmus és progresszió a század eleji Magyarországon. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1978. 163 l. (Gyorsuló idő)

A haza vagy haladás, magyarság vagy európaiság, hagyományvédelem vagy korszerűség, nemzeti önérték vagy önbírálat elsőbbségéről évszázadok óta folyik a vita Magyarországon: a vita az összeegyeztetés módja, mikéntje és arányai körül újul meg Kazinczytól József Attiláig és tovább. E bonyolult történelmi kérdés huszadik század eleji alakulását, ideológiai hátterét, az ekkori szellemi élet válaszait, ellentmondásait, hatását elemzi rendkívül széles dokumentumanyagra, a marxista történettudomány módszereire, eredményeire alapozva Litván György. A Huszadik Század c. folyóirat, *Jászi Oszkár* eszméinek összefoglalása, értékelése után a Galilei-kör, a Nyugat fontos szerepének összetevőit veszi sorra. A progresszív értelmiségi körök elleni, a 45 előtti történettudományban sokáig élő vádakát részletesen dokumentálja, cáfolja. Bizonyítja, hogy egy jelentékeny csoport már 1906-tól kezdve tudatos és következetes erőfeszítéseket tett a „szabad gondolat” és a „magyar gondolat” összekapcsolására, a függetlenségi eszme új, korszerű és szociális tartalommal való megtöltésére. Egy fejezetet szentel „A magyar nacionalizmus változatai”-nak, érdekes képet rajzol *Apáthy István* nézeteiről, pályájáról, *Károlyi Mihály* céljairól, politikai pártokhoz való viszonyáról. *Ady Endre*, *Csécsey Imre* cikkeit, a nemzeti és a demokratikus gondolat integrálására tett kísérleteket is összefoglalja, felvázolja az 1918-as forradalomhoz vezető út jelentős lépéseit, a Károlyi-kormány tevékenységének hibáit, bukásuk okait, a Tanácsköztársaság ideológiai következményeit. A tanulmányt bőséges jegyzetanyag zárja.

R. Takács Olga

Lőrinc Péter: *Pirkadás.*

Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1978. 244 l.

Lőrinc Péter, aki korábbi nevein *Láng* vagy *Löbl* Árpád néven is ismeretes, emlékezésfolyamának az *Emberek az embertelenségben* címet adta. A *Pirkadás* ön-életírásának harmadik kötete, mely a régebben megjelent *Válságok és erjedéseket*, valamint a *Vándorlásokat* folytatja. A könyv három fejezete az 1930-tól 1941-ig tartó életszakasz krónikája. Az író szívesen mesél, könyvének szerkezetével sem törődve, ide-oda ugrál az események földidézésében. Módszerére leginkább a vallomáosság jellemző: „én, emlékezve, lírai mód látok”. Ezért a három fejezet – *Az éjjel himnusza* (1930–1936), *A bitolai német temetőőr* (1936–1939), *A HÍD* – csak nagyjából követi az időrendet; az író sokkal fontosabbnak tartotta, hogy személyiségének fejlődéséről számoljon be.

Tulajdonképpen az első két fejezet magyarázza, illetve készíti elő Lőrinc *HÍD*-vallomását, s ha bennük szó is kerül irodalomról, művészetről (egy korabeli noteszből a fiatal író meglátásai, kísérletei mind fölidézhetők), csak azért, hogy a fiatal, harcos demokrata, a fölvilágosult tanár, az előadásaiiban lázító forradalmár ez irányú hajlama is említették.

Tanulmányterveiről, olvasmányélményeiről, dogmatizmusának elhajlásáról őszintén beszél, kérész életű lapokat, (*Ék*, s a becskerekai *Tükör*) említ, jobb sorsra szánt kisvárosi írók (szerkesztők) napjait idézi föl.

Az önéletírás harmadik fejezete arról a szabadkai *Hídról* szól, mely 1934-ben indult a fiatalok fórumaként, de valójában 1936-tól kezdve már a párt hivatalos

orgánuma. Az emlékező itt sem tart időrendet. Más tanulmányokból és emlékezésekből már ismert írók – *Laták István*, a két nyelvű *Cvetko Malušov (Kiss Flórián)*, *Mayer Ottmár*, *Simokovich Rókus*, *Schwalb Miklós*, *Kek Zsigmond*, *Gál László* –, s a velük együtt töltött órák tűnnek föl emlékezetében. Nem egy régi vita keletkezésének körülményeiről itt értesülhetünk: talán a legérdekesebb a *Tallózás* rovat általa írott zsidó-kérdést tárgyaló cikkeinek disputája s a Jovan Popovič vezette haladó szocialista írókkal folytatott vitája.

Szakolczay Lajos

Lukács György: A modern dráma fejlődésének története.

A szöveget gondozta és az utószót írta Kőszeg Ferenc. Magvető Könyvkiadó, 1978. 635 l. (Lukács György Összes Művei)

Lukács ezt az eredetileg is magyarul írt művét 1907-ben fejezte be. A Kisfaludy Társaság pályadíját nyerte el vele, majd – miután jelentősen kibővítette – 1911-ben jelentette meg először. A szerkesztő, *Kőszeg Ferenc* a szokásos szöveggondozói munkán túl – mint az utószóban írja – mértékletesen megpróbálkozott az értelemzavaró, homályosságot okozó „egyenetlenségek” kiigazításával is.

Lukács e műve inkább művészetfilozófiai mint történeti jellegű munka. Azt vizsgálja, hogy a dráma milyen kapcsolatban van saját korával, pontosabban, milyen kapcsolatban van a társadalom az általa létrehozott művészi *formával*. A dráma absztraktnan megragadott sajátosságaiból indul ki, ennek megvalósulásait vizsgálja a múlt század közepétől saját koráig, (Hebbeltől és Ibsentől Hauptmannig és Shaw-ig). Alap gondolata – leegyszerűsítve – az, hogy a naturalizmus, az impresszionizmus, a szimbolizmus korszakában a dráma lényegét veszíti el, mivel a *modern dráma* a polgárság heroikus erőfeszítéseit volt hivatva ideális formában kifejezni, (ahogy Lukács írja: a modern dráma tragikumának lényege a polgári osztály ideáljainak tragikus önmaguk ellen fordulása), ennek kiüresedésével a forma lehetősége is megszűnt. A századvég művei „drámaiatlan érzéseket akarnak drámai formában kifejezni”. (De mindez – Lukács szerint – csak formai és nem értékprobléma.) A könyv utolsó fejezete a magyar irodalommal foglalkozik.

Az előző rövid vázlatból is következik Lukács ítélete, a magyar dráma periférikus jelentőségű, mert más nem is lehet. A magyar társadalomból hiányoznak a polgári világ kiértelt konfliktusai.

A nagy kísérletek *Katona*, *Madách*, *Vörösmarty*, *Teleki László* torzók és folytatás nélküliek. A vele kortárs szerzők rövid áttekintése (*Herczeg Ferenc*, *Gárdonyi*, *Molnár Ferenc*, *Móricz Zsigmond*, *Szomory Dezső*, *Lengyel Menyhért* stb.) csak kritikai megjegyzések sorára készítette Lukácsot.

Katona Imre József

Mácza János: A mai Európa művészete (1926).

A fordítást az eredeti kiadással egybevetette, a szöveget gondozta, az előszót és a jegyzeteket készítette Botka Ferenc. A Petőfi Irodalmi Múzeum és a Népművelési Propaganda Iroda közös kiadványa. Budapest, 1978. 168 l. (Irodalmi Múzeum sorozat.)

Az Irodalmi Múzeum sorozat újabb kötete Mácza János *A mai Európa művészete* című, először 1926-ban, Moszkvában megjelent művét teszi hozzáférhetővé az avantgarde mozgalom iránt érdeklődő olvasók számára. Kiadását nemcsak az

indokolja, hogy az első magyar kísérlet az európai avantgarde monografikus igényű feldolgozására, hanem az is, hogy a művészi jelenségek megközelítése, értelmezése e tanulmány első megjelenése óta sem veszített érvényességéből, újszerűségéből.

Máca könyvének *Irodalmi és művészeti irányzatok* (A háború és a forradalom) című részében rövid fejezetet szentel a magyar aktivistáknak. 1915-től, *Kassák Lajos A Tett* című folyóiratának megjelenésétől kezdve röviden vázolja a magyar aktivizmus történetét. A Kassák meghirdette program a folyóirat vonzáskörébe került irodalmár ifjúságot nem tudta egységes világnézetű csoporttá kovácsolni. A Tett mozgalma végül is a felülkerekedő humanista-pacifista és anarchista tendenciák jegyében haladt. „Ami a csoport világnézetét és társadalmi célját illeti, a középpontban az antimilitarista, antiimperialista propaganda, valamint a „tökéletes ember” eszméjének hirdetése állt.” A régi esztétika minden formájának szétzúzása, a régi művészet minden módszerének elvetése árán vélték megoldani nem csupán az esztétikai, hanem a nagy társadalmi problémákat is. Ez az álláspont – írja Máca – a módszer és forma primátusát hordozta magában a tartalom kérdéseivel szemben. A háború ellenes harc, a folyóirat betiltása ellenére, a mozgalom központi célja maradt, de maga a háború, a valóság egyre elvontabbá vált Kassák és társai elméleti és művészi munkáiban. Néhányan ekkor szakadtak el az aktivistáktól, s kezdtek agitációs, propagandisztikus irodalommal foglalkozni. Ugyanakkor az új folyóirathoz, a *MA*-hoz mind több képzőművész csatlakozott és erősítette az újító avantgarde mozgalmat.

Máca János foglalkozik a forradalmak világnézetet formáló hatásával és kiter annak jellemzésére is, hogy milyen ideológiai és politikai harcok folytak a különböző pártállású csoportok között. Az aktivista mozgalom sokoldalúságának érzékeltetéséül megemlíti, hogy a *MA* szépirodalmi és művészeti kiadványok mellett kiadott politikai témájú különszámokat. A tanulmány írásának időpontjára és a szerző sajátos beállítására vet fényt a könyvnek az a megállapítása, hogy az aktivisták, Kassák csoportja az idealista felfogás jegyében lényegében „anarchista-kommunista” elveket vallott.

A letartóztatások elől sikeresen külföldre menekült aktivistákkal indult a mozgalom második – Máca szerint – egyben hanyatló korszaka. Úgy véli, hogy ekkor a magyar aktivizmus egyre inkább jobbra tolódott, az osztályon kívüliség elvét vallotta, a tisztán művészi formaproblémákkal való kísérletezésben merült el.

A csoporton belüli harc, amely a mozgalom egész történetének jellemzője, végül néhány író végleges kiválását eredményezte, akik részben *Komját Aladár Egység* című folyóiratában, részben a mozgalom baloldali szárnyához, *Barta Sándor Ék* című lapjához csatlakozva dolgoztak tovább. Mindkét csoport hangsúlyozta a forradalmi propagandamunka elsődlegességét és az „aktív forradalmi agit-irodalom” megteremtésének fontosságát.

M. R. J.

Madách-tanulmányok.

Szerkesztette: Horváth Károly. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 506 l.

A kissé kétértelmű címet viselő kötet nem Madách Imre tanulmányait tartalmazza, hanem róla szóló írásokat. Pontosabban (mint ezt a szerkesztői előszóból megtudjuk) a költő születésének 150. évfordulója alkalmából 1973-ban született megemlékezéseket, tanulmányokat gyűjti össze, kiegészítve néhány azóta készült dolgozattal, s nem utolsósorban a *Csák végnapjai* című dráma első, 1843-as válto-

zatának a kritikai kiadás elvein alapuló szövegközlésével, *Bene Kálmán* gondozásában. Az egyes szerzők sokszor ellentétes nézeteit a szerkesztő szándékosan nem igyekezett összehangolni, remélve, hogy ezek ütköztetése elősegítheti egy viszonylagos közmegegyezést tükröző, Madáchról szóló monográfia létrejöttét.

A kötet felépítése tematikus. Kezdő fejezetébe (A százötvenedik évforduló) a kifejezetten az ünnepi számvetés szellemében készült tanulmányok kerültek. *Barta János* (Madách) a Tragédia költői genezisének vizsgálva a kortárs európai irodalomban keres rokon törekvéseket, tagadva, hogy a főművet a hazai előzményekből-kortársi törekvésekből lehetne érteni és értelmezni. *Keresztury Dezső* műhelytanulmányában (Madách trilógiája a szabadságról) az általa mai színpadra átdolgozott *Csák végnapjai* és *Mózes* című drámáknak a Tragédiával való szoros összefüggését igyekszik bizonyítani azzal a nem titkolt céllal, hogy saját változtatásainak mértékét és jellegét indokolja. Bár a második fejezetben olvasható, de ide, az évfordulós megemlékezések közé kívánkozik *Hubay Miklós* írása is (Át az idő falain), melyből bőven értesülünk az ünnepségek előkészületeiről.

A kötet gerince Az ember tragédiája című második rész; benne (akárcsak a többi fejezetben) a tanulmányok szerzőik nevének ABC-sorrendjében következnek egymás után. *Horváth Károly* nagylélegzetű, igen érdekes értekezésében (Az ember tragédiája mint emberiség-költemény) meggyőzően bizonyítja, hogy Madách fő műve szerencsésen ötvözi az emberiség-költeményeknek az európai irodalomból ismert két formáját, a Goethe–Shelley–Byron féle drámai költeményt, s a főleg a francia irodalomban elterjedt, az egész emberiség történetét megéklő epikus poéma d'humanitét. *Lengyel Dénes* (Az ember tragédiája mint szerelmi dráma) és *Mikó Krisztina* (Éva szerepe a Tragédia jelképrendszerében) egyaránt a mű szerelmi szálának jelentésével/jelentőségével foglalkozik, míg az ABC-sorrend következtében köztük helyet foglaló *Lukácsy Sándor* (Madách és az európai irodalom reformkori távlata) a 19. század első fele hazai irodalmának néhány európai rangú alkotásában keresi Madách gondolatainak előzményeit; tárgya voltaképpen a harmadik, Madách elődei a magyar irodalomban című fejezet eszmefuttatásával rokon.

A második fejezet következő tanulmányában *Németh G. Béla* (Két korszak határán) a régi romantikus-liberális történetfilozófia s az újat képviselő pozitívizmus váltásából eredő, az egész európai gondolkodásmódra jellemző dilemmák egyféle költői megjelenítéseként értelmezi újszerűen a Tragédiát. Alapvetően a liberalizmus-pozitívizmus ellentétére alapítja gondolatmenetét *Szegedy-Maszácz Mihály* is (Történetértelmezés és szerkezet Az ember tragédiájában). Szerinte a mű szerkezetileg az értékcsökkenéssel járó „szétválások sorozatára” épül: a falanszter-színig Lucifer a liberalizmust rombolja állandóan, míg Ádám a pozitívizmust. Ennek bizonyítása után a szerző a Tragédia zárását értelmezi. *Vajda György Mihály* (Európaiság és magyarság Az ember tragédiájában) háromféle megközelítés szerint, érték, tartalmi és történeti fogalomként vizsgálja a műben európaiság és magyarság napjainkban is aktuális kérdését. A fejezet utolsó tanulmánya (Erdélyi János és Az ember tragédiája) a mű után a mű fogadtatásával foglalkozik; *Veres András* munkája nemcsak a Tragédia, hanem Erdélyi János esztétikája egészének szempontjából is igen érdekes.

A törzsrész utáni kisebb fejezetekben a legkülönbözőbb szempontok szerint közelítik meg a szerzők Madách munkásságát. Az imént már említett harmadik részben *Martinkó András* (Vörösmarty és Az ember tragédiája) és *Melcer Tibor* (Madách Mózesének előzményei Kölcseynél és Petőfinél) tanulmányai meggyőzően bizonyítják, hogy a kétségtelenül jogos európai analógiák keresése mellett hazai íróink-költőink életművében is fölfedezhetünk olyan motívumokat, amelyek vissz-

hangra találtak Madách munkásságában. A negyedik fejezetben (A Tragédia előzményei és Madách többi alkotása) *Baranyi Imre* a fiatal Madách életmódját-életszemléletét s művészi törekvéseit elemzi, elsősorban *Lónyai Menyhért*t folytatott levelezése alapján (Madách költői indulásának előzményei). Ugyanitt olvasható *Kiss Aurél* tanulmánya (A lírikus Madách), aki kifejezetten a Tragédia előzményei után nyomoz Madách fiatalkori költői termésében. A Madách politikai tevékenysége című fejezetben *Szabad György* a költő politikai pályafutásának egyik epizódját vizsgálja tüzetesen (Madách „Politikai hitvallása”), míg *Szabó Béla* alapos levéltári kutatásokon alapuló munkája (Madách politikai tevékenysége Nógrád megyében) végigkíséri a költő egész életét. A két történész-tanulmány közös vonása, hogy a visszahúzó, politikától tartózkodó Madáchról kialakult legendát igyekeznek eloszlatni. Az Életrajzi problémák című részben *Kerényi Ferenc* szintén bőséges levéltári anyag felhasználásával tárja fel a Madách-család három nemzedékének tevékenységét (Új források a Madách-család történetéhez), kiindulópontot nyújtva ezzel a nagyon hiányzó Madách-biográfia létrehozásához. A következő fejezet (Az ember tragédiája színpadon) két epizódot ragad ki a mű színházi történetéből; *Németh Antal* posztumusz munkája (A Tragédia bécsi sikere) részletesen ismerteti a Burgtheater 1934. évi bemutatóját, míg *Staud Géza* Hevesi Sándor Tragédia-rendezéseit követi nyomon (Hevesi Sándor és Az ember tragédiája), elsősorban a rendező saját megnyilatkozásaira támaszkodva. Végül a kötet zárórészében a Csák-dráma már említett első változatát olvashatjuk, *Bene Kálmán* alapos kísérő tanulmányával.

Szajbély Mihály

Madár Lajos: Magyar irodalmi antológiák és gyűjtemények A–D.
Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1978. 139 l.

A Petőfi Irodalmi Múzeum Bibliográfiai Füzeteinek F sorozatában megjelenő kiadvány a szépirodalmi alkotásokat (verseket, elbeszéléseket, drámákat stb.) tartalmazó albumok, almanachok, antológiák, emlékkönyvek, műsorfüzetek, népköltészeti és szöveggyűjtemények (a tankönyvek és oktatási segédkönyvek kivételével), más hasonló vegyes tartalmú kiadványok, továbbá egyéb írói megnyilatkozásokat (leveleket, vallomásokot, tanulmányokat stb.) magukban foglaló többszerzős művek, valamint irodalmi tanulmánygyűjtemények elemző, analitikus jegyzéke. A gyűjtés 1712-től a XX. század hetvenes éveig tart. Felöleli mindazokat a magyar nyelvű gyűjteményeket, amelyek elsősorban magyar szerzők műveit tartalmazzák – legalább három szerzőt. A teljességre törekvést csak a Magyarországon megjelent kiadványoknál sikerült megvalósítani; sok külföldön megjelent mű nincs meg a hazai könyvtárakban. Elsősorban irodalomtörténeti jelentőségű összeállításokat tartalmaz a bibliográfia, de bőséges a kor- és művelődéstörténeti jelentőségű antológiák címjegyzéke is. Nem szerepelnek benne a magyar szerzők idegen nyelvű gyűjteményei. Az évkönyveket, folyamatosan megjelenő irodalmi összeállításokat sem tárta fel a kötet, ez a műfaj más kötetek anyaga. A címléírások után a kiadványok szerzőit, közreműködőit tünteti fel a bibliográfia, az álneveket feloldja, feltárja az egyes kiadványok képzőművészeti és zenei vonatkozásait. A rendezőelv a betűrend, nem a történetiség, a sorozat végén lesz majd időrendi és sok egyéb mutató is, ami még jobban növeli e hasznos kiadvány értékét.

R. Takács Olga

A magyar irodalom bibliográfiája 1961–1965. I–II.

Összeállította: Kozocsa Sándor. Gondolat Könyvkiadó, Budapest 1978. 1–542; 549–1123 l.

A kétkötetes, mintegy 70 ívnyi munka öt év magyar irodalmának teljes bibliográfiáját adja – egy megszorítással: csak a *Magyarország területén* megjelent könyvek és folyóiratok szerepelnek benne, a határainkon kívüli magyar irodalomról a jelen bibliográfia nem ad tájékoztatást. Ez a munka még várat magára, reméljük, belátható időn belül rendelkezésre áll hasonló alaposágú kötet ezekről a területekről is.

A hatalmas anyag három nagy részre tagolódik: I. *Általános rész*; II. *Gyűjteményes rész*; III. *Személyi rész*, – ezekhez csatlakozik a feldolgozott 54 hírlap és folyóirat jegyzéke, a rövidítés-jegyzék és a 156 oldalas névmutató. Az általános rész szakszoportosítását Kozocsa Sándor Géza, a másik két fejezetét Kozocsa Sándor végezte el. Az Általános rész az 1961–65 között megjelent könyvvel, könyvkiadással, könyvtárral és sajtóval, valamint irodalomtudománnyal kapcsolatos anyagot tartalmazza. Az egyes szakszoportokon belül részletes, szűkebb csoportokra bontva adja meg az önálló kiadványok, tanulmánykötetek, periodikák vonatkozó anyagának címlírását – a vidéki napilapok kivételével. Ahol szükség van rá – igen ritkán – annotált címlírát ad, a monogrammal jelzett írásoknál közli a szerző nevét is.

A feltárt tanulmánykötetek esetében jól elkülönített tipográfiával azok ismertetését is feltünteti, szerepelteti a napilapok, folyóiratok „Folyóiratszemle”-rovatát is. Példaként idézem az *Irodalomelmélet. Esztétika* című fejezet felosztását: Költészet, líra, dráma, dramaturgia; Epika; Irodalmi szociográfia; Műfordítás; Verstan; Ifjúsági irodalom; Irodalom és filmművészet. Az Irodalom és filmművészet című alfejezet eléggé szegényes, mivel csak a hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején indult meg az e témával kapcsolatos közleményáradat. Jól tükrözik az adatok a címben jelzett időszak vitáit, tanácskozásait, vándorgyűléseit, új intézmények alakulását, az ötvenes évek hibáinak felszámolására indított kezdeményezéseket, az olvasásvizsgálat első tapogatózó lépéseit, az Irodalmi Színpad előadóestjeinek tematikáját stb.

A gyűjteményes kötetek után következő utolsó nagy fejezet, a Személyi rész betűrendben közli a klasszikus és mai szerzők 1961–65 között megjelent műveit és a róluk szóló tanulmányokat, kritikákat, ismertetéseket. (Útirajzok, esszék, ifjúsági művek, filmek, történeti művek is szerepelnek az összeállításban.) Az adatközlések pontosak, következetesek, hűen tükrözik ezeknek az éveknek a szellemi termését, irányait, erőnyeit és hiányosságait. A korszakkal foglalkozó művelődéstörténeteseknek, irodalomtörténeteseknek nélkülözhetetlen eszköze lesz ez a tudományos segédkönyv.

R. T. O.

Mérlegen.

Szerkesztette Piri Zoltán. Hollandiai Mikes Kelemen Kör. Utrecht, 1978. 159 l.

A Hollandiában élő magyar irodalmárok és tudósok 1951-ben alapították a Mikes Kelemen Kört, amely 1959 óta rendez tanulmányi napokat. Ezen az összejöveteleken irodalmi, művészettörténeti, történelmi és szociológiai előadások hangzanak el. A Kör évkönyvei ezeknek az előadásoknak az anyagát teszik közzé. A *Mérlegen* című évkönyvben két összejövétel válogatott előadásai kaptak helyet:

az 1976-os driebergeni tanulmányi napok a magyarság és a szomszéd népek kulturális kapcsolataival foglalkoztak, az 1977-es exloo-i konferencia pedig a kultúra és a társadalom viszonyát ragadta meg a különböző szaktudományok (pl. a szociológia és az etológia) területén. A hungarológiai kutatások tekintetében az 1976-os összefoglaló anyagának van jelentősége. A driebergeni előadások sorában jelent most meg a neves londoni professzor, *George Frederick Cushing: Magyarország és Európa* című tanulmánya, amely a magyar irodalom és a szomszédnépek irodalmának határterületét vizsgálja, elsősorban három olyan költő – *Janus Pannonius, Zrínyi Miklós és Nikolaus Lenau* – helyzetének leírása nyomán, aki két nemzet kultúrájában is szerepet kapott. A párizsi Keleti Nyelvek Főiskolájának tanára, *Jean-Luc Moreau: Irodalom és társadalom* című tanulmánya a magyar (általában a kelet-közép-európai) irodalom szociológiai determinációjával kapcsolatban ad érdekes megfigyeléseket. A Londonban dolgozó *Czigány Lóránt: „Neved ki diccsel ejtené”* című előadása pedig azokat a verszeteket – s a mögöttük elhelyezkedő irodalompolitikai szituációt – idézi fel, amelyek egykor I. Ferenc József, a közelmúltban pedig Rákosi Mátyás alakját ünnepelték. A kötetet *Kibédi Varga Aron* előszava vezeti be.

Pomogáts Béla

Mészöly Dezső: Esszék és asszók.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1978. 461 l.

Ismerős és ismeretlen írások köszöntik az olvasót *Mészöly Dezső* új könyvében. Rokonszenves az a kitartás, ahogyan régi témáit, kedvenc alkotóit újra és újra átgondolja, körbejárja. E kötetének legkorábbi írása (*Vázlat Villonról*) 1942-ből való, majd a csavargó poeta doctusról két-három évtizeddel később született írásai következnek. A könyv másik egységét, a *Shakespeare-naplót* ismerjük már *Shakespeare új tükrében* című kötetéből. Majd Moliére műhelyitkain ámulhatunk el, míg megérkezünk az igazi vívóterembe, napjaink színházi kérdéseinek ütköztetéséhez (*Lámpafénynél*). Az írások esszék abban az értelemben, hogy egy filológusi ambíciókkal is megáldott műfordító minden érzékenységét, lélekismeretét tükrözik. Mészöly biztos kézzel rajzol föl pályaképeket, elemez, kiemel, s mennyit vitázik! a magyar Villon-szakirodalommal (miközben közvetíti a francia eredményeit), *Vörösmarty* Learfordításának értékelésével, s mint vérbeli műfordító, filológiai kérdésekre olykor műfordításokkal válaszol. A francia költészetet kedvelők nagy nyeresége a *Villon olvasmányai*ból összeállított versgyűjtemény Rutebeuf-tól Marcial d’Auvergne-ig. Igazi „asszózó” kedvében persze akkor van, ha napjaink kulturális jelenségeiről szólhat. Szellemesen hívja fel a figyelmet arra, hogy Károlyi bibliafordításának egyetlen szöveghű kiadása van (az 1590-es első), s bizony elkelve már egy második! Jó érvekkel védi *Vörösmarty Czillei és a Hunyadiak* című darabjának átdolgozását, mint ahogy kritikussal vív csatát a *Revizor* bemutatójáról is.

Sz. Cs.

Mikes Kelemen Művei.

Közreadja Hopp Lajos. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1978. 848 l. (Magyar Remekírók)

Mikes az a valóban „remekíró”, aki művével, de méginkább műveivel mindegyre többet és teljesebbet nyújt az újabb korok olvasóinak. Következik ez elsősorban

Mikes örökbecsű írói értékrendszeréből, de ugyancsak nagy mértékben hozzájárul e kiteljesedéshez az a mikesi életművet megvilágító, lankadatlan irodalomtörténeti munka is, amely éppen napjainkban mutat fel eredményeket. Az immár megvalósulhatott *Összes Művek* kritikai kiadása – jórészt elfekvő kéziratokból – egymás után hozza felszínre azokat az írói értékeket, mindaddig homályban maradt adalékokat, amelyek sok tekintetben egy „ismeretlen” Mikes Kelement fedeztetnek fel. Az idevágóan alapvető filológiai tevékenységben és a szerteágazó feldolgozó munkában *Hopp Lajos* érdemei közismertek: szerencsés körülmény, hogy a jelen népszerű kiadás – az elért tudományos eredmények kézenfekvően friss felhasználásával és értő alkalmaztatásával – ugyancsak Hopp Lajos kezéből került ki.

Végre van széles olvasóközönség számára készült Mikes-kiadás, amely nem hurcolja már magán tehetetelként a „hagyományos” hibaforrások eredőit, az egymástól átvett vagy csak felemásan korrigált elírásokat, téves értelmezéseket stb. Levonja az eddigi népszerű kiadások összes módszertani tanulságát és következetesen az eredeti szerzői kéziratához tér vissza. Bebizonyosodik szükségszerűen, hogy az ilyen értelemben hiteles és pontos, de egyszersmind szakszerűen modernizált szövegközlés vezethet csak igazán a népszerűsítő célok valóráváltásához. Messzemenően helyeseljünk tehát, hogy a szöveggondozás körültekintően ügyelt a korabeli nyelvi jelenségeknek és közelebről Mikes nyelvi sajátosságainak a lehetőség határain belül való megőrzésére. Így az író szépprózájának valóságos nyelvi zamata, becslésre méltó „ódon íze” hatásosan és élménykeltően kerülhet közel a ma emberének ízlésvilágához.

Újszerű a kötetbe illesztett szövegek kiválasztása is. Túllép a szokásos, „csak” a *Törökországi leveleket* közlétező népszerűsítő kiadványok eljárásán, s a teljes *Leveleskönyv* mellett – nagyon helyesen – közreadja az író misszilis leveleit is, s mi több, az egész *Mulatságos napok* közlésére is vállalkozik. Ugyancsak indokoltan! A misszilis levelek a közlés nyomán széles körben igazolhatják Hopp Lajos utószóbeli érvelését, mely szerint e nem fiktív levelek írásakor alkalmazott mikesi alkotómódszer semmiben sem tér el a fiktív levelek írásának jellegzetes gyakorlattától. Nagy érdeme a kiadásnak, hogy a *Levelek* írója mellett, a *Mulatságos napok* közreadásával láttatni tudja az elbeszélő, a mesélő, a világi szépirodalmat közvetlenül művelő Mikeset is.

A mintegy 650 lapnyi szövegközlést mértéktartóan rövid, tömör és pontos jegyzetanyag világítja meg. Viszonylag terjedelmesebb arányaiban az utószó, de szükségessége indokolt az újabb kutatási eredmények közvetítése érdekében.

Az utószó egyfelől teljes pályaképet és a művek értékelését adja, másfelől pedig izgalmas kérdéscsoportokra irányítja a figyelmet, s mintegy nagyító alá helyezi az igazán fontos, új felfogásban fogant problémaköröket. Így például a Mikes-levelek műfaji újdonságának és keletkezésüknek kérdései, a korai felvilágosodás és a mikesi racionalizmus, a társadalmi gondolat s bírálat, a nemzeti művelődés, a Mikes-hagyomány témakörei mind-mind olyan összefüggéseket tárnak fel, amelyek méltán érdeklődésre számíthatnak. Nem utolsósorban pedig mindvégig izgalmasan kísért az a kérdéskör, hogy mennyiben, miért és hogyan válhatott Mikes a 18. századi magyar világi széppróza mesterévé, a tudatosan művelt kispika, a művészi fokra emelt levél műfaj első érett, magas stilisztikai igényességgel bíró alkotójává. A felvetett kérdésekre adott feleletek megnyugtatóan eligazítanak, ha nem is zárják le a továbblépés útjait.

Gyenis Vilmos

Mikó Imre: A csendes Petőfi utca.

Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár–Napoca, 1978. 172 l.

A kisebbségi jogvédő politikus, történész-szociológus és szépíró Mikó Imre (1911–1977) a romániai magyar értelmiség második generációjának egyik legnagyobb felkészültségű, koralakító közéleti személyisége volt, akinek pályája és tudományos-kulturális életműve köz- és művelődéstörténeti szempontból egyaránt jelentős. Mikó a huszas évek végén került a kolozsvári román egyetemre, ahol *A székely közületi kulturális önkormányzatról* írta disszertációját, majd 1930-tól az új nemzedék legfontosabb mozgalmának, az új értelmiséget szervező Erdélyi Fialatok népi radikalizmusú és kelet-európai orientáltságú csoportjának tagjaként vett részt a falukutatásban és a közéletben, de már korábban tanúja a Tizenegyek antológiája *Jancsó Béla* és *Tamási Áron* vezette szerveződésének. Az Erdélyi Fialatok 1932-ben adják ki legismertebb munkáinak egyikét, *Az erdélyi falu és a nemzetiségi kérdést*, majd az Országos Magyar Párt bukaresti irodájának a nemzetközi jogban, kisebbségi panaszeljáráásban jártas titkára, később vezetője lett. A negyvenes évek elején a baloldaltól közel álló magyar parlamenti képviselő, majd sok évvel 45 után műfordítóként, művelődéstörténészként, íróként és kiadói szerkesztőként ismét a szellemi élet elismert alakja volt haláláig. Posztumusz kötetének 1940-ig terjedő anyaga befejezetlen emlékirat, amelynek város-, utca- és családtörténeti adalékokban gazdag művelődési korvázlatában a jogtudó értelmiségi a kolozsvári Petőfi utcát a fókuszba állítva hozza közel a város múltját, idézi föl pályáját. Emlékiratának különösen a *Tamási Áron*nak szentelt és a *Quarter Latin* című fejezete irodalomtörténeti érdekű: az elsőben a Tamási–Jancsó-levelezést is fölhasználva ad képet Tamási kolozsvári életéről, első könyveinek fogadtatásáról, a másodikban a korabeli egyetemi élet, az ifjúsági szervezkedések állomásait is vázolván szól az Erdélyi Fialatokról, a kolozsborsai falukutatásról és saját tevékenységéről. Szellemi önéletrajzának szerves részei a könyv más fejezetei is, így párizsi tartózkodásának szemléletformáló hatásáról írott összegzése és a korabeli politikai-közéleti viszonyokat érintő emlékezésrészletei is: Mikó tagja volt az *Antal Márk*-féle marxista szeminárium egyik csoportjának s egy időben munkatársa a régi Korunknak is. A kötetet terjedelmes fotódokumentáció egészíti ki, és *Balogh Edgár* elemző-értékelő, Mikó munkásságáról részbeni tájékoztatást is adó, ugyancsak forrásértékű utószava zárja.

Csapody Miklós

Mikszáth Kálmán Összes Művei. 72. kötet. Cikkek és karcolatok. XXII. kötet. 1886. január – 1886. június. Szerkesztik: Bisztray Gyula, Rejtő István. Sajtó alá rendezte: Rejtő István. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 461 l.

Ezen kötet is – hasonlóan az előzőekhez – két tematikai egységre tagolódik: 1. cikkek, tárcák; 2. parlamenti karcolatok. Ezeken az egységeken belül az egyes írások szoros kronológiai sorrendben követik egymást.

Mikszáth publicisztikáját irodalmi működése szempontjából tollpróbának is tekinthetjük, hiszen az e műfajban szerzett tapasztalatok kimutathatóan visszahatottak ábrázolástechnikájára, a témák megközelítésének módjára. *Rejtő István* gondos munkájának eredményeként világos képet nyerhetünk Mikszáth Kálmán ekkori világlátásáról, politikai nézeteiről stb. Nyomon követhetjük a jegyzetek segítségével egy-egy téma vándorlását, előfordulását más művekben s más műfajokban egyaránt.

Mikszáth meglehetősen széles körből meríti témáit. A hullaégetéstől a magyar olvasói közöny ostromzásáig számos dolgot tartott tollára méltónak. A maga fonák módján száll síkra a hullaégetés mellett *A halottégetők*ben, a *Szent tárcá*ban pedig az őt ért klerikális támadásra válaszol vitriolos tollal. Újabb írással gyarapodott *Erdélyről* szóló cikksorozata, melynek zöme az előző kötetben látott napvilágot. Irodalomtörténeti jelentőségű a *Vajda Jánosról* című írás. A korábbi versek fogadtatására való tekintettel egyetlen kiadó sem vállalta Vajda költeményeinek megjelenítését, így az írók tettek közzé egy előfizetési felhívást, azonban ez sem járt sikerrel. Mikszáth ezen felháborodva ostromozza olvasóit. *A betű gyűlölete* című írás két kisebb történetbe ágyazottan ugyancsak a magyar „kultúrsumoj” okait vizsgálhatja.

A parlamenti karcolatok között ebben az időszakban kevés említésre méltó akad, mivel az ülések maguk is unalomba fulladtak a tárgyalt témák érdektelensége miatt.

Az írásokkal kapcsolatban felmerülő kérdésekre kimerítő választ ad a kötet felét kitevő alapos jegyzetapparátus.

Herner János

MIOK Évkönyv 1977/1978.

Kiadja a Magyar Izraeliták Országos Képviselete. Szerkeszti: Scheiber Sándor. Budapest, 1978. 444 l.

Az 1948-tól szünetelő nagymúltú IMIT Évkönyv 1970-től MIOK Évkönyv címmel kétévenként jelenik meg. Legújabb kötetében ismét gazdag hungarológiai tartalommal. A kötet szerkesztője *Scheiber Sándor* a MTAK Könyvtárában levő Kaufman-gyűjtemény beszerzéstörténetét és anyaga nemzetközi jelentőségét tudománytörténeti összefüggéseiben tárgyalja. Bíró Imre *Hegedüs Nándor*, V. Kovács Sándor pedig *Bársony Imre* irodalomtörténész emlékét eleveníti fel. A fiatalon elhunyt *Kurcz Ágnes* egyéniségéről, *Soltész Zoltánné* irodalmi munkásságáról Németh S. Katalin számol be. Szabó Árpád Szemere Samu fölött mondott gyászbeszédét közli. Az epistolográfia területén Benoschofsky Ilona *Bánóczi József* személyiségére világít rá levelei tükrében. Fabó Irma *Stefan I. Klein* és a századelő magyar irodalmi életének személyiségei közötti levélváltásokat tárgyalja. Landesmann György *Lőw Immanuel* leveleit közli Fischer Gyulához, többek között a magyar bibliafordítás műhelykérdéseiről. Szemere Samu posthumus írásában *Alexander Bernát* hozzá intézett sorait adja ki. Az irodalomtörténethez tartozik már Szabolcsi Lajos önéletrajzi részlete *Szabolcsi Miksa* és az Egyenlőség kapcsolatáról. Katona Ferenc *Pap Károly* fordításait fedezi fel az OMZSA-Haggadában. Vargha Balázs *Hajnal Anna* utolsó verse keletkezéstörténetét vizsgálja. Holl Béla *Oláh Mklós* három ismeretlen levelét közli. Dán Róbert *Péchi Simon* 1624. évi szabadulásmányát és annak előzményeit tárgyalja. Varga Imre Bethlen Gábor és Rákóczi György orvosáról, *Valérius Dávidról* értekeznek. Csillag István a régi pesti zsidókorház kezdeteiről tájékoztat. Schweitzer József héber források alapján vizsgálja az Országos Rabbiképző megalapításának előtörténetét és visszhangját. A néprajzi és rokontárgyú dolgozatok között Bálint Sándor *Tombác János* ismeretlen meséjét mutatja be. Dobos Ilona egy zsidó vicc előzményeit kutatja a folklórban. Berger István a szarajevoi ladínó közmondásokat, szólásokat és magyar megfelelőiket állítja párhuzamba.

A hungarológiai érdeklődésű írásokon túl a kötet egyetemes művelődéstörténeti tanulmányokat is közöl.

Dán Róbert

Móricz Zsigmond: Tanulmányok I.

Összegyűjtötte, szerkesztette és a szöveget gondozta Szabó Ferenc. – Budapest, 1978. Szépirodalmi Könyvkiadó 1012 l. (Móricz Zsigmond összegyűjtött művei)

Nem kell kritikai kiadást eltervelni ahhoz, hogy egy halott klasszikus életművének marginális munkásságát kiadhassa valaki, mert abból, ha lelkiismeretes az összegyűjtője, úgyszólván valódi textológiai remeklés születik. Akkor is az, ha nem ragaszt ez a gyűjtő az eredeti szöveget megkétszerező – fölösleges! – jegyzetapparátust. Elég, ha az elérhető teljességre törekszik, ha összegyűjtött anyagát kronológikusan sorba szedi, amint ezt a kitűnő Szabó Ferenc tette Móricz Zsigmond tanulmányaival.

Ami elsőnek kimutatkozik Szabó Ferenc munkájából: a *Tanulmányok I.* se nem kegyeleti, se nem filológiai produkció. Móricz Zsigmondnak nemcsak epikus tehetsége volt kivételes, gondolkodó kvalitásai is kimagaslóan. Szabó munkája megszegényített bennünket: kevesebbedtünk egy legendával. Azzal, hogy Móricz Zsigmond intellektusa szóra se érdemes elbeszélő tehetségéhez viszonyítva. A *Tanulmányok I.*-t olvasva azt kell mondanunk, hogy Móricz intellektuális ereje, következőképpen műveltsége is vetekszik eredeti elbeszélő tehetségével. Egyszerűen másképp kell gondolkoznunk Móricz Zsigmondról e kötet ismeretében, mint vélekedtünk ennek előtte.

1899-ben, a Debreceni Ellenőrben jelent meg a *Reflexiók*, a kötet első írása, Schopenhauer-olvasás tanúsítványa. Életfilozófiát szembeesít életfilozófiával. És Móricz életfilozófiája legalább annyira gondolkodói kultúráról tanúskodik, mint amennyire kritikus a pesszimista világnézettel szemben. Elutasítja Schopenhauert, de nem a debreceni kofák különben nagyon természetes élettapasztalata, nem is a józan parasztság sugalma szerint, s voltaképpen természetesnek veszi, hogy van ilyen filozófia, amit azonban rögvest minősíteni lehet: szekularizálódott világ markáns szimptomája az.

Móricz ismeri már a sietve élő emberiséget, noha az ő félmúltját még Reviczky lírája, vagy éppen Bajza József irodalmi tárgyon megnyilvánuló kritikai szelleme képezi. Adyról szólván a kardos és kapás magyar tipológiát használja, mert neki még természetes tapasztalata, hogy a világ örök rendje magyarul az úr és paraszt, ami közt áthidalhatatlan a szakadék. Ady a kardos magyar, csak hogy az ő kardossága, úri mivolta megkülönbözött magával, s ez a kettőzöttség Ady modernsége: megkülönbözés és azonosulás a másikkal, a kapással. Ez is Móricz filozófiai élmélyültségének tanúsítványa: idegenségének és azonosulásának egy sajátos dialektusban való kifejtése, Ady lírájának első pillanattól való tökéletes fölfogása.

Vízója van Móricznak az új magyar szellemről, amelynek érzékletességét az új magyar irodalomból veszi ki. Régi és új ezért az ő esszéista tollán mindig egy egész dinamizmusnak a megnyilvánulásaként nyilatkozik meg. Szabolcska Mihály vagy Szekfü Gyula, avagy Babits és önmaga a Garda-tónál – az egész magyar szellem világa. S nincs az a nála fiatalabb elbeszélő, Tersánszky kezdve Darvas Józsefen végezve, akinek saját jegyeit ne érzékelné pontosan. Ahogy Krúdy Gyulában, önnön diametrális ellentétében is annak a teljességnek a körvonalait látta, amely a fölösleges és a lehetségest éppúgy tartalmazza, mint a ténylegest.

Móriczot a harmincas évek irodalmi fiatalsága atyai bölcsességében fogta föl; olyannak látta, aki megért már néhány történelmi átalakulást. Maga Móricz azonban valamennyi átalakulás-élményt egyetlen szülési folyamat tolófajásaként volt képes azonosítani. Intellektusának ereje volt ez a távolságot tartani tudás. Kilátott a káoszából, amelyben hagyta magát sodródni.

Bata Imre

Murádin Jenő: A Barabás Miklós Céh.
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1978. 124 l.

A Barabás Miklós Céh a két háború közti erdélyi magyar művészeti élet első, helikoni elvű képzőművészeti intézménye volt, amely a művészek szabad szervezete-ként másfél évtizeden át mindazokat az érdekvédelmi, kiállítás szervezési, műforgalmazási és oktatási feladatokat ellátta, amelyek a korszak kultúrpolitikájában a perifériára szorultak. Szerveződésének előzményeit a formálódó kisebbségi kultúrában a korábbi irodalmi egységtörekvések sikeres intézményesedése: az Erdélyi Szépmíves Céh (1924), az Erdélyi Helikon szabad írói munkaközösségének létrejötte (1926), majd ennek a Szépmíves Céh által 1928-tól kiadott folyóirata, az Erdélyi Helikon jelentették. Létrehozását siettetette az a főként *Kós Károly*-i fölismerés is, hogy a romániai magyar kultúra nem maradhat irodalomközpontú. A korszak szellemi életét Murádin elsőként közelíti meg a művészetszervezés története felől, az előzmények áttekintése után rekonstruálva és periodizálva az intézmény történetét, jól adatolva és művészetszociológiai elemzésekkel is megvilágítva a BMC tevékenységének irányait, csoportosulásait. A Céh alapítóokmányának a marosvécsi írói parlament 1929 nyarán kelt határozatát tekinti, amely a Helikon általános kultúraépítő törekvéseinek dokumentumaként szükségesnek tartja egy, az írók testületéhez hasonló művészközösség megszervezését (tekintve, hogy a BMC helikoni korszakának 1929 és 1940 közötti iratanyaga megsemmisült, a szerző a szerveződés eseményeire és a kiállítások, kapcsolatok történetére nézve csak a korabeli sajtóanyagot használhatta). 1930-tól a két főszerző, Kós Károly és Szolnay Sándor munkája nyomán a Céh tagjai rendszeres csoportkiállításokkal szerepeltek, amelyekről Murádin a művészek munkáiról is tájékoztató, a szakirodalmat szerencsésen hasznosító leírást ad, megvilágítva a román sajtófogadtatást és a BMC-nek a román és szász festőkkel, grafikusokkal, szobrászokkal kialakult kapcsolatait is. A szerzőnek a pontos művészettörténeti adatföltáráson és rekonstrukción túl figyelemre méltó eredménye, hogy föltárja az irodalmi és művészeti egységtörekvések közötti, a romániai magyar szellemi életnek erre a korszakra annyira jellemző intézményi-testületi viszonyokat, amelyeknek a Helikonnal való lényegi-elvi párhuzamossága a védnök Erdélyi Helikon történetének is fontos adaléka. A BMC legmozgalmasabb korszaka a negyvenes évek eleje, amikor a helikoni periódus lezárulása után a szervezet önállósul és hivatalos magyar intézményi formát ölt; ekkor a Helikonnak a Céhet illető művészetpolitikai programja már csupán a szellemi patronálásban mutatkozik meg, az utolsó csoportkiállítással (1944) pedig történelmi okok és a szervezeten belüli véleménykülönbségek miatt maga az intézmény is megszűnik.

A monográfiát bőséges jegyzetanyag és irodalom egészíti ki, amely utóbbinak a BMC második korszakára vonatkozó, a hagyatéki lelőhelyeket is föltüntető levelezés-forrásanyaga különösen értékes; a könyvet 8 színes és 35 fekete-fehér reprodukció teszi albumszerűvé.

Csapody Miklós

Műhely '78.

Szemelvények a Madách Könyvkiadó könyvterméséből, valamint a csehszlovákiai magyar kulturális sajtóból. Madách Könyvkiadó, Bratislava, 1978. 361 l. A könyv utolsó „fejezete”: *Bibliográfia 1977* (Csehszlovákiai magyar alkotók írásai a csehszlovákiai magyar sajtóban). A kötetet Fónod Zoltán, a bibliográfiát Szőke József állította össze.

A pozsonyi Madách Könyvkiadó úttörő jellegű vállalkozása, a *Műhely '78,*

a bibliográfián és a sajtóvisszhangot egybegyűjtő *Echó 1977*-en kívül négy részre oszlik. Az *Arc és tükrő* költeményeket, elbeszéléseket, önmagában megálló részleteket válogat a csehszlovákiai magyar sajtóból, legfőképpen az Irodalmi Szemléből, az Új Szövből, és egy-egy antológiából, könyvből. A *Barangolás* ciklus írói útirajzokat, riportokat ad közre (Dobos László: *Bodrogköz, szülőföldem*, Mács József: *Járni tanul az igazság Gömörben*, Keszeli Ferenc: *Petőfi nyomában*, Varga Erzsébet: *Mikszáth szülőföldjén*), a *Műhely* és az *Ablak* tanulmányokat, esszéket, elemzéseket fog egybe.

Turczel Lajos *Illyés Gyulának* a két háború közti csehszlovákiai magyar irodalomhoz fűződő kapcsolatait vizsgálja és megállapítja: „Illyés a legaktívabb kapcsolat-teremtők és kapcsolattartók közé tartozott, s ilyen irányú ténykedésének jelentősége megközelítette Móriczét és Fejáét”. Illyés legfőbb fóruma a népfront jegyében működő *Magyar Nap* (Moravská Ostrava) volt, a „tőle és róla megjelent közlemények száma meghaladja a harmincat”. A Nyugatban megjelent hat (Barta Lajos, Forbáth Imre, Egri Viktor, Mécs László, Morvay Gyula, Sáfáry László) csehszlovákiai magyar alkotót tárgyaló Illyés-cikk közül Turczel a Forbáth-kritikát tartja a legizgalmasabbnak, mert az pontosan jellemezte a költő „darabos” verseit és szólt aktualitásukról.

Zalabai Zsigmond, Turczel mellett, mert az utóbbi Ady szlovákiai kapcsolatait is kutatta, két tanulmánnyal szerepel: a *Küzdelem a kísprózával* megállapítja: a csehszlovákiai kíspróza fejlődése egybeesik a nagyepikai formák fellendülésével, hiszen *Duba Gyula*, *Gál Sándor* és a később novellistaként is bemutatkozó *Rácz Olivér* legjellemzőbb elbeszélései tulajdonképpen a „szlovákiai magyar” regény szemléletének oldalhajításai. A formai változatosságot értékeli mindenek előtt a tanulmányíró és *Duba Gyula* „enyhe szatírába oltott epikai nyugalmát”, *Gál Sándor* szimbolizmusát, *Kovács Magda* „folklórtól ihletett látomásosságát” hozza föl példának. Zalabai másik értekezése, a költő-regényíró hősét szólítván, a hatvan éves *Rácz Olivért* köszönti.

Balogh Edgár az akkor még készülőfélben levő önéletrajzából adott közre egy részletet (*Brassói próba*), a fiatal *Tóth László* pedig a negyedszázados komáromi Magyar Területi Színházat (a kassai Tháliával közösen: 172 bemutató előadás, 175 színre vitt darab) tisztelte meg elemző cikkével. *Duba Gyula* tanulmánya, az *Így lett szocialista író Fábry Zoltán*, a *vox humana* megszólaltatójának életútját elemzi, arra is rávilágítván, hogy miként találkoztak Fábry Zoltán expresszív művészi eszményei a konkrét társadalmi valósággal. *Jaroslava Pašiakova* Ady centenáriuma írott megemlékezése (*Ady csehül*) noha ünnepli a korábban megjelent kis cseh nyelvű Ady-verseskönyvet (és kíspróza-könyvet), de egyértelműen azt is leszögezi: „maig hiányzik a megfelelő cseh Ady-válogatás, megfelelő az ő mélységének és állandó időszerűségének, jelentőségének”.

A *Bibliográfiai 1977* betűrendben közli a csehszlovákiai magyar alkotók otthoni publikációit. A földolgozott lapok között nem csupán a jól ismert Irodalmi Szemle, a Hét és az Új Szó található meg, hanem a kevésbé ismertek is (Új Ifjúság, Nő, Szabad Földműves).

Szokolczay Lajos

Nagy Pál: Korszerűség/Kortárs irodalom.

Munkanapló 1970–1978. Magyar Műhely, Párizs, 1978. 120 l.

Nagy Pál elméleti-filozófiai traktátusa, amelyet „nyugaton, keleten, északon és délen élő íróbarátainak” ajánlott, nem csak az író, költő, szerkesztő és nyomdász műhelymunkájának lenyomata. Az „új irodalom”, a „modern szöveg” jellegzetessé-

geinek, lehetőségeinek feltárásával koncepciózus irodalom- és nyelvelméleti vázlat tölti ki a „naplókeretet”. Olyan logikus szerkezetű összefoglalásról van tehát szó, amely szokatlannak tűnő tipográfiai megoldásai, tördelése és vendégszövegei, montázs technikája ellenére és mindezzel együtt is „szakkönyv” és „modern szöveg” egyszerre, amely maga sem írható le hagyományos műfajfogalmainkkal. Nyolc fejezetének elkülönülése és azok tartalmi-vizuális változatossága a bevágtott elméleti idézetek sajátos kapcsolódásaival együtt már első tekintetre észrevételiek, hogy a példanyaggal kiegészült kötetlemek a nyelvelmélet kérdésein kezdve a vizsgálódást fokozatosan jutnak el az elméleti következtetések technikai alkalmazhatóságának problémakörébe. Nagy Pál az írás primátusának a gondolkodásban szerinte eddig háttérbe szorult voltából indul ki, megállapítva, hogy a beszélt nyelv túlértékelése a „jelentés” eluralkodásához vezetett, holott az irodalom elsősorban a kifejezés művészet. A modern irodalom céljaként olyan önálló jelrendszer megteremtését tételezi, amely képes a verbális kommunikációtól eltávolodni. A szó-szöveg-szöveg fogalmi hármában vizsgálódva fejt ki, hogy az irodalmi struktúra fogalma a szervezőelv jelentésével kell hogy azonos legyen; ennek működése nyomán válik a szöveg „mondanivalója” bonyolult jelentéshálózáttá. A szerző már itt anticipálja avantgarde-felfogásának azt a sarkpontját, amely szerint az avantgarde nemcsak történeti, de magartatás- és szemléletbeli kategória is, s ez tartalma szerint az alkotás értelmeként az újraalkotást jelöli meg. A hagyományos irodalomértelmezések hatását a metafizikus gondolkodás máig ható uralma következményének tekinti, elméleti-történeti áttekintéssel közelítve meg azt a tételt, amely a teleológia elvével való szakítást mondja ki a metafizikus gondolkodástól távolodó új irodalomról. Az új irodalom megszületéséhez azonban a „mai valóság tényeivel szembenező”, elméletileg megalapozott írói munka szükségességét is feltételezi. Az önálló jelrendszer megteremtésének módozatait a modern szöveg jelentéstartalmának összefüggésében vizsgálja annak a wittgensteini tételnek az alapján, amely szerint a szónak nem jelentése, csak szóhasználat van. És bár a jeleknek az a tulajdonsága, ami a signifiacne (jelentésség, értelmesség) fogalmával nevezhető meg, nem függeszthető fel, a jelentéstartalmak nemcsak megváltoztathatók, hanem egyenesen a nyelv bontása, szöveg-elvű átrendezése kell hogy legyen az a folyamat, amely az autonóm jelrendszer kiépítését lehetővé teszi, oly módon, hogy a rendszeren kívüli elemek is beszerződnek. (E gondolat a szöveg jelentéshalmazát vizsgáló utolsó fejezetben tűnik fel ismét, amely a tér-, konkrét és vizuális költészet kritikái összefoglalása után a szöveg idiomorfikus voltát mondja ki, megállapítva, hogy a nemnyelvi elemek is egyenrangú tagokként kapcsolódnak a szövegegészbe.) A jelentéstartalom vizsgálatát kommunikációelméleti fejtegetések követik, amelyeknek tengelyében a „könyv” áll, mint a sokszorosítási praktikum technikai és a művelődéstörténet történeti, ideológiai jelképfogalma. A szerző itt azokra az alig kihasznált lehetőségekre mutat rá, amelyek az irodalomnak új perspektívákat nyithatnak: a kettős percepció (térbeli: a könyv – és az időbeli észlelés) elve szerint – amely a vizuális jellegű textúra-irodalmat épp a koncepttől különbözteti meg –, meg kell kísérlni a maximális tér- és időhatású szövegek létrehozását. A szerző a továbbiakban a jelhalmaz anyagi hordozóit, a sokszorosítás technikai-emberi viszonyait elemzi, megjelölve azt a terjedő gyakorlati újdonságot is, hogy egyre több író – akiknek főadatát eddig csupán a nyelv esztétikai funkcióba állításában látták –, szövegük teljes technikai realizálásának útját végigkíséri. A nyomdatechnika ismerete ugyanis a többdimenziós „könyvek”, szövegtárgyak és tér-idő tanulmányok létrehozását is lehetővé teszi; ezek térhódítása azonban nem jelenti a könyv megszűnését. A jelzett vizuális lehetőségek felismerését a 60-as, 70-es évek avantgarde nemzedékei hozták,

az az absztrakció pedig, ami a vizualitásból következik, a neorealista tendenciák megjelenései ellenére is „a modern művészet és irodalom egyik legfontosabb jellemvonása, úgy is mondhatnánk: megkülönböztető jegye.” Kötete végén elméleti vizsgálódásainak indítékát Nagy Pál művészi gondjaira, szemléleti rendszerének egészére is jellemző módon összegzi: „a nyelv, az irodalom, az alkotás terhelési határértékeinek növelése egyúttal létfeltételeink, gondolkodásunk kereteinek módosítását is jelentik. Ebben rejlik minden avantgarde író forradalmisága.”

Csapody Miklós

Nagy Péter: Drámai arcélek.

Tanulmányok a huszadik századi magyar drámai irodalom köréből. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1978. 246 l.

A hiánypótló kötet a századforduló körüli, nagyjából 1919–20-szal záródó mintegy három évtized magyar drámai irodalmából nyolc szerző portréját adja. *A forrás* című első fejezetbe a *Bródy Sándorról* és *Herczeg Ferencről* szóló, *A polgár mulat* című másodikba a *Molnár Ferencet* és *Lengyel Menyhértet* bemutató írás került, a záróciklusban (*Küzdelem a népdramáért*) *Gárdonyi Géza*, *Szemere György*, *Tömörkény István* és *Móricz Zsigmond* drámáirói munkásságának elemzése kapott helyet. A föl-osztás és a névsor jelzi, hogy a szerző részben mindmáig kellően nem vizsgált életművekről szól, részben pedig bonyolult, ellentmondásos jelenségek jobb, pontosabb értéséhez, fölféjtéséhez járul hozzá szellemes stílusban írott, tiszteletet parancsolóan alapos filológiai apparátusra támaszkodó tanulmányaival. Különösen értékes a problémaérzékeny Bródy-, a „kényes” kérdést elfogulatlanul megközelítő Molnár- és az elfeledett író fölidéző Szemere-tanulmány. Ezeknek s mind a többinek is közös jellemzője, hogy a puszta kismonografikus leíráson túl a vizsgált korszak egész irodalom- és társadalomtörténetére nézve érvényes, kitekintő megállapításokat, továbbgondolható hipotéziseket, vitára kínált észrevételeket bősséggel tartalmaznak; s a drámatörténeti kutatás állandóan segítséget, megerősítést kap a színház-történeti tájékozottságtól.

A könyv, mint azt Nagy Péter utószava tudatja, egy nagyobb szabású, más szerzőkre is kiterjeszkedő vállalkozás eddig elkészült darabjainak gyűjteménye – tehát folytatása várható. E tény indokolhatja néhány drámaíró (például Szomor Dezső) kimaradását. Ettől függetlenül azonban problematikus a kötet szerkezete. Visszatulva a föl-osztásra: az első két fejezet két-két írójával szemben a leghangsúlyosabb – mert eszmeileg legprogresszívebb – harmadikba négy sorozódott; de *esztétikai értelemben* nem jön létre még egyensúly sem, s főként nem a Móriczsal záródó vonal fölénye. Épp Nagy Péter mutatja ki ugyanis, hogy Bródy és Molnár *mint drámaíró* föltétlenül jelentősebb a többiekénél. A mulatni kívánó polgárnak nem kellett a népdramáért való küzdelem – bizonyítja hitelesen és szellemesen Nagy Péter, s a közönségizlés döntően alakíthatta az alkotói pályákat is. Minderre azért hívjuk föl a figyelmet, mert a föl-osztás más erőviszonyokat és értékeket sugall, mint a könyv egésze.

Különösen jól sikerült ezúttal a formai kivitelezés is: a lábjegyzetek itt a margón, könnyen olvashatóan futnak – s roppant gazdag kritikai és szemelvényanyagokban színes, tanulságos képet adnak a vizsgált szerzők műveinek fogadtatástörténetéről.

T. T.

Nemeskürty István: Balassi Bálint.

Gondolat, Budapest, 1978. 279 l. (Nagy Magyar Írók)

Erdélyi Pál és *Breszt Borisz* munkái után ismét egy Balassi-életrajz! Nemeskürty Istvánnak azonban más a célja, mint elődeinek: tudatosan törekszik arra, hogy ne érje be a költő színes magánéletének, kalandos életeseményeinek ismertetésével. A műfaj meghatározta keretekben belül sikerrel kísérelte meg eltalálni a kellő arányt az életút és a költői pálya ismertetésében.

Szépírói ösztön vezette az in medias res kezdésre: a híres Anna-szerelmem alakulását mutatja be először (s itt eredeti ötlet az, ahogyan a szerző a detrekői utolsó postilla-kötet Bornemissza-ajánlásának kitételeit összefüggésbe hozza Balassi és Anna viszonyával), hogy csak ezután kanyarodjon vissza a költő születéséhez és ifjúkorához. Nemeskürty korábbi filológusi eredményeit is belesűriti e kötetbe, legyen szó akár Balassi nevelőjéről, Bornemissza Péterről vagy az Annához írott versek időrendjéről, amelynek hipotetikus filológiai bázisát korábban szakkikkben fejtette ki, s itt már csak az ebből adódó következmények kapnak teret – inkább állító hangsúllyal. Az életpálya a kötet gerincében mintegy távlatát kapja meg, amikor a szerző irodalomtörténeti síkra vetítve értékeli Balassi költői teljesítményét, elhelyezve azt a kortárs magyar irodalom főirányai közt. Nemeskürty jól kamatoztatja itt korábbi népszerűsítő könyvének (*A magyar népek, ki ezt olvassa*) tanulságait. Könyvéhez az utóbbi évtizedben fellendült Balassi-kutatás megállapításait is felhasználta, elsősorban a műelemzésekben. A versszerkezetek és a ciklusok tárgyalásánál ismerteti a kutatás vitatott problémáit is. Bár néhol még ott kísért az életrajzok örök veszélye, mely a műveket az életesemények illusztrációjának szintjére degradálja, de épp a részletesebb versmagyarázatoknál érezhető, hogy a szerzőben jelen van a törekvés életmű és életút külön tartására. Könyve is bizonyítja, hogy jó szerző esetén a népszerűsítő cél nem járhat a tudományosság igényének feladásával: alapos Balassi-életrajzot tartunk kezünkben.

Sz. Cs.

Német filológiai tanulmányok. XII.

Debrecen, 1978. 179 l. (A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Német Tanszékének Kiadványai)

A korábbi évek kiadványaihoz képest bővült a kötet tematikai köre, s az elemző tanulmányokat összehasonlító munkák sora váltotta fel. Mintegy szimbolikusan került a kötet gerincébe *Berczik Árpád Hugo von Meltzl*-ről írott pályaképe, mely nemcsak a magyar komparatistika úttörőjéről ad számot, hanem a magyar irodalmi komparatistika Meltzl-t megelőző kezdeteiről is: *Kölcsey Ferenc* kritikájában és értekező prózájában mutatja ki a nemzetközi hatáskutatásokra is építő életműelemző szándékot. Így például azt, hogy Kölcsey Csokonai Vitéz Mihály munkáinak „kritikai megítélésekor” észrevette a költő Gottfried August Bürgerrel való hasonlóságának a kérdését. Már Kölcsey felvetette a hatástörténeti kutatások azóta is fennálló dilemmáját, mely szerint a hasonlóság lehet a „közös zsenialitás” – azaz: párhuzamosság – eredménye s lehet tényleges hatás.

Arany János már tudatosan foglalkozott irodalomelméleti kérdésekkel; akadémiai székfoglalójának (Zrínyi és Tasso) – sajnos csak töredékesen ránk maradt – fejtégetései „kész, kimunkált komparatistát” mutatnak. Berczik Árpád ezután tér rá az „első, tudatos, magyar komparatista,” Meltzl Hugo pályájának az ismertetésére.

Történeti témát választott vizsgálódási területétől *Tóth Béla* is. A magyar Európa-járó diákság 18. századi tanulmányairól, lehetőségeiről fest élénk, kortörténeti hiteles és érdekes képet az egykori debreceni professzor: *Hatvani István* élet-portréjának a háttérében (*Egy XVIII. századi magyar diák, Hatvani István külföldi tanulmányútja.*) – *Fried István* korstílus-elemző tanulmánya *Az osztrák biedermeier*ről nem szűkül le a német(osztrák)–magyar kapcsolatok kétoldalú vizsgálatára, hanem közép-európai kiterjedésében tárja fel a biedermeier stílus sajátos jegyeit, mutatja ki az osztrák birodalomban élő népek kultúrájában megjelenő stílári azonosságokat, s mutat rá a biedermeier társadalmi „okára”: arra, hogy „a metternichi rendszer rendőrállam volt”, melyben a „császári ideál . . . az arc nélküli alattvaló” – s a biedermeier-polgár ettől az állapottól rugaszkodik el – a korművészetig.

Beke Katalin nyelvészeti tanulmánya (*A magyar nyelv XVI. századi német jövevényszavainak a hangtanáról*) végeredményben szintén hatáskutatás. A tanulmány a középfelnémet hangállományát veszi alapul, ennek hangjait vizsgálja meg egyenként számos szóátvételi példán: különböző körülmények között milyen változásokkal honosodtak meg a középfelnémet szavak a magyar nyelvben. A XVI. században átvett német jövevényszavak vizsgálata azt bizonyítja, hogy ezek korai újfelnémet alakjukban kerültek át a magyar nyelvbe; zömükben bajor–osztrák és középfelnémet eredetűek. Átvételkor és utána ezekre a szavakra is hatottak a magyarban lefolyó változások (pl. nyílttá és zárttá válás, a magánhangzók labializálódása és delabializálódása stb.).

Gárdonyi Sándor a bardejovi (bartfeldi) névadás történetéről szóló tanulmányának második részét közli – az első rész 1977-ben jelent meg, a harmadik, befejező rész 1979-ben, a XIII. kötetben olvasható. XV. századi adólisták, regiszterek és egyéb névsorok alapján – 465 név, mintegy ezer személy kapcsán – keresi a névadás és a név összefüggéseit, elsősorban a foglalkozás és a név összetartozását.

Balkányi Magdolna Dürrenmatt magyarországi fogadtatását foglalja össze – Dürrenmatt-ra mint színpadi szerzőre és rádiójátékok írójára ügyelve. *Bajai István* is színházkomparatistikai írást közöl: az 1977. március 15. és 1978. március 1. között Magyarországon bemutatott német színdarabok előadásait veszi sorra. (*Német nyelvű írók darabjai magyar színpadokon.*)

Ester Peitlová a szlovákiai német irodalomtudományi műhelyekről – főiskolákról, egyetemekről – ad tájékoztató tanulmányt. Két német szerzőtől származó tanulmány fogalom-tisztázó, elemző szándékkal íródott: *Grda Heinrich* a korai német romantika Fichte-recepciójáról, valamint Schlegel romantikus ironia-fogalmáról szól; *Johannes Goldhahn* Brecht irodalomelméleti írásaiból arra keresi a választ, mit értett Brecht a „forradalmasuló művészetek” (Künste in der Umwälzung) élvezésének és élvezetének (Genuss und Geniessen) fogalmán.

A „kisebb tanulmányok” között *Balkányi Magdolna* Walkó György Katarzisz nélkül című tanulmánykötetéről ír (*Ohne Katharsis?!*); *Kocsány Piroska* a fordítás-tudomány tárgykörében megjelent újabb könyveket szemléli.

Ódor László

Nemzetiségi politika, nemzetiségi jog.

Tanulmányok. Lendvai és Muraszombati Magyar Nemzetiségi Érdekközösség. Lendva, 1978. 104 l.

A tanulmánykötet a jugoszláviai magyar nemzetiség kevésbé ismert részéről, a Szlovén Szocialista Köztársaságban élő magyarok társadalmi, kulturális helyzetéről

számol be. *Hajós Ferenc* a köztársaság nemzetiségeinek jogi helyzetét elemzi, s különös figyelmet szentel a kétnyelvű iskolák tantervének, miszerint azoknak figyelembe kell venni a nemzetiségi kultúra jellegzetességeit is és nem sérthetők a tanulók nemzetiségi érzelmei. A különleges jogok közül kiemeli az anyanemzettel való kulturális kapcsolatok fejlesztésének biztosításáról és támogatásáról szóló rendelkezéseket. *Varga Sándor* összefoglalója a Szocialista Szövetség lendvai és muraszombati községközi tanácsa keretében működő nemzetiségi bizottság tizenötévi munkájáról ad hírt. *Báti Konc Zsuzsa* *A magyar nyelvű tájékoztatásról Szlovéniában* című tanulmányából megtudhatjuk: a Muravidéken élő magyarok anyanyelven való tájékoztatását az 1956-ban (önállóan 1958-tól) indult *Népújság* című hetilap és a Muraszombati Rádió magyar nyelvű műsorának adásai látják el. Sajnos az újság mindmáig kádergondokkal küzd, ezen úgy próbálnak enyhíteni, hogy a jól fogalmazó középiskolás diákokat is fokozatosan bevonják a szerkesztőség munkájába. A lap 1972-ig átlagban 4 oldalon jelent meg – kivételt jelentettek az ünnepi számok –, 1977-ben az átlagos oldalszám: 7,3. A *Népújságnak* legtöbb előfizetője Lendván (169), Dobronakon (131) és Hosszúfalun (105) van, de jut belőle Magyarországra (43), Ausztriába (19), Németországba (27) is. (1977-es adatok) A *Muraszombati Rádió* az első magyar nyelvű műsort 1958 őszén sugározta; azóta heti 5 alkalommal, összesen 3 óra műsorterjedelemben jelentkezik (A fejlődést itt is a szakemberhiány – újságírók, bemondók, felvételezők – nehezíti).

Ivo Orešnik tanulmányának (*Első lépések a kétnyelvű oktatás bevezetése terén*) meglátásait több statisztikai táblázat alátámasztja. Amíg az 1959–60-as tanévben a kétnyelvű tagozatok száma 25 volt, melyeken 452 magyar nemzetiségű diák (és 259 szlovén) tanult, 1969–70-re a kétnyelvű tagozatok száma 103-ra nőtt (1039 magyar- és 854 szlovénajkú tanulóval).

A kötetben két tanulmány foglalkozik a kétnyelvű óvodák fejlődésével s szintén két közlemény elemzi – statisztikai táblázatokkal kiegészítve – a muraszombati és lendvai község kétnyelvű könyvtárait. *Varga József* írása, a *Magyar irodalom Szlovéniában*, forrásértékű; bemutatja a jugoszláviai magyar irodalomban is különleges helyzetű, Újvidéktől és Szabadkától távol eső szlovéniai magyar irodalom alkotóit és könyveit. A tanulmánykötetet mellékletek egészítik ki: 1. *A JKSZ Központi Vezetősége Végrehajtó Bizottságának határozatai a nemzeti kisebbségek kérdéseiről*; 2. *Kivonat Szlovénia Alkotmányvédő Biróságának a kétnyelvű iskolákra vonatkozó határozataiból*; 3. *Álláspontok, javaslatok és határozatok a Szlovén Szocialista Köztársaságban élő olasz és magyar nemzetiségek különjogainak megvalósításáról*.

Szakolczay Lajos

Novella- és drámaelemzések válogató bibliográfiája.

Válogatta Donkó Istvánné és Monostori Imre. József Attila Megyei Könyvtár. Tatabánya, 1978. 96 l.

A bibliográfia tulajdonképpen egy korábban megkezdett munka (*Verselemzések bibliográfiája*, 1974. illetve bőv. kiad. 1977.) egyik láncszeme: 783 tételt foglal magába. A válogatók – közülük Monostori Imre egyben a kötetet is szerkesztette – 35 folyóiratot és számtalan tanulmánykötetet néztek át munkájuk során és (amint a Bevezető is elmondja) arra törekedtek, hogy a bibliográfia csak olyan írásokat gyűjtsön egybe, amelyek több-kevesebb egyértelműséggel műelemzéseknek (is) minősíthetők. Elhagyták a pályaképeket, az összegző tanulmányokat valamint a recen-

ziókat és színházi ismertetéseket. A folyóiratcikket csak 1957-től (1977 decemberével bezárólag) vették figyelembe.

A *Novellaelemzés* című rész Ambrus Zoltán *A fületlen emberétől* Tömörkény István *Így volt rendelve* című novellájáig 195 bibliográfiai tételt tartalmaz (ebből 25 a novellaelemzés elméletébe vezet be). A magyar irodalmat többek közt Csáth Géza, Déry Tibor, Füst Milán, Gelléri Andor Endre, Jókai Mór, Karinthy Frigyes, Kosztolányi Dezső, Krúdy Gyula, Mándy Iván, Mészöly Miklós, Móricz Zsigmond, Nagy Lajos, Örkény István, Sánta Ferenc és Tamási Áron képviseli. A külföldi szerzők közt olvasható nevek: Babel, Gogol, Thomas Mann, Tolsztoj.

A *Drámaelemzés* több mint félezer tétele között (ebből 19 a drámaelemzés elméletét tükrözi) szinte a világ- és magyar irodalom minden neves drámaszerzője megtalálható – Aiszhülosztól Shakespeare-ig és Dürrenmattig illetve Balázs Bélától Illyés Gyuláig, Madách Imréig, Katona József és Sütő Andrásig.

A bibliográfia használhatóságát a gyűjtemény végén található címmutató nagy mértékben megkönnyíti. A földolgozott hazai folyóiratok mellett a pozsonyi *Irodalmi Szemle*, a kolozsvári *Korunk*, az újvidéki *Híd* és *Új Symposion* is helyet kapott.

Szakolczay Lajos

Novissima tuba.

Darholcz Kristóf 1639-es kassai kiadású fordítását sajtó alá rendezte és bevezetővel ellátta Komlowszki Tibor. Pátria Nyomda, Budapest, 1978. 316 l. (Minikönyv.)

A közmondásosan különös sorsú könyvek közé számít Darholcz Kristóf *Novissima tuba*-fordítása. Az 1639-ben Kassán megjelent mű egyetlen, töredékesen fennmaradt példánya alapján, 340 év múltán került ismét kiadásra. S ahogy sejtetően akkor sem, úgy most sem juthatott el az olvasók szélesebb táborához: a hatszáz példányban, társadalmi munkában készült minikönyv-remek nem került könyvtári forgalomba.

Pedig irodalomtörténetírásunk egyet ért abban, hogy jobb sorsra érdemes régi magyar irodalmunknak e ritka műfajú darabja. A *Novissima tuba* – azaz *Ítéletre serkentő utolsó trombitaszó* – ugyanis a középkori haláltáncok késő-reneszánsz, manierista reprodukciója; a kegyes életre és az üdvösséges halálra felkészítő-oktató párbeszéd sorozata. Szereplői – a Halál, a Test és a Lélek, valamint a Világ és az Ördög, az Ember és a Lelkiismeret, a Bűn és a Lélek – a fenti program jegyében az Istennek tetsző élet jutalmaként a mennyországot jelöli ki.

A mű latin eredetijét ma még nem ismerjük, *Tolnai Dali János* hozta azt magával angliai tanulmányútjáról, s ugyancsak ő buzdította Darholczot a fordítására.

Mind a fordítás minősége, mind a fordító személye jelentős figyelmet érdemel. A Balassi-Rimay-Szenci-patrónus Darholczok sarjának munkája méltó folytatója a meseterek művészetének, „stílusa a magyar reneszánsz szerelmi líra kifejezéséinkéből merítő, eredeti költői szépségű részletekben gazdag írói teljesítmény.”

A kötethez *Komlowszki Tibor* írt műfaj történeti áttekintést, s a Darholcz család irodalompartoló tevékenységét is feltérképező tanulmányt.

Jankovics József

Pedagógická fakulta v Nitre. Bibliografia.
Bratislava, 1978. Vydavateľstvo Obzor. 266 l.

Az 1958-ban (eredetileg Pozsonyban) alapított nyitrai Pedagógiai Főiskolának mintegy húsz esztendeig működött magyar tagozata. A főiskola oktatóinak bibliográfiája azokat a műveket tartalmazza, melyeknek (könyvek, disszertációk, kutatási jelentések, tanulmányok stb.) az oktatók a szerzői. A főiskolai bibliográfia 137–144. lapján olvashatjuk a Magyar Nyelvi és Irodalmi Tanszék oktatóinak publikációs jegyzékét. (Szeberényi Zoltán, Alabán Ferenc, Révész Bertalan) Az irodalomtörténeti publikációk Czuczor Gergely életművével, a szlovákiai magyar irodalom alkotóival (Győri Dezső) a nemzetiségi antifasiszta költészet kérdéseivel foglalkoznak. Csak azoknak a tanároknak a publikációit vették föl a szerkesztők, akik az anyaggyűjtés idején a főiskolán dolgoztak. Magyar filológiai érdekű adatokat találhatunk az Irodalmi Kommunikáció és Kísérleti Módszertani Kabinet anyagában is.

Kiss Gy. Csaba

Sándor Petőfi.

A Bibliography of Works in the University of Toronto John P. Robarts Research Library. Compiled by I. L. Halasz de Beky 1978. 10 l. (Bibliotheca Hungarica Torontonensis 6)

Petőfi Sándor születésének 155. évfordulóján jelent meg a költő – John P. Robarts Research Library-ben található – műveinek és a róla szóló írásoknak bibliográfiája a Bibliotheca Hungarica Torontonensis 6. füzeteként.

A bibliográfia összeállítója, *Béký Halász Iván* igen fontos, jól kezelhető, könnyen áttekinthető segédeszközt nyújt át, elsősorban a Petőfivel foglalkozó külföldi kutatóknak.

A bibliográfia hetvenhét tételéből tizenkettő Petőfi munkáinak legjelentősebb összegyűjtött, válogatott és önálló köteteit sorolja fel, a többi a Petőfiről szóló irodalom forrásmunkáit regisztrálja, amelyekből nem hiányoznak a külföldi Petőfi-kutatók művei sem.

A bibliográfiát az önálló kötetekben, illetve antológiákban megjelent Petőfi-fordítások sora zárja.

A füzetet néhány Petőfi-kiadás címlapjának hasonmása díszíti.

M. R. J.

Poésie hongroise.

Anthologie. Poèmes choisis et adaptés par Marc Delouze. Corvina, en co-édition avec les Éditeurs Français Réunis, Paris, 1978. 261 l.

A párizsi Français Réunis és a Corvina kiadó közös vállalkozásaként született meg ez az antológia. Az elmúlt években sokan és sokat tettek már a magyar költészet franciaországi megismertetéséért, nagy költők fordítása mellett (Ady, József Attila, Illyés Gyula) 1962-ben *Gara László* a XII. századtól napjainkig költészetünk keresztmetszetét adta, *Guillevic* „Mes poètes hongrois” című köteté egy francia költő egyéni ízlése alapján válogatott főként a XX. század versterméséből. Marc Delouze antológiája a Corvina kiadványok e sorába illeszkedik, s viszi tovább: a kortárs, mai magyar költészet bemutatását tűzi ki célul. A kötet bátor és jelentős,

bátor, hiszen a tájékozódás nehezebb a legfrissebb irodalomban, kevés a letisztult, biztos érték, s jelentős, hiszen kortárs magyar költők léphetnek nemzetközi közönség elé, s mérődnek így világirodalmi mércével.

A vállalkozás tehát nem volt könnyű. Ahogy Delouze írja bevezetőjében: „Egy antológia nem egyszerű ajándék”. E fordítások üzenetek, közvetítések a két eltérő nyelv, kultúra, gondolkodás- és érzésmód között. A magyar és francia nyelv nem csupán grammatikájában különbözik gyökeresen, a műfordítást külön nehezíti még, hogy nyelvünk jóval tömörebb, kevesebb szóval, szótagszámban képes visszaadni ugyanazt a tartalmat, a rimelési lehetőségek is jóval gazdagabbak. S hogyan adható vissza a franciában nem létező időmértékes, s főleg a magyaros hangsúlyos verselés? Delouze kitűnő fordítókra, segítőkre talált, Rácz Judit, Timár György, Gera György, Nemes Nagy Ágnes, Somlyó György stb. . . sikerrel oldották meg a feladatot.

A válogatás alap és rendező elve a nyitottság és jelenidejűség volt. Ez magyarázza, hogy csak a szerkesztés pillanatában alkotó költő, s minél több (45!) került be a kötetbe, s hogy a nagy életműveknek sem keresztmetszetét kapjuk, pl. Illyés Gyulánál, hanem az újabb termés bemutatását. Helyt kap az idősebb nemzedékből Csanádi Imre, Hajnal Anna, Illyés Gyula, Jékely Zoltán, Vas István, Weöres Sándor, Zelk Zoltán, az „Új Hold”-as generációból Nemes Nagy Ágnes, Pilinszky János, Somlyó György, s a rájuk következő Csoóri Sándor, Garai Gábor, Nagy László, Tandori Dezső. Néhány egészen fiatal költő is szerepel: Bari Károly, Fábri Péter stb, bár a válogatás ezúttal óvatosabb volt.

A nyitottságot tükrözi a betűrend, az antológia bármikor folytatható és bővíthető, s igényli is ezt. A jelenidejűség miatt s „hogy ne fárasssa az olvasót” marad el az antológiákban szokásos bevezető irodalomtörténeti visszatekintés, amit azonban mégis sajnálhatunk, mert a helyette adott néhány vers Janus Pannoniustól József Attiláig és a néhány népdal szerintünk túl kevés, nem érzékeltetheti eléggé – amint erre hivatott volna – a mai költészet gyökereit, hagyományait, a fejlődés vonalát. Rendhagyó és érdekes ötlet viszont, hogy az egyes költők verseit megelőző szintén szokásos rövid életrajzi adatok helyett maguktól a versek íróitól találtunk néhány soros vallomást pályájukról, műveikről, a költészetről.

Mint minden válogatás, antológia esetén, természetesen a könyv olvasása után maradhat hiányérzetünk, számonkérhetünk kimaradt költőket és az itt szereplők kimaradt nagy verseit. Mégis inkább a meglevőnek kell örülnünk s kell üdvözölnünk, hiszen a magyar irodalom egyik legnagyobb „átka”, a nyelvi elszigeteltség oldódik benne.

Erdei Klára

Program és hivatás. Magyar folyóiratok programcikkeinek válogatott gyűjteménye. Szerkesztette Kókay György, Oltványi Ambrus, Vargha Kálmán. Gondolat Kiadó, Budapest, 1978. 821 l.

Az irodalom- és művelődéstörténeti munka egyik fontos forrását jelentik a folyóiratok. Maga a magyar folyóirattörténeti kutatás azonban csak manapság kezd kibontakozni. Mindmáig hiányoznak az alapvető bibliográfiai és történeti feldolgozások, a folyóiratokkal foglalkozó monográfiák. A kutatásban a hetvenes évek hoztak fordulatot: a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársai repertóriumok sorában dolgozták fel a hazai irodalmi folyóiratok anyagát, a Magvető kiadó több modern magyar folyóirat antológiáját állította össze, s megindultak az akadémiai sajtótörténeti összefoglalás munkálatai is. Ezeknek a vállalkozásoknak a sorába tartozik a Kókay

György, Oltványi Ambrus és Vargha Kálmán szerkesztésében megjelent *Program és hivatás* című testes könyv is.

A kötet a kétévszázados magyar folyóiratirodalom legfontosabb történeti dokumentumait adja közre: a folyóiratok bevezető tanulmányait és programcikkeit. Ezek a bevezetők nem pusztán esztétikai, irodalmi elveket rögzítenek, általában politikai programot is adnak, politikai érdekeket fejeznek ki. A közölt szövegek nemcsak a művelődés-, hanem az eszmetörténeti kutatásokat is segíthetik. A kötet sorra mutatja be a folyóiratokat indító programcikkeket az 1788-ban alapított Magyar Museumtól az 1963-ban indult *Kritika* című folyóiratig. Hangot kapnak a magyar művelődéstörténet legfontosabb periodikái, közöttük a Kazinczy-féle *Orpheus*, a reformkori Tudományos Gyűjtemény, az Erdélyi Múzeum, a Petőfi nevével jelzett *Életképek*, az Arany János szerkesztette *Szépirodalmi Figyelő*, a modern magyar irodalmat gondozó *Nyugat*, a népi irodalmat szervező *Válasz*, a szocialista *Gondolat*, a polgári haladást képviselő *Szép Szó*, majd a felszabadulás után alapított irodalmi folyóiratok: a *Magyarok*, az *Alkotás*, a *Csillag*, az *Új Hang*. Nemcsak szépirodalmi folyóiratok kapnak helyet, hanem tudományos szemlék is, például az 1834-ben indított *Tudománytár*, majd a *Kritikai Lapok*, a *Huszadik Század*, a *Szocializmus*, az *Apolló*, a *Magyarságtudomány*.

A kötetet *Vargha Kálmán* rövidre szabott, mégis jól tájékoztató történeti áttekintése vezeti be, s a közölt folyóiratprogramokat ugyancsak rövid történeti és bibliográfiai tájékoztatás egészíti ki. A *Program és hivatás* nemcsak érdekes művelődéstörténeti antológia, hanem hasznos kézikönyv is, amely nagy mértékben segíti az eligazodást a magyar folyóiratirodalom kétévszázados történetében.

Pomogáts Béla

Putyi hudozsesztvennogo progressza. Lityerturno-hudozsesztvennaja krityika v VNR. Szerkesztette: Jurij Guszev. Moszkva, „Progressz”, 1978. 446 l.

E kiadványsorozat arra hivatott, hogy megismertesse a szovjet olvasóközönséget a szocialista országok kritikai életének jelenlegi állapotával, és egyszersmind lehetővé tegye a szakma képviselői számára a marxista kritikusi gondolkodásmód külföldi eredményeinek és tapasztalatainak számbavételét, alkotó elsajátítását és hazai hasznosítását. Ennek a kétségkívül hasznos tapasztalatcserének jegyében született az a válogatás, mely a magyarországi irodalomkritika legutóbbi két évtizedének terméséből ad ízelítőt és 1978-ban látott napvilágot – vékony piros-fehér-zöld csikkal és állami címerünk rajzával borítólapján – a moszkvai „Progressz” kiadó gondozásában.

A gyűjtemény első része a pártirányítás legfontosabb kultúrpolitikai dokumentumait tartalmazza: egy – az ideológiára, a tudományra és a kultúrára vonatkozó – részletet Kádár Jánosnak az MSZMP XI. kongresszusán elmondott előadói beszédéből, valamint az MSZMP KB mellett működő Kultúrpolitikai Munkaközösség állásfoglalásait a szocialista realizmusról, az irodalom és a művészetek társadalmi hivatásáról és irodalom- és művészetkritikánk néhány kérdéséről.

Az összeállítás ezt követően annak az elmélyült elméleti kutatómunkának egyes szakaszait mutatja be – Köpeczi Béla, Tóth Dezső, Bodnár György, Miklós Pál, Nyíró Lajos, Sötér István, Zoltai Dénes és Szabolcsi Miklós írásain keresztül –, amely az 1956-os krízist követően kezdődött a magyar irodalomtudományban a szocialista irodalom lényegének, személyiségformáló szerepének, a tudományos-technikai forradalom művészetekre gyakorolt hatásának meghatározásával és az

összehasonlító-tipológiai vizsgálati módszerek alkalmazásával kapcsolatban, az ideológiai fogalmi apparátus tisztázása érdekében.

A kötet harmadik része – Pándi Pál, József Farkas, Diószegi András, Király István, Szabolcsi Miklós, Czine Mihály, Illés László tanulmányaival – azt szemlélteti, miként épül be szervesen – a Petőfi Sándor, Ady Endre és József Attila nevével fémjelzett – nemzeti kulturális örökség haladó hagyományként napjaink szellemi életébe.

Ezután határainkon kívülre nyújt kitekintést: Kiss Ferenc Németh Lászlónak a klasszikus orosz irodalomhoz fűződő viszonyát elemzi, Sötér István Gorkij, Veres Péter pedig Solohov munkásságát méltatja az egyetemes emberi kultúra szemzőgéből.

A befejező – témájánál foga legterjedelmesebb – része a gyűjteménynek a felszabadulás utáni szocialista magyar irodalom és művészet legjelentősebb eredményeit összegzi. Attekintést ad az 1957 és 1972 közötti időszak irodalmi fejlődéséről (Bodnár György, Koczás Sándor, Béládi Miklós kollektív munkája), felvázolja a regény műfajának metamorfózisát (Béládi Miklós), az új magyar költészet mai helyzetét (Pomogáts Béla) és Szabolcsi Miklós, Bodnár György, Béládi Miklós, Kőháti Zsolt avatott tollával villantja fel Garai Gábor, Váci Mihály, Juhász Ferenc, Illyés Gyula, Déry Tibor, Mesterházi Lajos írói-költői arcképét a kritika tükrében. Szót kapnak ebben a részben az alkotók is: Benjámín László a Simon István által megjelent harmóniáról, Darvas József – a *Magyarország felfedezése* sorozat kapcsán – a szociográfiai irodalomról mondja el észrevételeit.

Jól egészítik ki a magyar irodalomról festett impozáns körképet Gyertyán Ervinnek és Aradi Nórának a kortársi film- és képzőművészettel foglalkozó fejtegetései.

A kötetet Tóth Dezsőnek a *Harminc év szocialista magyar művészete* címmel megjelent cikke zárja.

Külön említést érdemel, hogy Köpeczi Béla *Neopozitivismus és „tárgyas” művészet*, Diószegi András *József Attila öröksége és a mai magyar líra*, Kőháti Zsolt *A szocialista realista Mesterházi Lajos* című írásai a szovjet szerkesztőbizottság felkérésére készültek és ebben a kiadványban orosz nyelven jelentek meg először.

A kritikai gyűjtemény anyagát *Jurij Guszev*, a XX. századi magyar irodalom kiváló ismerője (kandidátusi értekezése Kassák Lajos költészetéről szól), a jeles műfordító válogatta és szerkesztette. Ugyancsak ő írta a kötet bevezető tanulmányát is, melyben megrajzolja a magyarországi marxista irodalomkritika útját Szabó Ervintől kezdve napjainkig. Nagy elismeréssel szól arról, hogy a dogmatizmus és sematizmus maradványai ellen vívott harcban a magyar irodalomelméletnek sikerült olyan szocialista realizmus felfogását érvényre juttatnia, amely szerencsésen ötvözi az elvszerűséget a rugalmassággal és mindenkor megmarad a történetiség talaján. Ezzel együtt ellenvéleményét sem rejti véka alá, mikor megemlíti, hogy szerinte Déry Tibor, Illyés Gyula és Juhász Ferenc pályaképe bonyolultabb, ellentmondásosabb, mint ahogy ez a nekik szentelt magyar kritikai munkákból kitűnik.

Ugyancsak a szerkesztő érdemének tartandó, hogy sikerült a vállalkozáshoz olyan – a magyar nyelvet kitűnően értő és a magyar irodalmat szerető – fordítókat megnyernie, mint Alekszandr Naumenko, Szergej Nyebolszin, Vjacseszlav Szereda. Utóbbi állította össze a kötet jegyzetanyagát is – példamutató gondossággal.

Gránicz István

Radnóti Miklós művei.

Szerkesztette és gondozta Réz Pál. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1978. 956 l.

Egyetlen, vaskos kötetben, közel ezer oldalon foghatja kezébe az olvasó Radnóti Miklós egész életművét, Réz Pál alapos szerkesztő- és szöveggondozó munkájának eredményeképpen. A kötet minden eddigi kiadásnál teljesebb képét adja a sokoldalú Radnóti-életműnek: versein, műfordításain kívül tartalmazza elbeszéléseit, cikkeit, tanulmányait, irodalmi kritikáit, sőt, rádió-előadásait is.

A versek közlésénél a szerkesztő a költő életében megjelent kötetek kompozícióját őrzi; a kötetben megjelent verseket ciklusokba rendezve követik a kötetben meg nem jelent, hátrahagyott versek – közöttük három, eddig ismeretlen Radnóti-vers. (*Vergődés, Hív a Duna, Szemem meredten borba meredt.*) A szerkesztő – ahol lehetséges – feltünteti a versek keletkezési idejét. Az olvasó jobb tájékozódását segíti a jegyzetanyag, a költő legfontosabb életrajzi adatai, valamint a betűrendes versmutató is.

Erdődy Edit

II. Rákóczi Ferenc fejedelem Emlékiratai a magyarországi háborúról, 1703-tól annak végéig.

Fordította Vas István, a tanulmányt és a jegyzeteket írta Köpeczi Béla, a szöveget gondozta Kovács Ilona. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 543 l. és 26 tábla. (Archívum Rákócziánium, III. osztály: Írók.)

II. Rákóczi Ferenc szabadságharcának történetét önmaga és a világ számára feldolgozó *Emlékiratainak* kritikai igényű, francia s magyar nyelvű szövegkiadásával indították útnak a szerkesztők az Archívum Rákócziánium új – Írók – folyamat. Több mint két és fél évszázaddal a mű megírása óta most először kerül – L. Gy., Thaly Kálmán és Vas István korábbi fordítása-kiadása után, s azok tapasztalatait felhasználva – az eredeti francia nyelvű szöveg mellé a legpontosabb, a szöveg homályosságait a történeti tényekkel szembesítő-kiigazító fordítás. *Vas István* előző magyartítását történészek, hadtörténészek szaktanácsainak figyelembevételével revideálta, s a kor tudományos igényeihez alkalmazva dolgozta át, lehetővé téve ezzel a francia szöveg minden eddiginél mélyebb értelmezését és elemzését.

Kísérő tanulmányában *Köpeczi Béla* nemcsak a mű keletkezésének, kiadásának és utóéletének történetét göngyöli fel, hanem az *Emlékiratok* jelentőségét tárgyalva kitér forrásértékére, elemzi Rákóczi szépírói képességeit, s utal a műnek a politikai gondolkodásban betöltött szerepére is. Megállapítja, hogy bár Rákóczi az Örök Igazság ítélőszéke előtt a korabeli magyarországi viszonyok európai megismertetését és harcának propagandáját végzi el, emlékirata műfajilag a *memoire* és a *confessio* között foglal helyet, miáltal nemcsak a külső történések éles megfigyelése, de önmaga közéleti szereplésének rajza is megörökítődik.

E kettősség, a kronologikus eseménytörténet és a szubjektív reflexió egymásra vetülése adja meg végül a Rákóczi-próza sajátos zamatát.

A szöveg gondozója, *Kovács Ilona* hatalmas munkával derítette fel az Emlékiratok bonyolult szöveghagyományát, négy forrásának egybevetésekor a variánsok kritikai regisztrálása mellett a források genealógiáját is levezette.

A nagy körültekintéssel összeállított tárgyi jegyzetek – magyar és francia nyelven – a szokásos módon tárják fel a mű megértéséhez szükséges történeti háttérrel, egyes esetekben kiigazítva a tévesen emlékező szerzőt.

Az ilyen típusú kiadásoknál elengedhetetlenül szükséges személy- és helynévmutatót a francia és a magyar olvasó számára egyaránt rendkívül hasznos áttekintés (1607–1735) egészíti ki, mely a magyar történelem e szakaszának, különösképpen a Rákóczi-szabadságharcnak kronológiai rendben előadott eseménytörténete.

Jankovics József

Rákóczi-tanulmányok.

A II. Rákóczi Ferenc születésének 300. évfordulója alkalmából rendezett tudományos ülészak előadásai. Szerk.: Sinkovics István és Gyenis Vilmos. Kiadja az ELTE Bölcsészettudományi Kar. Budapest, 1978. 204 l.

A sokszorosított tanulmánykötet az 1977-es Rákóczi-émlékezés előadásait tartalmazza. A tanulmányok több nézőpontból is megközelítik Rákóczi Ferenc alakját és a Rákóczi-szabadságharc történetét: az eszmetörténeti, politikatörténeti vizsgálatok ugyanúgy helyet kapnak benne, mint Rákóczi két irodalmi művének, a *Vallomások*-nak és az *Emlékiratok*nak irodalomtörténeti feldolgozása, s a kötet második felében nyomon követhetjük az utókor Rákóczi-szemléletét is, irodalmi, történelmi művekben s a népköltészet alkotásainak tükrében. Nem hiányzik a gyűjteményből a Rákóczi-ikonográfia vizsgálata, sőt, a szabadságharcnak a magyar nyelv egységesülésére gyakorolt hatása sem, erre *Szathmári István* tért ki elnöki megnyitójában.

Az első két tanulmány, *Székely György* és *Perényi József* írása a szabadságharc történetét vázolja fel, Székely György tanulmánya a szabadságharc eszméit, ezeknek befogadását, korabeli értelmezését, az eszmékhez fűződő társadalmi igényeket, a szabadság és a zsarnokság, a haza és a hazaszeretet kérdésköreit elemzi, Perényi értekezése Rákóczi külpolitikáját, s ennek is elsősorban a még kevésbé ismert orosz–lengyel vonatkozásait tárja fel, nagyszabású levéltári munkálatokra támaszkodva.

Gyenis Vilmos és *Vörös Imre* dolgozatai Rákócziról, az íróról szólnak. Gyenis a *Vallomások* vizsgálatában elsősorban a magyar önéletírás hagyományainak hatására, illetve a közös irodalmi megoldásokra figyel fel, *Vörös Imre* pedig az *Emlékiratok* elemzésben a szubjektivitásba átnövő objektív szemléletet, s ennek okait, összetevőit s megfogalmazási különbségeit teszi vizsgálat tárgyává.

Sinkovics István a Rákóczi-kép változását vázolja fel az utókor szemében, a szabadságharcot közvetlenül követő korszaktól kezdve egészen az 1848-as szabadságharc idejéig, s nemcsak a hazai irodalmi és történelmi anyagra, annak eddig még fel nem tárt, vagy e szempontból még nem elemzett műveire van tekintettel, hanem feldolgozza a korabeli külföldi irodalmat is.

Voigt Vilmos és *Dömötör Tekla* a magyar folklórban élő Rákóczit állítja elének. Voigt a kuruc énekek és a népköltészet viszonyát tárgyalja, s elemzi a folklórkutatás eddigi erről vallott nézeteit, majd felrajzolja azt az utat, amelyet az eljövendő kutatásoknak kell bejárniuk, Dömötör Tekla azt az egyéni képet veszi szemügyre, amelyet a magyar népi mondák őriznek Rákócziról, mint a szegény nép oltalmazójáról, s majdan visszatérő hősről.

A tanulmányok sorát *Vayer Lajos* értekezése zárja. Sorra veszi a különböző Rákóczi-portrékat, megvizsgálja őket hitelességük szempontjából, majd a két legértékesebbet, *Mányoki Ádámnak*, Rákóczi udvari festőjének két arcképét elemzi behatóan.

Az ELTE emlékülés tanulmánykötete nemcsak gazdag és igen lényeges új tudományos megállapításokat nyújtó tartalma, azok széles skálája, hanem átgondolt felépítése miatt is feltétlenül figyelmet érdemel.

Uray Piroska

Rehák László: Kisebbségtől a nemzetiségig.

A szerb-horvát nyelven írt fejezeteket *Jung Károly* fordította. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1978. 266 l.

Rehák László tanulmánykötete a nemzetiségi szakértő utóbbi hét évben írott cikkeit fogja egybe. Két terjedelmes dolgozat (*Tito Jugoszláviája és a nemzetiségek helyzete. A nemzetiségek nyelvi egyenjogúságára vonatkozó politikai nézetek alakulása Jugoszláviában*) magyarul íródott, s van a könyvben olyan tanulmány is, amely angolul jelent meg először 1974-ben, az ENSZ ohridi, nemzetközi kisebbségi tanácskozása alkalmából kiadott tanulmány-gyűjteményben. A szerző, ahogy maga is jelzi az *Előszó*ban, a nemzetiségekkel kapcsolatos felfogásokat és gyakorlatot a nemzeti viszonyok részeként, nem pedig a társadalmi viszonyok összességéből kiragadva tárgyalja, hiszen „sokrétűségünkél és a társadalmi viszonyok összességébe való beágyazottságunknál fogva a nemzeti viszonyok kielégítő módon nem tárgyalhatók az osztályviszonyok és a szervezett forradalmi erők meghatározó fontosságú szerepe nélkül.” Rehák a Jugoszláv Kommunista Párt nemzeti kisebbségekkel kapcsolatos álláspontjának kialakulását vizsgálva, szót ejt a nemzeti kisebbségek helyzetének lenini megközelítéséről is. Jóllehet ez utóbbi az adott kor nemzeti kisebbségekkel foglalkozó nézeteinek kiforrott rendszerét nem adja, de töredékes volta ellenére is hozzásegíthet a nemzetiségi kérdés mai gyakorlatához.

A kisebbségek egyenjogúságának, természetesen, anyagi alapjai is vannak – hangsúlyozza Rehák László –, de evvel együtt fontos, hogy a más-más nemzetiségű egyén ne érezze magát korlátozva az anyanyelvhasználatban, saját kultúrájának művelésében és fejlesztésében, ne szenvedjen hiányt az anyanyelvi iskolai képzésben (általános iskola, szakiskola, egyetem), legyenek jól felszerelt intézményei (könyvkiadó, újság-folyóirat, rádió-televízió, különféle művelődési egyesületek). A tanulmányíró véleménye szerint, a fejlődés folytán a nyelvi egyenjogúság kérdése veszíteni fog mai túlzott politikai jellegéből, s ez azt jelenti, hogy az anyanyelv egyenjogú használata elsősorban az egyenjogúság kialakítása szemszögéből s a tudáselsajátítás folyamata szempontjából lesz érdekes. „Ezáltal a nyelvi egyenjogúság megszűnik elsősorban és kimondottan politikai kérdés lenni, noha, ez végső vonatkozásban nem csökkentheti politikai jelentőségét. Ilyen értelemben a nyelvi egyenjogúság kérdése depolitizálódik, de belső tartalma miatt a kérdés politikai súlya és jelentősége növekedni fog.”

Rehák László a nemzetiségekkel kapcsolatos kérdéseket mindig összetetten vizsgálja: a történelmi alapozottság, a különféle törvények és cikkelyek ismertetése, egy-egy (jó és rossz) külföldi példa csak egyik részét képezi vizsgálati szempontjainak. Ahol szükséges – például az *A lakosság nemzeti hovatartozás szerinti megoszlásának jellemzői Vajdaság Autonóm Tartomány területén* című dolgozatában –, ott bátran él egzaktabb módszerekkel (statisztika, grafikon) s következtetéseinek ez ad valóság alapot.

A könyvet bő jegyzetanyag angol és szerb-horvát nyelvű összefoglaló, valamint bibliográfia egészíti ki; ez utóbbi a szerzőnek a nemzetiségek tárgykörére vonatkozó, könyvekben és folyóiratokban megjelent munkáit veszi számba. *Szakolczay Lajos*

Révay Zoltán: Titkosírások. Fejezetek a rejtjelezés történetéből.
Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1978. 239 l.

Révay Zoltán könyve a titkosírások történetét vizsgálja az ókortól napjainkig. Ebből a kötetből különösen az a rész érdekes a hungarológusok számára, amely a magyar titkosírásoknak azt a korszakát veszi szemügyre, amelyben még nem jutott el a modern kódrejtjelezési eljárások használatáig.

A legelső magyar rejtjeles írástól, *Corvin János*nak a Rohonci-kódexben található 1473-as horoszkópjától kezdve megtalálhatjuk a könyvben a régi magyar levelekben fellelhető titkosírások megfejtését. Szerepel benne *Balassi Bálint* magánjellegű leveleiben használt rejtjeles írása, a *Habsburgok* kancelláriai titkosírása, majd az országon belüli politikai levelezés rejtjelezése, ezen belül *I. Rákóczi György*; *Pázmány Péter*, *Zrínyi Miklós*, a *Wesselényi*-összeesküvés tagjai, *II. Rákóczi Ferenc* és *Kossuth Lajos* rejtjeles iratainak megfejtése is. Nagyon figyelemre méltó, hogy az iratokat nem szakítja ki történelmi közegükből, hanem feltárja a titkosírások használatának politikai-diplomáciai okait is.

A történészeknek és az irodalomtörténettel foglalkozó kutatóknak ily módon egy már régóta nélkülözött segédkönyv áll rendelkezésére, amely nemcsak az eddig ismert rejtjeles iratok megoldását tartalmazza, hanem segítséget nyújthat az ezután előkerülő írásközpontok megírásában is.

Uray Piroska

Rónay György: Balassitól Adyig.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1978. 317 l.

Rónay György posztumusz tanulmánykötete közel harminc év terméséből válogatva tizenegy írást közöl tíz magyar íróról. Az összeállítást nem a reprezentatív személyiségeket portretizálni vágyó hajlam eredményezte, hiszen a Balassitól Adyig ívelő láncolat egyes szemei nagyon is eltérő értékeket képviselnek a magyar irodalomtörténetben. Mint bevezetőjében Rónay előrebocsátja, érdeklődését is gyakorta az alkalom szülte – irodalmi évforduló, kiadás számára készült kísérőtanulmány – és az alkalom és a tárgyalt személyiség határozta meg a megközelítés módszerét is. A közös ezekben a tanulmányokban az irodalomtörténeti esszé jelleg, amely nem mond le a tudományos alaposságról, de nem nélkülözi a szubjektív értékelés kifejezéseit sem. Ha egész életpályát felölelő portrét rajzol a szerző, vagy csak egyetlen kötetet elemez beleillesztve az írói oeuvre-be, mindenkor jellemző Rónay módszerére, „megadni a múlt íróinak azt a tiszteletet, hogy úgy tekintjük őket, mintha élő írók volnának, és úgy foglalkozni műveikkel, mint élő írók alkotásaival”.

A kötet egységes szemléletére utal, hogy az Adyig ívelő sorba szervesen illeszti Balassit, a nyitótanulmányban is Adytól kölcsönözve a mottót, és a nagy reneszánsz költőt mint a „megüzetett” poétát és az „Istenhez hanyatló” haldoklót szólaltatja meg. A tizenharmadik század deákos iskolázottságú költői közül *Faludi Ferenc*, *Ráday Gedeon*, *Ányos Pál* és *Baróti Szabó Dávid* kap önálló fejezetet. Faludit mint a keresztény humanizmus megtestesítőjét értékeli Rónay, költészete mellett jelentékeny helyet biztosítva irodalmi nyelvünket gazdagító prózaráfordításainak is. A Ráday Gedeonról szóló tanulmány mint életképekből, apró megfigyelésekből összeállított zsánerkép bontakozik ki. Ányos Pál esetében a „boldogtalan költő” sztereotípiát magyarázatára tesz Rónay kísérletet. A Baróti Szabó Dávidot megidéző tanulmány nem csupán „a virti lantos” munkásságát öleli fel, hanem bőséges szöveg-

illusztrációval megidézi Baróti Szabó és kortársai költői vitáját, a felvilágosodás poétikai harcainak a személyeskedésektől sem mentes, de mindig a költészet érdekében megszólaltatott számtalan megnyilatkozását.

A drámaíró Katona helyett egy sokkal kevésbé ismert területet térképez föl Rónay György, amikor a lírikus *Katona Józsefet* veszi vizsgálat alá. Katona-értékelésében elsősorban az utókor igaztalan legendáival számol le, indoklásában gyakran merítve a korabeli fordításokból. Két tanulmány foglalkozik a kötetben Vörösmartyval. Az epikus Vörösmarty világképének felvázolásához szervesen illeszkedik a *Csongor és Tündé*-t elemző esszé, mely a mű korabeli fogadtatásának körülményeit is igyekszik látókörébe vonni. *Eötvös* regényével, a *Magyarország 1514-ben* című művel foglalkozó tanulmány kitekintést tesz a kor prózairodalmára, beleértve Scott regényeit éppúgy, mint *Jósika Miklós* munkásságát. A *Péterfy Jenőről* írott tanulmány az irodalomtörténész öngyilkosságával kezdődik, és ennek a tragikus végnek az előkészítését, Péterfy pályájának tragikumát kíséri meg feltárni.

A kötet utolsó tanulmánya az Ady-centenáriumra íródott *A kezdet kezdete*, mely a pályakezdő Ady indíttatásáról, és első kötetéről, a Debrecenben megjelent *Versekről* tesz számos új megfigyelést.

Rónay tanulmányait nem kísérik filológiai alaposágú jegyzetek, a legfontosabb szakirodalomra csupán két oldal összefoglalás utal, az esszébe beolvasztott eredmények az adott helyeken található meg, figyelve arra, hogy a hivatkozások ne akadályozzák a kötet olvashatósságát.

Németh S. Katalin

Sáfrán Györgyi: Kosztolányi Dezső hagyatéka.

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára kiadása. Budapest, 1978. 177 l. (Kézirattári katalógusok)

*A Magyar Tudományos Akadémia kézirattári katalógusainak fontos sorozatában jelent meg Sáfrán Györgyi leírása a Kosztolányi-hagyatékról. Kosztolányi kéziratának, könyvtárának mostoha sorsa volt: a felszabadulás után a Tábor utcai ház romjai közül mentette ki az épen maradt darabokat fia és felesége. Az MTA Kézirattárába nemcsak Kosztolányi hagyatéka került be, hanem annak szerves kiegészítésül feleségének, *Harmos Ilonának* iratai, *Kosztolányi Ádám* anyaga és *Hitel Dénes* gyűjteménye is. Az utóbbi rendkívül tekintélyes anyag, melyet hangyaszorgalommal gyűjtött össze a Kosztolányiért rajongó, az irodalmat kedvelő jogászember. (Érdekes, hogy Kosztolányinak jóegynéhány ilyen rajongója volt, a Gellért-hagyatékban is van egy füzet, melyben egy tisztelője összegyűjtötte a műveire vonatkozó kritikák lelőhelyét és pontos adatait.)*

Talán mondanunk sem kell, milyen rendkívüli a jelentősége a kézirattárak hasonló publikációinak. Megkönnyítik a kutatást, olykor olyan összefüggésekre is ráirányítják a kutatók tekintetét, melyek máskülönben homályban maradtak volna. Sáfrán Györgyi kiadása a Kosztolányi-filológiának igen jelentékeny eseménye. Pontos, precíz, nagy hozzáértésre utaló munkát végzett. Őszintén reméljük, hogy a hagyatékról való képünk utóbb teljes lehet a költő megmaradt könyveinek jegyzékével is.

Rónay László

Sári Gál Imre: *Clevelandi Magyar Múzeum*.
Toronto, 1978. 208 l. (Amerikai Magyar Írók)

A szerző elsősorban mint a nyugati magyar emigráció egyéni hangú lírikusa ismert. Új könyve a clevelandi magyarság életének szabálytalan krónikája. Riportok, versek, egykorú újságcikkek, személyes reflexiók és történeti elemzésekből vett részletek hálójából bontja ki az amerikai nagyvárosban élő magyarság sorsának legjellemzőbb epizódjait. A könyvet rengeteg fénykép illusztrálja s teszi még hitelesebbé, izgalmasabbá.

Mert Sári Gál Imre könyve az utóbbi évek egyik legérdekesebb emigrációs kiadványa. Nem a történész objektivitásával, az összes tények birtokában, higgadt mérlegelés után összegzi véleményét, hanem egy pillanatilag sem palástolt szubjektivitással; érezhető szeretettel igyekszik felrázni társait a közönyből. Könyvének végső tanulsága ugyanis meglehetősen csüggesztő: hiszen míg az első világháború előtt, majd a közvetlenül utána kivándorlók szilárdan őrizték magyarságtudatukat életük végéig, addig e tudat nemzedékről nemzedékre halványul. Mintha a körülmények is elősegítenék ezt: új és új építkezések során szóródik szét a nagyvárosban egykor egységes tömböt alkotott magyarság.

Érdekes arcokat (Kondorossy László zeneszerzőét, Berta János nyomdászét, Gombos Zoltánét, a *Szabadság* című lap szerkesztőjét, hajdan híres sportolók, közéleti embereket) villant föl, igyekszik emberközelbe hozni a szerző. Vannak köztük szerencsések, akik megtanultak a pénzzel bánni, s megtalálták számításukat. S vannak szép számmal olyanok is, akik ma is gyökértelenül hányódnak, s napról napra élnek. Vannak, akik ellenszenvvel figyelik az anyaország újabb történetét, de sokkal többen vannak, akik szívükben ma is magyarok s romladozó nyelvükben is annak vallják magukat. Sári Gál Imre sem ír hibátlanul magyarul prózát, de talán épp ezek az apró nyelvi botlások jelzik, milyen hiteles, jellemző a portré, melyet a hatvanas-hetvenes évek clevelandi magyarságáról rajzolt.

Rónay László

Géza Staud: *Adelstheater in Ungarn (18. und 19. Jahrhundert)*.

Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 1977. 393 l.
(Theatergeschichte Österreichs Band X: Donaumonarchie, Heft 2.)

Jó másfél évtizeddel ezelőtt, szerény sokszorosított formában adta ki a Színháztudományi Intézet három füzetben Staud Géza *Magyar kastélyszínházak* (Budapest 1963–1964.) című munkáját. Ezt a már eredetileg is hézagpótló művét a szerző az újabb külföldi szakirodalomnak, valamint saját új kutatásainak az eredményeivel jelentősen gazdagította, összefoglaló bevezető tanulmánnyal, forrásszövegekkel s mutatókkal kiegészítette s egységes monográfiává formálta. Így jelent meg a könyv német nyelven s mintaszerű kiállításban az Osztrák Tudományos Akadémia jóvoltából.

A *Theatergeschichte Österreichs* című nagyszabású vállalkozásnak ez már a második magyar vonatkozású illetve tárgyú kötete: 1972-ben ugyanis megjelent már Wolfgang Binal *Deutschsprachiges Theater in Budapest* című monográfiája is. Staud könyve joggal foglal helyet az Ausztria színház-történetének szentelt sorozatban, hiszen a magyarországi arisztokrata kastélyok színi kultúrája a tárgyalt időszakban Bécs vonzáskörébe tartozott, s ezer szállal kapcsolódott az összmagyarországi társadalmi és kulturális életéhez. A kezdetben inkább kozmopolita, később inkább

németes jellegű arisztokrata színház ugyanakkor elválaszthatatlan része a magyar művelődéstörténetnek.

A kötet élén, a sorozat szerkesztő *Heinz Kindermann* előszava után, Staud bevezető tanulmánya áll, mely a kastélyszínházak európai jelentőségét, illetve a Habsburg-monarchia országaiban betöltött helyét és szerepét világítja meg. A szerző ezután külön fejezetekben sorra veszi az egyes arisztokrata családok színházait, előadva minden ismeretet, ami az összegyűjtött és felkutatott adatokból kihámozható. Egyedül az Esterházyak kismartoni és eszterházi színházaival, illetve operáival tett kivételt: miután *Hárich János* és *Horányi Mátás* monográfiái az anyagfeltárás munkáját már elvégezték, a szerző itt csupán az eredmények összefoglalására szorítkozott. Az anyag gazdagsága és érdekessége folytán különösen a Batthyány család különböző színházait, a Patachich püspök nagyváradi operáját és az Erdődy János pozsonyi operáját tárgyaló fejezetekre hívjuk fel az olvasó figyelmét.

A legkülönbözőbb és legszerteágazóbb forrás-törmelékek (szerencsésen fennmaradt szövegek, díszlettervek; egykorú bécsi és pozsonyi újságok híradásai; családi levéltárak iratai; emlékiratokban, naplókban szereplő utalások; építészeti maradványok és adatok stb.) alapján a szerző sikeresen és hitelesen rekonstruálta – legalább töredékeiben – a főúri kastélyokban folyó hivatásos és műkedvelő színi életet. Magukat az adatokat beszélgetve, a forrásokat idézve és vallatva, szuggesztív képet rajzolt így nemcsak az egyes főúri színházakról, s az azokban működő vagy vendégszereplő szintársulatokról és operaegyüttesekről, hanem a magyar „ancien régime” egész világáról is.

Feltűnő, hogy a könyvben semmiféle utalás sincs az előzményekre, vagyis a XVII. századi főúri udvarokban előadott magyar nyelvű színjátékokra. E szokás alighanem Balassi komédiájának – egyelőre homály borította – előadásával vette kezdetét, biztos adataink vannak azonban a Thurzó György bicsei és Wesselényi Ferenc murányi udvarában előadott „komédiákról”. Nem értékesítette a szerző azokat a szórvány-adatokat sem, melyekre *Tarnai Andor* hívta fel a figyelmet a *Magyar kastélyszínházak*-ról írt hajdani recenziójában (ItK 1966, 701).

Staud Géza kömvyének értékét és használhatóságát tovább növelik a függetlenül közrebocsátott előadás-katalógusok és leltárak, a teljes bibliográfia, a gazdag illusztrációs anyag s az ahhoz fűzött ikonográfiai jegyzetek, valamint a helységnév, személynév és színdarab (opera) mutatók. A tájékozódáshoz nélkülözhetetlen segítséget nyújt a régi magyarországi helynevek magyar és német, illetve szlovák, román, szerb változatait jegyzék.

Klaniczay Tibor

Studia z dziejów polsko-węgierskich stosunków literackich.

Pod red. Istvána Csaplárosa. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego Warszawa, 1978. 328 l.

A varsói egyetem Magyar Tanszéke 1972 októberében ünnepelte meg főnállásának húsz esztendő jubileumát. Ebből az alkalomból a Tanszék tudományos szimpóziumot rendezett számos külföldi filológus részvételével. Az ülészak középpontjában a lengyel–magyar irodalmi és művelődéstörténeti kapcsolatok állottak, különös tekintettel a reneszánsz, a barokk, a felvilágosodás és a romantika korára. Az elhangzott előadások anyagát a kötet szerkesztője öt fejezetbe osztotta: nyelvészet, irodalomtudomány, reneszánsz, a reneszánsz és a romantika között, a romantika korában. A kötet bevezető részében olvashatjuk *Csapláros István* megemlé-

kező írását *Jan Reychman* professzorról, a neves irodalomtörténészről, aki 18 évig volt a Tanszék kurátora. Érdekes kiegészítője a megemlékezésnek az a bibliográfia, mely Jan Reychman második világháború alatti magyarországi publikációt gyűjtötte egybe.

A kötetben sok olyan tanulmányt olvashatunk, melyek nagyobb munka részei, esetleg többéves kutatómunka összefoglalásai. A lengyel–magyar irodalmi kapcsolatok további kutatása szempontjából jelentős anyagfőltáró dolgozatokat olvashatunk a konferencia anyagában, továbbá érdekes adalékokat egy-egy részletkérdéshez. A tanulmányokra módszertani sokféleség jellemző. Találhatunk a kötetben művelődéstörténeti dolgozatokat, egy-egy lengyel vagy magyar író másik országbeli „útját”, kapcsolatait bemutató írásokat, tipológiai összehasonlításokat és olyan tanulmányokat is, amelyek az egyik vagy a másik nemzeti kultúra körében maradtak. Úgy tetszik, továbbra is jellemző irodalmi kapcsolataink kutatására, hogy a legtöbb érdeklődés a reneszánsz és a romantika korát kíséri.

Az Irodalomtudományi Intézetben folyó kelet-közép-európai irodalomkutatásról *Sziklay László* számol be, a régi lengyel és magyar irodalom kapcsolatairól többek között *Jan Slaski*, *Borsa Gedeon*, *Varjas Béla*, *Gáldi László* és *Csanda Sándor* tanulmányait olvashatjuk a kötetben. A felvilágosodás korának kapcsolataival *Benda Kálmán*, *Jerzy Sliżinski*, *Hopp Lajos* és *Horváth Károly* foglalkozik. A romantikus korszakra vonatkozó gazdag anyagból *Nacsády József* (romantika és népiesség Kelet- és Közép-Európában), *Jerzy Jakubiuk*, *Elzbieta Cygielska-Gutman*, *Andrzej Sieroszewski*, *Szent-Iványi Béla* tanulmánya érdekes a két irodalom tipológiai összefüggései és kapcsolatai szempontjából.

Kiss Gy. Csaba

Szabó Dezső és a magyar miniszterelnökök.

Szerkesztette és bevezette: Gombos Gyula. Occidental Press, Washington, 1975. (1978) 167 l.

Gombos Gyula a népi írómozgalom publicistái és irodalomkritikusai közé tartozott, a negyvenes években a Magyar Út című folyóirat szerkesztője volt. A háború után került Nyugat-Európába, majd hosszabb időre Amerikába, ahonnan a hetvenes években tért vissza Európába. *Szabó Dezső* című (1969-ben második kiadásban megjelent) könyvében személyes közelből dolgozta fel a népi mozgalomra is nagy hatást gyakorló író pályáját és munkásságát. *Szabó Dezső és a magyar miniszterelnökök* című könyvében monografikus munkájának felismeréseit használta fel. Mint bevezetőjében elmondja, Csicsery-Rónay István kérte fel az Occidental Press megbízásából egy olyan Szabó Dezső-antológia összeállítására, amely híven tükrözi az író politikai gondolkodását. A kiadói igényt érdekes megoldással elégítette ki: azokat a vitairatokat, illetve politikai nyílt leveleket gyűjtötte egybe, amelyekben Szabó Dezső saját korának magyar miniszterelnökeiről fejt ki véleményét. A sort az 1910-es Tisza Istvánhoz intézett nyílt levél kezdi, amely különben a kibontakozó magyar polgári radikalizmus első dokumentumai közé tartozik, majd az 1918-ban írott és 1919-ben megjelent Tisza-nekrológ, az 1928-as Bethlen Istvánhoz intézett nyílt levél, az 1936-os Gömbös Gyuláról írott vitairat, az 1938-as Darányi Kálmánhoz intézett levél, az ugyanabban az évben Szálasi Ferencről és a „hungarizmusról” készült pamflet, az 1939-es Imrédy Bélának szóló nyílt levél, az ugyancsak 1939-es Teleki Pálhoz írott nyílt levél, végül az 1941-ben keltezett Teleki-nekrológ követi.

Kétségtelen, hogy ezek az iratok hiteles képet adnak Szabó Dezső politikai nézeteiről. Teleki Pál kivételével valamennyi miniszterelnök politikáját megsemmisítő gúnnyal bírálta. Azzal vádolta őket, hogy elsikkasztották a nemzeti fennmaradás követelte reformokat, s a nemzet érdeke helyett csak szűk osztály- vagy csoportérdekeiket szolgálják. Gombos Gyula a „harmadik oldal” ideológiáját látja a vita-iratok szerzőjében, olyan politikai gondolkodót, aki a jobb- és baloldal, illetve kelet és nyugat között keresi nemzete helyét. A közölt írások igazolják ezt a véle-
ményt. Egyszersmind azt is tanúsítják, hogy Szabó Dezső az adott történelmi és politikai körülmények között mindig erőteljesebben és elszántabban küzdött a jobb-
oldal, mint a baloldal ellen, a terjeszkedő német fasizmusban és hazai csatlósai-
ban ismerve fel a fő veszélyt. A születésének századik évfordulóján személye és munkássága körül megelégnült vitákban így ezek a nyílt levelek is bizonyító anya-
got jelentenek.

Pomogáts Béla

Szabó Ervin levelezése. 2.

Szerkesztette: Litván György és Szűcs László. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978. 1041 l.

Az MTA Történettudományi Intézete és az MSZMP Központi Bizottságának Párttörténeti Intézete kiadásában jelent meg Szabó Ervin levelezésének második kötete, amely az 1905–1918 közötti időszak levélettermését adja közre. A kötet szer-
kezete a Szabó Ervin centenáriumra megjelent első kötetét követi, azonban nem nyújthatja a teljes levelezést, ugyanis az 1912 utáni évekből Szabó Ervin hagyatékából nem került elő levél. Ebben az időszakban Szabó Ervin érdeklődésének középpont-
jában a könyvtári munkával kapcsolatos kérdések álltak, és hivatali levelezéséből jelentős rész került elő a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár irattárából. Felsorolni is nehéz, a századforduló hány kiváló egyéniségével állt Szabó Ervin levélkap-
csolatban, így csak a Babits-hagyatékából közölt *Babits Mihály*hoz szóló 1916–1919-ből származó levelekre hívjuk föl a figyelmet.

A kötet függeléke közread öt, az előző kiadványba tartozó, de később elő-
került levelet és a Szabó Ervin életének és tevékenységének fontosabb dátumait
magában foglaló kronológiát.

Németh S. Katalin

Szávai János: Az önéletrajz.

Gondolat Kiadó, Budapest, 1978. 234 l.

A memoár, az önéletrajz, a napló világszerte elterjedt, az utóbbi évtizedekben
az előző századoknál is gyakrabban művelt műfaj, a rá vonatkozó szakirodalom
azonban ritka és ellentmondásos. A szerző e megnyilvánulási formák számbavételére,
irodalmi és társadalmi vonatkozásainak kutatására vállalkozik, az irodalomtudomány
szempontjait érvényesítő eljárást választva a számos megközelítési mód közül. Tanul-
mányja középpontjába az *önéletrajzot* állítja, a műfaj tartalmi meghatározását adja,
feltárja leglényegesebb formai elemeit, az önéletrajz sajátos struktúráit elemzi impo-
náló tárgyismerettel; a világ- és a magyar irodalom nevezetes alkotásait veszi számba
Ágoston Vallomásaitól Bethlen Miklóson át napjainkig. Az önéletrajz és *valószínűség*
elméleti problémái (az író és az olvasó viszonya a valósághoz, adatszerűség, lényeg-

feltárás, a műfaj fogalma, keretei, információ és ábrázolás kérdései) után az önéletrajz szerkezetének (anyagának, intenzív totalitásának, nézőpontjának; az elbeszélés, leírás, kommentár váltakozásának, a distanciateremtésnek, a kompozíciónak, az írói napló sajátosságainak) kifejtése következik a könyvben. A legerjedelmesebb fejezet az önéletrajz jelenével foglalkozik, Gorkij, Sartre, Gide, Kassák Lajos, Beauvoir, Déry Tibor, Malraux önéletrajzi műveinek részletes elemzésén mutatja be a XX. századi modelleket, információik, lélekrajzuk, társadalomrajzuk és formateremtő kísérleteik jelentőségét, példa-jellegét, kiemelkedő szépirodalmi értékét bizonyítja, a téma gazdaságához képest szűkrezabott terjedelemben. Röviden kitér a verses önéletrajz lehetőségeire (főképp Szabó Lőrinc *Tücsökzenéjét* hozva példának), s végül az utóbbi évek néhány naív önéletrajzának könyveiből von le tanulságokat (Berényi Andrásné, Tamási Gáspár stb.). Miután a szerző bebizonyította, hogy az önéletrajz nagy múltra visszatekintő önálló prózai elbeszélő műfaj, e műfaj jövőjéről is szól röviden, bizonyosra veszi továbbélését, további változatok kialakulásának lehetőségét.

A könyv végén a világ- és a magyar irodalom leghíresebb önéletrajzainak bibliográfiája található (1975-ig), a felhasznált szakirodalom jegyzékén kívül pedig névmutató segít a tájékozódásban.

R. Takács Olga

A század tanúi.

Szerkesztette Borus Rózsa. Budapest, RTV-Minerva, 1978. 260 l.

A kötet a Magyar Televízió által készített portréfilmek szövegét tartalmazza, ahogyan *Szabolcsi Miklós* a bevezetőben megfogalmazta, kiadásukat „tömegesen megnyilvánuló kívánság” hozta létre. A nagyhatású beszélgetések résztvevői századunk tudományos életének reprezentánsai, a filozófia, az irodalom-, a zenetudomány és a művészettörténet területéről: *Dienes Valéria, Duczynska Ilona, Franyó Zoltán, Hauser Arnold, Komlós Aladár, Lukács György, Molnár Antal* és *Tolnay Károly*. Az élőbeszéd erejével ható riportszövegek az egyes szaktudományok kutatói számára forrásértékű dokumentumok a haladó magyar értelmiség XX. századi történetéből. A szövegek dokumentatív értéke mellett számos archív-fénykép illusztrálja a kötetet, megidézve valamit a filmek világából.

Németh S. Katalin

Széchenyi István: Napló.

Gondolat Kiadó, Budapest, 1978. 1534 l.

A legnagyobb magyar 1814 nyarán kezdte írni naplóját s rövidebb-hosszabb megszakításokkal élete végéig vezette e személyes vonatkozású feljegyzéseket. Kezdetben anekdotákat, apró történeteket, irodalmi idézeteket megőrkítő feljegyzéseket készít. Később szaggatottabb, töredezettségű a szöveg, gyakorta csak egy-egy szót, félmondatot vet Széchenyi papírra este, a tevékenyen eltöltött napot záró pillanatokban, mintegy a maga számára emlékeztetőül.

Gondolnánk: személyes és személyiségére vonatkozó naplójegyzeteit olvasva könnyűszerrel fejthetjük meg a titkot s juthatunk közel a nagy egyéniség belső világához. Csalóka gondolat, mert a naplók legalább annyi titkot tárnak elénk, mint amennyi megfejthetetlen titkot megsejtetnek. Széchenyi István naplóját önmagának írta, abba másoknak betekintést nem engedett s még családja számára sem

megközelíthető olvasmányok a vaskos kötetek, melyeket 1822 után mindig lakatra zárt s kulcsaitól nem vált meg soha. Nem akarta kinyomtatni feljegyzéseit, legfeljebb ha néhány fiatalkori, utazás közben írott útinaplót: ezen érződik is az irodalmiaskodó íz.

Feljegyzései rendszertelenek; gyakorta csak a pillanatnyi hangulat befolyásolja egy benyomás, egy jelentéktelen esemény rögzítésére, máskor – életrajzából tudjuk – számára fontos események, találkozások maradnak naplóiban említetlenül. Vagy mások számára fontos a Széchenyi gróffal történt találkozás; ilyenkor Széchenyi naplója hallgat, míg más kéziratok források részletezőn beszámolnak a „nagy” eseményről.

Például: 1848. augusztus 15-én Pesty Frigyes temesvári hadialkalmazott kéziratok naplójában többek között ezt a mondatot olvashatjuk: „Széchenyi miniszter mellett volt állásom az arénában, kivel egypár alkalmi szót cseréltem a bécsi boházatokkal illetőleg.” Széchenyi így ír erről a délutánról: „Délután az arénába! Forradalom Mucsnán. Vértett a szívem, remegett a lelkem, – – agóniát éreztem. És hogy létrejött ez az állapot . . . ahhoz én is nagy, ha nem a legnagyobb résszel járultam hozzá! . . . Iszonyú! semmi sem vigasztal, csak az, hogy egész politikai pályafutásom alatt semmi egyéb nem hatott rám, mint a tiszta honszeretet és a dinasztiahoz való őszinte hűség.”

A Napló szövegének rejtjeles bonyolultságát növeli, hogy Széchenyi hűséges, de korlátoltan becsületes titkára, Tassner Antal, szó szerint ragaszkodva Széchenyi végakaratahoz, saját megítélése alapján csonkította a Napló szövegét s ahol úgy gondolta, kompromittálta a halott grófra vagy környezetéből bárkire a naplójegyzet, könnyörtelenül kitörölte. Néha szavakat semmisített meg, máskor bekezdéseket, oldalakat. Tarkállik a fekete tusvonalaktól a napló kézírata, olykor titokzatosan homályossá avatva olyan mondatokat, amelyek eredeti formájukban talán jelentéktelen – de Tassner szerint tiszteletlen – megjegyzések voltak csupán.

A most kezünkben tartott kötet: válogatás. Vitatkozni nem érdemes arról, vajon a szerkesztő a terjedelmi kényszer szorításában kellő mérlegeléssel rostált-e, hisz az egyharmadára rövidített szöveg mindenképpen csonkítás. Munkáját dicséri: lehetőség szerint érdektelen részleteket igyekezett kihagyni.

De kérdés: e naplóban melyik részlet *érdektelen*?

Zichy Antal korábbi teljesen önkényes válogatásával szemben (Gróf Széchenyi István napló. Bp. 1884.; Gróf Széchenyi István külföldi utazásai és feljegyzései. Bp. 1890.), Bóka László magyar nyelvű keresztmetszete (Széchenyi István napló. Bp. 1943.) és Ferdinándy Mihály részletkiadása (Széchenyi összeomlása. Az 1848-as napló. Bp. 1942.) után egy hatalmas terjedelmű, filológiai pontosságra törekvő áttekintést tartunk kezünkben, amely hűen tükrözi a legnagyobb magyar pályáivét. (Filológiai pontosságra törekvő: e kiadás eltérő szedéssel jelzi az eredetileg magyar nyelven írott mondatokat, jelzi és az olvasó számára jól érzékelhetően elkülöníti a Tassner-féle húzások s a szemelvényes kiadás jellegéből következő hiányok helyét. De nem jelzi a kihagyások terjedelmét s jellegét és az eredeti naplóban utólag, a margóra írott feljegyzések, Széchenyi kommentárjai sem különülnek el a főszövegtől.)

A magyar nyelvű kiadás további nagy kérdése: a fordítás. Az eredeti napló német nyelven íródott, sajátos német nyelven, amelybe Széchenyi angol, olasz, francia, magyar kifejezéseket, mondatokat ékelt s a csapongó, a pillanat ihlettségében, indulatában kibuggyanó szavak sokértelműségét más nyelven visszaadni néha lehetetlen. Egy apró példa: 1815. szeptember 21-én Széchenyi Angliában tartózkodik s beszélgetés közben magát *österreich*-nek nevezi. A fordító *ausztriai*-t ír s nyelvtanilag talán nem hibáztatható e megoldás, ám a német szövegben – és Angliában,

1815-ben! – e szó elsősorban az osztrák birodalomból származó embert jelent, a magyarság árnyalatnyi jelenléte nélkül – annak az angolnak, akivel Széchenyi beszélt az, hogy *magyar* amúgy sem jelentett semmit, Ausztriáról viszont legalább tudta, merre van –, míg az *ausztriai* szó ma inkább az osztráktól való megkülönböztetést, a *magyar* elkülönülést sugallja. Sorolhatóak az ilyen s hasonló példák; a legnagyobb fordítói bravúr sem lenne képes hűséggel visszaadni valamennyi árnyalatot, amelynek ott és akkor jelentősége volt.

De végre kezünkben tarthatunk egy másfélezer oldalas kötetet, amely Széchenyi István német nyelven írott Naplójának körülbelül egyharmadát tartalmazza magyar nyelven. Köszönet érte a gondos szerkesztőnek, *Oltványi Ambrusnak*, a néha megoldhatatlannak látszó nehézségekkel megküzdő fordítóknak, *Jékely Zoltánnak* és *Györffy Miklósnak*, a legnagyobb magyar alakját sajátosan izgalmas látószögéből megvilágító bevezető esszé írójának, *Sötér Istvánnak*.

Az eredeti teljes szöveg nehezen elérhető, végigbongészése hosszadalmas, alapos nyelvtudást igénylő. A kezünkben tartott kötet viszont mindenki számára olvasható: a gondolkodásunkban elevenedő Széchenyi-képet most már ez a kötet fogja érlelni, alakítani.

Sz. G.

Székely János: Egy rögeszme genezise.

Esszék és bírálatok. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1978. 392 l.

A Marosvásárhelyi élő, drámaíróként és prózaíróként is ismert költő tanulmánykötetében több mint hetven közlemény szerepel. Műfajuk változatos: a születésnap-i köszöntőtől a baráti méltatásig, a könyvkritikának álcázott elmélkedéstől a vitacikkig, az alkotáslélektani töprengésektől a példásan elemző, nagyobb terjedelmű esszéig, bírálatokig terjed. Székely János az emberiség eddigi összitudását egy „hatalmas agy” termékének tekinti, melynek kiváló – s mindent meghatározó – pillanatai lehetnek: például ilyen örökkévaló a „Goethe-, vagy a Thomas Mann nevezetű pillanat”. A tanulmányíró mindenekelőtt az aszkézis, a szenvedve önfeltárás példáját tartja önmagára is kötelezőnek, ezért elődei közül azokat ismeri el, illetve azok munkáját, életművét tartja nagyra, akiknek minden megnyilvánulása „csupa gyónás, vetkezés, vallomás” *Ady Endre*, *Babits Mihály*, *József Attila* és *Szabó Lőrinc* nevével jellemezhető az a sor, amely Székely gondolati fegyelmét, az „aszkézis méltóságában” fogant líráját meghatározza, noha egy évforduló kapcsán az esszéíró Ady versének avulására is figyelmeztet (*A legszebbek*).

Babits többször is lenyűgözi; például a *Jónás mosolya* című esszé nem kevesebbet állít mint azt, hogy „a *Faustot* befejező Goethe, a *Commedia* utolsó énekét rejtegető Dante boldogságával mérhető csak az ő boldogsága.” A *Jónás könyve* pedig azért nagyszerű, mert „a megtalált szó méltóságát semmi sem veszélyeztethette többé”, humor és kedély vigyázta az alkotót akkor is, amikor „lelkünk üdvösségéről volt szó.”

Székely János élet és művészet egységében vizsgálja írásainak „hőseit”, így lesz érthető – mi több, megbocsátható – *Balassi Bálint* „pogányul szertelen életvitele”, a „reneszánsz gátlástalanság” és evvel a nézőponttal lesz súlyosabb *Petőfi* élete költészeténél, mert az „hibátlanul kimunkált, tökéletesen lekerekített, tiszta és következetes szemlélet, amellyel a népe ajándékozta meg őt – és önnönmagát.”

A tanulmánykötetben egész sor arckép és egyéb jellegű írás foglalkozik a romániai magyar irodalom alkotóival, Nagy Istvánnal, Horváth Imrével, Szilágyi Domokossal,

Kányádi Sándorral, Papp Ferencsel, Tóth Istvánnal, Deák Tamással, Lászlóffy Aladárral, Szócs Kálmánnal és Páll Lajossal. Érzékeny elemzés olvasható a szobrász Szervátiusz Jenőről és a festők: Nagy Pál, Zolcsák Sándor, Márton Árpád, Gaál András, Antal Imre, Sövér Elek és Beczásy Antal művészetéről.

Szakolczay Lajos

Szemlér Ferenc: Emlékezés egy süvölvényre.
Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1978. 328 l.

Az önéletírások, önéletrajzi regények hatvanas-hetvenes évekbeli elterjedése láttán sokan teszik föl a kérdést: e jelenség mögött nem divatról van-e szó? Mintha az egyébként jogos olvasói igények is arra ösztönöznék az írókat, hogy emlékiratot szerkesszenek. Szemlér többször is elhatárolja magát új könyvében azoktól, akik igyekeznek mindig az árral úszni. „... sohasem igyekeztem divatos lenni. /... / Legkevésbé irodalomban.” – írja egy helyen. Úgy látja, szabályos önéletírást már nem is tud írni: „... mihez kezdjen az olyan ember, aki egész élete folyamán csak a vele megtörténeteket vetette papírra, és aki lényegében elírt maga elől minden érdekfeszítőt?” Az *Emlékezés egy süvölvényre* műfaji kérdéseivel maga az író is sokat foglalkozik, könyvét talán a borítólapon olvasható néhány mondattal jellemzi legjobban: „Új könyvem tárgya és tartalma egy költői kedély kialakulása a század első három évtizedében, vagyis önéletrajzomnak azok a jellemző vonásai, amelyek egy korszak irodalmi vonulatait és társadalmi hatásait ábrázolják az egyénre, hazai viszonyaink közepette – különös tekintettel a román–magyar együttélés sajátos összetevőire. Jóllehet a könyv célja lényegében lélekrajz, ennek folyamán kísérletet teszek a tárgyi körülmények (személyek, események stb.) lehető pontos ábrázolására is. A könyvben ábrázolt történések helyszíne: Székelyudvarhely, Brassó, Dálnok, Segesvár, legfőként azonban Bukarest.” Szemlér Ferenc így elsősorban nem az események (élettörténet, korrajz) rekonstrukciójára, hanem a belső folyamatok ábrázolására törekszik. Persze a legfontosabb külső jelenségeket is a lehető legnagyobb pontossággal próbálja bemutatni, ha kell, egykorú iratokra támaszkodik. Részleteket olvashatunk például *Áprily Lajos*hoz írt leveleiből, magánhasználatú följegyzésekből.

A „költői kedély” kialakulása szempontjából a kezdetek kezdete homályba vész. Szemlér azonban „költői forrásvidékeinek” föltérképezésénél figyelembe veszi a lehetséges korai hatásokat: dajkája dalait, a székelyudvarhelyi gyermekkor olvasmányélményeit stb. A háborús költészettől Thaly Kálmán álkuruc verseiig sokféle hatás éri. Brassóban, ahol apja igazgatósága alatt gimnáziumi tanulmányait végzi, az erdélyi irodalom hőskorának – „brassói és katolikus vonatkozásban” nem éppen színvonalas – költészetét ismeri meg. A „süvölvény” egyelőre konzervatív és modern irodalmi hatások között ingadozik. A római katolikus főgimnázium önképzőköre által oratóriumszerűen megrendezett Tragédia-előadás adja a felismerést: /a költészet/ „belső parancs valami döntőnek és világevényesnek a kimondására”. Már bukaresti joghallgató (és rövid ideig a Brassói Lapok tudósítója), amikor első (ma is vállalható) szabadversét írja. Bukarest a román, Brassó a román és a szász irodalommal, kultúrával való ismerkedés helye. A jogi pályára lépő ifjú Szemlér sajátos helyet foglal a huszas évek második felének erdélyi irodalmi életében. A *Korunk* Szemlért nem érdeklí, az *Erdélyi Helikon* pedig költőnkéről nem vesz tudomást. Érthetően sok szó esik így a publikációs gondokról. A „költői kedély” kialakulásának vizsgálata az első verseskönyv, az *Éjszakai kiáltás* (1930) megjelenésével zárul. Hogyan alakult ki Szemlér lírájának „az avantgarde önkéntelen visszfényét tükröző” szemlélteti és formai újdonsága? – Az *Emlékezés egy süvölvényre* erre a kérdésre ad választ.

Értéke Szemlér munkájának a kor- és hangulatfestő elemek gazdagsága. Emlékeztet az a kép, amit az író Brassóróól vagy a bukaresti magyar diákok életéről rajzol. Szemlér Ferenc egyszer már (1939-ben) írt erről a korszakról. A *Más csillagon* című könyvében adott korrajz az új kötettel most kiegészült.

Olasz Sándor

Szenci Molnár Albert és a magyar késő-reneszánsz.

Összeállította: Csanda Sándor, Keserű Bálint. Készült a JATE 1. sz. Magyar Irodalomtörténeti Tanszékén, az MTA Irodalomtudományi Intézetének támogatásával. Szeged, 1978. 332 l. (Adattár a XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 4.)

Tizenöt esztendeje indult meg a sorozat, melynek negyedik kötetét veszi kezébe az olvasó. Az eddigi kiadványokban Herepei János művelődéstörténeti cikkei jelentek meg a szerkesztő, Keserű Bálint sajtó alá rendezésében. A negyedik kötet eredetileg annak a Szenci Molnár-émlékülésnek anyagát közölte volna, amelyet 1974 májusában Sárospatakon rendezett a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének Reneszánsz-kutató Csoportja és a három tudományegyetem régi magyar irodalomtörténeti tanszéke. Keserű Bálintnak sikerült a pozsonyi egyetem magyar irodalom-tanszékvezetőjét, Csanda Sándort társszerkesztőül megnyernie, s az ő révén meggyarapíthatta a tanulmánygyűjteményt a Szenci Molnár szülőhelyén, Szenc városában megtartott előadások szövegeivel is.

A kötet nagyobb tanulmányait három nagy téma köré csoportosította Csanda és Keserű. Az elrendezés logikai útja: a tudós és gondolkodó; Szenc szülötte; a költő. A gyűjtemény méltó bevezetését – a teljes pályakép áttekintését – *Tolnai Gábornak*, a modern Szenci Molnár-kutatás avatott művelőjének köszönhetjük.

Az azóta elhunyt protestantizmus-történész, *Henri Meylan* a Béza-korabeli Genf magyar kapcsolatairól szól francia nyelvű tanulmányában. Ezzel mintegy előkészíti *W. H. Neuser* német előadását, aki immár a Szenci Molnár-korabeli Heidelberg kálvinizmusáról értekezik, különös tekintettel a reformáció jubileumi ünnepeire (1617) és a magyar Scultetus-fordítóhoz oly közelálló irénikus mozgalmakról. Már kevésbé teológia-középpontúak *Vásárhelyi Judit*, *Czeglé Imrie*, *Szőnyi György Endre* szövegei: ők a – gyakran teológiai köntösben mutatkozó – humanistát állították érdeklődésük homlokterébe, a raméi racionalizmus hívét, az antik retorikán iskolázott Kálvin-fordítót, az okkultizmustól elforduló tudóst. *Téglásy Imre* tanulmánya mintegy átmenetet képez a nyelvész Szenci Molnárnak emléket állító előadásokhoz. *Balázs János* a Molnár-korabeli európai lexikográfiával veti össze Szenci Molnár szótárírói tevékenységét, *Szathmári István* e tevékenység állomásait, a szótárnak a szerkesztő életében megjelent, s mindig személyesen őáltala korrigált különböző kiadásait elemzi. Ők is, *Benkő László* is meggyőzően mutatják meg a nyelvész Szenci Molnár mögött a nyelvművelőt.

A Szenc mezőváros XVI–XVII. századi történetéről szóló, nagy tudományos apparátust megmozgató tanulmányokat – *Maksay Ferencét* és *Párkány Antalét* – *Benda Kálmán* tág szemhatáru tablója vezeti be a késő-reneszánsz korának gazdasági-társadalmi vonatkozásairól. Szenci Molnár sokoldalú tevékenységének XVIII. századi utóéletével foglalkozik *Gyenis Vilmos*. Nem lenne teljes a Molnár-kép, ha a gyűjtemény nem foglalkoznék a költő művével is. *Bán Imre* komparatista szemlélettel elemzi Szenci Molnár zsoltárfordítását, *Gáldi László* kezdeményezését követve nemcsak Lobwasserig, hanem Bézáig és Marot-ig nyúl vissza. Szintén a zsoltáros lírikust

állítja érdeklődése középpontjába *Bóta László* – aki a magyar elődöket veszi számba –, *Holl Béla* – aki filológiai adatokat közöl –, *Horváth Iván* – aki a *Psalterium* előszavával foglalkozik. Csak *Tözsér Árpád* teszi vizsgálat tárgyává a költőben megnyilvánuló egyetemes, a reneszánsz ember önkijelentését. A nyomdatörténész *Boris Bálint* Manlius-tanulmányát *Rudo Britán* szintén szlovák nyelvű szövege követi, melyben a szerző egy szlovák vallási ének és egy Molnár-fordította zsoltár összehasonlító elemzését adja. Tematikusan kapcsolódik ehhez *Csanda Sándor* előadása Szenci Molnár zsoltárainak szlovák fordításairól. A XX. századig húzódó magyar irodalmi utóélet *Varga Erzsébet* tárgya. *Szörényi László* a Szenci Molnár életműben viszonylag marginális latin nyelvű versek helyét jelöli ki, és az előszavak alapján a költő történelemszemléletét tárja fel.

A kötet „adattár”-jellegét leginkább a függelékként közölt *Kisebb közlemények* domborítják ki. Levélközlések (*Stoll Béla, Zsindely Endre*), könyvtörténeti eredmények (*Borsa Gedeon, Gömöri György, Imre Mihály*), vallás- és egyháztörténeti adatok (*Dán Róbert, Schulek Tibor*) teszik teljessé a negyedik kötetet.

Cs. L.

Szerb Antal: A varázsló eltöri pálcáját.

Negyedik, bővített kiadás. Sajtó alá rendezte Szerb Antalné. Magvető Könyvkiadó, 1978. 509 l.

Szerb Antal *A varázsló eltöri pálcáját* című kötete az író kisebb cikkeinek gyűjteménye, szervesen illeszkedik a nagyobb tanulmányokat magában foglaló *Gondolatok a könyvtárbanhoz*. E könyv első kiadása 1948-ban jelent meg, azóta ez már a negyedik kiadás, melyet a szöveggondozó özvegy *újabbán előkerült írásokkal* is gyarapított. Ezek talán még ma sem teljesen kiaknázott forrása a hagyaték, hírlapok, folyóiratok, rádióelőadások, töredékek, vázlatok. A kötet anyaga négy részre oszlik: az első háromban a téma megszabta időrend, az utolsóban a megírás szerint következnek az írások; köztük több olyan magyarra fordított is, melyet maga az író eredetileg németül jelentetett meg.

Szerb Antal e kis esszéi túlnyomórészt a 30-as 40-es évek táján, akkor keletkeztek, amikor már alig volt lehetősége publikálásra, és csak egy-két olyan lap akadt, ahová pár szellemes, szórakoztató oldalt írhatott az egyetemes, az európai és a magyar kultúra fényes korszakairól, melyben a második világháború sötéttségében egy tisztább és bölcsebb világ ígézetével és ígéretével ajándékozta meg az olvasót. Szerb Antal ugyanahhoz a polgári-humanista esszéista nemzedékhez tartozott, melynek talán legkiválóbb mestere a Thomas Mann-nal levelező *Kerényi Károly* volt. Így az ő írói magatartásában is egyesülnek a tudósi és művészi törekvések; a tudományt a szépirodalom, a regényt az esszé felé közelíti. Ezt láthatjuk itt közreadott írásaiban is. Az író éppoly otthonosan mozog a krétai királyok palotájában, mint *Berzsenyi* udvarházában, éppoly pontosan és élvezhetően ír a rózsakeresztesekről és Machiavelliről, mint *Balassiról*, Goethéről, vagy a romantikáról. Hölderlin, *Berzsenyi*, *Vörösmarty* és *Arany János* mellett számos más író arcképét vázolja még fel, köztük Pirandellót, Zane Greyt, Katherine Mansfieldét stb. . . Könyvismertetéseiben gyakran egész művelődéstörténeti koncepciót vázol, melyre a homéroszi eposzok, a Nibelung-ének, *Ipolyi Arnold Magyar Mythológiája* és más könyvek bemutatása kapcsán kerít sort.

Téglásy Imre

Szirmai Endre: Szirmai Károly műveinek bibliográfiája.

A Szirmai Károly Társaság és a Szirmai Károly Archívumok kiadása. München – Stuttgart – Rio de Janeiro 1978. 98 l.

Újabb, értékes kötetel gyarapodott a Szirmai Károly életművét feldolgozó külföldi magyar nyelvű irodalom. Újabb földrész, Dél-Amerika is otthont ad immár a Szirmai Károly Archívum munkájának. Lassan az egész világot átfogja e szervezet, mely a jeles délvidéki magyar költő emlékezetét őrzi-ápolja.

A bibliográfia nyolc fejezetben adja a címléírásokat. Külön tárgyalja az önálló köteteket, majd műfajok szerint ad igen részletes adatgyűjteményt Szirmai Károly munkásságáról. Külön tételt alkotnak az antológiákban, év- és tankönyvekben megjelent művek címléírásai. Az irodalom gazdag anyagot nyújt, csoportosítása időrendi, a jelölések, rövidítések, lapszámok megadása kissé következetlen. Végezetül három olyan rész rekeszti be a művet, mely az ilyen jellegű összeállításokban újszerű, s a kutatás számára hasznos: a költőről szóló szépirodalmi művek, ikonográfiai adatok és műveinek fordításai szerepelnek külön-külön csoportosítva. Az utolsó részben (Pótlások, kiegészítések) a bibliográfia lezárása utáni adatok következnek.

Kisebb következetlenségek – két mutatóban is szerepelnek elbeszélések, néhány fontos vitairás pontos lelőhelye hiányos – rontják a kötet értékét, de nem csökkentik megjelenésének jelentőségét.

R. L.

Szirmai Károly: Szavak estéje.

Válogatott tanulmányok, bírálatok és irodalompolitikai cikkek. Válogatta Benkő Ákos és Szirmai Endre. A Szirmai Társaság és Archívumok kiadása, St. Gallen–Stuttgart–Sidney, 1978. 501 l.

Amint ez a jól válogatott gyűjtemény is bizonyítja, Szirmai Károly nemcsak költőként és elbeszélőként érdemel figyelmet, méltánylást. Tanulmányaiban, cikkeiben is akad jónéhány olyan gondolat, finom meglátás vagy a korra jellemző tanulság, melyet érdemes volt megmentenie az író fiának, *Szirmai Endrének*, aki a jelen munka előszavát írta és *Benkő Ákosnak*, aki a szövegválogatás, jegyzetelés munkáját végezte. Ugyanő írta a kötet jól tájékoztató, korrekt bevezető tanulmányát a kritikus Szirmai Károlyról.

A válogatás első ciklusa a tanulmányokból és megemlékezésekből közöl néhányat. Kiemelkedik közülük az *Emlékezés a Kalangyára* című, szubjektív hangú írás, mely az 1944-ben végérvényesen megszűnt, a hazai irodalommal is sok szálon érintkező lapról folyóirattörténeti vonatkozásban is értékes adatokat közöl. (A *Kalangya* 1936-ban például Kosztolányi-számot adott ki, melyet azonban a költő felesége nem mert férje kezébe adni, épp Szirmai Károly nagy tanulmánya, *Az elmúlás költője* miatt.) Érdekesek, a kutatás számára hasznosak Szirmainak azok az írásai is, melyeket kortársairól, a jugoszláviai magyar irodalom akkori művelőiről (*Böröcsök Erzsébet*-ről, *Szenteleky Kornél*-ról, *Fekete Lajos*-ról) írt, bár némelyiküket mintha „megemelné” olykor. Ez a mindenképpen érthető törekvés jelentkezik a kötetben olvasható kritikai írások egyikében-másikában is. Az irodalompolitikai cikkek és jegyzetek jellemző dokumentumai a mindenkori kisebbségi irodalom létérzésének és önértékelésének. Elsősorban ez a szubjektív indulat, belső hitel teszi ma is izgalmassá Szirmai Károlynak ilyen jellegű, a napi harcok tüzeiben keletkező írásait.

Rónay László

Takács Béla: A sárospataki nyomda története.
Magyar Helikon, Budapest, 1978. 203 l. (Magyar Tipográfia)

A Magyar Tipográfia sorozat nyomdatörténetei közé ezúttal a nagyhírű sárospataki kollégiummal kapcsolatos nyomda monografikus feldolgozása sorakozott. A sárospataki tipográfiai műhely nem tartozik az egyenletesen alakuló, megszakítások nélkül működő nyomdák sorába, az 1949-ig tárgyalt fejlődés három jelentős periodusra osztható.

A Rákóczi nyomdája fejezet az 1650–1671 között működő nyomda tevékenységével foglalkozik, feltárva a műhely megalapításának társadalmi és politikai körülményeit, ismertetve a fennmaradt források alapján a nyomda készletét és működését. A Rákócziak (I. Rákóczi György és Lórántffy Zsuzsanna) támogatásával működő nyomda nem kisebb szerzőnek vált „házi nyomdájává”, mint *Joannes Amos Comenius*nak, akinek 1651 és 1656 között tizenhat kötete jelent meg Sárospatakon. A későbbi századok már nem mutathatnak fel ilyen jelentős alkotókat, azonban fő törekvését, hogy a nyomda elsősorban a tankönyvkiadás szolgálatába álljon, továbbiakban is megőrizte a nagyhírű műhely. A nyomda pusztulása a fejlődési pártfogók halála után következett be, az ellenreformáció nem kedvezett a sárospataki műhely működésének. Újrindítását, azaz a második sárospataki nyomda kezdetét Szentes József nevéhez fűzi a nyomdatörténet, tipográfiája 1807 és 1817 között működött. Ennek a korszaknak is vannak jelentős kiadványai, ha nem is olyan „házszerzője” *Kazinczy* a nyomdának, mint annak idején Comenius volt, de itt lát napvilágot 1810-ben *Kazinczy A nagyság és szépség diadalma* című munkája, vagy ugyancsak itt készül a *Tövisék és Virágok*, a Szentes-nyomda egyik legjelentősebb terméke. 1817-től a nyomda harmadik korszakát éli, amikor is a sárospataki főiskola fennhatósága alá kerül, és elsősorban a kollégiumi oktatást szolgáló kiadványokat állít elő. Takács Béla nyomon követi a főiskolai nyomda bérlőinek változását, az üzleti forgalom alakulását százötven éven keresztül, az 1949-ben bekövetkezett államosításig, amikor a nyomda beilleszkedett az ország nyomdaiparát összefogó egységes munkába.

Takács Béla monográfiáját a Magyar Helikon hírnevéhez méltó külsőben, száznál több illusztrációval jelentette meg. A kötetet a szakirodalmi jegyzetek mellett a sárospataki fejedelmi nyomda termékeinek rövid címléírása zárja le.

Németh S. Katalin

Tamás Attila: Weöres Sándor.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 261 l. (Kortársaink)

Az MTA Irodalomtudományi Intézet kortárs alkotókat bemutató kiadványsorozatában megjelenő kismonográfia az első összefoglaló igényű, a teljes életművet áttekintő tanulmány a XX. századi magyar irodalom egyik legjelentősebb költőjéről. (Bata Imre *Weöres Sándor közelében* című, e kismonográfiánál jóval nagyobb terjedelmű, szintén alapvető jelentőségű könyve előbb íródott ugyan, de egy évvel később jelent meg.)

A debreceni egyetem tanszékvezetője Tamás Attila számos irodalomtörténeti, irodalomelméleti tanulmány, könyv és egyetemi jegyzet írója óriási feladatot vállalt, amikor a kortárs költészetben talán legkiterjedtebb, hatalmas életmű rendszerezésére, a sokoldalú, sokat vitatott költészet esztétikai és irodalomtörténeti problémáinak felvázolására tett kísérletet, a költőről szóló szinte áttekinthetetlenül gazdag és ellent-

mondásos szakirodalom ismeretében. A tanulmány középpontjába a költői világkép elemzését állítja, érinti a legfontosabb életrajzi tényezőket, részletesen feltárja Weöres formaművészetének jónéhány kérdését, egy fejezetet szentel Weöres és a társadalmi problémák más magyar költőktől eltérő sajátos kapcsolatának. Kritikai álláspontról veszi szemügyre Weöres ideológiáját, filozófiájának irracionális elemeit, elvontságát; bizonyítja az egyetemességre törekvés magasrendű megvalósítását. A nirvánaideológia mellett – a versek elemzésében – kimutatja az önfeláldozásra biztató, távlatos költői magatartást, a játék és a mítosz szerepének érvényesülését is.

Ötféle verstípust különít el Weöres életművében: a szerelmes verseket, a gyermekverseket, a szerepkereső verseket, a végtelennel kapcsolatot teremtő verseket és a zenei-iparművészeti jellegűnek nevezett költeményeket. Minden típusból jellegzetes műveket elemez a modern szövegelemzés módszereivel (többek között pl. az *Öregek, Tapéta és árnyék, Fughetta* és más, eddig is sokat elemzett és vitatott műveket) egy teljes fejezetet szán a *Psyché* című kötet elemzésére, az óriási műfordítói termés legalább vázlatos áttekintésére; érinti a dráma- és prózairói alkotások világlátását, ötleteit, történetfilozófiai alapjait és hiányosságait. Azt tartja, hogy a költői és a drámai-írói-prózairói életmű nem azonos nagyságrendű. Weöres prózai írásai közül *A vers születése* című tanulmányáról ír részletesebben.

A kismonográfia egésze bizonyítja Weöres rendkívüli egyéniségének, világirodalmi jelentőségű életművének a magyar irodalomban kivételes voltát, kiemeli egyedülálló formaművészetét. Kenyeres Zoltán, a szintén Weöres-kutató irodalomtörténész írja Tamás Attiláról: „Ő fedezte föl az ornamentális esztétikum központi szerepét Weöres költészetében, (...) elhelyezi ezt a kérdést az oeuvre történeti és esztétikai alaprajzában.” Sajnos, a monográfia megszabott, viszonylag kis terjedelme nem tette lehetővé, hogy valóban minden jelentős műről részletes elemzést adjon a szerző, sok problémát csak jelezhetett, de nem bonthatott ki. *A Három veréb hat szemmel* című, Weöres által összeállított magyar lírai gyűjteményről például éppen csak említés történik, holott szerepe mind Weöres életművében, mind a magyar irodalomtörténetben részletes elemzést kívánna és lehetőséget adna Weöres költészetesztétikájának gazdagabb megismeréséhez. Tamás Attila kötete utolsó lapjain maga is így fogalmaz: „Időnek kell még eltelnie ahhoz, míg megszülethet az a monográfia, mely teljesen megnyugtató módon a helyére tudja majd tenni a Weöres-életművet. Ez a (...) tanulmány kísérlet lehetett csupán: egy adott nézőponthoz kötötten megírt munka. Többféle igény és lehetőség egyeztetésére törekvő írás.” Hozzátehetjük: amely nélkül már nem képzelhető el Weöres életművének további vizsgálata, s amely tárgyilagos, pontos tudományos stílusával, ökonomikus szerkesztésével, számos, találó elemzésével jelentős hozzájárulás a korszerű magyar irodalomtudomány eredményeihez. A kötetet szűkszávú jegyzetapparátus és terjedelmi okokból igen kevés bibliográfiai adat egészíti ki.

R. Takács Olga

Táncsics Mihály: Életpályám.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1978. 616 l. (Tények és tanúk)

A száz évvel ezelőtt írott mű a sorozat huszadik századról szóló darabjai sorában rokontalanul áll. Táncsics, az autodidakta forradalmár, hetedfél évtizedes életének igazolása, panaszló irata. Forrásértéke a művek születése körülményeinek feltárásában van. Naiv hite, polihisztor igyekezete rokonszenvenessé teszi alakját. Felfogása a nemzetiségi kérdésben konzervatív: ez a tény kora nemesi politikusaihoz közelíti.

A mű jelen kiadása már a harmadik, bár ezt a kötet nem jelöli. A múlt század nyolcvanas éveiben megjelent elsőt 1949-ben, a szerző születésének 150. évfordulóján követte a második (Táncsics Mihály: Életpályám. Sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta: Czibor János. Révai Könyvkiadó Nemzeti Vállalat, Budapest, 1949. 463 l.). Ennek jegyzeteit és a teljes Táncsics-életmű bibliográfiáját közli az új kiadás, elhagyva a bevezetőt: egyébként teljes egészében megegyezik az 1949-es kiadással.

Eitmann András

Tarnóc Márton: Erdély művelődése Bethlen Gábor és a két Rákóczi György korában. Gondolat Kiadó, Budapest, 1978. 267 l.

Az önálló erdélyi fejedelemség történetének kétségkívül legfényesebb korszaka a Bethlen Gábor uralkodásától II. Rákóczi György haláláig eltelt fél évszázad. De nemcsak történeti horderejű eseményekben, hanem a kulturális fejlődés terén is gazdag fejezete ez a magyar művelődéstörténetnek, ezért értékeinek számbavétele és elemzése hálás feladat. *Tarnóc Márton* könyve erre vállalkozott, de mindjárt hozzátehetjük: az összefoglaló áttekintés önmagában sem csekély érdemén felül új kutatási eredményeket is közreadott, egyes íróportréi új színekkel gazdagítják a XVII. századi erdélyi literatúráról kialakult képünket.

A könyv első fejezete a kor művelődéspolitikáját elemzi, rámutatva azokra a különbségekre is, amelyek Bethlen és a Rákócziak között fennálltak: a viszonylag toleránsabb bethleni valláspolitikai merevebbé, az udvari élet színtelenebbé válására, az öreg Rákóczi György személyiségének elődjénél konzervatívabb alkatára. Külön fejezet foglalkozik a kultúra anyanyelvűvé válásának folyamatával, amely szorosan kapcsolódott az ideológiai küzdelmekhez, többek között a szombatosok, puritánok, cartesianusok mozgalmaihoz is.

A fő hangsúlyt azonban Tarnóc Márton a kultúra legalapvetőbb hordozójának, az irodalomnak vizsgálatára helyezi. A műfajok szerinti csoportosítás áttekinthetővé teszi a gazdag anyagot, egyes kiemelkedő írókról rajzolt pályaképei pedig nemcsak az érdeklődő olvasóknak jelentenek élményt, hanem a szakemberek számára is mondanak újat. Jó példa erre a „hitvitázó irodalom” címszó alatt a *Geleji Katona István*ról rajzolt portré, amely minden eddiginél pontosabban jelöli ki a református püspök irodalomtörténeti helyét, megmutatva egyfelől világnézetének korlátait, feudális kötöttségét, konzervatívizmusát, másfelől viszont nyelvertermő erejét, széles körű műveltségét és a stilisztikai értékek iránti fogékonyságát. A Gelejiénél kevésbé részletes, de ugyancsak határozott kontúrokkal vázolt képet kapunk a puritánus *Medgyesi Pál* és az irénikus eszméken nevelkedő, de ugyancsak politikai alkatú *Avinczi Péter* írói munkásságáról is.

A világi prózát tárgyaló fejezetből főként az államelméleti irodalom árnyalt elemzése emelkedik ki. Tarnóc Márton korábbi kutatásaira támaszkodva meggyőzően bizonyítja, hogy a Justus Lipsiustól eredő neosztoikus eszmék széles körben elterjedtek, mégpedig nem csupán *Laskai János* Lipsius-fordításai nyomán, hanem már korábban is benne éltek a kor szellemi atmoszférájában. Ennek szép bizonyítéka *Vetészi István* mezőtúri papnak I. Rákóczi György fejedelemhez írott levele 1631-ből, amely ilyen szellemben ad uralkodási tanácsokat a fejedelemnek.

Az áttekintést a világi költészetéről és a történetírásról szóló fejezetek zárják, így végül is teljes képet kapunk az erdélyi irodalom új eredményekben bővelkedő fejlődéséről. Az olvasók szélesebb körű érdeklődését gazdag irodalomjegyzék és

névmagyarázatok elégitik ki, amelyek egyben a további kutatáshoz is jól használható alapot és ösztönzést jelentenek.

Bitskey István

A Tevan nyomda- és kiadóvállalat történetéből. (1903–1949)

Szerk. Szabó Ferenc. Békéscsaba, 1978. 161 l. (Bibliotheca Bekesiensis 16.)

A Bibliotheca Bekesiensis sorozat e kötete a Tevan nyomda történetének megismeréséhez járul hozzá. Az ízléses, szép kis könyv – valódi bibliofil munka – négy tanulmányt tartalmaz. A sorozat szerkesztője, Szabó Ferenc *A Tevan nyomda üzemtörténetéből* címen, Petőcz Károly *Tevan Andor a magyar könyvkultúra szolgálatában*, Papp János *Tömegkönyv és bibliofília*, Elek László pedig *Tevan Andor és Kner Imre levelezése* címen közölt egy-egy tanulmányt. A kötet legegységesebb írása Szabó Ferencé; ő „a magas színvonalú könyvkiadás lehetőségeit megteremtő vagy korlátozó általános üzemi viszonyok és adottságok” rajzát adja. Írása nélkülözhetetlen a további kutatáshoz. Petőcz Károly – nyomdai szakember lévén – a tipográfus Tevanról ír figyelemre méltót, Papp János pedig a *Tevan Könyvtár* és a *Tevan amatőr sorozat* megjelent kötetének értékelő jegyzékét állította össze. Elek László, ki már Kner Imre levelezésének kiadásával is szerzett magának érdemeket, ezúttal *Kner Imre és Tevan Andor* kapcsolatát tekinti át. Forrása a Békés megyei Levéltár ún. Tevan-dossziéja, mely száznál több levelet tartalmaz. Írásából érzékletesen bontakozik ki a két nagy nyomdász-kiadó (olykor némi rivalizálástól sem mentes) barátsága. A tanulmányok egyike sem kimondottan irodalomtörténeti szempontú, de a kötet – a Tevan nyomda jelentős kiadói tevékenysége okán – az irodalomtörténeti kutatás számára is nyereség: az irodalomtörténésznek így vagy úgy valamennyi írás segítséget lehet.

L. A.

Tótfalusi Kis Miklós halotti kártája.

Tolnai Gábor és Haiman György tanulmányával. A latin szöveget sajtó alá rendezte Kulcsár Péter. Fordította Jakó Zsigmond, Tóth István és Weöres Sándor. A kárta egyetlen példányának hasonmásával. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1978. 109 l. és egy melléklet.

A kolozsvári Farkas utcai református templomban van kifüggesztve Tótfalusi Kis Miklós halotti kártájának egyetlen ismert, megrongálódott példánya, melynek immár minden eddiginél teljesebb magyarországi kiadása is olvasható: a hasonmás mellett a kárta szövegének magyar fordításával.

A nyomdászattörténetileg és kultúrhistoriái szempontból is oly nagybecsű egylevelés nyomtatvány bevezetőjének és a 30 búcsúztató versnek esztétikai elemzését *Tolnai Gábor* végzi el bevezető tanulmányában. Kiemeli az iskolás latin versezetek közhelyköltészetéből az öt nyomdásztanuló őszinte ihletettséggű költeményét, valamint *Vizaknai Briccius György* – egyébként más műfajban is bizonyított – literátori képességeit.

A kötet tipográfiai megalkotója, *Haiman György* tanulmányában a halotti kárták és egyéb alkalmi nyomtatványok – az erdélyi „protestáns családi szertartásoknak mintegy százötven éven át dívott ünnepies tartozéka” – történetét tekinti végig, első jelentkezésüktől (1646) letűnésükig, a XIX. század elejéig, amikor is átadják helyüket a gyászjelentéseknek.

A latin nyelvű – feltehetően *Csepregi Turkovics Mihály*tól, Tótfalusi egyik ellenfelétől származó – bevezető (*Jakó Zsigmond* fordítása) mellett a már korábbi kiadású *Tóth István*-átültetésekhez *Weöres Sándor* tizenhét versmagyarítása csatlakozik a kötetben. A versek színvonalát e műköltői beavatkozás természetesen még akkor is megemelte, ha a költők a latin eredeti hangulatát „nem filológiai, hanem írói-költői eszközökkel igyekeztek visszaadni.”

J. J.

Tüskés Tibor: A Krónika (1920–1921) repertórium.

(Kiadja a Baranya Megyei Könyvtár.) Pécs, 1978. 78 l. + 4 illusztráció.

A magyar avantgarde történetének hatalmas irodalmát gazdagítja ez a repertóriumok hagyományos formájától kissé eltérő kötet. Az avantgarde kisugárzásának, a hazai mozgalom egészét gazdagító vidéki szellemi központok értékeinek vizsgálatával az eddigi kutatások adósok maradtak. Tüskés Tibor könyve törlesztése ennek az adósságnak; a magyar avantgarde történetének egyik fontos „vidéki gyűlhelyé”-nek, Pécsnek 1915–1925 közötti szellemi életére irányítja a figyelmet.

Egy évtized (1915–1925) Pécs művészeti életében című bevezető tanulmányában azokat a sajátos társadalmi és történeti-politikai okokat vázolja, amelyek a pécsi avantgarde létrejöttében fontos szerepet játszottak.

A város nemcsak passzív befogadója volt a művészeti megújulásnak – amelynek programja, művészeti céljai és alkotásai többek között Kassák 1915-ben meginduló *A Tett*, majd később a *Ma* című folyóiratain keresztül is eljutottak szellemi közgondolkodásába.

A Tanácsköztársaság bukása után – paradox módon – elevenebb kapcsolat alakult ki a magyar emigráció bécsi központjával és Párizssal, s Pécs maga is megteremtette „saját avantgarde törekvéseket tükröző kultúráját”.

Tüskés Tibor két lapra hívja fel a figyelmet: a *Haraszti Sándor és Garai Károly 1920* című „aktivista röpirat”-ára, amelynek mindössze egy száma jelent meg, s a hosszabb életű irodalmi és művészeti folyóiratra, a *Krónikára*, *Kondor (Regős) László* lapjára, amelynek 1920–21 között tizenhét száma látott napvilágot.

Tüskés Tibor a *Krónika* szinte minden művészeti ágra – festészet, zene, színház, irodalom – kiterjedő írásai alapján mutatja be az 1920-as évek Pécsének szerteágazó, változatos művészeti életét az avantgarde vonzásában, s a legnagyobb visszhangra talált irányzat, az expresszionizmus pécsi sajátosságait.

A tanulmányt a *Krónika*ból vett szemelvények követik, amelyek a folyóirat törekvéseit, programját reprezentálják, s izelítőt adnak abból a szellemi nyitottságból, amellyel a város és a folyóirat a művészeti megújulást fogadta.

A kötetet a *Krónika* repertórium a teszi teljessé s az illusztráció, amely a folyóirat borítóját, beköszöntőjét és néhány lapját adja hasonmásban.

M. R. J.

Ungarischer Oder Dacianischer Simplicissimus.

Rütten (und) Loening (Verl.) Berlin, 1978.

Ismét kezébe veheti az olvasó *Daniel Speer* Magyar *Simplicissimus*ának új, ezúttal NDK-beli kiadását. A mű először 1683-ban jelent meg, valószínűleg Nürnbergben, a szerző nevének feltüntetése nélkül. Főhőse egy *Simplicissimus* nevű

fiú, aki Boroszlóából (Breslau, Wroclaw) indul el „világkörüli” útjára, s jut a Felvidéken át Erdélybe, II. Rákóczi György fejedelem udvarába, majd innen Konstantinápolyba.

Igazán nagy öröm, amikor múltunk szellemi kincsei közül valamelyik alkotás a mai olvasó könyvespolcára is felkerül. Különösen érvényes ez Speer Simplicissimusára, amely magyar nyelven először és – ki tudja miért – utoljára 1956-ban jelent meg Varjú Elemér fordításában, Turóczi–Trostler József előszavával, Benda Kálmán jegyzeteivel. Jelen német kiadáshoz *Herbert Greiner-Mai* írt magyarázó utószót.

Jogosan merül fel tehát bennünk a kérdés: mi készíthetett ismét egy *német* kiadót, hogy Speer művét megjelentesse? Mi újat mondhatnak a mai német olvasónak egy sziléziai kalandos lelkű ifjú 17. századi felvidéki és erdélyi kalandjai, túl azon, ami vonzerővel egy 300 évvel ezelőtti történet, éppen régiségénél fogva, mindig is bír?

„Nekünk magyaroknak a könyv több szempontból is kulcsfontosságú. Elsősorban is egy idegen szemével láttatja a 17. századi Magyarországot, annak is gazdaságilag-politikailag legfontosabb felvidéki és erdélyi vidékeit, bányavárosait. Mert láttatja mindezt egy olyan idegen szemével, akiről okkal feltételezhetjük, hogy úti szemlélődése egy hercegi történetíró regényes-kalandos elemekkel átszőtt helyzetjelentése éppen e jelentős magyar vidékekről! A Simplicissimus bőrébe bújtatott Daniel Speer „Das Neueste von der Zeit, dass ist: Ausführliche Vorstellung des heutigen Gefangen Nehmung . . . des Graf Teckely . . . (Nürnberg, 1685) című aktuális tárgyú politikai röpiratában – e kor oly jellegzetes, divatos termékében – írja, hogy mint hercegi histográfus 1685-ben a württembergi csapatokkal *újra* (kiem. e cikk írója) Magyarországon járt. Egy másik nevezetes 17. századi geográfus szerző, J. Ch. Wagner 1684-ben megjelent „Delineatio . . .” című művét azoknak a Friderich Carl és Georg Friderich württembergi hercegeknek ajánlja, akiknek szolgálatában Speer is állhatott!

Érthető természetesen ez a számokkal is mérhető érdeklődés Magyarország iránt. Hiszen egész Európának, így a nálunk gazdaságilag, politikailag egyaránt igencsak érdekelt Németországnak sem volt mindegy, mi történik a „Kereszténységet bátyaként védő” országban.

Különösen fontos az a tény, hogy Simplicissimus a már háborút veszített, bukott II. Rákóczi György udvarába látogat el, tehát 1658-ban, vagy akörül – a Magyar Simplicissimus pedig 1683-ban, közel harminc évvel az Erdély számára tragikus, de a török birodalom sorsát is megpecsételő lengyel hadjárat után jelenik meg, mikor Buda felszabadításától már csak három év választ el! Hogy Speer harminc évvel visszakalandozik a történelembe, azt jelentheti, hogy ez az elhibázott hadjárat, az elvesztett lehetőségek súlyossága már a 17. századi *német* közvéleményben is tudatosul. Már pusztán ez a tény is indokolja a Magyar Simplicissimus újrakiadásának fontosságát mind nálunk, mind német nyelvterületen.

De ha nem az irodalomtörténész, hanem a néprajzkutató vagy zenetörténész szemével olvassuk a könyvet, akkor is találunk éppen elég kutatásra váró – illetve már megoldott – kérdést. Speer mint zeneszerző is ismert volt – sőt, elsősorban zeneszerzőként tartják számon –, így a mű zenei vonatkozásai is számos problémát vetnek fel, amire szakértelem híján csak utalhatunk. Ugyancsak utalhatunk a néprajzi vonatkozásokra, mint a magyar népszokások, viseletek, táncok, mondások, tájleírások rendkívül színes, a mai kutató számára forrásértékű leírásaira.

Történelem, földrajz, folklór, zenetörténet keverednek tehát Speer munkájában. E talán összevisszának tűnő kavargást egy közös láncszem fűzi össze, ami ennek a könyvnek is lényege, irodalmi értéket adó értelme: az *útléírás*. Olyan műfaj tehát,

amely kiválóan alkalmas, hogy politikát csináló emberek politikát lophassanak észrevétlenül a könyvekbe, az olvasó tudatába. Vagyis Magyarországot, a kereszténység védelmét; hintsen félelmet, szíton gyűlöletet, uszítson a török ellen.

A Magyar Simplicissimus tehát olyan kérdéseket vet föl, amelyek más-más hangsúllyal ugyan, de magyar és német történéseket, irodalmárokat *egyaránt* foglalkoztatnak, foglalkoztatniok kell. Magyar történelem és német érdekek; magyarországi útirajz, de elsősorban német területen virágzó műfaj, amely címében a grimmelshauseni örökséget is hordozza; magyar zene- és kultúrtörténet egy német zeneszerző-író tollából; II. Rákóczi György erdélyi fejedelem alakja, politikai törekvései a 17. századi német köztudatban; felvidéki és erdélyi bányavárosok egy német hercegi történetíró leírásában – kaland és politika szoros összefonódása a 17. századi Magyarországról szóló német útleírásokban. Mindezek olyan izgalmas kérdések, amelyek megoldása német és magyar irodalomtörténések kutatómunkáira vár. Éppen ezért sajnálatos, hogy a Magyar Simplicissimus új, NDK-beli kiadásának előkészítő munkájába éppen magyar kutatókat nem vontak be. Pedig valószínű, így elkerülhető lett volna néhány a magyar történelmet érintő tárgyi és szemléleti tévedés.

Hogy a Magyar Simplicissimus ismét kiadásra került, ez a magyar irodalomkutatásnak is rendkívül fontos állomása – reméljük, a német olvasók körében is sikert arat. Bizonyítja, hogy a török elleni háborúk, a kereszténység oly sok vérdíjat kívánó védelme, a 17. századi Magyarország egész Európa politikai életében betöltött fontos szerepe kitörölhetetlenül nyomát hagyta a német irodalomban is.

Legfőbb ideje, hogy a Magyar Simplicissimust mi is „újrafelfedezzük”!

Nemeskürty Harriet

Ungarns Geschichtsschreiber.

Hrsg. von Thomas von Bogyay, Verlag Styria, Graz–Wien–Köln. Band 1: *Die heiligen Könige*, übersetzt, eingeleitet und erklärt von Thomas von Bogyay, János Bak, Gabriel Silagi, 1976. 195 l.; Band 2: Kelemen Mikes: *Briefe aus der Türkei*, ausgewählt und eingeleitet von Gyula Zathureczky, übersetzt von Sybille Baronin Manteuffel-Szöege, kommentiert von Thomas von Bogyay, mit einem literaturgeschichtlichen Beitrag von Antal Szerb, 1978. 271 l.

A bizánci, a török és a szláv történetírók műveit bemutató sorozatok után a Styria Verlag egy, a magyar történetírók válogatott műveit német fordításban bemutató sorozatot is útnak indított, *Bogyay Tamás* szerkesztésében. A szerkesztő az első kötet élén ismerteti a vállalkozás célját: német nyelven hozzáférhetővé tenni a legfontosabb magyar elbeszélő történeti forrásokat, s ezzel elősegíteni, hogy Magyarország megszűnjön a nemzetközi történetírás számára „terra incognita” lenni.

Az 1. kötet a XI. századi magyar történet legfontosabb forrásainak fordítását közli, nevezetesen két István-legendát (a legenda minort és Hartvik művét), a két Gellért-legendát és László legendáját, s válogatást a XIV. századi krónikakompozícióinak a XI. századra vonatkozó fejezeteiből. Minthogy a fordítások, az egyes szövegcsoportok bevezetései, valamint a bőséges jegyzetek a magyar középkor olyan kompetens kutatóitól származnak, mint maga Bogyay, valamint *Bak János* és *Gabriel Silagi*, a könyv nemcsak az eddigi eredményeket közvetíti a német olvasónak, hanem több ponton új hozzájárulást is jelent e sokat vizsgált szövegek kutatásához. A közreadók állásfoglalnak vitatott kérdésekben (pl. a Hartvik-legendá keletkezési ideje, a két Gellért-legendá kronológiája stb.), sőt Silagi szöveg-

korrekciókat is végez a Gellért-legendák Madzsar-féle kritikai kiadásához képest. Alaposan ismerik és értékesítik a kérdés újabb szakirodalmát, csupán mintha Horváth János egyes alapvető munkáival bánnának némileg mostohán.

A 2. kötet Mikes *Törökországi levelei* nagyobb részének (a 207-ből 138-nak, részben rövidített) első német fordítását nyújtja. A fordítás ugyan nem a kritikai kiadás alapján készült, de utólag egybevetették vele és ahol szükséges volt, hozzáigazították. *Zathureczky Gyula* bevezető tanulmánya Mikes életéről, valamint a leveleinek megértéséhez szükséges magyar történeti háttérrel (kissé messziről, a honfoglalásnál kezdve) tájékoztatja az olvasót. Mikes írói értékeinek jellemzésére pedig *Szerb Antal* irodalomtörténetének Mikes-fejezetét közlik német fordításban a kötet szerkesztői. Bogyay Tamásnak a szöveghez fűzött jegyzetei, illetve egyes levelekhez kapcsolódó történeti kommentárjai jóval többet adnak, mint a szokásos magyarázó jegyzetek: pontos felvilágosítást tartalmaznak a magyar történelemnek a német olvasó számára nem vagy kevésbé ismert fontos kérdéseiről (pl. székelyek), az egykorú politikai fejleményekről, Rákóczi környezetének fontosabb szereplőiről stb. Végül egy rövid epilógus Rákóczi hamvainak hazaszállításáról, s a rodostói emlékhely mai állapotáról tájékoztat.

Az első két mintaszerű kötet alapján minden reményünk megvan arra, hogy az *Ungarns Geschichtsschreiber* a magyar elbeszélő történeti források megbízható és új eredményeket nyújtó német nyelvű gyűjteménye lesz.

Klanczay Tibor

Vas István: Tengerek nélkül, Vonzások és választások, Körülbelül.

Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1978. 312, 283, 287 l. (Vas István Összegyűjtött munkái, 4. 5. 6.)

Négy és fél évtized terméséből állt össze ez a gyűjtemény. A világirodalmat tekintve Horatius művei, hazai „mezőben” *Zrínyi* sorai adják a legrégebbi, Nelly Sachs és Saint-John Perse költészete, illetve *Tandori Dezső* „ragasztásai” és *Várady Szabolcs* versei a legújabb tárgyát. A lebegően könnyed Apollinaire-sorok varázsa és a Kavafisz-líra tüntetően szikár prózaisága egyaránt méltatásra talál itt, akár *Petőfi* gyűjtőan forradalmi közéleti költészete vagy ezoterikusabb művészek lélegzadagítása – tehetjük ehhez hozzá. Személyes emlékek idézését és alkalmi reflexiók rögzítését éppúgy tartalmazzák a kötetek, mint elméleti megfogalmazásokat, elvi állásfoglalásokat a művészet lényegére vonatkozóan – egészíthetjük ki a mondottakat.

Szembeszökő tehát itt a *változatosság*. Ezek a különböző művek azonban több tekintetben is egymáshoz rendeződnek. Témában: az antikvitás, a középkorvég, a barokk, a klasszicizmus, a romantika, a realizmus, a szimbolizmus és az avantgarde láncolatú irányainak műveiből. A hazai és a távoli talajból sarjadt művek a csaknem mindig jelzett kapcsolatoknak és párhuzamoknak a közvetítésével alkotnak egységesnek tekinthető egészet, emellett a különböző műfajokban is leggyakrabban ugyanaz a pontos – árnyalt, hivalkodásmentesen elegáns, de olykor erőteljessé feszülő – stílus szolgál egységesítő tényezőül.

Szemléletmódban az évtizedek során *nyugvópontra* nem jutó *kiegyensúlyozottság* a közös: az újításra és a hagyományörzésre való egyidejű fogékonyság, felülemelkedni törekvés a népies-urbánus ellentéteken – melyek mibenlétét bizonyára „egyforma értetlenséggel fogadnák New Yorkban és Moszkvában” –; s az alkotó emberi szellem mindenkori tisztelete. („A lélek balga fényűzése”-nek látszóe ugyanúgy, mint azé, amelyiknek bevallott célja „a gyakorlati igazság”.) Vas István eszményképe érezhetően

a késői Babits, oly módon, hogy újabb korok szellemi értékeinek – főként a szocializmus eszmévilágának – az övéivel való egyesítését tűzte célul maga elé.

Ez is hozzájárul tehát ahhoz, hogy a különböző természetű írásművek gyűjteményeiben egységet ismerhet föl az olvasó. Máskülönből nem laza lenne az anyag. (Mely csak kevésbé tér el *Az ismeretlen isten* című, négy évvel korábbi kötetéből; legértékesebb bővítése a *Marxizmus és irodalom* c. régebbi esszé, legérdekesebbek pedig közreadott új interjúszövegei.) Néha meglepő eltéréseket is mutatnak az általuk jellemzett művek értékei. (Pl. Fenyvesi Félix Lajos, P. Horváth László, Rózsa Endre vagy Parancs János verseinek bemutatása egy máskülönbben felerészt klasszikusokat tárgyaló ciklusban.) Váratlan egymás mellé sodródások is elbizonytalaníthatnak (pl. Hegedűs Géza és Fodor András köteteinek együttes mérlegelése). Vas István legértékesebb adottságai nem mindig találhatnak egymásra – legalábbis: hazai tárgyú írásműveiben. Míg Horatius kiegyensúlyozottsága és Villon nyersége vagy Whitman, Saint-John Perse, Apollinaire más-másfajta mindent-átfogása és T. S. Eliot szigorú tartása, a Shakespeare-drámák „démoni költészete”, irgalmatlanul szigorú emberlátása és Goethe vagy France bölcs-ironikus mosolya egyaránt *személyes* írói mondanók felszínre hozására látszanak alkalmasaknak, addig a „hazai” anyagot tekintve az derül ki, hogy noha *Berzsenyi*, *Vörösmarty*, *Tóth Árpád* és *Krúdy Gyula* művészete iránt Vas István nagyfokú fogékonyságot mutat, csak néhány sort juttat nekik – míg az őt bizonyára kevésbé érdeklő *Reviczky* vagy *Tömörkény* hosszabb méltatást kap. *Babits* arcéle ismételtelen előrajzolódik a sorokból, mégsem ír annyit a verseiről, amennyit – például – a *Szemlér Ferenc*éiről. A *Kassák*-életmű – a körülötte zajlott vitákkal – egyetlen ponton szikráztatja csak föl vitakészségét, és arról is csak néhány sor vall, hogy mennyire kész a késői *Illyés*-líra vagy a *Juhász Ferenc*-életmű értő-érző befogadására, – jóval rövidebbre fogva a mondandót, mint mikor pl. *Vészi Endre* költői érdemeit veszi számba.

Legtöbbször *Kosztolányi Dezső*ről szól. (Néhol enyhén túl is értékelve morálisát, arculatának „örök baloldali”-ságát.) Avatott szavakkal jellemzi „a merész életöröm, hitetlen, sztoikusán pogány humanizmus” költészetének késői kibontakozását. Rámutat arra, hogy személyiségének „varázsában” még ott él a készség – századunkban már ritka jelenségként – nagy érzelmek és józan bölcsélet együttes kifejezésére, zsongító verszene és érthető verseszéd együttes megvalósítására. Nem kevésbé jellemző a *Füst Milán*ról készített kis portrévázlat, mely költői műveinek epikus karakterét, látomás és pontos részletmegfigyelések egységét, régiességnek és modernségnek elválaszthatatlan egymásba fonódását emeli ki, vallásos arculatát a Balassi-Ady-vonulat részeként világítja meg. Érdekes a tragikus szemlélet és gyakorlati jobbítani törekvés ellentétben megragadott *Eötvös*-életmű jellemzése, finoman árnyalt a gondosan kimunkált *Rákóczi*-portré – kitűnő összehasonlító elemzést kapunk *Zrínyi* egy négy-sorosáról. Személyes emlékezések és objektív mérlegelések együttese segít a korábbiaknál jobban megérteni a harmincas-negyvenes évekbeli – a fasizmus fenyegetettségében hivatást teljesítő – *Nyugatnak*, illetve *Magyar Csillagnak* a szerepét. (Azt az időszakot, mely „sokkal hálátlanabb, sőt veszélyesebb hősök volt az előbbinél, és távolról sem olyan mutatós”.) A későbbi „nagyok” – *Németh László* és *Lukács György* – viszonylatában ugyan már csak néhány vonást rajzol meg, látószögét is a polémia határozza meg, képüket így is teljesebbé segít tenni.

Nemzedéktársairól – érthető módon – gyakran ír. *Rónay György* Apollinaire- és Hölderlin-gazdagította verskultúrájáról, *Sárközi György*nek hasonlóképpen ellentéteket egyensúlyozó poéziséről, a „somogyi parnassien” *Takáts Gyuláról*. Egyedi verselemzésel is hozzásegít ahhoz, hogy feltáruljanak *Kálnoky László* látványosságoktól

mentes lírájának titkai: soraiban megnyilatkozó magatartásának összetettsége. *Szent-kuthyt* érdekesen kíséri meg Joyce helyett inkább a francia új regény képviselőinek környezetében elhelyezni – de tud figyelmet kívánóan újszerűt mondani *Somlyóról* és *Tandoriról*, *Hajnal Annáról* vagy *Nemes Nagy Ágnesről* szólva is. Részben: világirodalmi vonatkozásokban.

A „magyar Erato”-ról szóló kis esszé is a magyar szerelmi líra világirodalmi összevetésére vállalkozik. Rámutat arra, hogy gyakorta kihallani belőle „a légszomjas sóvárgást, de egyúttal a világmindenséggel való érintkezésnek olyan felszabadult, diadalmas lélegzetvétélet, amilyennel aligha találkozunk más nemzetek irodalmában” – viszont jórészt hiányzik belőle „a francia líra természetes érzékisége, az angol költészet bensőséges érzelmi áradása”. Nem kevésbé érdekesek azonban ilyen tekintetben a műfordítás lehetőségeit és feladatait taglaló műhelytanulmányok sem, vagy azok a hosszabb gondolatfutamok, melyekben arra a különös jelenségre keres magyarázatot, hogy miközben nagyjaink gyakran maradnak külföldön visszhang nélkül, Valéry *Mécs Lászlót* tudja nagy lírikusként felmutatni.

Olyan írása ez is, melyben Vas Istvánnak lehetősége nyílt nagyobb összefüggések erővonalainak érzékeny kitapintására: arra, hogy apró tények élesszemű megfigyeléseiből nagy műveltséganyag birtokosaként vonjon le tiszta logikájú következtetéseket. Másszóval: a legjobb írásait jellemző értékek kibontakoztatására.

Tamás Attila

Vay Ádám verses Önéletírása.

Sajtó alá rendezte és a kísérő tanulmányt írta Szalay Krisztina. Vaja, 1978, 31 l. (A Vay Ádám Múzeum Baráti Kör Kiadványai.)

A XVII–XVIII. század nemzeti függetlenségre irányuló nemesi mozgalmait, a Rákóczi vezette kuruc szabadságharc színes világát irodalmunk számos emléke őrzi: hazafias buzdító iratokban, énekekben, satirikus drámákban, publicisztikai írásokban stb. A kor reprezentatív műfajává mégis az önéletírás vált. Bethlen Miklós, II. Rákóczi Ferenc, ifj. Teleki Mihály, Bethlen Kata irodalmi ihletettségu visszaemlékezései mellett természetesen sok, kisebb lélegzetű és tehetségű munka is született ebben a műfajban. Ilyen Vay Ádámé, Rákóczi Ferenc tábornokáé is.

A saját sorsán eltűnődő, de az emlékezésen túlnövő krónikát Szalay Krisztina rendezte harmadszor sajtó alá, egy eddig ismeretlen kézirat alapján. Az „Illustrissimi Dni Adami de Waji. VITA quam suis in Custodia quondam delineavit manibus” címmel ellátott írást betűhíven – a kézirat tipográfiájának megváltoztatásával, strófákra bontásával – a kiadvány első felében olvashatjuk. Ezt Szalay Krisztina rövid tanulmánya követi, amelyben áttekintést kaphatunk a kézirat kiadásáról, leírásáról, szövegtörténetéről stb.

Az 1701-ben keletkezett önéletrajz Vay Ádám egyetlen irodalmi műveként maradt fenn, aki negyvennégy éves korában a bécsújhelyi börtönben fogott a versíráshoz. *Vay Ádám és Önéletírása, Az Önéletírás eszmetörténeti helye* c. fejezetek tehát nem véletlenül keresnek választ a versírás közvetlen indítékára, irodalomban elfoglalt helyére. A művet elemző tanulmány nemcsak lényeges észrevételeket tesz – többek közt az *Önéletírás* stilisztikai értékelésekor emlékirat és önéletírás műfaji keveredése, szubjektív hangvétel és didaktikus megfogalmazási mód –, hanem meglepő műfaji párhuzamhoz is elvezet, mikor a XVII. század végén keletkezett „verses etika” hatását kutatja az *Önéletírás*ban. Meggyőző a tanulmányírónak az az érvelése is,

amellyel a Zrínyi strófákban megírt Önéletírás helyét a puritanus etikai irodalomban kijelöli.

Idézzük hát befejezésül a kevesek által ismert, Zrínyi – Apáczai szellemi örökségét vállaló, műveltség-vitéztség eszméjét hordozó Önéletírás egyik súlyponti gondolatát:

„Fegyvert s mind az könyvet az Isten szerzette
Szanto vasat sarlott mind az készítette
Kinek mellyhez kedve természet jegyezte
Kövesd hát azt bátran mellyre gerjesztette.”

Hübert Ildikó

Versek híres emberekről.

Bibliográfia. Gráf Ernő és Jaczkovics Lászlóné gyűjtése alapján szerkesztette Szabados Lenke. Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár, Szombathely, 1978. 201 l.

„A bibliográfia vers-címjegyzékében a mitológiai alakoktól a királyok, császárok és fejedelmeken keresztül a szabadsághősökön és forradalmárokon át az összes történelmi alakot; államférfiakat és politikusokat megtalálhatjuk, ha magyar költők írtak róluk verset. Közéjük soroltuk ábécé rendben az írók, költők, művészek, tudósok, felfedezők, utazók, úrhajósok és egyéb nevezetes személyekről szóló költeményeket is.” – adja meg a tájékoztatást az Előszó.

A bibliográfiában 368 költő sokszáz versének az adatai megtalálhatók; Juhász Gyula például 64 személyhez írt tisztelgő verset (egy-egy neves emberhez többet is; Arany Jánoshoz 6-ot, Adyhoz 5-öt, Petőfihez 4-et és Shakespeare-hez 3-at), Devecseri Gábor verseinek száma is – a megtiszteltek sora Horatiustól Babitsig és Tinódi Sebestyéntől Victor Hugoig terjed – a negyedszáz fölött van, Somlyó György 51 személyről írt verset. A legtöbb tisztelgő költemény Bartók Bélához, Csokonai Vitéz Mihályhoz, Berzsenyi Dánielhez, József Attilához, Juhász Gyulához, Leninhez, Kodály Zoltánhoz, Petőfi Sándorhoz, Radnóti Miklóshoz és Vörösmarty Mihályhoz szól.

A bibliográfia, sajnos, nem törekedett teljességre, csak a szombathelyi könyvtárban megtalálható könyveket és periodikákat dolgozta föl. S többnyire azokat a műveket regisztrálta – kivételt jelentenek a vasi vonatkozású megtiszteltek (Berzsenyi Dániel, Fürst Sándor) –, amelyeknek már a címében is szerepelt a verssel megszólított neve.

A bibliográfiát névmutató egészíti ki; megtudható belőle, hogy melyik költő körül írt verset.

Szokolczay Lajos

Vitkovics Mihály magyar és szerb írásai.

Szerk.: Vujicsics D. Sztoján. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1978. 331 + 24 l.

Aligha ünnepelhette volna meg méltóbban az Európa Könyvkiadó és az újvidéki Matica srpska könyvkiadója Vitkovics Mihálynak, Kazinczy Ferenc pesti triász oszlopának, a szerb–magyar költőnek 200. születésnapját, mint poétánk magyarra fordított szerb, valamint magyar nyelvű írásaiból készült válogatás közzétételével. Jelentős hiányt pótol *Vujicsics D. Sztoján* értő szöveggondozása, minthogy eddig még nem rendelkezünk megbízhatóan sajtó alá rendezett Vitkovics-szövegekkel.

A kötet – helyesen – a különleges helyzetű, a két irodalomban, két kultúrában egyként és jelesül tevékenykedő költő portréját körvonalazza. Előszó helyett *Fodor András* szép fordításában délszláv népballadát olvashatunk a Vitkovics-ösökről, majd szemelvényeket Vitkovics Mihály önéletrajzi lírájából és prózájából. Válogatást kapunk költőnk magyar nyelvű, majd magyarra fordított, magyar népies dallá formált szerb népdalaiból. Ezt a részt követik az Epigrammák, majd az Ódák és episztolák, amelyekben vegyesen találunk Vitkovics-verseket és Vitkovics-hoz írt szerb és magyar költői üzeneteket. A szerb ódákat Fodor András ültette át magyarra. A könyv jelentős része tartalmazza Vitkovics működésének egyik legfontosabb területét: jó válogatást ad meséiből, aforizmaiból, értekezéseiből, amelyek egyben hitelesen tudósítottak a szerb népköltészetéről is. Művelődéstörténetileg rendkívül gazdag anyaggal szolgál Vitkovics levelezésének szemelvényes közlése. Magyar és szerb levelezőtársakkal (Kazinczy Ferencsel, Lukijan Mušickival, Szemere Pállal, Horvát Istvánnal) folytatott „írásos” párbeszédei a két irodalom műhelyeibe engednek bepillantást. Rövidre fogott, a lényegre szorítókozó magyarázatok segítik az olvasó tájékozódását, és a kötetet izléssel és gondnal válogatott képanyag egészíti ki.

Fried István

Vom Besten der alten ungarischen Literatur. 11–18. Jahrhundert.

Hrsg. von Tibor Klaniczay. /A régi magyar irodalom legjavából. 11–18. század. Szerk. Klaniczay Tibor./ Corvina Verlag, Budapest, 1978. 253 /2/ 1.

Ez a kötet, mint külső kiállítása is elárulja, a Corvina kiadásában egy eszterdével előbb megjelent német nyelvű magyar irodalomtörténet (*Handbuch der ungarischen Literatur*) kiegészítéséül, segédkönyvül szolgál. A kiadó már a *Handbuch*hoz is mellékelte belőle mutatványt, de az csak ízelítő volt: alig terjedt többre egy nyomdai ívnél. Igaz, az egész kötet is mindössze 250 lapnyi, és bár csak régi irodalmunk alkotásaiból ad szemelvényeket, élénken el tudjuk képzelni a szerkesztő zavarát, amikor el kellett döntenie, hogy ebben a rendkívül szűk keretben mely művekre, mű-részletekre bízza e nyolc század irodalmi termésének a külföld előtti méltó képviselését. Természetesen nem hagyta figyelmen kívül a hazai latin irodalom termékeit sem (hogyan is hiányozhatnának egy ilyen összeállításból pl. Janus Pannonius költeményei?), s bár az olvasó meghökken, ha arra gondol, hogy a magyar irodalmi folyamatba illeszkedő latin nyelvű műveket német tolmácsolásban látja maga előtt, lassanként meg kell győződnie arról, hogy ez semmivel sem meglepőbb egyes magyar nyelvű darabok, pl. Apáti Ferenc *Feddő éneke* vagy a kuruc versek német nyelven való megszólalásánál. A szerkesztő műfaji megszorításokat sem alkalmazott: a válogatás különféle verses és prózai művek (mű-részletek): vallásos és világi költemények, széphistóriák, gesták, emlékiratok, példázatok, hitvita-iratok, prédikációk, politikai röpiratok, vallomások, önéletrajzi írások, levelek és egyébek színes, változatos együttese, s egészében csakugyan érzékeltet valamit, nem is keveset abból, amit régi magyar irodalomnak nevezünk. A német olvasó sok régi írónk, költőnk nevével feltehetőleg itt találkozik először, azokat pedig, akikről esetleg már hallott (mint Janus Pannoniusét, Balassiét, Zrínyiét), művekhez kapcsolhatja, s ezáltal mélyebben rögzítheti; irodalmunk régebbi évszázadainak törekvéseivel, jellegzetes műfajaival, témáival, motívumaival ismeredhet; sőt az általában formahűségre törekvő műfordítók jóvoltából a régi magyar költészet sajátos formavilágába is valamelyes bepillantást nyerhet. Janus Pannoniust 15, Balassit 16 költeménye képviseli; a kötet az utóbbinak mintegy két évtizede felfedezett *Szép magyar komédiájából* is tartalmaz

egy részletet: a szerelem védelmében írt nevezetes Prologus-t, Zrínyitől pedig a *Szigeti veszedelem* 3. énekét és több lapra terjedő szemelvényeket *A török áfium ellen való orvosság* c. röpiratból. A prózai mutatóanyagok sorában egyebek mellett megtaláljuk a *Halotti beszédet*, Anonymus és Kézai Simon *Gestájának*, Brodarics mohácsi csata-leírásának részleteit, Heltai meséjét a nemesről és az ördögről, Szenci Molnár Albertnek zsoldárfordításai elé írt előszavát, szemelvényeket Pázmány Péter vita-irataiból és prédikációiból, Apácai Csere János, Bethlen Miklós írásaiból és II. Rákóczi Ferenc *Vallomásaiból*, végül – az egész kötet lezárásaként – Mikes Kelemen *Törökországi leveleinek* nyolc darabját. A költemények sorában a már említetteknek kívül többek között Székely Horvát, Tinódi, Bornemisza műveivel találkozunk, de ott van sok névtelen szerző alkotása is, az *Ó-magyar Mária-siralomtól* a kuruc kor költészetéig.

Feljebb segédkönyvnek neveztük a kötetet, bár több annál: Klaniczaynak a régi magyar irodalomról szóló, egy ív terjedelmű bevezetőjével, illetve a kiszemelt műveket bemutató tömör összefoglalásokkal magában is megálló kézikönyv, a régi magyar irodalom német antológiája, s mint ilyen teljesen új: korszakának sokkal teljesebb, összetettebb képét adja, mint a korábbi vállalkozások. Az e nemből első jelentősebb kísérlet, a *Kertbeny* szerkesztette *Album hundert ungarischer Dichter* (Száz magyar költő albuma./ (Dresden-Pesth, 1854.) csak verseket tartalmaz; az egyébként is teljesen elavult fordításkötet régi magyar anyaga feltűnően szegény, s ezt a később kiadott német nyelvű fordításantológiák legtöbbször elmondhatjuk. A régi magyar irodalmat még Claude d'Acy újabbkeletű kísérletében is (*Strahl im Strum. Dichter ungarischer Klassik. /Fénysugár a viharban. Magyar klasszikus költők./* Wien–Stuttgart, 1961.) csak Balassi és Zrínyi képviseli. Az *Ungarische Dichtung aus fünf Jahrhunderten /A magyar költészet öt évszázadából/* c., a Corvinától kiadott válogatás (Bp. 1970.) szerkesztői: Stephan Hermlin és Vajda György Mihály már sokkal nagyobb gondot fordítottak régi magyar költészetünk termékeinek bemutatására; kiadványuk a szóban forgó vállalkozás előzményének tekinthető: néhány műfordító (Annemarie Bostroem, Stephan Hermlin, Heinz Kahlau) nevével már ott találkozunk, több tolmácsolásuk változatlan formában átkerült ebbe a kötetbe: ez azonban hasonlíthatatlanul gazdagabb és teljesebb amannál még a verses anyag tekintetében is. – Ami pedig a régi magyar prózát illeti, abból tudunkkal mindeddig semmit sem láthatott így együtt a német olvasó, hiszen egyébként valóságos nyomozó munkát igényel, amíg az időben és kiadványtípusokban szétszórt fordításokból valamit össze lehet gyűjteni.

Úttörés tehát ez a kötet, ennek minden hasznával és kockázatával együtt. A kockázatot ezúttal egyrészt abban látjuk, hogy a válogatás viszonylag kis terjedelménél fogva esetleg kielégítetlenül hagyja majd a *Handbuch* olvasóját, mert az abban méltatott művek közül vajmi keveset talál meg benne. Másrészt pedig nehéz megjósolni, hogy a kötetbe felvett művek fordításait hogyan fogadják majd a nagy német nyelvterület különféle rendű, rangú és ízlésű irodalomkedvelői. Igazat kell adnunk a kiadónak abban, hogy (amint az ajánló szövegben áll) „a szövegek nélkül, amelyek kedvéért az irodalom történetét megírják, nehéz fogalmat alkotni egy nemzeti irodalmi teljesítményeiről”; nagy kérdés azonban, hogy ezek az átvett vagy éppen a vállalkozás számára készült műfordítások mennyire alkalmasak erre a közvetítő szerepre, milyen mértékben helyettesíthetik az eredeti műveket. El kell ismernünk, hogy a kötet tizenegy tagú műfordító-gárdája nagy gonddal végezte feladatát, a magyar szövegeket a lehető hűséggel, ugyanakkor jól olvasható németességgel tolmácsolták; sőt virtuóz teljesítményekkel is találkozunk (ilyen pl. A. Bostroem Balassi-átültetése, Engl Géza egyik-másik prózatolmácsolása); mégsem hallgathatjuk el a régi magyar szövegek német változatai olvastán lépten-nyomon feltoluló hiány-

érzetünket: ti. hogy irodalmi nyelvünk e korai századainak archaikus és nyers-népies ízeit ezek a fordítások bizony alig képesek érzékeltetni, ennél fogva általában az eredetieknél sápadtabb, szürkébb szövegeket kapunk (példának hozhatnánk fel a *Buga Jakab éneke* vagy a Zrínyi-eposz átültetését). De bármennyire sajnálatos is ez, a művészi közvetítés lehetőségeinek olyan természetes korlátairól van itt szó, amelyeket kénytelenek vagyunk tudomásul venni.

A vállalkozást a jelzett gondokkal együtt is hasznosnak, követendő és továbbfejlesztendő kezdeménynek tekintjük. Bár nem találtunk rá utalást, szeretnénk hinni, hogy folytatása is lesz; hiszen pl. a szóban forgó kötethez kapcsolódó évtizedek: a magyar felvilágosodás, a XVIII/XIX. századforduló magyar irodalmi termékei semmivel sem ismertebbek a német olvasó előtt és éppen olyan hozzáférhetetlenek a számára, mint a korábbi évszázadokéi voltak – e kötet megjelenéséig.

Kiss József

Zalabai Zsigmond: Mérlegpróba.

Madách Könyv- és Lapkiadó, Pozsony, 1978. 183 l.

A fiatal csehszlovákiai magyar kritikus második kötetében kilenc tanulmány található; legtöbbjük a pozsonyi *Irodalmi Szemlében* jelent meg először, de van köztük könyv-előszónak készült, pályaképet elemző esszé is. Az írások nagyobb része a csehszlovákiai magyar irodalom egy-egy területét (gyermekvers, a kispróza gondjai, szülőföld és valóságirodalom) öleli föl, két elemzés pedig magyarországi költő – *Ilyés Gyula* és *Páskándi Géza* – egy-egy művét teszi mérlegre. Zalabai jól választotta meg – a kolozsvári Láng Gusztávtól vette kölcsön – könyvének mottóját: „A kritikus mindig könyvekről beszél, de mindig az életéről ítélkezik.” Különösen érződik ez, a művelődés (irodalom) dolgait egy tágabb sugarú körben – társadalmi vonatkozásban – tárgyaló tanulmányában: *A műfaj neve: önismeret.*

Három könyv, a „harmadvirágzás” három írójának, Csontos Vilmosnak, Babi Tibornak és Duba Gyulának egy-egy műve a kiindulópont. Zalabai előljáró beszédében azt közli, hogy a két háború közti valóságirodalmi örökségnek (főképp Fábry Zoltán és Balogh Edgár publicisztikájának) kicsi, de eszmei, erkölcsi és minőségi szempontból egyaránt értékes részét még a mai napig sem volt képes asszimilálni a „harmadvirágzás” közírása és publicisztikája. A hagyományokkal való szembesülés hiánya azt eredményezi, hogy a csehszlovákiai magyar irodalomban egy új minőségű – „komplex nemzetiségi önismeret felé mutató” –, a szépirodalom forma- és eszköztárával megújított *valóságirodalom* még mindig nem alakulhatott ki. A mérce hiánya a „hagyománytalanság” illúzióját kelti, s az „íróilag” megfogalmazott valóság sekélyes: Csontos Vilmos önéletrírája a tárgyalt korszak valóságát sem gondolati, sem esztétikai szempontból nem tudta egy bizonyos szinten prezentálni, Babi Tibornál is „holtta merevedik az eleven valóság”. Csupán Duba Gyulának „az objektív leírás és a szépirodalmi ábrázolás határterületén elhelyezkedő műve”, a *Vajúdo parasztvilág*, képes – a lélektani árnyaltságnak köszönhetően – a lokális határokon túl is érvényeset, a modern kor emberét izgatóni mondani.

A tanulmányíró a megrekedtséget, több egyéb probléma (például a kitelepített értelmiség hiánya stb.) mellett, a vidékből nem föltétlen következő *vidékiességben* látja: abban a rossz fölfogásban, mely a Vidéki Múzsza számára a szülőföldet „végcélként” értelmezi, ahelyett, hogy kiindulópontnak tekintené. (A szlovák Milan Rúfus költészete árnyékában, de Zalabai említhetett volna jó csehszlovákiai magyar költőt is, így lesz Szitási Ferenc és Zirig Árpád verseskötete dilettáns munka.)

A tanulmányíró Bereck József novelláiban fedezi föl azt a többletet, amely messze meghaladja a szlovákiai magyar kirspróza szülőföldábrázolási törekvéseit: a tájábrázoláson átütő gondolatiságot, s a lelki történések iránti fogékonyságot jelöli meg értéknek (*A Csallóköztől „Mihályországig”*).

Zalabai verselemzése és -értése két tanulmányból látható igazán. *A hűség nyelve* Ilyés Gyula Koszortúját boncolgatja, s a költemény végkicsengését a szlovákiai magyar irodalom tájaira kalauzolja: elsősorban ahhoz a Fábry Zoltánhoz, „akiben a magyarságtudat, a nyelv- és történelemhűség elválaszthatatlanul összefonódott a nemzetköziség és a humánus eszméjével.” Az *Egy szöveg olvasata* pedig Cselényi László avantgarde fogantatású lírájának megfejtésére irányuló értékes kísérlet.

Szakolczay Lajos

Zlatna knjiga madjarske poezije.

(A magyar költészet aranykönyve). Összeállította és fordította Enver Čolaković. Matica Hrvatska, Zagreb, 1978. 742 l.

Ritkán adatik meg a magyar költészetnek, hogy egy szakértő rajongója jóvoltából mintegy *hatszázötven* nagyalakú oldalon léphessen a nem magyar nyelvű olvasók elé. Mert Enver Čolaković, akinek nevéhez fűződik egyébként Csuka Zoltán és Ilyés Gyula verseiből készített, Szarajevóban, illetve Zágrábban megjelentetett kötet, valamint Sinkó Ervin *Áron szerelme* c. művének fordítása, valóban *aranykönyvet* produkált. Főleg, ami az antológia válogatásának és a fordításoknak minőségét illeti. Öröm olvasnunk A walesi bárdok horvátul is szépen csengő belső rímeit, vagy Tompa Mihály Új Simeonjának megható pátoszát, Komjáthy Jenő: A börtönből c. költeményének az eredetivel egyenértékű lírai áradását, vagy éppen Áprily Lajos: Túl ötven erdön-jének rezignáltságát Čolaković átültetésében.

Aranykönyv a Čolakovićé, mivelhogy a Szabács viadala egy részletétől kiindulva a legfiatalabb költő-generációig, szinte nincsen olyan poétája a magyar irodalomnak, aki ebben a könyvben egy-egy jól váltogatott részlettel vagy éppen versfűzettel ne szerepelne. Természetesen, Čolaković tekintettel van a horvát olvasó igényére, és igyekszik fölvenni a kötetbe mindazokat a verseket, amelyek *délszláv* vagy éppen *nemzetiségi* vonatkozásaikkal közelebb férközhetnek hozzá. Így a Szabács viadala mellett a horvát (vagy a szerb) érdeklődő bizonyára figyelmesen olvassa a Berisló Péter veszedelméről szóló ének egy részletét, a négy szemelvényt Zrínyi Miklós műveiből, Vitkovics Mihály két epigrammáját, Ady Endrétől A Duna vallomását, Radnóti Miklós Razglednicáit.

Čolaković válogatásának szempontja jórészt megegyezik a magyar irodalmi közfelfogásával; A régebbi irodalmi korszakokból Balassi Bálint öt verssel és Zrínyi Miklós négygel emelkedik ki. A felvilágosodás korszakának Čolaković által legtöbb költeménnyel szereplő két költője Berzsenyi Dániel és Csokonai Vitéz Mihály (az előbbi öt, az utóbbi hat verssel szerepel), de Čolaković nem hagyja fordítatlan pl. Barcsay Ábrahám: A kávéra, Pézseli József: Jobbágy, halál, Kazinczy Ferenc: A sajka, vagy éppen Batsányi János: A franciaországi változásokra c. költeményét sem, ezek a magyar antológiáknak is állandó darabjai.

Érdekes, hogy Čolaković antológiájában Kisfaludy Károly több helyet kapott, mint Kölcsey Ferenc; általában elmondhatjuk, hogy az általunk „irodalmi népiesség”-nek nevezett áramlat képviselőit Čolaković érezhető kedvvel tolmácsolja. A XIX. századból Vörösmarty, Petőfi (ő kiemelkedően) és Arany János verseiből találhatunk a legtöbbet, de Az ember tragédiája prágai színének egy részlete is helyet kapott.

A XX. század nagy költői közül teljesen egyértelműen Ady Endre Čolaković nagy érdeme, mellette azért Juhász Gyula, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső és Tóth Árpád is megfelelő számú művel van jelen az antológiában. Nem meglepő, hogy Kassák Lajos – Čolaković számára – egyenértékű a „nyugatos” költőkkel; az viszont igen, hogy a fordító felfigyel Szép Ernőre, Füst Milánra. József Attila, Illyés Gyula és Szabó Lőrinc verseiből szép sorozat áll össze; s ismét a meglepetés: Čolakovićot nem hagyhatta hidegen Hajnal Anna költészetének zeneisége, áhítata. Számunkra Radnóti Miklós kiemelt helye kétségtelen; ahogy csak örvendeni tudunk a gazdagnak mondható Weöres-válogatásnak, Vas István és Jékely Zoltán versei méltó képviselőinek, Nagy László és Juhász Ferenc, Csoóri Sándor és Ladányi Mihály sikeres horvát megjelenésének.

Csak tallózgathattunk a gazdag anyagban. Čolaković fordítói előszava egy hosszas küzdelem végeredményét nyugtázza, 1965-ben, a *Mogucnost* c. folyóiratban jelentette meg első tolmácsolásait. Ez a hatalmas kötet tíz esztendei munka eredménye. Segítették őt a magyarországi költő- és íróársak is, köszöni is az előszóban segítségüket.

Ugyanakkor a kötet Čolaković nemes szándékát is példázza: a harcot az előítéletek ellen. Esszéisztikus bevezetője rövid magyar történelmet ad (csak éppen jelezve a tendenciákat), rövid magyar nyelvtörténetet is (itt is csupán néhány jelenséget említve), és ebből a háttérből látatja az antológiát.

Mindegyik vershez, költőhöz – a kötet végén – magyaráló jegyzet járul, ezeket a tömörségükben is jó eligazítókat Szabó B. István segítségével fogalmazta Čolaković.

A kötet 1976-ban került nyomdába, és a fordítót a halál 1976. augusztus 18-án érte el. A kiadói utószó Čolaković rövid életrajzát adja. Ezt névmutató és tartalomjegyzék követi.

A magyar anyától született Enver Čolaković volt szerkesztő a jugoszláv lexikográfiai intézetben, majd – az utószót idézve – hivatásos „írodalmár”; e minőségben sokat írt, szerkesztett, válogatott. Főműve azonban ez a posztumusz antológia, költészetünknek valóban *aranykönyve*.

Fried István

Count Miklós Zrínyi.

A Bibliography of Works in the University of Toronto John P. Robarts Research Library. Compiled by I. L. Halász de Beky. 1977. 12 l.

A Bibliotheca Hungarica Torontonensis harmadik kötete Béky Halász Iván összeállításában a John P. Robarts Research Library Zrínyi-anyagát veszi számba.

A karcsú bibliográfiai füzet rövid bevezetője a 17. század sokoldalú egyénisége, a költő, az államférfi, a hadvezér Zrínyi Miklós életének fő állomásaival, legjelentősebb munkáival ismerteti meg az olvasót.

A könyvtár gyűjteményében Zrínyi Miklós műveit 15 kötet reprezentálja. E művek felsorolását a Zrínyiiről szóló írások követik. (Szám szerint 44 gyarapítja a könyvtár állományát.) A bibliográfiát a Zrínyi Miklósról szóló színdarabok felsorolása zárja.

A füzet a sorozat hagyományaihoz híven első kiadások címlapjának, s kéziratoknak hasonmásával örvendeztetni meg az érdeklődőket.

M. R. J.

